

منتدی اقرأ الثقافی

www.iqra.ahlamontada.com

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

برای دانلود کتابهای مختلف مراجعه: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

بۆدەربەرزانەنێ جۆریها کتێب: سەردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

www.lqra.ahlamontada.com

www.lqra.ahlamontada.com

للکتاب (کوردی ، عربی ، فارسی)

نه حسين چه اه غه ريب

دوايينه كان

دوايين عاريف، دوايين فهيله سوف، دوايين فهقيه

خویندنه‌وهی فیکری سه‌عید نوورسی و ئەحمەدی موفتی‌زاده و ناصری سوێحانی

سالی ۲۰۰۷ زایینی

به ناوی خودای به خشه نده و میهره بان

- ☐ پروژه ی کتیبی **هژله**: ژماره یه ك.
- ☐ بابه ت: کتیبی فیکری.
- ☐ ناوی کتیب: دواینه کان.
- ☐ ناوی نووسه ر: ته حسین حه مه غه ریب
- ☐ دیزاینی به رگ: شیرکو خانزادی.
- ☐ دیزاینی ناوه وه: یاسین حه مه سه عید.
- ☐ تایپ: مه ریه م موچه مه د.
- ☐ هه له چن: مه ریه م موچه مه د — یاسین حه مه سه عید.
- ☐ سالی چاپ: ۲۰۰۷
- ☐ نوره ی چاپ: یه که م.
- ☐ تیراژ: ۱۵۰۰ دانه
- ☐ ژماره ی سپاردن: (۱۰۴۴) ی سالی (۲۰۰۶) دراوه تی.
- ☐ هه موو مافه کانی پارێزراوه بۆ ناوه ندی **هژله**.
- ☐ چاپ: چاپخانه ی یاد

وتەيەك:

بابەتەكانى ئەم كىتەبە پىش ئەو ەى لەم كىتەبەدا سەرھەلپىن پىشتەر لە ژمارەى ھەقدە و ھەژدەى گۆڧارى ھەژاندا راكشاپوون، ئەو ە بوو لەبەر ھەلومەرجى ئابوورى گۆڧارەكە نەمانتوانى دووبارە چاپى بكەينەو ە ئەگەرچى ئەو ە داواى بەردەوامى خوینەرەن بوو!

بۆيە ئەو ەزەرە لە زەينمدا دروست بوو ئەو بابەتەكانى خۆم كە لەو ژمارەىدا نووسىيومان وەك كىتەبەك چاپ بكەم بۆ ئەو ەى ئەگەر نەمانتوانى بىت ھەموو بابەتەكانى ئەو ژمارەى چاپ بكەينەو ە، ئەوا لانى كەم ھەندىك لە بابەتەكانى ئەو ژمارەى بەم كىتەبە بخەينە بەر چاپى خوینەرەن كە داوايەكى زۆر زۆر لەسەر چاپكردنەو ەى ھەبوو!

ئەگەر پىداچوونەو ەى بابەتەكانى خۆم لەو ژمارەىى ھەژاندا بكەمەو ە ئەوا بە دلىايىيەو ە گۆران لە ھەندىك لە راكانمدا دەكەم، بەلام ھىشتا _ وىراى ئەو ەش _ باو ەرم بە را بنەپەتيەكانى ئەو بابەتانە ھەيە: واتە تا ھەنوگەش باو ەرم وايە كە نوورسى دوايىن عاريف و ئەحمەدى موفتىزادە دوايىن فەيلەسووف و ناصرى سوبحانیش دوايىن فەقيھى شارستانىيەتى ئىسلامىن، ھەر بۆيە كىتەبەكەش بە ناوئىشانى (دوايىنەكان) ە، بىگومان ئەگەر كورد نەبوونايە ئەوا ئەزموون و داھىنانى ھەر كام لەو سى بلىمەتە زۆر لەو ەى ئىستانيان زىتر جىگەى گرنكى پىدان دەبوون، خوازىارم تۈانى بىتم بەم نووسىنانە كەمىك لەو چاكانەى ھەر كام لەو دوايىنانە لە تەك مندا بە بىروپا و بابەتەكانيان كروويانە بە ئىو ەى خوینەرى ئازىزى بگەيەنم، ئەمەش نەك لەبەر ئەمەك بەلكو لەبەر مافيان لەسەرمان و سووديان بۆ ئەم قۇناغەى رۆشنىبرى كوردى!

زۆر سوپاسى كاك ياسىن ھەمەسەعيد دەكەم كە كىتەبەكەى بۆ چاپ ئامادە كرد و سوپاسى كاك ئومىد ھەسەنىش دەكەم لە گۆڧارى ھەژان كە ئەركى گواستەو ەى بابەتەكانى لە دونىايى وتنەو ە بۆ دونىايى نووسىن گرتە ئەستۆ، ھەر بە ھەمان چەشن گەلىك سوپاسم بۆ ھاوسەرم خاتوو مەريەم موھەممەد ھەيە كە شەونخوونى زۆرى كىشا لە تاپكردنى بابەتەكاندا. دواجارىش سوپاس بۆ ئىو ەى خوینەرىش كە داوا و پرسیارەكانتان بوونە ھۆى ئەو ەى ئەم بابەتانە بىنە كىتەب و ھىوادارىن لە نزاكانتاندا لە حزورى پەرورەدگاردا لەبىرمان نەكەن!

تەحسین ھەمە غەریب

سلىمانى

۲۰۰۶/۱۱/۲۵

له نيوان عاريف و فقيه و فهيله سوفدا

خويندنه وه يه ك بو فيكري:

سه عيد نوورسي، ناصري سوبحاني، نه حمه دي موفتي زاده

پيشه كي:

ناتوانين له قولايي فيكري ههركام له (سه عيد نوورسي، ناصري سوبحاني، نه حمه دي موفتي زاده) تيښگه ين هه تا دونياي دويني... جيهاني پيش سرده مي نوئ نه ناسين، چونكه نه وان دواين نوينه ري نه و دونيايه بوون له سرده مي نويدا، به لكو دواين نوينه ري نه و سرده مه به هه موو بليمه تي و بوئري و ساده يي و كوردبووني خويانه وه، دواين نوينه ري جيهانيك كه له به رامبه ره قلاني و بچووكي و ورده كاري و رووكهش و چشتاني و بينراوي سرده مي نويدا پر له راز و گه وره و پر له مه دهوشي و قول و زيندوو و نه بينراو، به لكو ديوه نه بينراوه كه ي له ديوه بينراوه كه ي فراوانتر، هاتن له و دونيايه وه و سرده ره ينان له په نجه ره كانيه وه يه كه م خه سله تي هاوبه شي نه و (سي پياو هيه)، دواچار هه نه و خه سله تهش وايكردوو نه واني كورد ببنه كوئا و ديارترين كه سي سرده مي پيش مؤديرنه له سرده مي مؤديرنه دا، واته له (كورد) دا نوينه ري سرده مي پيشتر هه لېكه ويټ، هه ر بوئه ئيمه نه و پرسياره مان كردبوو بوچي ده بيت دواين (عاريف و فقيه و فهيله سوف) كورد بن؟ كه سي تايبي نوخه ي پيش سرده مي مؤديرنه، راست نه مه شه داستاني بووني كورد له سرده مي پيش سرده مي نوئ و ئيدي نه م داستانه زور به له زهت و زور له مه زياتر قسه له سه ر كردن ده خوازيت _ واته دي مه وه سه ري _ نه گه ر نه توانين له و سي كه سه تيښگه ين نه گه ر له سرده مي پيش مؤديرنه تينه گه ين، نه و نه و سرده مه له م سرده مه دا ناتوانيټ حزوري زه مه ني و فيزيكي ببيت نه گه ر بلين

وهك بونيد پيشتريش حزورى فيزيكى هه بووه، چونكه له رووى زهمه نى ميژووى رووكه شه وه به هاتنى سهردهمى نوئى ئيدى ئه زهمه نه كوتايى هاتووه، هه مه له رووى فيزيكى شه وه سهردهمى پيشتر له بوارى فيكرى و روحي و كرده ييه وه سيسته ميكي ته واو بووه، دووباره به هاتنى سهردهمى نوئى و ئامرازه كانى كه شتى ئه و سيسته مه ته واو كوني تيبوو و له دهرياي ميژوودا نيشت، رهنكه تاك و تهره سهرنشينانى ئه و كه شتیه هه نووكه له رووى دهريادا دهستان بهر دارىك.. تهخته يه كه وتبىت ئىستا له رووى دهريادا بن كه يان دهبيت بگه نه دوورگه ي سهردهمى نوئى و يان ئه وانيش وهك سهرنشينانى پيشتر له دهريادا نغو بن و بنيشن، هه ر ليروه (نوورسى و سوبحانى و موفتى زاده) له و سهرنشينانه ي سيسته مى (فيكرى، كرده يى، روحي) وه لامگوئى پيويستيه كانى سهردهمه كه بوون له رووى فيكره وه فله سه فه ي ميتافيزيك و كه لامى كون و له رووى كرده ييه وه شه ريعه ت و ئه حكامه كانى و له رووى روحي شه وه زانستى عيرفان و ئه خلاق (زهين و كرده و روحي) مروقه كانى ئه و جيهانه يان كه يل ده كرد، سهردهمى نوئى به هه ردوو دهسته كه ي خو به وه (عيلم، عه قلى پاره يى) ملوزميك بوو له كه شتى ئه و جيهانه و سيسته مه كه ي پهيدا بوو به كون تيكردى بووه مايه ي نيشتنى ئه و كه شتیه، ئيدى ئه و سهردهمه وهك سيسته ميك كه جيهانيك بخولقيتت هه نووكه بوونى نيه و ناتوانيت ببىت، به لام دهكاريت مروقه كانى ئه و سهردهمه لي ره وهك مروقى پاله وان و بويز و زي رهك و روحنى و ده ره وه ي ميژوو و نامو و ته نانه ت (شيت) بوونيان ببىت، سه يرى چيروكى ژيانى ستايلى نه گونجاوى له گه ل ئه م سهردهمه و به شيت له قه له مدانى و زي رهكى بى و ينه ي نوورسى و هه روه ها جيديه ت و زي رهكى و كه م خه وى و ساده يى و هند.. هه ركاه له سوبحانى و موفتى زاده بكه !.

به لام ئه گه ر هه ركاه له وان راست جيهانى پيش ئه م سهردهمه مان به يننه وه بير و ئه وش هاو بارترين خالى هاو به شى هه رسيكيان ببىت، رهنكه سه يرترين نوكته ش ببىت: كه ئه وان چو ن توانيان و ابن، واته هه رسيكيان چو ن توانيان ئه و ئه ركه پاله وان پروكي نه بگر نه ئه ستوى خو يان كه له هه ناوى مو دي رنه دا بتوان له سهردهمى پيش مو دي رنه دا برين (برين نه وهك باسى ئه و سهردهمه بكه ن) و ئه مه ش به هي زترين خالى ئه وان ببىت، ئه وان نه كه هه ر له و سهردهمه دا ژيان، به لكو توانيان شي مانه و ئيمكانه كوتايى پيه اتوه كانى ئه و سهردهمه بو ناساندن و پر كرده وه ي بو شاييه كانى

سهردهمى نوئى به كار بهيئن له وانه يه روښنيرى حوچره و نه ريتى ههركاميان و پاشان كورد بوون و زيرهكيان يارمه تيدهريان بووبيت له و كارهدا، به لام هه زاران به لكو مليونه ها مروقى ديكه هه ن كه تا هه نوكهش به و روښنيريه گوش دهكرين و له حوچره و قوتابخانه نه ريتيه كاندا خهريكى خويندن و دهق و كتيبه په په زهردهكان نه زبه دهكهن و له وانه يه خاوهنى زيرهكيش بن به لام وهك نه وان نابنه (عاريف) و (فهقيه) و (فهيله سوف)، وهك نه وان نابنه نوورسى و موفتىزاده و سوبحانى، نه گهر پيره فهيله سوفى ناودارى ئيراني (داريوش شايگان) له كتيبه كهيدا (ئاسيا له نيوان روژه لات و روژئاوادا) ههركام له (ماوتسى تونگ و گاندى) به نوينه رى شارستانيه تى روژه لات بزانيت، له بهرامبه ر روژئاوادا دايان بنيت (۱)، به بوچوونى من نه گهر نوورسى و سوبحانى و موفتىزاده بكرديه ته نوينه رى نه و باشت مرامه كانى دهپيكا، به لام (كوردبوون) دووباره ليدهش ريگره كه نه و كه سانه له سهردهمى نويدا بناسرين، به لام پيش نه وى ههركام له وان به تايبه تمه ندى خويه وه بناسين، پيوسته له م پيشه كهيدا تايبه تمه ندى كانى سهردهمى پيش موډيرنه باس بكهين، به مهش ره هنده كانى فيكرى ههركاميان زياتر روون دهبيت وه!

نه گهر له بابته تيكى ديكه دا باس له ماهيه ت و چيه تى سهردهمى نوئى كراوه نه و ليده دا باس له چيه تى سهردهمى پيشتر دهكهين و ديارترين تايبه تمه ندى كانى نه و سهردهمه (نه گهر چى تايبه تمه ندى كانى زورن) دهكهينه دهستكه لمان، بو نه مهش هه نديك له و تايبه تمه ندى كه هه نديك له نووسهران كه بو نه و سهردهمه دياريان كردوه دههين، له وانه تايبه تمه ندى (راز) و نه فسون بوونى نه و جيهانه (mystified) كه له لايه ن (ماكس فيه ر) وه كراوه ته وه ته عليلى ناسينى نه و سهردهمه و له و يشه وه (حه يران) بوونى مروقه كانى نه و سهردهمه و باشت (فراوانى) نه و جيهانه لاي (عه بدولكه ريم سروش) و خه سلته تى كه شفكارى مروقه كانى لاي شه بسترى و پاشان زيندوويه تى (الحى) نه و جيهانه له بهرامبه ر (مردن و چشتانى) بوونى سهردهمى نوئى كه له لايه ن زوريك له فهيله سوفه كانه وه باس كراوه و به گواستنه وهيك له فهيله سوفه و سيوسيو لوزياوه بو ئيره كه خومان پيى هه لساوين ليده نه و جيهانه ده ناسينين ئير خه سلته ته كانى:

۱- راز ناميز بوون.

۲- فراوانى.

۳- کەشفکاری مرقۇەکانی.

۴- زیندوویەتی.

ئەو خەسلەتەن زۆر بە کورتی باسیان لیوہ دەکەین جیہانی (نورسی و موفتیزادە و سوبحانی)یان پیدەناستین و دواتر بە جوئ لە ھەرکامیشیان دەنوسین.

۱- جیہانی پیش مۆدیرنە سەرزەوی راز نامیزنی ئەفسوناوی:

راز نامیز بوون (MYSTIFIED)، ئەفسون ئەو کلیلە بە سۆسیۆلۆجیستی بەناویانگ (ماکس فیبەر) پیتی سەردەمی پیش مۆدیرنە لە سەردەمی نوێ جیادەکاتە (۲)، بە بۆچوونی من (قیبەر) باشی بۆی چوو و (راز) ئەو شفرە بە ھۆیە ھەمژەکانی دەروازەکانی چوون بۆ ئەو جیہانەمان بۆ دەکەنەو، بەلام بە ھەرچیک نەکریتە ھۆکمیکی ئەخلاق و بەراوردی ئەخلاقیانە ئەقلانیەتی سەردەمی نوێی پێبکریت، بەو مانایەکی سەردەمی نوێ سەردەمی (عەقل) و (زانست) و پێشکەوتنە سەردەمی پیش مۆدیرنەش سەردەمی خورافە و سحر و نەینێ ئەفسون و دواتر سەردەمی دواکەوتنە، کە ئەمە رای زۆریک لە رۆشنبیران و مۆدیلی باوی رۆشنبیری کوردیشە، کە مامەلەیکە نازانستیانە و لە بنەردا تێنەگەشتنە لە میتۆدی زانایەکی ھە (قیبەر)یش، من لێردا بێ ئەوێ بە درێژی باس لە میتۆدی کەسیکی ھە (قیبەر) بکەم و بێ ئەوێش چاک یان چاکتر بوونی ئەخلاق ھەرکام لە سەردەمی کۆن و نوێش پێشان بەم ھۆلە دەم مەبەست لە (راز) نامیز بوونی ئەو جیہانە و نەینێکە پێشان بەمەش دەرگایەکی گەورەمان لەو جیہانە ناسینی کەسەکانی بۆ دەردەکەوێت و ھەوێ لە ناسینی کەسیکی ھە (نالی)دا لە (قولاییەکانی نالی)دا لە شوێنیکێ دیکەدا کردمان.

دیوی نەبیراوی شتەکانی پیشتر و ھیکمەتە نەزانراوەکانی بوونیان زۆر فراوانتر و زۆترن لە بوون و ھیکمەتی بیزاویان، ئیتەر ھەمیشە مرقۇی ئەو سەردەمە وای بێنیوہ دیوہ نەبیراوەکە بوونی ھەر شتێک زۆر فراوانتر و بگەر ئەصلی بوونیەتی کە لە چاوەوە بوونی ھەرکە و ھەوێ وایە، واتە دیوہ نەبیراوە نەزانراوەکە ھەقیقەتی بوونیەتی و دیوہ بیزاوەکە ھەقیقەتی لاوەکی بەلکو زۆرجار سەرتیکدەری بێنەرە ھەوێ مەولانا دەفەر مۆیت:

گر به ظاهر آن پری پنهان بود

آدمی از پریان پنهانتر بود (۳)

(نه‌گەر له رووکه‌شدا فریشته‌شاراویه، ئەوا مڕۆڤ له فریشته‌شاراوه‌تره)

هه‌روه‌ها شاعیر ده‌لیت:

هه‌رچه‌نده که و ئینسانه له‌به‌رچاوی من و تو

مومکین نیه ئەم لوتفه له ئینسان و به‌شه‌ردا (۴)

که‌واته ئەم مڕۆڤه مڕۆڤی بینراو نیه، شیمانه‌ی ئەوه نیه ئەو هه‌موو ورده‌کاریه له مڕۆڤیکی سروشتی و بینراودا بێت، ئەمه ته‌نها بۆ مڕۆڤ وانیه له‌و سه‌رده‌مه‌دا به‌لکو هه‌موو شته‌کانی دیکه‌ش هه‌روه‌ها بوون، که ئەصل له‌ بوونیان بوونی شاراوه‌یان و حیکمه‌ته زه‌به‌نده نه‌بینراوه‌کانیان زۆر زۆتر له‌ حیکمه‌ته زانراوه‌کانیان، ئیتر هه‌میشه نه‌ینی له‌و بوونه نه‌زانراو و رازیک به‌لکو گه‌لیک رازی حیکمه‌تی نه‌زانراو و دیوی نه‌بینراوی بووندا هه‌ن که مڕۆڤ نایانیت.. ئیدی رازه‌کان زۆر و زۆتر که له‌ چاویاندا بوونی له‌به‌رچاو وه‌ک نه‌بوو وایه، ئیتر ئەوئ سه‌رزه‌وی رازه‌کان و نه‌ینی و حیکمه‌ته نه‌زانراوه‌کانه که مڕۆڤ گه‌شتی که‌شفر دنیانی ده‌ست پیکردوه، ئەمه‌ش هه‌رگیز مانای خورافه‌ بوون و نازانستی بوونی ئەو سه‌رده‌مه نیه.

۲- فراوانی جیهانی پیش مۆدیرنه.

یه‌کێک له‌ بیریاره‌کانی سه‌رده‌می نوێ به‌ سه‌رده‌می سیکۆلاریزم (العلمانية) سیکۆلاریزمیش به‌ کورتکه‌ره‌وه‌ی بواری درێژی مڕۆڤ ده‌زانیت (۵)، مێژووی مڕۆڤ له‌ سه‌رده‌می پیش مۆدیرنه‌دا ته‌نها له‌ دایک بوونیه‌وه‌ ده‌ست پیناکات و به‌ مردنیشی کۆتایی نایه‌ت، به‌لکو ئەو پیش له‌دایک بوونی هه‌زاران سال له‌ سنووری نه‌بوونه‌وه‌ تاگه‌شتوته‌ هه‌ریمی بوون و دوا‌ی مه‌رگیش له‌ جیهانی به‌رزه‌خ و پاش مه‌رگدا هه‌زاران سال تا قیامه‌ت به‌پۆیه‌ و (مه‌وله‌وی تاوگۆزی) گوته‌نی رێی دووری مه‌حشر ته‌ی ده‌کات، حافیزوتی:

از سرحد عدم تا به اقلیم وجود این همه راه آمده‌ایم (۶)

(له‌ سنووری نه‌بوونه‌وه‌ تا هه‌ریمی بوون ئەو هه‌موو رێگه‌یه‌مان بریوه‌)

ئیترا مڕۆڤ له‌ سه‌رده‌می پیشتردا زۆتر ده‌ژی ژيانیش به‌رده‌وامه‌ و ژيانى فراوانتره‌، له‌ لایه‌کی دیکه‌وه‌ جیهانی پیش مۆدیرنه‌ ته‌نیا له‌ شته‌ ماددی و بینراوه‌کاندا کورت نابێته‌وه‌، به‌لکو بوون ته‌نیا له‌ گه‌ردووندا قه‌تیس نابیت، ئیترا ئەو

شته نهی له و جیهانه دا حزوریان ههیه زۆر زۆرتن له شته کانی مۆدیرنه. له وی سهرزهویه که بېجگه له مړۆځ جیهانه که یی و مه خلوقاته کانی سهر زهوی و خۆر و مانگ و نه سستیره کانی ئاسمان له وی خوداو پهری و فریشته و هه زاران هه زار هه بووی دیکه هه ن که هه بوونی فراوانی بوونیان ته نیوه و هه میش نهو بوونه یان فراوانتر کردوه ئیت نهو جیهانه له م جیهانه میکانیکی ته مړۆځ گه لیک فراوانتره !

له لایه کی دیکه وه نه گهر دیوی نه زانراو زیاتر حه قیقه تتر بیت نهوا هه ر بهو دیوه نه زانراوه فراوانه نهو جیهانه له دیوه (دهرکراو) و زانراوه که ی ته مړۆ زۆر فراوانتر ده بیت، لیره وه فراوانی نهو جیهانه دهره نجامیکی لۆجیکی رازنامیز بوونی نهو جیهانه یه، واته نه م خه سلته ته (فراوانی جیهانی کۆن) له خه سلته یه که مه وه دیت (که راز نامیز بوونی نهو جیهانه یه) نه وه ی که دهره نجامی نهیتی و حیکمه ته زۆر و نه زانراوه کانی نهو جیهانه یه.

هه ر لیره وه جیهانی هه رکام له سه عید نوورسی و موفتی زاده و سوبحانی زۆر فراوانه و تاراده ی نه وه ی لای نهوان جیهانی بینراو به حال بوونی هه یه و نه مه ش له په یامه کانی نوورسی و شیعر و کاسیته کانی (ئیسرا و میعراج) و (دین و ئینسان) و هه موو نووسین و نهواری ته فیسیر و به تاییه ت نامه که ی سوبحانی بۆ پیغه مبه راندا دهره که ویت (دواتر زیاتر له سه ری ده پۆین).

۳- خه سلته نی که شفکاری مړۆځی سه رده می کۆن:

ده ووتریت فه لسه فه له سه رده می پیش مۆدیرنه دا که شفی ماهیه تی هه بوو و جیگیری شته کانی ده کرد له کاتی که دا له سه رده می نویدا له بری نه وه ی که شفی حه قیقه تی شته کان بکات خه ریکی گۆرینی شته کانه، فه لسه فه له و سه رده مه دا بوونی رازنامیزی و نهیتی شته کانی ده خسته روو نهو بوونه ی پر له حیکمه تی نه دیتراو و نه فسون بوو، زۆرتتری شاراوو و که متری له بهرچاو بوو، ئیدی مړۆځ له و سه رده مه دا هه میشه به رامبه ر بهو رازه نه زانراو و نهینیانه که که مترین شتی لیده زانین (مه دهوش)، (حه یران) ده بوو هه ر بۆیه (حه یران) بوون له دیارترین خه سلته کانی مړۆځی نهو سه رده مه یه، که نهو هه رگیز حه قیقه تی فراوانی بوونی بۆ دهرنه که وتوو، به رده وام توخمیکی نهیتی له نیواندا بووه و نه و نهیتی به رده ی عیشقی به رووی خویدا راکیشاو، چونکه عاشیق بوون ته نها نهو ده مه دروست

دهبيټ كه هه موو شته كان دهرنه كه ون ئه فسونه كان پوچهل نه بنه وه، هه موو په رده كان هه لنه درينه وه مه ولانا گوته نى:

په رده يه كه له نيوان من و تودا هه يه

ئه گهر نه مينيت نه من دهمينم و نه تو (٦)

مروقي ئه و دهمه عاشيق بوو، عاشيق به ره گه زى به رامبه ر عاشيق به سروشت، چونكه هه موو نه پښه كانى ره گه زى به رامبه ر و سروشتى نه ده زانى هه موو نه پښه كانى كه شف نه كړد بوو، عاشيقانه ش هه ولئى ئه و كه شف كړدنه ي ددها، ئه و به رده وام كه شفكارك... عاشيقك بوو، به لام مروقي سهرده مى نوئ هينده ي باسى عيشق دهكات هينده عاشيق نيه چونكه رازده كان نه ماون نه پښه كان نمايان بوون، مروقي له سهرده مه دا تا هه ناوى سروشت روشتووه چيش هه يه له ره گه زى به رامبه ردا نه يرانيټ !.

هر بويه ده بينين نوورسى عاشقكي كه شفكاره عاشيق به هه موو بوون چونكه هه ركام له شته كان با وردترين شتish بن پيشانگاي پيشاندانى ناويك له ناوه كانى په روه رديگان و به لكو هه ركام له و شته موريكى خودايي يپوهيه و كورتركراوه ي هه موو بوون، يه كيك له زده قترين زيكره كانى سه عيد نوورسى زيكرى (فيكر) بووه كه ده توانين بلين له هه موو عاريغه كانى دنيا زيتر ئه و زيكره ي پاريزگارى ليكردووه و قوتابيه كانى فير كړدووه كه چون (فيكر) بكه نه وه و عاشيقانه هه ولئى كه شف كړدنه ي نه پښه كانى بده (٧)، ته نانه ت له گه شته كانيدا گول و گه لا و ميوه كانى پيشان ددهان و ناسك ناسك ده يگرتن وهك بالئى په پوله بگريت هه تا نه وه ريت بو ئه وه ي يارمه تى بير كړدنه وه يان بدات ئه و و هاوړپي ژوره دارينه كه ي سهر دارى نزيك ئه و خانووه ي سهرده مى نه فيكردنه ي خوى تيدا به سهر دهر د و نيشانه ي مامه له ي عاشيقانه و هاوړپيانه ي ئه و پياوه له ته كه ئه ستيره و ئاسمان و درخت و گياندارانه و هر له و خانووه دا له گه ل شاره ميرووله يه كه دراوسيپه تى كړدووه و له و خواردنه كه مه ي كه بوى هاتووه به شيداون (كاسه ي دراوسيپه تى له ته كدا گورپونه ته وه) (٨).

هه روه ها ژيانى پر له رازى ساده يى موفتى زاده و سوبحانish داستانى عاشيق بوون و هاوړپيپه تى ئه و دوو پياوه له گه ل بووندا ده گيرپيپه ته وه، ئه و نه پښيانه ي كه هاوړپيكانى هه ر دوو جار زيندانى موفتى زاده كه سهرده مى شا و كومارى ئيسلاميشدا لييده گيرپه ته وه كه شف ي ئه و هاوړپيپه تيه يه، هه روه ها ئه و تاسه قووله ي بو هه ژاران

ھەیبوو ھۆی شانازی بەو ھەردوو بە دەربڕینی ھۆی کە ھەقیقەتی بچکۆلەیی ئێو ھەزارەکانی کوردستان بوو (٩)، ئەو میوانەیی نەخواردوو کە ئەوان پێیان نەکپرا بێت، شیوازی جلوبەرگی وەک ھەزارەکان بوو، ئەو گەشتە فراوانە و ھاتووچۆیانەیی لە ئێوان جیھانی (زەین) و جیھانی (دڵ)دا ئەنجامی داوێ و ھەروەھا ئەو شیعراوەیی نەک ھەر غەریبی ھاوڕێکانی بەلکو غەریبی سروشتی کوردستانی پێدەرپێون، تاپاردەھە ک دەتوانی بوتریت لە دوا (گۆران)ی شاعیر ھیچ شاعیریکی کورد ھێندە (موفتەزادە) سروشت لای ئەو ھزوری نیە و تەنانەت شتە سروشتیەکان ئامرازی دەربڕینی بابەتەکانی دیکە و تەنانەت بابەتە زۆر رۆحیەکانیش بوون {١٠}، پاشان سوبحانی و ھەستی ناسک و خۆشەویستی بۆ گۆلی جوان و دیمەتە سروشتیەکان، ھەتتا جوان و دەنگی خۆش و بەخشینی زۆربەیی خۆراکی زیندانی بە پیرەژێکی زیندانی لە تەکید و سەرسۆرمانی لە بەرامبەر گۆرانی سروشتیەکان (بۆ نمونە زۆر جوان ئەم بابەتە لە تەفسیری سورەتی (النحل)دا تەواو دیارە) لەگەڵ ھەموو گۆرانیکی سروشتیدا زیکر کردنی و تەنانەت بە (واجب) زانیی زیکر بەیانی و ئێوارە و کردنەوێ دەروازەیی بەلکۆنی مالاھەیی لەوکاتەدا و سەیرکردنی سروشت و ھەموو رۆژێک دووبارەکردنەوێ ئەم کارە ئەگەر خەریکی ئەنجامدانی گرتگرتن کاریش بووبێت {١١}، و ھەست ناسکی و نەرمی و گوتار و مامەلە کردنی سووک، مانا وەرگرتنی قوولێ لە شیعری شاعیر و عاریفە گەورەکان و دەرکەوتنی ھەستی قوولێ مەوێ لە نووسینەکانیدا نەک ھەر دەلیلی بەھیزی خەیاڵی سوبحانی دەکەن بەلکو چیرۆکی ئەزموونی رۆحی مامەلەیی ھاوڕێیانەیی ئەو لەتە کە بووندا دەگێرەوێ.

٤- زیندوووبەتیی بوون.

لێرەو ھەرم کام لەوان تەنیا تەماشایەکی نەبوون بەلکو ھاوڕێی بوون و خۆشەویستیان لەتەکا گۆڕیوەتەو، ئیتر سروشت تەنیا مادە و مردوو نەبوو لای ئەوان بەلکو زیندوو وەک مەوۆ شایستەیی ھاوڕێیەتی بوو لە ھەموو کاتیگدا، ھاوڕێیەکی بێ ئازار.

بوون لای ھەموو مەوۆییکی پێش سەردەمی مۆدێرنە ھەر وابوو ئەو پێغەمبەر نافەرمووت (ئوحد کیۆیکە ئیمەیی خۆشدەووت و ئیمەش ئەومان خۆشدەووت). ھەربۆیە نوورسی گەلی لە مەوۆناسی سەردەمی نوێ دەکات، دەلیت مامەلەیی ماددی سەردەمی نوێ لەتە مەوۆدا نیە وەک مەوۆ، بەلکو زانست لە سەردەمی نویدا

بۇ ئەۋەدى مەۋقۇ بناسىت مەۋقۇ دەكۆرىت و دەيكاتەۋە بە ماددە، تا ئەۋ ماددانە بىاتە تاقىگە، بى ئەۋەدى بزانىت ئەۋ لە باتى لىكۆلىنەۋە لە مەۋقى زىندوۋ لىكۆلىنەۋەدى لە ماددەكانى مەۋقۇ كەردوۋە، بۇيە جىھانى نوورسى جىھانىكى زىندوۋە ھىچ شتىكى مردوۋ لە نووسىنەكانىدا بوونيان نىە، تەنانت شتە مردوۋەكانىش زىندوۋن و بە گوتەى خۆى (بە زمانى حال) كە ئەم زاراۋەيە زۆرتىن ئامادە بوونى لە پەيامەكانى نووردا ھەيە !

تەنانت ئەۋ وىكچواندەنى سەبارەت بە پەيۋەندى خۆى بە پەيامەكانى نوورەۋە دەھىنىتەۋە خۆى بە مەۋىك دەچوئىت كە دارىكى ھەژار و رەقە، بە لام ئەۋ مەۋە رەق و وشكە تىرى تەپوئادار بەرھەم دەھىت، ھەر ئەم مامەلە زىندوانەى نوورسىە ئەۋى كەردۆتە ھاۋشانى شاعىرە گەۋرەكانى وەك (داننى و گەۋرە زەد ماجىد سامى) گەۋرە شاعىرى تورك وادەلىت {۱۲}.

ئەم زىندوۋىەتەى بوون لای موفتىزادەۋ سوبحانىش ھەروايە سەدان بگرە ھەزاران نمونەت لای ھەردوۋىكان بۇى دەست دەكەۋىت، ئەۋ قسە كەردەى موفتىزادە لەگەل سەروشت و شاخ و دەشتى كوردستانى دەكات و ئەۋ ھەموۋ نمونانەى بە دارى بەردار و بى بەر بەردىگرتنى لق راكىشانى (لەسەر كىشى قز راكىشان) لای موفتىزادە و تەننا ئەۋ نامە قوۋلەى كە سوبحانى بەناۋى سەرزەۋى رەۋادەكان (أرض البلايا) كە مەبەستى ھەلەبجەيە بۇ پىغەمبەرانى دەنرىت نىشانەى زىندوۋىەتى رۆحى برىندارى ھەلەبجە و ھەموۋ بوونە لای سوبحانى.. ئەم خەسلەتەشيان لە قورئانەۋە ۋەرگرتوۋە كە مامەلەى ئەۋ كىتبە پىرۆزە لەتەك سەروشتا مامەلە كەردە لەگەل مەخلوقىكى زىندوۋا ﴿والصبح اذا تنفس﴾ {۱۳}، (بەيانى كاتىك كە ھەناسە دەدات)، ئەم رۋانىنەش لای ھەموۋ مەۋقىكى پىش سەردەمى نۆى ھەر وايە و ھەر مەۋقىكى سەردەمى نۆى كە تىروانىنى رەق و تەقى مردوۋانەى بۇ سەروشت ھەيە لەۋ مامەلە رۆحىە تىناگات !.

۵- بويىرى مەۋقى پىش مەۋدىرن:

ۋەك (مەك ئەنتاير) گەۋرە فەيلەسوفى فەلسەفەى ئەخلاق باس لە نۆرمى ئەخلاقى پىش مەۋدىرنە دەكات و بە ئەخلاقىياتى پالەۋان ناۋى دەبات ئىتر ئەگەر فەزىلەتەكان لە ھەر نۆرمىكەۋە بو نۆرمىكى دىكە جىاۋازىن، ئەۋا ئازايەتى و بويىرى يەكەك بەلكو ديارترىن فەزىلەتى نۆرمى ئەخلاقىياتى پالەۋانە، ئىدى ئەۋ فەزىلەتە زۆر

بە توندی ھەم لای نوورسی و موفتی زادە و سوبحانی ش بوونی ھەیه، رووبە رووبوونەوی ھەركامیان لەگەڵ رژیمی ستەمكاردا و بەكارھێنانی توندترین سزا و ھەولێ لەناوبردن ئەگەر چی ھەموو كاتێك ھەلی ژیانی خۆشگوزەران لەبەردەم ھەركامیاندا ھەبوو، بەلام بویری و خۆگری ھەركام لەوان لەبەردەم دژوارترین رووبە رووبوونەویدا و بەردەوامی ھەركامیان لەسەر ھەلوێستەكانیان و پیرای سەختی بەرگریكردن نیشانەیی بویری ھەركامیانە و مانای بوونی ئەو فەزێلەتییە لایان.

بۆ ئەمە ژیانی دژوار و نزیکەی نیوسەدە نەفیکردن و دادگایی کردنی نوورسی و زیاد لە ھەق دەجار دەرمانخوارد کردنی و سەختی سزاكانی سوبحانی و بوونی ھەموو ھەلیك بۆی ئەگەر تەنھا لە (یەكێك) لە وتەكانی پەشیمان بێتووە بێت: ئەو ئەگەر مەنازی بووم و پاشان چووومە دەرەو و ئۆتۆمبیلێك لەسەر شەقام لێیدام وەلام بۆ خۆدا چی دەبێت {١٤}.

داستانی بویری موفتی زادە بەرامبەر بە دەسلەلات و رەخنەگرتنی لە دەستوری ئێران و وتاری ھۆلی وەزارەتی ئێرشادی بە دەسلەلات، كە بێتیت: دەستتان بێكێت بۆ خۆتان و دەستورێك كە نووسێتانە، تەنانت و تازی بەناوبانگی (نگل)ی كە بەرامبەر توێژێكی بالادەست لە كۆمەلگەدا و ھەروەھا چیرۆکی سزا و زیندانی (ئینفیرادی) و نەخۆش و مەرگی تراژیدی ئەو پیاو و نیشانەیی بلیمەتییەتی.

ئیدی ئەم پێنج تاییبەتمەندیی پێشتر باسمان لێوەكرد، (سەعید نوورسی)یش پێش سەدەییەك لە ئیستا ئەو دەمەیی بەرگری لە خۆی دەكات و لە شیتخانە تۆمەتی شیتێ لە خۆی دوور دەخاتووە و بە پزیشكەكان دەسەلمێنێت ئەو نەك ھەر شیت نیە بەلكو یەكێك لە مرقۆفە زۆر بلیمەتەكانە، ئیدی باسی لەو پێنج خەسلەتە دەكات كە زیرەکی و نامویی و بویری و متمانە و سادەیی بەو بەخشێووە ئەوانە خەسلەتی ھەموو (كورد)یك كە لە دەرەوێ پایتەخت و شارە مەدەنیەكان دەژین واتە خەسلەتی مرقۆفەكانی پێش مۆدێرنەن.

دوای ئەوێ باسی پێنج خەسلەتی ناسێنەری سەردەمی پێش مۆدێرنەمان كرد خەسلەتی ھەموو مرقۆفێكی ئۆرمالی پێش ئەم سەردەمە بوون پێم باشە ھەر لەم پێشەکیەدا لە ناو ئەو ھەلکەوتوانی مرقۆفانەدا باسی تاییبەتمەندیە ھاوبەشەکانی نێوان نوورسی و موفتی زادە و سوبحانی بکەم دوواتر لە بەشی تاییبەت بە ھەركامیان تاییبەتمەندیەکانی ھەركامیان بوورۆینم.

جیهانی هاوبه‌شی (نوورسی، موفتی زاده، سوبحانی)

۱- کوردبوون له سهرده‌می مۆدیرنه‌دا:

پیشتر ئاماژەم بەوەدا کە هەركام له نوورسی و موفتی‌زاده و سوبحانی، دوواین عاریف و فهیله‌سوف و فهقیهن، هەرسێکیشیان کوردن بەلام پرسیاره‌که له‌وه‌دایه‌ بۆچی ده‌بیّت دوواین عاریف و فهقیه و فهیله‌سوف کورد بن؟ ئایا کوردستان تا هە‌نووکەش سەرزه‌وی ده‌رکه‌وتنی مرقّه‌کانی پیش مۆدیرنه‌یه، ئایا ئە‌مه‌ ته‌نها رێکه‌وتنی‌که یاخود تاییه‌تمه‌ندی‌که له‌و کاره‌دا هه‌یه؟ و تا هە‌نووکەش کوردستان سەرزه‌وی پێگه‌یان‌دنی مرقّه‌کانی پیش مۆدیرنه و هیشتا کورد له‌ ده‌ره‌وه‌ی میژووی نویدیاه و به‌هۆی نه‌بوونی ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌وه شوناسی هاتنه‌ نێو جیهانی نوێ. بێ‌ نیه و ئیتر له‌ ده‌ره‌وه‌ی ئە‌و جیهانه‌دایه، هه‌موو مرقّه‌کانی ئە‌و سهرده‌مه مرقّه‌ پیش مۆدیرنه‌ن به‌ گۆته‌ی ئە‌و رۆژه‌لاتناسه‌ی که ده‌لیت: کورده‌کان هه‌موو شاعیرن، ئیدی کورده‌کان دوواین نه‌ته‌وه‌ن که پێده‌نێنه سهرده‌می نوێوه و ده‌ نووسه‌ری ناوداری ئە‌مریکایی (فۆکۆیاما) ده‌لیت؟!.

تۆ بلیت هه‌ر له‌به‌ر ئە‌مه‌ش بیّت که دوواین عاریف و فهیله‌سوفی میتافیزیک و فهقیه کورد بن، له‌ راستیدا ئە‌وه‌ بابته‌یکه‌ تا راده‌یه‌کی باش باوه‌رم پێیه‌تی، ئیدی نوورسی و موفتی‌زاده و سوبحانی کوردن و به‌شی تاکه‌ که‌سی هەركام له‌وانیش له‌ لی‌هاتوویی له‌وه‌دایه‌ که هەركام له‌وان دوا‌ی چوونه‌ نێو بابته‌کانی سهرده‌می نوێوه‌ توانا‌کانی پیش مۆدیرنه‌یان بۆ چاره‌سه‌رکردن و پرکردنه‌وه‌ی نه‌توانینه‌کانی سهرده‌می نوێ به‌کارهێناوه‌ واته‌ هه‌م توانا‌کانی پیش مۆدیرنه‌یان دۆزیه‌وه‌ و نه‌قسه‌کانی مۆدیرنه‌شیان بینی و هه‌ولیان‌دا به‌و توانایانه‌ ئە‌و نه‌قسانه‌ پرپکه‌نه‌وه‌، واته‌ نوورسی له‌ پێی عیرفان و سوبحانیش به‌ توانا‌ فیه‌قیه‌یه‌کان و موفتی‌زاده‌ش به‌

هاتوچۆی نیوان (زهین) و (دل) واته چرکه فەلسەفیه‌کان له‌گەڵ چرکه رۆحیه‌کان و ته‌وزیفکردنی فەلسەفە‌ی کۆن!

٢- خۆبێدنی نه‌ریتنی و له‌ حوجره و دوور له‌ نه‌کادیمیادا:

(نورسی و موفتی‌زاده و سوبحانی) پێگه‌یشتووی حوجره و خۆبێدنی نه‌ریتنی و دوور له‌ په‌روه‌رده و پرۆسه‌ی ئه‌کادیمیایه‌ی بوون رۆحی عاشیقانه و خۆبێدنی دارستانانه‌ی پێش‌مۆدێرنه له‌ به‌رامبه‌ر پرۆسه‌ی پێشتر ئاماده‌کراوی باخچه‌بیانه‌ی سه‌رده‌می مۆدێرنه، پێگه‌یشتوون، سه‌ختی و گرانی ئه‌و جوهره‌ی خۆبێدنه‌ی بۆ که‌سی جیددی به‌هه‌ند گرتنی ته‌واو وه‌رگرتن و له‌به‌ر کردنی مه‌ته‌نه‌کان و تیکه‌لبوونی به‌ لۆژیک و فەلسەفه و زانستی ئه‌خلاق و ئه‌ده‌بیاتی کۆن واده‌کات قوتابی ئه‌و جوهره‌ی خۆبێدنه‌ی تینوو بێت به‌ مه‌عریفه، به‌مه‌ش ئاسانه‌تر له‌ بابته‌ی نوێکان بگات ئیدی هه‌رکام له‌وان دوور له‌ خۆبێدنی نوێ به‌ ته‌واوه‌تی شاره‌زای زانسته‌ی پێشتره‌کان و کولتووری پێشتر بوون دواتر کاتیکی بابته‌ی نوێکانیان بینیوه‌ واته‌ ئه‌و فره‌هه‌نگه‌یان بینیوه‌ جیاوازه‌ی رۆشنی‌ری ئه‌وان هه‌ر به‌و قوولیه‌ی لێی چوونه‌ته‌ پێشه‌وه و تینوبوون پێی، هه‌ر بۆیه‌ نورسی له‌ ماوه‌یه‌کی زۆر که‌مدا زیاتر له‌ ده‌قی (٩٠٠) کتیب له‌به‌رده‌کات و موفتی‌زاده‌ش تا ئاستی مامۆستایه‌تی زانکۆ له‌ زانکۆی سنه و تاران وانه‌ ده‌لیته‌وه و سوبحانیش تا راده‌یه‌کی باش له‌ زانسته‌ی ئه‌زمونییه‌کان و قوتابخانه‌ی فیکریه‌کان به‌ قوولیه‌ی ده‌خوینێته‌وه و ره‌خنه‌ی قووله‌کانی هه‌رکام له‌ موفتی‌زاده و سوبحانی له‌ ده‌ستووری ئێرانی مایه‌ی تێپارمانی مرو‌فن و ناشیت مرو‌فیک رۆشنی‌ریه‌کی قوولیه‌ی یاسایی نه‌ییته‌توانیت به‌و شیوه‌یه‌ی ره‌خنه‌ی بگریته‌، ئه‌م جوهره‌ی خۆبێدنه‌ش وایکردوه هه‌م هه‌رکام له‌وان له‌ توانا‌کانی کولتور به‌ تایبه‌ت (نایین) (مه‌زنترین به‌شی که‌لتور) باش بزانه‌ هه‌م به‌ خۆبێدنه‌وه‌ی سه‌رده‌می نوێش باش سه‌رده‌می نوێ بناسن و باش له‌ ئه‌گه‌ره‌کانی گۆران له‌ سه‌رده‌می نوێدا بگه‌ن، تۆ سه‌یری سه‌عید نورسی بکه‌ وێرایی بوونی زیاتر له‌ په‌نجا هه‌زار قوتابی گۆڕپه‌یه‌ڵ، به‌لام هه‌رگیز شو‌رشی چه‌کدارانه‌ ده‌ست پێی ناکات {١٦}، و سوبحانیش سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی هه‌موو چواره‌دووری ئه‌و پرده‌ی چه‌کداری پارته‌ کوردیه‌ ئێرانییه‌کان و سوپای رژیمی ئێرانی و گۆڕپه‌یه‌ڵی خه‌لکی ده‌قه‌ری پاوه و هه‌ورامان بۆ ئه‌و و هاوڕێکانی که‌چی بێجگه‌ له‌ خۆپیشاندان و خه‌باتی مه‌ده‌نی شتیکی دیکه‌ ئه‌نجام نادات {١٧}، و موفتی‌زاده‌ش دوا‌ی بێ ئه‌نجام بوونی هه‌وله‌ی سیاسیه‌کانی بێجگه‌ له‌ کوچکردن بو

پەندەكەت و تا كۆتایی ژيانى بەردەوام دەبێت، ئەم قوناغەش لای سوبحانی دواى نائومید بوونی لە سەرکردایەتى شۆرشى ئێرانى و لە کاتى نووسینی کتییى بەناوبانگی (الولاية والامامة)وە.. ئەو کتییەى سەرۆك کۆمار و رۆشنبیره ناودارەکانى ئێران دەخویننەو و سەنای دەکەن تا كۆتایی ژيانى و شەهید کردنى بەردەوام دەبێت.

۳- زیڕەكى بى وینەى ھەركامیان:

ئەگەر بە شیوەیەكى گشتى مرۆفە خوینەوارەکانى پێش مۆدیرنە بە حوكمى پشت بەستن بە زیڕەكى كەسى خۆیان لە خوینەوارى سەردەمى مۆدیرنە زیڕەكتر بن، بەتایبەت بۆ لەبەرکردن و ھێشتنەوێ زانیارى لای خۆیان (تۆ سەیری ژيانى كەسایەتییەكى وەك مامۆستا عەبدولكەرىمى مودەرپس) بکە ئەوا لەناو ئەو زیڕەكانەدا نوورسى و موفتیزادە و سوبحانى زۆر زیڕەكتر بوون، خەلكى و ھارپێكانیان زۆرجار تاقیان کردوونەتەو و شایەتیان بۆ داون.

نوورسى زۆرجار لەلایەن ھەموو زانایانى شەرع زانەو پرسیارى لێكراو و وەلامى ھەموو پرسیارەکانى داووتەو و تەنانت لە زانستە نوێكانیشدا لەلایەن ھەموو خویندەوارانى ئەستەمبولى پایتەختى دەولەتى عوسمانیەو پرسیارى لێكراو كەچى وەلامى ھەموو پرسیارەکانى داووتەو و بە (بدیع الزمان) (بى وینەى زەمانە) ناوبانگی دەرکردوو و ھەر ئەو زیڕەکیەشى زۆرجار گرفتى بۆ دروست کردوو و تەنانت جارێكىش بۆ شیتخانەى راپێچ کردوو {۱۹}.

سوبحانیش ئارامگرى لەسەر خویندن و زیڕەكى ھەر لە منالیەو نیشانەى زیڕەكى ئەو بوون، ھەر لە خویندنى سەرەتاییەو مامۆستاکانى داوا لە باوكى دەکەن كە لەسەر ئەركى ئەوان بخړیتە بەرخویندن و تا ئەوێ بۆ زیاد لە سێ مانگ لەسەر كتییەكانى خەوى پێدا دەكەوێت و مامۆستاکانى شایەتى ئەوێ بۆ دەدەن كە تەنیا شوینێك شایستەى خویندنى ئەو بێت زانكۆى ئەزھەرە و قورئانى پیرۆز و زۆریەى زۆرى دەقى كتییەكانى لەبەر بوو و دواى چەند سال نەچوونەو سەریان ھەروەك خۆیان لە زەینیدا وەك خۆیان مانەتەو و تا ئەو پرسیارانەى لە شیخ عوسمانى نەقشبەندى دەكات و ئەویش دەلێت من ناتوانم وەلامى ئەم پرسیارانە بدەمەو و تا ئەوێ كاتى سەرباز بوونی گوێی لە زانایەك دەبێت وانەى شەرع لەسەر كتییێك دەلێتەو ھەلە دەكات و ئەم بۆ راست دەكاتەو ئیدی زۆر تەكا لەم

دهكات كه وانهى پى بليتته وه و تا گفتوگۆكانى له تهك مه لا و روشنبيرانى لايه نه سياسيه كوردیه كان كه هه ره موویان دان به زیره کی بى وینهیدا ده نین تا نه وهى رابه رى شورشی ئیران خومهینى و ته نانه ت موفتى زاده ش لیها توویى ده نرخینن نه م خه سله تانه و چه ندین خه سله تی هاوبه شی دیکه ش وه ك گفتوگۆ له گه ل جیهانی پیغه مبه ران و رازاندنه وهى وه ك شاكارى نزایی بى وینه له لایه ن هه ر کامیان و ساده یی له مامه له و جلوبه رگی کوردی: چاکه ت و شه پوآل له لایه ن کاک نه حمه د و وه ك هه ژاره کانی سنه و کوله با له که ی سوبحانی و میزه ره کوردیه که ی نوورسی که هه ر کام له وان ئاماژه ی ساده یی و بیفیزی له گه ل هه ژاران و کوردانه ژیا نی هه ر کامیان بووه، ده کاریت به خه سله تیکی دیکه ی هاوبه شی هه ر کامیان بزانریت.

ئیدی بۆ له مه و دوا هه ولده دین به جوئ باسی تایبه تمه ندی و کایه ی کارکردنی هه ر کامیان بناسینین ده بیت روونی بکهینه وه که نه م نووسینه ده ره نجامی چاوپیکه وتنیکى (۹) کاتر میزی و به رى (۱۵) سال خویندنه وه و مامه له له گه ل نه و سئ که سایه تیه یه، که نه و چاوپیکه وتنه له لایه ن برای روشنبیر (کاک ئومید حه سه ن) وه له سه ر نوورسی عاریف و سوبحانی فه قیه و موفتى زاده ی فه یله سوف نه نجام درا که ده بیت زۆر سوپاسی بکه م و هه وله به رده وامه کانی له گه ل نه م جو ره پرۆژانه دا ده نرخینم...

بەشی یەكەم

(نوورسی)

دوایین نەزموونی عێرفانی لە شارستانیەتی ئیسلامیدا

ناساندنی سەعید نوورسی:

(سەعید نوورسی) یەكێكە لەو كەسایەتیانەی زۆر بە داخەوێ هەتا هەنووكەش نەناسێنراوێ و قەدرو گەورەیی نەزانراوێ، مەبەش بە حاڵی خۆم لە میژوێ لەگەڵ نووسین و كۆتیبەكانی مامۆستا (نوورسی) دا تێكەڵم و ئەم تێكەڵیەشم دەگەرێتەوێ بۆ قۆناغی سەرەتایی خۆیندەم، ئەوكاتەئێ كە هێشتا لە پۆلی شەشەمی سەرەتایی بووم. لە بیرم دێت كە یەكەم كۆتیبی سەعید نوورسیم خۆیندەوێ، پاشان هەرچەندە بچراڤان هەبووێ لە خۆیندەوێمدا بۆ (پەيامەكانی نوور) بەلام لەگەڵ ئەوێشدا بەردەوام چوومەتە خزمەتی ئەو پەيامانە و لەگەڵیاندا ژیاوم، رەنگە ئەو سەرەتایەوێ هەندێك شت بوو بێت خۆیندەبێتەوێ و دەرگەم نەكردبێت، بەلام ئێستا و دوای گەشە كردن و پێگەبێشتنی توانای عەقڵی و فێكریم دەرگەم ئەو مانا و مەفهومانە بكەم كە لەوێ پێش خۆیندەوێمەتەوێ و باشتر دەرگەم قوولایی ئەو قسانە دەكەم، لێرەوێ بە بۆچوونی من (نوورسی) كەسایەتیەكی گەورە و دووایەمین كەسی هەولێدەری پێش سەردەمی مۆدێرنەئێ، دوایین كەسی شارستانیەتی ئیسلامیە بۆ ئەم سەردەمی ماوەتەوێ، لەبەر ئەوێ بە بۆچوونی من فەیلەسوفی گەورەئێ ئێرانی (داریوشی شایگان)، ئەو ئەگەر (ماوتسی تونگ) و (گاندى) دەكاتە نوینەری رۆژەلەت لەبەرەمبەر رۆژئاواوێ، ئەوا من دەلێم باشتر بوو بۆ فەیلەسوفێكی وەكو ئەو بلیمەتێكی وەكو (نوورسی) نوینەری رۆژەلەت بێت لای بۆ مامەلەكردنی لەگەڵ

مۆدیرنه دا، چونکه دووچار هه‌ریه‌که له (گاندی) یاخود (ماوتسی تۆنگ) بواری کارکردیان زیاتر کورت بووبوووه بۆ ناو بواره سیاسیه‌که و له ململانی سیاسیه‌کاندا زیاتر ده‌رکه‌وتوون، ئه‌وا ئه‌وه نوورسیه ته‌نانه‌ت له‌عنه‌ت له (سیاسه‌ت) ده‌کات و له سیاسه‌ت دوور ده‌که‌وتیه‌وه به‌لام ململانی خۆی به‌رده‌وام درێژه پێده‌دات و به ته‌نهای ده‌می‌نیه‌وه! ئه‌گه‌ر به‌وێت به‌کورتی و له‌یه‌ک رسته‌دا پێناسه‌ی نوورسی بکه‌م، ده‌توانم بڵێم نوورسی ژیریکی سه‌رده‌می پێش مۆدیرنه‌یه، عاریفیکی سه‌رده‌می پێش مۆدیرنه‌یه که له سه‌رده‌می مۆدیرنه‌دا به‌شیت دانرا و خرایه شیتخانه‌وه! ئه‌گه‌ر ئێمه له شارستانییه‌تی ئیسلامیدا سێ جۆر له (دینداری)مان بپێت - که ئه‌مه زۆر بیربیری دیکه‌ش باسیان کردووه و له شوێنی دیکه و نووسینی دیکه‌شدا ئاماژه‌م پیکردووه - ئه‌وانیش دینداری فه‌یله‌سوفانه و دینداری فه‌قیهانه و دینداری عاریفانه‌یه، ئه‌وا به‌بۆچوونی من دینداری سه‌عید نوورسی دینداریه‌کی عاریفانه‌یه، هه‌رچه‌ند زۆرجار خۆی ئه‌م سیفه‌ته له‌خۆی دوورده‌خاته‌وه، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌و کاته له ده‌وله‌تی تورکیادا سۆفیگه‌ری و دروستکردنی ته‌ریقه‌ت قه‌ده‌غه‌ بووه بۆیه رایده‌گه‌یه‌نیت که ئه‌م سه‌رده‌مه سه‌رده‌می ته‌سه‌وف نه‌یه، ئه‌م سه‌رده‌مه سه‌رده‌می شیخایه‌تی کردن نه‌یه، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر عاریف و شیخه‌کانی سه‌رده‌مه‌کانی پێشتر له‌م سه‌رده‌مه‌دا بژیا‌نایه وازیان له رێگه‌که‌ی خۆیان ده‌هێناو ده‌هاتنه سه‌ر رێگه‌که‌ی ئه‌م و به‌ته‌عبیری خۆی ده‌بوونه خزمه‌تگوزاری قورئان {۲۰}.

(نوورسی) و نه‌زمه‌وونه تابییه‌تییه‌که‌ی:

بێگومان عاریفه‌کانی پێش سه‌رده‌می مۆدیرنه‌ خه‌ریکی به‌ر چینه‌وه‌ی (ئیمان) بوون، به‌ری ئیمانیا‌ن ده‌چینه‌وه، به‌و مانایه‌ی که باخی ئیمان باخیکێ سه‌ر سه‌وز بوو، ته‌نانه‌ت ئه‌مه هه‌ر خودی میتافۆریکی نوورسی خۆیه‌تی که فه‌رموویه‌تی ئه‌گه‌ر ئێمه به‌بالی خه‌یال یاخود رۆح به‌زاراوه‌ی ئه‌و له‌م سه‌رده‌مه‌وه بفرین و بچینه‌وه به‌مێژوودا بگه‌ڕێین سه‌یر ده‌که‌ین له سه‌رده‌می نبووه‌ت و پێغه‌مبه‌رایه‌تی پێغه‌مبه‌ری خودادا (د.خ) جه‌زیره‌یه‌که هه‌یه، جه‌زیره‌یه‌کی سه‌ر سه‌وز که له هه‌موو مێژوودا دیاره، که مرقه‌ه‌کان له‌وێ سه‌رشارن له موحیبه‌ت، سه‌رشارن له (ئیمان)، لێره‌وه ئه‌گه‌ر سه‌رده‌می پێش مۆدیرنه سه‌رده‌می بوبوێت سه‌رده‌می (ئیمان) بوبوێت و

باخی ئیمان بەری بوو بێت و ھەرکەس بە ئەندازەى خۆى - کە ئیمە لە شوینی دیکەش باسماں کردووہ - بەرى ئیمانى چینیتهوه، ئەوا نوورسى لە کۆتاییهکانى ئەو سەردەمەدا کە سەردەمى پيش مۆدیرنهیه و لە سەرەتاکانى دەست پیکردنى مۆدیرنەدا لە شارستانیەتى ئیسلامیدا ھەستى بەوہ کردووہ کە ئەگەر چى ئەو دەتوانیت بەرى ئیمان بچینیتهوہ بەلام ئەو سەردەمە بەسەر چووہ، ئەو باخەى کە دارەکانى پیربوون یاخود بلّین جەنەرالّیک لە رۆژئاواوہ ھاتووہ بەرپۆتە درەختەکان و دەیەویت بیانپریتەوہ - کە ئەم تەعبیرە لای زۆریک لە ئەدیبهکان باسکراوہ - کە دەوتریت رۆژئاوا لە جەنەرالّیک دەکات کە تەوریکی بە دەستەوہیە و ھاتووہ لە شارستانیەتى رۆژھەلاتدا باخی مەعنەویەت بپریتەوہ، بۆیە نوورسى دەرکی بەوہ کردووہ کە سەردەمى ئەوہ نەماوہ کە ئەو لەژێر ئەو دارانەدا دابنیشیت و خەریکی بەرچینەوہ بێت، بەلکو دەبیت وەکو باخەوانیک ھەلبسیت بەرگری لەو باخە بکات، ھەر خودى ئیمان و عیشقەکەى وای لیکردووہ کە لەبرى ئەوہى دانیشیت و لەو درەختانەى کە ھیشتا ماون خەریکی بەرچینەوہ بێت، خەریکی لەزەت بردن لە ئیمان و رۆحانیەتى خۆى بێت ئەوا بە پێچەوانەوہ خەریکی بەرگریکردن لە بەرى درەختەکانى ئیمان بووہ، دەرکی بەوہ کردووہ کە ئیتر سەردەم سەردەمى بەرگریکردنە لە (ئیمان) نەک چینیەوہى بەرى ئیمان وەک ئەوہى لای عاریفەکانى پيش ئەم ھەبوو، بە بۆچوونى من (نوورسى) دوایین عاریفى شارستانیەتى ئیسلامیە، بەلام جیاوازی ئەو لەگەڵ عاریفەکانى دیکەدا ئالەو شوینەدایە کە ئەوان ویستوویانە بەرى ئیمان بچنەوہ، بەلام ئەم ئەو ئیمانەى وایلیکردووہ کە لە جیاتى ئەوہى بە شوین کەرامەتدا بگەریت... ئەو ئیمانەى وایلیکردووہ کە لە جیاتى ئەوہى بە شوین شتە گەورەکاندا بگەریت کە لە (ئیمان) ھوہ دەرەھینریت، وتوویەتى نا من دەبیت بەرگری لە ئیمان بکەم، کە ئەم تەعبیرە لە زۆر شوینی پەيامەکانیدا دووبارە بۆتەوہ کە ئەو (بەرگریکار) ە لە ئیمان {۲۱}.

(نوورسى) و پەییوەندى لەگەڵ عاریفەکانى پيش خۆى:

بێگومان سەعید نوورسى زۆر موعجەب بوو بەرامبەر بە عاریفە گەورەکان، کە ئەو قەناعەتى وایە شارستانیەتى ئیسلامى دوو دیوہ، دوو رووی ھەیه، روویەکی ماددى ئەوہى کە لەبەرچاوہ، لەگەڵ روویەکی مەعنەوى، رووہ ماددیەکەى کە لە

سهره‌تاوه نه‌چرپان و سه‌ير و ره‌و و به‌رده‌وامی تیدا بووه و گه‌يشتووه تا ئه‌مړو، فلان سولتان بووه به‌ خليفه و دوای ئه‌و كه‌سټكى ديكه هاتووه، فه‌قيه‌كان به‌ شوين يه‌كدا هاتون، به‌لام ئه‌م شارستانيه‌ته روويه‌كى ديكه‌ى نه‌بينراوى هه‌يه كه‌ له‌ پيغه‌مبه‌رى خوداوه (د.خ) ده‌ست پي‌ده‌كات، كه‌ بري‌تبه له‌وه‌ى پيغه‌مبه‌رى خودا بووه به‌ (نبى) و نه‌زمونى (نبووه‌ت) ده‌ستى پي‌كردووه، ئه‌م نه‌زمونى (مه‌عنه‌وى) يه‌ هاتووه تا ئه‌مړو. كه‌واته شارستانيه‌تى ئيسلامى دوو رووى هه‌بووه روويه‌كى ماددى له‌گه‌ل رووه مه‌عنه‌ويه‌كه‌دا {٢٢}، ئه‌و به‌رده‌وام بووه و نه‌ميش به‌رده‌وام بووه، كه‌ كاركردى سعه‌يد نوورسى زو‌تر كاركرده‌ له‌ دي‌وه نه‌بينراو و مه‌عنه‌ويه‌كه‌يدا، هه‌تا ئه‌و شته‌ عه‌قلانيانه‌ش كه‌ له‌ په‌يامه‌كانى نووردا باسيان ده‌كات ده‌شيت بلين له‌ناو دي‌وه مه‌عنه‌ويه‌كه‌دان {٢٣}، وه‌كو ئه‌و ته‌شبيهه‌ى كه‌ (مه‌ولانا) ده‌يكات، نه‌گه‌ر ناوى بنين ته‌خته‌يه‌كه‌ له‌ناو ده‌ريابه‌كه‌دا {٢٤}، واته‌ خه‌لكى واده‌زانيت نوورسى كارى عه‌قلانى كردووه، وه‌لامى ماددى داوه‌ته‌وه، راسته به‌لام ئه‌مه ته‌نها ته‌خته‌يه‌ك بووه له‌ناو مه‌عنه‌ويه‌تيكى گه‌وره‌تردا، واته‌ ئه‌و له‌ جيهانى ويلايه‌ته‌وه ئه‌وه‌ى كردووه.

بو ئه‌وه‌ى زو‌ر دوور نه‌كه‌وينه‌وه له‌ بابته‌كه‌، نه‌گه‌ر مړو‌ف به‌راورديك بكات له‌ نيوان (مه‌سنه‌وى مه‌عنه‌وى)ى مه‌ولاناي رومي له‌گه‌ل (مه‌سنه‌وى نوورى)يه‌كه‌ى مامو‌ستا نوورسي‌دا، بيگومان مامو‌ستا نوورسى به‌هوى سه‌رسوپمان و كاربه‌گه‌ربوونى به‌ كه‌سايه‌تى (مه‌ولاناي رومي)يه‌وه ئه‌و كتي‌به‌ى نووسي‌وه و ناوى (مه‌سنه‌وى) لي‌ناوه، كه‌ ئه‌وه‌ى (مه‌ولانا) مه‌سنه‌وى مه‌عنه‌وى بووه، واته‌ ده‌رخستنى شته مه‌عنه‌ويه‌كانى عالمى رو‌ف، شته مه‌عنه‌ويه‌كانى عالمى عيشق - به‌ زاراوه‌ى عاري‌فه كو‌نه‌كان - ئه‌وه‌ى كه‌ به‌چاو نابيين‌ت، ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر مړو‌ف مه‌سنه‌ويه‌كه‌ى (مه‌ولانا) بخو‌يني‌ته‌وه هه‌ست ده‌كه‌يت باس له‌وه ده‌كر‌يت كه‌ ده‌كار‌يت چى له‌ جيهانى رو‌حه‌وه بي‌ته ده‌ره‌وه كه‌ خه‌لكى ديكه نابيين و نايزانن جگه له‌ عاشي‌فه‌كان؟، ئه‌وا مه‌ولانا له‌و كتي‌به‌دا هه‌مووى هيناوه‌ته ده‌ره‌وه! واته به‌رى ئيمان و عيشقى چني‌وه‌ته‌وه، به‌لام له‌ولاوه نه‌گه‌ر سه‌يرى مه‌سنه‌وى سعه‌يد نوورسى بكه‌يت كه‌ به‌ مو‌عجب بوونى به‌و دايناوه، جار‌يك ئه‌و مه‌سنه‌وى مه‌عنه‌ويه، كه‌ شفكردى شته مه‌عنه‌ويه‌كانه، ئه‌و مه‌سنه‌وى نووربه‌ نوورى ئيمان، چو‌ن به‌رگرى له‌و ئيمان به‌كات، نه‌گه‌ر ئه‌وه‌ى مه‌ولانا به‌ زمانى فارسى په‌هله‌ويه ئه‌وا ئه‌م به‌ زمانى عه‌ره‌بى نووسي‌ويه‌تى، به‌ كورتى سه‌ير ده‌كه‌يت له‌ (مه‌سنه‌وى نوورى) مامو‌ستا نوورسي‌دا ريگا‌كانى ئه‌و عالمه رو‌حيه‌ى له‌ويدا هه‌يه بري‌تبه له‌ به‌رگرى‌كردن له‌ مه‌عنه‌ويه‌ت نه‌ك خودى مه‌عنه‌ويه‌ت و به‌ره‌مه‌كانى و ده‌ره‌نجامه‌كانى مه‌عنه‌ويه‌ت {٢٥}.

نووورسی لە نیوان سەردەمی کۆن و سەردەمی نویدا:

یەكەم: (فراوانی جیهانی و زۆری سەرچاوەی مەعریفی نووورسی)

بۆ ئەوەی باشتەر لە (مامۆستا نوورسی) تێبگەین بە بۆچوونی من دەبێت وردتر لەم بابەتە بجینە خوارەوە، دەکرێت بزانی جیاوازیەکانی سەردەمی کۆن و سەردەمی نوێ چیه هەتا باشتەر لە مامۆستا نوورسی تێبگەین، بە بۆچوونی من کەسی مۆدێرنیزم ناتوانێت لە (سەعید نوورسی) تێبگات ئەگەر چی نووسینەکانی نوورسی زۆر سادەن، بۆ نموونە زۆرتین شتێک لە پەيامەکانی (نوور)دا ھاتبێت نموونە ھێنانەوێ (ضرب الأمثال)ە، ئەمەشی لە قورئانەو وەرگرتووە، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا زۆرجار لاوەکان بۆم دەگێڕنەووە کە چرکەساتی لەزەت بردنیان ھەیه لە پەيامەکان کەچی لێی تێناگەن، یان بڵێن بێتاقەت دەبن پێی ناتوانن لەگەڵی بپۆن، راستە زۆری پەيامەکان (سەدوسی کتیب) رەنگە مرقۇ والیبکات نەتوانیت لەگەڵیدا بپوات، وەك ئەوەی رۆمانیک بخوینیتەووە لە شەو رۆژیکدا تەواوی بکات، بەلام کێ ھەوسەلەئە ئەوەی ھەیه کە ئەوەی لە ماوەی نزیکەییست و چوار سالددا لە سالێ (۱۹۲۶-۱۹۵۰) {۲۶} نووسرابێت بخوینیتەووە، بەلام چیرۆکەکە لە شوپنێکی دیکەدا، بابەتەکە ئەوێ کە جیهانی مامۆستا نوورسی جیهانیکی فراوانترە لە جیهانی سەردەمی مۆدێرنە، ئەو تایبەتمەندیە سەردەمی کۆن کە لە (فیبەر) ھەو وەرمانگرت و پیشتریش لای (نالی) باسمان لیکرد، کە سەردەمی پیش مۆدێرنە یەكەم تایبەتمەندی بریتیە لە (رازنامیز بوونی)، دووھم تایبەتمەندی بریتی بوو لە فراوانی ئەو سەردەمە، جیهانیکی فراوانتر لە سەردەمی مۆدێرنە، سێیەم تایبەتمەندی ئەوێ کە ئەو جیهانە جیهانی کەشفە، کەشفکردنی ئەو شتانەئە کە نابینرێن بەلام ھەقیقەتێکی وەستاویان ھەیه، ھەقیقەتێک لە ئانی گۆراندانێ ئەمەش یەكێکی دیکە ھە لەو تایبەتمەندیانەئە کە لای مامۆستا نوورسی زۆر بە زەقی دیارە، بریتیە لەوەی ئەو دیوێ بوون کە نابینرێت دیوێ فراوانترەکەئە بوونە، ئەگەر ھەموو شتێک خەلق و دروست کردنی ببێت لەگەڵ ھیکمەتدا (الا لە الخلق والامر) {۲۷}، واتە ئەو ئەرکەئە کە دراو بە سەریدا، ئەوا ھەموو شتێک ھیکمەتە نەبینراوێکەئە، دیوێ نەبینراوێکەئە تەنانت ئەگەر دیوێ وەزیفەکەشی حساب بکەین دیوێ وەزیفە نەبینراوێکەئە زۆر فراوانترە تا دیوێ بینراوێکەئە، بۆیە لە بابەتی قوولاییەکانی (نالی)دا وتمان تەنانت مرقۇەکانی پیش سەردەمی مۆدێرنە

مړوځی ناسایی نښ، ته نها ته و مړوځه بینراوه نښ که جهسته په کیان هیه و عه قلیان هیه و دهیا نه پښنه سهر شاشه ی ته له فزیو نه کان و نیمه دهیا نه پښن! به لکو ته وان جیهانیکي زور فراوان ترن، نه گهر خویننه سهری په یامه کانی (نور) بکات نورسی له زور شوی په یامه کاند ا نه و نموونه ده هیئت ته وه که مړوځ ناوکی هه موو بوونه موعجیزه ی ناو بوونه که هه موو حکمه ته کانی ناو بوون له ناو مړوځدا هیه، به لام نه مه دیار نیه له دیوه نه بینراوه که یایه تی {۲۸}.

هه روه ها باسی نه وه دهکات نه گهر مړوځ پوخته و گوشراو و کور تکراره ی هه موو بوون بیت نه و! پیغه مبر (د.خ) کور تکراره ی هه موو مړوځه کانی دیکه یه {۲۹}، بزانه نه و دیوه نه بینراوه ی پیغه مبر چه ند فراوان تره! چونکه چه زرت وه کو جهسته ته نها مړوځیکي ناسایی بووه، به شهریکي (رسول) بووه، به لام دیوه (ریسالی) یه که ی مه به ست بووه که چه ند فراوان بووه! که واته نه و جیهان و مړوځه ی نورسی باسی لیوه دهکات، خویننه نابیت چاوه پوانی نه وه ی بیت که باسی بوونیکي ناسایی و مړوځیکي ناسایی دهکات، نه و باسی جیهانیک دهکات که زور فراوان تره هه میشه دیوه نه بینراوه کان ده هیئت ته وه، له حکمه ته نه بینراوه کان باس دهکات که نه مه یه کیک له تاییه تمه ندیه کانی په یامه کانی نور و جیهانی (نورسی) ه، که مړوځ ناتوانیت له ری مامه له ی ناسایی وه ده رکي بکات، رهنه مایه ی سهر سورمان بیت که جاری واهه بووه له ماوه ی بیست خووله کدا کتیبیکي سه د لاپه رهی نویسیوه، جار هه بووه به دوو ساعات کتیبیکي سه دوسی لاپه رهی، دوو سه د لاپه رهی و سئ سه د لاپه رهی نویسیوه {۲۹}! نه وه یه کیکه له تاییه تمه ندیه کانی سه رده می پیش مؤدیرنه و مامه له ی (شهودی) له گه ل شته کاند {۳۰}، ناخر له سه رده می نوی یاخود مؤدیرنه دا سه رچاوه کانی مه عریفه وه کو سه رده می پیش مؤدیرنه نه مامه ته وه، که نه مه زور له بیرارانی دیکه ش باسیان لیوه کردوه و به دیاریکراوی لای (مصطفی ملکيان) نه وه ی لایه سه رچاوه کانی مه عریفه له پیش مؤدیرنه دا بریتی بوون له:

۱- شهود، شهود مامه له یه کی رۆحانیانه، له ریگه ی رۆحانیه ت و قه لبه وه هه ندیک زانیاری و هه ندیک حکمه ت بژ که شف ده بیت که به عه قل و ریگه کانی دیکه نا کریت.

۲- عه قل، که یه کیکي دیکه بووه له سه رچاوه کانی مه عریفه له سه رده می پیش مؤدیرنه دا، به لکو له سه رده می مؤدیرنه دا (عه قل) نیه، نه مه رهنه خویننه تووشی

شۆكەيه كاكات! بەلام لە راستیدا وايه، سەردهمی مۆدێرە سەر دەسی عەقل نیه، ئەو عەقڵی پیش مۆدێرنه بریتیه له عەقڵی گەردوونی كه روانای خوێندنهوهی ههموو شتیکی ههیه دهكریت بكریته پێوهریك بۆ ههموو شتیك عەقڵی گەردوونیه و پێوهریكه سهراپاگیره..گشتگیره بۆ ههموو كاتیك و ههموو شوێنیك، تهنا نهت ئهواتا نوێنه ری ئەو عەقڵه بریتیه له زانستی لوجیک – علم المنطق- که (قیاس) برپهری پشتی ئەو زانستیه، واته (قیاس)ه بۆ ههموو شتیك، ئامرازیکه ههموو ههلهكانی پی راست دهكریت وه به زمانی فەیلەسوفه پیشینهکان، كهواته پێوهریكه جیگیره بۆ ههموو شتیك دهشیته كاتیكیش ئەم پێوهره جیگیره ههبوو ئیتر شهكانی دیکه كه بهو پێوهره جیگیره کیشران ئەوانیش جیگیری خویان وهردهگرن، بۆیه زۆریك له زانستهكانی پیش مۆدێرنه زانستیکی جیگیر بوون، له كاتكددا بنستا ههموویان له حالهتی گوراندان.

۳-(نەقل)؛ يەككى دىكەي سەرچاۋەكانى مەعرىفە يە لە پېش مۆدىرنەدا، كە لە نوپىندەنە ۋەى (موعجىزاتى ئەحمەدى) كە يەككە لە پەيامەكانى (نور) زۆر سەرم سوپماۋە لە ۋەى كە (نورسى) زۆر بلىمەتەنە نەقلى كردۆتە يەككە لە موعجىزەكانى پېغەمبەر (د.خ) يەككە لە بەلگەكانى لە سەر (نبووت)، چونكە ئەو ھەموو نەقلەى كە ھەزاران ھەزار پېغەمبەر، ھەزاران ھەزار ئەوليا، ھەزاران ھەزار جىنۆكە و ئىرھاسات و ئەوشتانەى كە لە سەردەمى مۆدىرنەدا ھەر باسى نىيە، ئەوانە ھەموو باسى (نبووت) دەكەن كە لە سنورى تەۋاتورىش بەۋلاترە، ئەۋە ھەموو بەلگەيە لە پېغەمبەرايەتى پېغەمبەر، كە واتە يەككى دىكە لە سەرچاۋەكانى مەعرىفە لای (نورسى) بىرىتە لە (نەقل) {۳۱} كە لە سەردەمى مۆدىرنەدا نىيە، ئىمە تەنانت (نەقل) بىش دەخەينە ژۆر نەقد و لە سەردەمى مۆدىرنەدا رەخنى لىدەگىرن.

۴- ئەزمون، كە سەرچاۋى چۈرەمى مەعرىفە ھەل سەردەمى پېش مۇدېرنەدا، ئەزمونى كەسى، دەشېت. بېلېم ئەگەر گەرەزىن پانتاي ھەل سەردەمى مۇدېرنەدا، كە زۆرەي شەكەن ھەللى ئەزمون كىرنىان دەدرېت، تەنەت (نورسى) نمونەيەكى جوانى ھەلەمەدا، كە باسى مۇق دەكات لە سەردەمى نویدا لە پەيامى (سروشت ھونەرە يان ھونەرمەند)، دەلېت سەردەمى نوئ ناتوانېت مۇق بىناسېت، يان بېلېن (عەقلى ماددى بە زاراۋى ئەو) ناتوانېت مۇق بىناسېت، لەبەرچى؟! لەبەر ئەۋەى سەردەمى نوئ مۇق ۋەكو مۇۋ ناسانېت، مۇق دەكوژېت

له ناوى ده بات و ده بيا ته تاقيگه و تاقيده كاته وه، واته ده بيا ته ناو تاقيگه وه
 نه زمونى ده كات، له گه ل مادده كانيدا مامه له ده كات، نه وكاتهش هيچ جياوازيه ك له
 نيوان مروځ و بى گيان، مروځ و گيان وه ريكي ديكه دا نابيت، له بهر نه وه سهرده مى
 نوى و (به زار اوهى (نورسى) _ مادديه) ناتوانيت له گه ل (روځى مروځدا) مامه له
 ببيت ليره وه (نه زمون) رهنه له په يامه كاني (نور) دا كه مترین جينگه ببيت،
 كه مترین ناماده بى ببيت، راسته زور نمونه ليدنه هينريته وه، وهكو - زينده وه رزاني
 و كيميا و فيزيا - ناخريه كيك له جياوازيه كاني (نورسى) له گه ل عاريفه كاني ديكه دا
 نه وه بووه كه ناگاي له زانسته نوپكان بووه و دواتريش ده چينه سهر نه و بابته،
 به لام زورتر نه و نده مى من سهرنجم دابيت له (په يامه كاني نور) دا بو نمونه جار جار
 نامارځه بو نه وه ده كات كه نه وه مى من ده يلتم نمونه ل پياويكي پيره (واته خوځى كه
 ته مهنى گه ورو پير بووه) يان نه وه نه زمونى چنه د ساله مى من، نه زمونيكه ليم
 وه ربگره، نيتير باسى خودى نه زمونكه ناكات! دهره نجامى نه زمونكه
 ده گيرپيته وه، واته به بوچوونى من نه مه شتيكه كه مترین (نورسى) ناسه كان
 نامارځه يان پيكر دوه - نه ویش نه وه په نه گهر (ته جره به) بپرېده پشتمى سهرده مى
 نوييه نه و لاي (نورسى) كه مترین جزورى هيه {۲۲}.

ليړه دايه جيهانى (نورسى) چوار سهرچاوهى هيه (شهود، به عل، عه ص.
 نه زمون)، كه و ابو كه سيك كه ته نها مامه له لى له گه ل (نه زمون) دا هيه مامه
 له زهت له و جيهانه فراوانه به ريت، تو سهرى فراوانى سهرچاوه كاني (به مامه كان
 نور) بكه، بو نمونه له (په يامى ئيجتihad) دا باسى گه ورييه صه حابه ده كات كه
 تركيز و ناوكوځى فيكرى (نورسى) له ويدا بريتيه له وهى كه نه وان ته نها به وهى كه
 راسته وخو له گه ل (نه زمونى نبوهت) دا به رامبه ر بونه ته وه، نه و نده مى بچوكتيرين
 تيشكيك بهر صه حابه ك كه وتبيت نيتير به سه بو نه وهى له هه موو نه و ليا گه وروتر
 بن، نه مه نه زمونيكى شهوديه كه (نورسى) له ويدا باسى ده كات، ناخر خو
 صه حابه وه كه خه لگه كه لى ديكه ههر مروځ بوون، به لام له جيهانى روځدايه، له
 جيهانى تيشك هاويشتنى نبوهتدايه، يا خود بلين نه صاحب له گه ل (نبوهت) دا
 مامه له يان كردوه، بويه نه وان گه وروترن، له كاتيكا گه وروترين وه ليه كاني دواى
 نه صاحب، گه وروترين نه و ليا يان نه گهر چى ته جره به كه شى زور گه ورو بيت نه و
 گه شتوته نه و په پرى و ليا ته - (نورسى) زور جار عيرفان به و ليا ته ناوده بات -

ئەگەر ھەموو ئەزمۇنى ویلايەتیش لای کەسیک کۆبییتەوہ ئەوا ھەر ناگات بە تۆزی پیتی سەحابە یەک کە تەنھا یەک تیشک لە ئەزمۇنی نبووەتی بەرکەوتووە، ئەمە سەرچاوە یەکی شەھودیە، یاخود لەویدا کە باسی (ئین عەرەبی) دەکات، بێگومان خەسلەتییکی دیکە ی زۆر جوان کە لای (نورسی) ھەبە و ناسک بوونەوہی رۆحیەتی ئەویش ئەوہیە کە بە - پیچەوانە ی زاناکانی ئەھلی سوننە و جەماعە ئەوانە ی دواتریان (المتأخرین) کە زۆر زەمی (ئین عەرەبی) دەکەن - کەمترین زەم لای (نورسی) دەبینیت، کە باسی کەس بە خراپە ناگات و ئەمەش یەکیک بووہ لە سیفەتی عاریفە گەرەکان، ئەو زۆر سەری سوڤ دەمینیت لە ئەزمۇنی (ئین عەرەبی) دەلیت من جارێک ئەوہم بۆ دروست بوو کە بۆ دەبیت ئین عەرەبی سەحابە نەبیت؟! لەگەڵ ئەو ھەموو تەجرەبە جوانە، ئەو ھەموو عیرفانە، ئەو ھەموو ئەزمۇنە رۆحی و بەری ئیمان چینیەوہیە کە لە کتیبەکانیدا ھەبە! کە ئەگەر مەرۆڤ ئەھلی ئیشارە و عیرفان نەبیت لیتی تیناگات، باشە بۆ ئەسحاب نەبیت، دەلیت لە سوژدەدا شتیکم بۆ دروست بوو، دیارە ئەوہ عالەمی مەعنەویەتی خۆی بووہ: کە نا.. زۆری ماوہ زۆر، زۆر دوورە لە جیھانی نبووەتوہ {٣٤} زۆر شت ھەبە لای (نورسی) کە بە بۆچوونی من ئەوانە ی زۆر خەریکی (پەيامەکانی نور) دەبن و لەسەری دەنووسن بەو بابەتە پە ی نابەن، ئەویش ئەوہیە کە وادەزانن سەرچاوە ی (نورسی) تەنھا عەقلە، دەیانەویت خۆیندەوہیەکی (عیلمی) بۆ. (پەيامەکانی نور) بکەن، وەک ئەوہی کە ئەو بە عیلم وەلامی عیلمی داوہتوہ، لە کاتیکدا مامەلە ی (نورسی) لەگەڵ بووندا مامەلە یەکی تەنھا عیلمی و (ئەزمۇنی) نەبە.

تۆ سەرنج بدە لە یەکەم ئەزمۇنی (نورسی) لە بواری گەیانندی (دین) دا یان لە بواری (بەرگریکردن لە ئیمان) دا بەو مانایە ی باسەم کرد، کە بریتیە لەوہی خەوێک دەبینیت بە (شیخ عەبدولقادی گەیلانی) یەوہ، بۆ بۆ لای فلان سەرۆک عەشیرەت پیتی بلی ئەگەر نوێژ نەکەیت دەتکوژم! ئەمە بە ھېچ پیوہریکی عەقلی و فiqھی کەسیک بۆی نەبە بھوات کەسیک لەبەر نوێژنەکردنی بکوژیت - (نورسی) زانایەکی گەرە بوو لە بواری فiqھدا - ئەگەر ھاتوو بە گوئی نەکرد چی؟! دەبیت بیکوژیت؟! بەلام نا.. سەرچاوە ی ئەمە بریتی نەبە لە (عەقل)، بەلکو (شھود)، کە کۆمەلێک زانستی گەرە ھەبووہ سەرچاوە کە یان (شھود) بووہ و ئیستا ھېچیان نەماون کە گەرەترینیان زانستی (تەئویلی خەو) {٣٦}. لیکدانەوہی (خەوینین) یەکیک لە

زانسته کانی پيش مۇدېرنه بووه و ئىستا باوى نه ماوه، يان به شتوويه کى ساده بلّين يه کيک له و شتانه ي که زوو زوو لای (نورسى) دووباره بوته وه بریتیه له (خه و بینین)، يه کيک له سه رچاوه کانی ئەو (خه و بینین) بووه، خه وى بینيوه به پیغه مبهرى خوداوه (د.خ) {۳۷} که خه وه کانی (سه عید نورسى) زۆرن، يه کيکى دیکه له شته کانی بریتیه له خویندنه وهى داهاتوو، يه کيک له قوتابيه کانی ده یگېرېته وه له ياده وه ريه کانیدا، که زۆرجار شتى وتوو دواى ریک وه کو خوى به ديهاتوو، براکه ي ده یگېرېته وه که ئەو پيشبینی جهنگی جيهانی دووه مى کردوه پيش چەند سالیک {۳۸}، ئەم سه رچاوه يه به ئەزموونى نوئى نانسرېته وه و ده رک ناکریت، هه ربويه کاتيک ئەم شتانه لای (نورسى) ده خویندنه وه هه ست ده که يت جيهانی ئەو تهنه ئەم جيهانه بینراوه نيه، به لکو گه ورده تره له بینراو، بۆ نمونه هه ر ئەو کاته ي داده بریت و ده چیت ه سه ر شاخه کانی (ئهره ک)، له وى به خویدا ده چیت ه وه، يه که مین ئەزموونى (نورسى) له بواری رۆحانیه ت و عیرفاندا روودە دات. له ویدا بیر له وه ده کاته وه که ئیستا له به رده م ئەودا که له سه ر ئەو شاخه بلنده له ژیر داریکدا وه ستاوه، هه شتا هه زار جه نازه له به رده مى ئەودا هه يه، دياره ژماره کانی لای (نورسى) تهنه بۆ پيشاندا نى فره یین نه وه کو خودی جه ندىتی ژماره که، که ئەمه شى له (قوربان) وه وه رگرتوو، چونکه وه ک خویشی ده لیت هه موو (په يامه کانی نور) تهنه تيشکيکه له تيشکه کانی نورى قوربان، بۆيه باسى ئەوه ده کات که له و چرکه ساته دا هه زاره ها هه زار مروژ له سه ر زه ويدا مردوون که ئەویش يه کيکه له وان ئەمه به چاوى بینین مروژ ده رکى ناکات {۳۹}، يان بۆ نمونه له شوینىکى دیکه دا ده لیت من هه شتا هه زار مامۆستام هه يه ! من کاتيک که بۆ يه که مجار ئەوه م خویندنه وه تووشى شوکه بووم، که سيک چۆن ده توانیت بانگه شه ي ئەوه بکات هه شتا هه زار مامۆستای ببيت ؟ ئەگه ر ته مه نيشى هه شتا هه زار سال بوو بيت ئینجا ده توانیت هه شتا هه زار مامۆستای ببيت ! به لام من بۆم ده رکه وت مامۆساتا کانی (سه عید نورسى) مامۆستای ئاسایى نین، مامۆستا کانی (نورسى) مامۆستایانیکن که ته نانه ت (به ته عبیرى خوى) میشیش مامۆستای بووه ! که میش هه میشه خه ریکى پاککردنه وهى خویه تی، جيهانی (سه عید نورسى) زۆر فراوانتره له و جيهانه ي که هه رکام له ئیمه هه ستى پیده که یین، جيهانىک که له يه ک چرکه دا هه شتا هه زار مامۆستای له به رچاوى ئەو هه بووه و له رۆحى ئەودا حزورى بووه .

دوهم: معریفی بوونی نوورسی.

یه‌کیکی دیکه له و شتانه‌ی که لای (نوورسی) هه‌یه و که‌متر ئاماژده‌ی پیکراوه، معریفه‌یه، (نوورسی) هه‌تا ته‌مه‌نی چلوپینچ سالی که‌سێک بووه که ئه‌گه‌ر چی مه‌عنه‌ویه‌ت وه‌ک سه‌نته‌ر لای (نوورسی) دا هه‌ر بوونی هه‌بووه، پینشتر له یه‌که‌مین کتیبیکدا که نووسیویه‌تی، ته‌نانه‌ت له ته‌فسیره‌که‌شیدا که له کاتی جه‌نگی جیهانی یه‌که‌مدا و له‌سه‌ر ئه‌سپ و له‌گه‌رمه‌ی شه‌ردا نووسیویه‌تی (مه‌عنه‌ویه‌ت) ده‌بینیت، ته‌نانه‌ت له‌بنه‌ماله‌که‌یاندا ئه‌مه‌ هه‌ر هه‌بووه، که باوکی سو‌فی بووه و به‌لام هه‌ست ده‌کیت تا ته‌مه‌نی چلوپینچ سالی هه‌ولێ به‌ده‌سته‌یتانی معریفه‌ی سه‌رده‌می حوی زور داوه، زیره‌کیه‌که‌ی زۆر هاوکاری بووه له‌و باب‌ه‌تدا، به‌لکو برانی ئه‌و له ره‌فاهیه‌ت و ژیا‌نی نوێ ئه‌گه‌ر چی به‌هۆی زیره‌کی خۆی توانیویه‌تی ببیته‌که‌سێکی ناوداری ناو‌خه‌لافه‌تی عوسمانی، به‌لکو یه‌کێک بیت له‌و پینچ که‌سه‌ی (دار الحکمه) که یه‌کێک له‌به‌ناوبانگترین ده‌زگا و ده‌سه‌لاتی معریفی بووه له‌سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی حکومه‌تی عوسمانیدا، هه‌تا ته‌مه‌نی چلوپینچ سالی هه‌ر خه‌ریکی کو‌کردنه‌وه‌ی (معریفه) بووه، ده‌شیت بلی‌م (نوورسی) ئاگادار بووه به‌سه‌ر زۆربه‌ی معریفه‌ی سه‌رده‌می خۆیدا، ته‌نانه‌ت ئه‌مه‌ ده‌ردی سه‌ری بۆ دروستکردوه، که به‌م‌ن نه‌یه‌ مرو‌فی سه‌رده‌می مؤدیرنه‌ ئه‌وه‌نده‌ زیره‌ک بیت، چه‌ند جار باسی ده‌کات که تووشی گرفت بووه به‌هۆی ئه‌م باب‌ه‌ت‌وه‌ ته‌نانه‌ت به‌ (شیت) تاوانبار کراوه {٤١}!

به‌ خو‌رده‌وه‌ی ئه‌و معریفه‌یه‌ و له‌گه‌ڵ ئه‌و سه‌رچاوه‌ معریفانه‌ی پیش مو‌دیرنه‌ بوویان هه‌بووه (پینشتر باس‌مان کردن) توانای پینشبینی کردنیان به‌ ئه‌و به‌خشیوه. توانای زیره‌کیان به‌ ئه‌و به‌خشیوه، رۆح پاکیان به‌ ئه‌و به‌خشیوه، له‌تافه‌تی رۆحی و ناسکیان پینبه‌خشیوه که یه‌کێک له‌ تایبه‌ته‌مه‌ندیه‌کانی دنیای عیرفان و عاریف بوون بریتیه‌ له‌وه‌ی مرو‌ف ناسک ده‌بیته‌وه، هه‌رچه‌ک ده‌لالت ئه‌ده‌بیاته، که یه‌کێک له‌ گه‌وره‌ترین شاعیره‌کانی تورکیا ده‌لالت (نوورسی) له (گوته) و له (دانتی) شاعیرتر بووه {٤٢}، ئه‌و معریفه‌یه‌ی پینشووتری له‌تافه‌تی رۆحی پینبه‌خشیوه، به‌لام (سه‌عیدی نوێ) سه‌عیدیک نه‌یه‌ معریفه‌ی نوێ ته‌وزیف بکات ئه‌سله‌ن ئه‌و پچراوه‌ له‌ سه‌رده‌می نوێ، بۆ نموونه‌ کانتیک (ریکۆرد و ته‌سجیل و رادیو) دروست ده‌بیت، ئه‌م ده‌زگایه‌ که ده‌گاته‌ ده‌ستی (نوورسی) هه‌رکه‌س

ده پواته لای پيشانی ددهات و ده لیت نه وه تا ده زگایه کی له م جوړه داهاتووه و (په یامه کانی نوړی تیدا تومار ده کړیت، نه وده نه له سهرده می نوې بپاوه! (نه و دوو جیهانه له یه ک دووره) که تا سالی شهسته کان نه سهیری ته له فزیونی کردووه، نه گوئی له رادیو گرتووه، ته نانه ت رۆژنامه کانیشی زور نه خویندو ته وه، له مه عریفه ی سهرده می نوې بچپاوه، به لام نه و هه موو مه عریفه یه ی هه لپشته !.

(سه عیدی نوې) سه عیدی مه عریفه نیه به لکو ته وزیف کردنه وه ی مه عریفه کانی (سه عیدی کون) ه، نه و سه عیده ی پیش نه وه ی نه م حاله ته رۆحی و نه زموونه مه عنه ویه گه وره یه ی به سهردا بیت.

به راوردی نیوان سه عید نوورسی و عاریفه کانی پیش مودیرنه :

با به راوردیک بکهین له نیوان (سه عید نوورسی) و عاریفه کانی سهرده می پیش مودیرنه، به بچوونی من هه موو نه و شتانه ی که به سهر عاریفه کانی پیش مودیرنه دا هاتووه یاخود بلین تاییه تمه ندی هه مه گیر و گشتگیری هه موو عاریفه کان بوون به سهر سه عید نوورسیشدا هاتوون، دیاره که هه موو که سیک نه زموونیکي تاییه تی خوی هیه له بواری عیرفاندا، به لام نه و شته ی بۆ زۆرینه یان راسته به سهر (سه عید نوورسی) یشدا راسته.

گه به راوردیک بکهین له نیوان (نوورسی) و (مه ولانا) دا، (مه ولانا) ده بیته موفتی دیار، گه وره ترین فتوا ده ر له (نه رزه رۆم) دا واته له تورکیای نه و کاته دا، له شاری (قونیه) و ده وروبه ریډا، ده بیته جی متمانه ی والی نه و ده قهره، ماموستایه که سهدان قوتابی و فقه ی و مه درسه ی هیه، نه م پیاوه به هو ی تیپه ربوونی به نه زموونیکي رۆحیدا واز له هه موو نه و شتانه ی خوی ده هینیت، دوی نه وه ی که (شه مسی ته بریزی) ده بیینیت {۴۴} — که نه وه چیرۆکیکی دووردریژه و لیږده دا کاتی گیرانه وه ی نیه — به لام (سه عید نوورسی) ش به هه مان شیوه بووه، یه کیک بووه له گه وره ترین زاناکانی سهرده می خوی و جی متمانه ی خلیفه بووه، ته نانه ت نه و کاته ی که له روسیا ده گه ریته وه، خلیفه خوی دپوات بۆ پیشوازی لیکردنی {۴۵}، له م رووه وه ته جره به که ی (مه ولانا) و (نوورسی) زور نزیکه له یه کتره وه، نوورسی ماموستایه کی نه وده نه گه وره بووه که له ناو هه موو کوردستانی تورکیادا مه لایه کی زور ناسراو بووه، ته نانه ت (شیخ سه عیدی پیران) بۆ

هەلگیرساندنێ شۆرشەکە ی پێویستی بە فەتوای ئەو بوووە کە خەڵکی ئاردوتە لای (نوروسی) فتوای بۆ بدات {٤٦}، ئەمە مانای ئەوەیە کە (سەعید نوروسی) مەلایەکی زۆر گەورە بوو و فەقێی هەبوو، تەنانهت یەکیک لە سەرۆک عەشیرەتەکان کە دەپوات زەکاتی بۆ دەبات، نیوکیلو ئالتون زەکاتی بۆ دەبات! ئەمە دیارە کە ئەو مامۆستایە ئەوەندە فەقێ و قوتابی هەیە کە نیوکیلو ئالتون بکات بە مەسرەفیان {٤٧}، لێرەو هێچ گومان لەوەدا نیە کە (نوروسی) یەکیک لە زانا و ئاودارەکان و (بەدیعو زەمان) ی زەمانی خۆی بوو، ئەمیش بە هەمان شیوەی (مەولانا) بە ئەزموونیکی رۆحیدا دەپوات و ئیتر واز لەو هەموو ژیاڵە رەفاهیەتی خۆی دەهێنێت {٤٨}.

دوای ئەوەی کە لە روسیا دەگەرێتەو و لە حالەتێکی رۆحی سەیردا کاتیکی کتێبەکە ی (ئیمانی رەببانی) دەخوینێتەو و تەعبیری (وحد القبله) - قیبلەت یەکلایی بکەرەو - دەبینێت ئەگەر (مەولانا) راستەوخۆ (شەمسێ تەبیریزی) ببینێت ئەو کودەتایە ی بەسەردا بهێنێت، دوای ئەوەی (شەمس) پرسیاریکی فەلسەفی لە (مەولانا) دەکات، بێگومان ئەو پرسیارە فەلسەفیە بۆ وەلام نیە، بەلکو بۆ شوکە دروست کردنە لە (مەولانا) دا، لێرە بە دواوە (مەولانا) ش ئەو حالەتی بۆ دروست دەبێت، (نوروسی) ش کاتیکی کتێبەکە ی (ئیمانی رەببانی) دەخوینێتەو، لەویدا لەگەڵ ئەو دا رووبەرێ دەبێتەو، بەلام لە عالەمی رۆحدا، چونکە ئیمانی رەببانی نەماوە و چوارسەد سالا پێش نوروسی ژیاوە، تووشی ئەو شوکە دەبێت کە تەعبیری (وحد القبله) دەبینێت و ئیتر دوای ئەوە بپار دەدات ببێتە خزمەتکاری قورئان {٤٩}، لێرەو قوناغی (سەعیدی تازە) دەست پێدەکات، ئەمەش تەجربەییەکی دیکە، کە دوای ئەو وەکو (مەولانا) ئیدی هەر شتیکی دەلیت بۆ ئەو دەشیت بنووسرێتەو، وەک ئەوەی لای (مەولانا) ی دوای ببینی (شەمسێ تەبیریزی)، (مەسنەوی) دروست دەبێت، دیوانی (شەمس) دروست دەبێت و بەو جۆرە هەر شتیکی وتوو ئەدەبیات بوو و نووسراوەتەو {٥٠}، هەمووی زانستی رۆحی و عێرفان بوو و بۆ ئەوە شیاوە کە بنووسرێتەو، (سەعید نوروسی) بەهەمان شیوە دوای ئەو ئەزموونە ی لەگەڵ (ئیمانی رەببانی) دا هەرچیک دەلیت بۆ ئەو دەشیت بنووسرێتەو و (پەيامەکانی نوور) دروست دەبن.

ئىمامى (غەزالى) بە ھەمان شىۋە دۋاى ئەۋەدى كە گەرەتتىن كەسى مەعرىفى سەرەدەمى خۆيەتى و بەرپۆۋەبەرى (نىزامى) يە سەرۋىكى گەرەتتىن زانكۆى سەرەدەمى خۆيەتى، توۋشى ئەزمۇنىكى رۆحى دەبىت و ئەۋە بەجىدەھىئىت و دەروات تەنانت (ئىبن عەرەبى) و (حەلاج) ىش بە ھەمان شىۋە بوون {۵۱}، لىزەۋە دەتوانىن بلىين نىزىكىك ياخود دىۋبارە بوۋنەۋەيەك دەبىنن لە ئەزمۇنى عارىفەكاندا، من ھىچ گومانم لەۋەدا نىە كە (سەعيد نوورسى) دواين عارىفى شارستانىەتى ئىسلامى بوۋە، دۋاى ئەۋ ئىتر تا ئىستاش ھىچ عارىفىكى گەرە دروست نەبوۋە، بە بۆچۈۋى من ئەگەر بىشەت دروست بىت ئەۋا ھىشتا زۆر زوۋە، ئەمە ئەگەر نەلىم كە قەد دروست نابىت، واتە ئەگەر عىرفانى ئىسلامى كۆتايى پىھاتبىت ئەۋا لە (سەعيد نوورسى) دا كۆتايى پىھاتوۋە، من بەلگەم زۆرە لەسەر ئەۋەدى كە ئەزمۇنى عىرفانى فراۋان ئەۋەدى كە كەسىك بتوانىت عارىف بىت و عىرفان مەلەكە بىت لای شىمانەى بوۋنى نىە، دەشەت كەسىك بىت چركەسات يان حالەتتىكى ئىمانى و عىرفانى بۆ دروست بىت، بەلام ئەۋەدى ھەرچىەك بلىت بۆ ئەۋە بىشەت بە (عىرفان) دابىرىت، ئەستەمە دروست بىت، ئەۋ سەرەدەمە كۆتايى بىھات، ئەۋەتا تەنانت رىگەكانى تەسەۋفیش كۆتايى خۇيان راگەياند، كە (شىخ عوسمانى تەۋىلە) خۆى لە ۋەسىەتنامەكەيدا دەلىت ئەۋەدى دۋاى ئىمە بانگەشەى لەۋ حۆرە بكات ئەۋە بۆ دونىاي خۆى دەكات، چونكە كارى ئىمە كۆتايى پىھات، دەى ئىدى (سەعيد نوورسى) كۆتا عارىف بوۋە، ھەرچىەكى ۋتوۋە ئەزمۇن بوۋە. تەنانت خۆيشى ھەستى بەۋە كىردوۋە كە دىزەپىدەرى رىگاگەى (مەۋلانا خالىسى نەقشەندى) يە، بۆ نمۇنە دەگىرپنەۋە يەكىك لە كچە نەۋەكانى (مەۋلانا) عەناكەى (مەۋلانا) بە دىارى دەنرىت بۆ (سەعيد نوورسى)، بەلام ئەۋ ئەمە دەزائىت كە (سەعيد نوورسى) ھەرگىز دىارى راستەۋخۆى بۆ خۆى قەبول نەكردوۋە، بۆيە دەىداتە يەكىك لە قوتابىەكانى (نوورسى) ۋەك ئەۋەدى كىرەبىتە دىارى بۆ ئەۋ بى ئەۋەدى پى بلىت ئەمە دىارىە بۆتۆ، ئەۋىش ۋادەزائىت بۆ خۆيەتى، ئەمىش دەىيات پىشانى (سەعيد نوورسى) دەدات، (نوورسى) دەلىت بىبەن بىشۆن (ۋاتە بۆ خۆى) قوتابىەكەى پى سەىر دەبىت، ھەرگىز مامۇستا (نوورسى) نەبىنىۋوۋە دىارى بۆ خۆى ۋەربىگىرت، بۆيە قوتابىەكەى كە دەبىنىت مامۇستا عەباكە ماچ دەكات و دەفەرمۇىت بىشۆن، زۆر سەرى سۈر دەمىنىت دىارە مامۇستا (نوورسى)

تەعەلوقىكى رۆحى بەھالەتەۋە ھەيە جا ئەو قوتايىيەى كە ھىناۋىيەتى دەرواۋە بۆلەي ئافزەتەكە و دەپرسىت نەپنى ئەم مەسەلەيە چيە؟ ئافزەتەكە دەلەت لە راستىدا مەن ئەو غەيايەم بۆ (سەئىد نوورسى) ئاردوۋە، بەلام زانيم كە ئەو راستەخۇ ھىچ ديارىك قەبۇل ئاكات بۆيە. دام بە تو! جا (نوورسى) سەدسال دواي (مەولانا خالىد) لە دايك بوۋە، واتە درىژەپىدەزى رىگەي ئەۋە {۵۲}.

ليرەۋە ئەزمونى عىرفانى (سەئىد نوورسى) ئەزمونىكە بە زاراۋەى خۆى ئاكرىت بە جىھانى رۆح قسە بكات ۋەكو عارىفەكانى پىشووئر، لەبەر ئەۋەى سەردەمى نوئى خزاۋەتە نيو ئەو زەمەنەى كە ئەو تىيدا ژياۋە، ئەو تەنھا ئەۋەى پىكراۋە خۆى لە سەلبىاتەكانى سەردەمى نوئى بەدوور بگرىت، ليرەۋە (سەئىد نوورسى) دوايىن عارىفى سەردەمى نوئىيە.

كوردبوون و دوايىن ئەزمونى عىرفانى لاي (نوورسى):

باشە بۆ دەبىت دوايىن عارىفى شارستانىيەتى ئىسلامى كورد بىت؟ تەنانەت لە شارستانىيەتە مەعنەۋىيەتگەراكانى ۋەكو شارستانىيەتى ھىندىشدا، بۆ دەبىت دوايىن عارىف و دوايىن كەسەك كە ئەزمونى رۆحى بىت، بتوانىت نرىگەى چل سال ھەرجىنەك بلىت ھەموۋى ئەزمونى رۆحى بىت، بە بەردەۋامى و بەبى ئەۋەى پىچانەك بىت، بەبى ئەۋەى خورپەيەك بە دلەدا بىت كە با سەربكاتەۋە بە تونىلەكانى سەردەمى نوئى و شارستانىيەتى مۆدىرنەدا!، واتە لە سەردەمىكى نوئى ۋەكو مۆدىرنەدا بۆ دەبىت كۆتا عارىف لەناو (كورد)دا دروست بىت؟! بە بۆچوونى مەن ئەمە چىرۆكىكە قسە زۆر ھەلدەگرىت، كە ئەم پىرسپارە بە چركەساتىش لاي كەسانى دىكەش دەرگەۋتوۋە، بۆ نمونە ئەو رۆژھەلا تەناسەى كە ھاتوۋە ۋتوۋىيەتى ھەموۋ كوردەكان شاعىرن، ياخود ئەو كەسەى ۋتوۋىيەتى كوردەكان لە دەرەۋەى مېژوون (مېژوۋى سەردەمى مۆدىرنە) ياخود ئەۋانەى ۋتوۋىيە كوردەكان كۆتا مرقۇن دىنە سەردەمى مۆدىرنەۋە، مەن ھىچ گومانم لەۋەدا نىيە بە ھوكمى ئەۋەى كورد كە ھىشتا دەۋلەتى نەتەۋەى نىيە، بە ھوكمى ئەۋەى دوو پايەكەى سەردەمى نوئى كە برىتىن لە (عەقلانىيەتى تەجىزىنى - عەقلى ئامىرى - لەگەل زانست)دا ھىچ كاميان لەناو (كورد)دا جىيان نەگرتوۋە بە ھوكمى ئەۋەى كە ھىشتا دەۋلەت نىيە، كە دەۋلەتىش نەبوو زانستى شىستەماتىزەكراۋ ياخود زانكو جىگىر نابىت، راستە كە

ته له فزېږون و ټوټمبېل و فروکه و... نامېره جياوازه کان هاتون، به لام زانست به ماتا. مودېرته که یان زانکو هېشتا نه هاتو ته ناو کورده وه که هوکاري سهره کی نه بهش نه بوونی ده ولته تی نه ته وه یه، له بهر نه وه هه موو سیسته می روچی و فیکری تیمه ی کورد هه تا هه نووکه ش سیسته میکه هی پیش مودېرته یه، هه ر بویه نه و کاته ی (سه عید نوورسی) ده روا ته شاری نه سته نبول و ده یه ویت سهرنجی خه لکی نه سته نبول و پایته ختی نه وکاته ی خه لافه تی نیسلامی بو لای خوی رابکیشیت، ده چیته ټوتیلکې وه و له سهر ده رگای ژووره که ی ده نووسیت لیره وه لامی هه موو پرسیاریک ده دریته وه به لام پرسیار له که س ناکریت، بو نه وه ی خه لک بویریت بچیت و پرسیار بکات، به مه ده بنگوباس په یدا ده کات و هه وال ده گاته کوڅکی خه لافه ت و لای (سنولتان غه بدولحه مید) تا بېرسیت نه مه کڅیه، دواپی که تاقیده کریته وه گه وره ترین عاقله کانی پایته ختی نیسلامی و فیهله سوفه کان و نه دیبه کان و کیمیا زانه کان و فیزیا زانه کان هه موو ده چن و پرسیار ی لیده که ن، بو یان ده رده که ویت که مومکین نیه مروقیک له سهر ده می نویدا بېیت که نه م هه موو زانستانه ی پیبیت! هه ر بویه دواپی به هو ی نه م بلیمه تبوون و زور زانینه وه نه ده یخه نه به ندیخانه وه و ټومه تباری ده که ن به وه ی که جنوکه ی هه یه و شیت! له کاتیکدا له گه ل دکتوره که قسه ده کات دکتوره که ی ده لیت: نه گهر (سه عید نوورسی) شیتی تیدا بیت نه و هه موو عاقله کان شیتن و هه موومان شیتن، هه رگیز نه و (به دیعوزه مان) ده شیت نیه، لیره ذایه (نوورسی) ده لیت ټیوه به هو ی سی شته وه منتان هیناوه ته نه م شیتخانه یه وه:

یه که م: به هو ی نه وه ی که وه لامی هه موو پرسیاریکم داوه ته وه.

دوه م: له بهر بویریم.

سیته م: له بهر جلویه رگه که م. {۵۳}

جا باسی نه وه ده کات که هه موو کوردیک وایه، نامازم به وه ده کات که هه موو کورده کان وان، باسی زیره که یه که نیه، باسی دوو شته که ی دیکه یه زورتر، هه موو کورده کان بویرن، مروقی پیش مودېرته مروقیکه، یاخود سیسته می نه خلاق ی پیش مودېرته سیسته میکه بینا له سهر بویری و غیره ته، پاله وانه! جلویه رگه که شمان به هه مان شتوه، نه گهر من شهبه له سهر ناکه م وه کو ټیوه، نه گهر من قات و بوینباخم نیه وه کو ټیوه، نه وای هی نه وه یه کوردیکی عه شایه رم و له جیهانیک ی

دیکەو ھاتووم، کەواتە پیشانی دەدات کە جیهانی ئەو جیاوازه لە جیهانەکی ئەوان، بۆیە دەکرێت لەم جیهانەدا کە ھێشتا مۆدێرنە نەچۆتە ناویەو ھەوێنی ئەو مابێت مرقۆفەکانی سەردەمی پێش مۆدێرنە ی لێو ھناسرێت، ئەگەر زانا ئەنسۆلۆجیستەکان چوون لە خێلە بەرازیلی و خێلەکانی باشووری ئەفریقا و... لەو خێلانە ی دیکە نمونەیان وەرگرتبێت بۆ ئەو ھەسەلتی مرقۆفەکانی سەردەمی پێش مێژوو بدۆزنەو، ئەوا بۆ ئەو کەسانە ی دەیانەوێت خۆبندنەو و لیکۆلینەو ی سەردەمی پێش مۆدێرنە بکەن باشترین شوێنێک کە مابووێت بریتێ لە کوردستان، لەبەر ئەو ھە ی ھێشتا سیستەمی سیاسی نوێ لەم ناوچەدا جێگیر نەبوو و بە تەواوی پێی نەخستۆتە ناو جیهانی نوێو.

بۆیە خەڵکی بلیمەتی کورد خەڵکانێک لە سەردەمی مۆدێرنەدا ھاھێنانیان کەمە، بەلام ھاھێنانی سەردەمی کۆنیان وەکو مرقۆفەکانی ئەو سەردەمە زۆر و زەبەندە، واتە چۆن نەتەو و شارستانیەتەکانی دیکە ھاھێنانیان ھەبوو لە بواری (فیقھ)دا یاخود - ئیسلامی مەعیشەتی-، چۆن ھاھێنانیان ھەبوو لە (فەلسەفە)دا، چۆن ھاھێنانیان ھەبوو لە بواری (عیرفان و ئەزموونی زۆحی)دا، کوردەکانیش بە ھەمان شێو ھە ی ئەوانی دیکە ھاھێنان بوو، واتە ئێمە ی کورد لە سەردەمی کۆندا ھیچ دواکەوتنێکی نیە ئە نەتەو ھەکانی دیکە، ئەو لە سەردەمی نوێدا دواکەوتنمان لە نەتەو ھەکانی دیکە بۆ دروست دەبێت، چونکە ھەموو نەتەو ھەکانی دیکە دەوڵەتی نەتەو ھەیان ھە ی ئێمە نیمانە.

ئەگەر کاتی خۆی (فەقیھ) ھەبوو، ئەوا دەشیت بڵێن زۆریک لە فەقیھە گەورەکانی شارستانیەتی ئیسلامی کورد بوون، گەر فەیلەسوف ھەبوو ئەوا زۆریک لە فەیلەسوفەکانی شارستانیەتی ئیسلامی یاخود ئەوانە ی دواترینیان کورد بوون، ھەر ھە ی لە عیرفانیشتا بە ھەمان شێو کە زۆریک لە شاعیرە گەورەکانی کورد ئەزموونی عیرفانیان ھەبوو، دوایین ئەزموونیش لەو ئەزموونە عیرفانیە بریتی بوو لە (سەعید نوورسی)، کەواتە (سەعید نوورسی) نوێنەری سەردەمی کۆنە لە مۆدێرنەدا، ئەمەش بوو مانای ئەو قسە ی کە وتم فەیلەسوفێکی ئێرانی وەکو (شایگان) دەبوو عاریفێکی وەک (نوورسی) بکەدایە تە نوێنەری شارستانیەتی رۆژھەلات و وەستاندنێ لەبەردەم رەخنەکردنی مۆدیە و کلتوری رۆژئاوادا، تەنانەت ئەو شتە ی کە ھانیدام جاریکی دیکە برەمو و خرتی (نوورسی) و

بيخوينمه وه، گوځگرتنم بوو له موحازه رهي كه (د. عهبدولكهريم سروش) كه باسي (مهولانای رومي) دهكرد له زانگوپه كي بهريتانيا له ژيړ ناو نيشاني (مهولانا و رڅژاوا)، له ويدا باسي نه وهی دهكرد نه گهر چی (مهولانا) له توركيا ژياوه به لام نه وه لهو چرايه دهكات كه بني خوی تاريكه و تيشكه كهی تنها جیگه ی دوری له خوی روشنكردوته وه، مهبهستی نه وهی كه نه گهر چی (مهولانا) له قونیه ژياوه، به لام له ولاته كهی خویدا كه سيك سوودی له نه زمونه كهی وهرنه گرتوه! عاريفكي ديكه نه بووه نه نه زمونه دريژه پيښات، نه وه رڅژاوايه جاريكي ديكه نه نه زمونه ی زيندو دهكه نه وه و ئیستا له سهر شيعره كانی دهنوسن و تهنانهت يه كه م كه سيك به ناوی (نيكلسون) كه ديوانی (مهولانا) ی بډ ئينگليزي وهرگيړاوه {٥٤} له ربي خه وييننيكه وه بووه به م كار هه لساوه، به و مانايه ی (مهولانا) لهو فانتوسه دهكات كه دوری خوی روشن كردوته وه به لام بنه كهی خوی تاريكه! بيگوما! له گه! ريژنيكي زږم بډ بيریاری گهره ی ئیرانی (د. عهبدولكهريم سروش) هه سته وه، ناگايی نه و پياوه دهكرد لهو بابته دا، نه گهر چی (د. سروش) سالانه سه فهره توركيا دهكات و دهچيته سهر گډه كهی (مهولانا) و له كونگره ی مه عيفی و فيكره كانی توركيادا - كه ئيمه ی كورد بي ناگاین ليان- به شداری دهكات، به لام نه و ناگای له وه نيه. كه دواي (مهولانا) نه زمونځي عيرفانی گهره ی وه (سه عيد نورسی) تهنانهت له سه ده ی بيستيشدا ماوه و بوونی هه يه، كه نه و ريگ جی پييه كانی (مهولانا) هه لده گريته وه، نه ویش نه زمونځي گهره ی وه كو نه زمونه كهی (مهولانا)، نه ویش نه زمونځي رڅی خوی هه يه، به لام تنها جياوازی (نورسی) له گه ل (مهولانا) دا له وه دايه كه (مهولانا) بهری ئيمانی و نه زمونه رڅيه كهی خوی چنيوه ته وه بډ قوتابيه كانی كه به چوارده ورپه وهن، به گوته ی خوی نه و كاتانه ی كه تنها (مه حرم) له وې بوونی هه يه {٥٥}، نه زمونه كهی بوته (مه سنه وی مه عنه وی) و قوتابيه كانی بډيان نووسيوه ته وه، ده ی (سه عيد نورسی) ش به هه مان شيوه نه زمونځي خوی هه بووه، به لام نه و كارځ زياتری له پيشاندانی نه زمونه كهی خوی كردوه كه نه ویش بهرگريكرده لهو جوره نه زمونانه، بهرگريكردن له كوی بهر هكانی دره ختی ئيمان و نه زمونه كان، نه گهر (مهولانای رومي) كتيبي (مه سنه وی مه عنه وی) هه يه، نه و (نورسی) ش (مه سنه وی نوروی) دهنوسييت و نه مه شی له بهرامپه ر سه رسورپمانی به (مهولانای رومي) يه وه نه جامداوه. تهنانهت براكه ی كه له

شاری (قۆنیە) مامۆستای عەرەبیە، کە چاوپێکەوتن لەگەڵ (نوورسی) دەکات، نوورسی باسی مەولانای بۆ دەکات، بێجگە لەوە زۆر جار رێککەوتوووە کە خەڵکی (نوورسی)یان بینیوە تووشی شوکە بوون و کەسایەتی مەعنەوی ئەو کاریگەری رۆحی لەسەر دروست کردوون، تەنانەت جاریکیان دەرویشیکی تەریقەیی مەولەوییە (تەریقەیی مەولانا) کە (سەعید نوورسی) دەبینیت، (نوورسی) پێیدەلێت من هیچ نیم جگە لەوەی کە شوین پێی شیخەکەیی ئێوەم هەلگرتوو! واتە منیش رێبواریکی ئەو رێگایەم.

تەنانەت هەندێک لە کەراماتی سەردەمی پێش مۆدێرنە لە ئەودا بوونی ھەیە، بۆ نموونە ھەر ئەو کاتەی کە دەیگرن و کۆت دەکەنە ھەردوو دەستی و دەبیەنە زیندان، ئەو کۆتە ئاسنیانە دەچڕنێت! ئەو پاسەوانانەی کە لەگەڵیان و لەوەو پێش ئازاریان داوە پێی دەلێن ئیتر تۆ مامۆستای ئیمەیت و ئیمە دەبینە خزمەتکاری تۆ! ئەمە ئەزموونێکی گەورە، ئەو پیاوێکی کە زیاد لە ھەفتە جار دەرمانخوارد دەکریت، بەلام ئەو ئەوەندە کەسایەتی خۆی بەلاوێ گرتووە نە بەقەد ئەوەندە کە ئەزموونەکە بەلاوێ گرتووە.

جیاوازی نیوان سەعیدی کۆن و سەعیدی نوێ:

جیاوازی نیوان (سەعیدی کۆن) و (سەعیدی نوێ) جیاوازیەکی مەعریفی نە، بەلکو جیاوازییەکی رۆحیە، ئەزموونێکی رۆحیە، بەو مانایە من دەتوانم بڵێم کە سەعید نوورسی زیادکردنێکی نەکردووە بە زانستی عەقاید و زانستی کەلامی ئیسلامی تەنانەت بەری ئەو زانستانە چنیوووەتەو، لە فەلسەفەدا زیادکردنێکی نەکردووە، ھەرسێ زاراوەکە زانستی کەلامی ئیسلامی (مومکین) و (موسەحیل) و (واجیب) لە زۆربەی نووسینەکانی (نوورسی)دا حەزوریان ھەیە، بەلگەکانی ئەو بەلگە کە لامیەکانی پێش خۆیت، بەلام زیادەکە کە ئەو بریتیە لە ئەزموونە رۆحیەکە، کەوا ئەگەر ئەو عەقڵی تەوزیف کردووە، عەقڵ بە مانا کلاسیکیەکە ئەوێ پێشتر باسم لێکرد واتە (پێوەرە وەستاوەکە)، بۆ ئەوێ شېھوات و لادانەکانی سەردەمی نوێ پیشان بدات، تەنانەت ئەو دەلێت و لادانەکانی سەردەمی نوێ پیشان دەدات، تەنانەت ئەو دەلێت درزێتی من لەگەڵ (فەلسەفە)دا بریتیە لە درزێتی فەلسەفەیی ماددی، ئەوا لەم بوارەدا زیادکردنێکی نە بە بۆچوونی من،

ئەگەر زيات‌کردنێکی هەبێت وەكو جوگرافياكەى خۆى بوويه‌تى، كه‌ كه‌س له‌و سەردەمەدا به‌ ئەندازەى ئەوى نەزانىوه‌، كاتێك تۆ مانگ له‌ شارى (وان) له‌ مالى واليه‌كدا دەمىنێته‌وه‌، له‌و ماوه‌يه‌دا نزيكه‌ى نۆسەد كتيبى له‌بەركردووه‌، هەموو كتيبى فيكرى و مەعريفى و فيزىيا و كيميا و فەلسەفە و...ئەو بابەتانه‌ بووه‌ {٥٨}، دواى زيات‌کردنێكى بۆ هەموو ئەو بابەتانه‌ نيه‌، به‌و مانايه‌ى كه‌ (نوورسى) فەيله‌سوفىكى گەوره‌ نيه‌ كه‌ داهينانى له‌ فەلسەفەدا كردبێت، (سەعيد نوورسى) مەعريفيه‌كى گەوره‌ نيه‌ له‌ هه‌چكام له‌و بوارانه‌دا، به‌لكو ئازايه‌تى ئەو ئەوه‌بووه‌ هەموو ئەوانه‌ى زانىووه‌، ئاخ‌ر له‌ كاتێكدا كه‌ ئەو خوێندنى حوجره‌ و خوێندنى كلاسىكى كۆنى هەبووه‌، دواى واييها‌تووه‌ فيزىيا و كيمياش فير‌بووه‌، نه‌ ئەوه‌ى له‌و جۆره‌ زانستانه‌دا گەيشتبێته‌ دوند، كه‌وابوو جياوازى و گەوره‌بى (سەعيد نوورسى) ته‌وزيف‌کردنى ئەو زانسته‌ جياوازان‌ه‌يه‌ له‌ جيهانى رۆحدا! ئەمه‌يه‌ ئەو نوكتە‌يه‌ى كه‌ به‌ بۆچوونى من (عەبدولكه‌ريم سروش) نه‌پيكاوه‌ كه‌ له‌ بنى ئەو چرايه‌دا (نوور)ك هەيه‌، به‌لكو له‌ پال ئەو چرايه‌دا چرايه‌كى ديكە‌ داگيرساوه‌ كه‌ ئەويش چراكه‌ى (نوورسى)يه‌، به‌لام ئەو دەرکى به‌م مەسەله‌يه‌ نه‌کردووه‌، زۆر به‌ داخه‌وه‌، نه‌ ئەويش و نه‌ (داريووشى شايمان)يش كه‌ هەردووکیان رۆشن‌بىر و بى‌ريار و فەيله‌سوفىكى گەوره‌ن دەرکى ئەم مەسەله‌يان نه‌کردووه‌، كه‌ ئەم ئەزمونه‌ گەوره‌يه‌ له‌ تورکيا بوونى هەبووه‌، ئەو ئەزمونه‌ى كه‌ له‌ سەردەمى به‌ مۆديترنه‌ کردنى تورکيا‌دا ژياوه‌، ئەو رۆژانه‌ى كه‌ به‌ زۆر و له‌ ژي‌ر فشاردا ويستويانه‌ خەلكى بخه‌نه‌ ناو مۆديترنه‌وه‌، به‌زۆر تەريبووشيان به‌سەر خەلكيه‌وه‌ لا‌بردووه‌ و شەبقه‌ى بيان‌يان له‌سەر‌کردوون، (نوورسى) ته‌نها كه‌سيك بووه‌ كه‌ ئاماده‌ نه‌بووه‌ شەبقه‌ى سەردەمى نوێ بكاته‌ سەرى، (نوورسى) كه‌سايه‌تیه‌كى سەردەمى پيش‌ مۆديترنه‌ و له‌ سەردەمى نویدا ح‌زورى هەيه‌، ته‌نانه‌ت ئاماده‌ نه‌بووه‌ تا سالى په‌نجاكانيش پيتى لاتينى - كه‌ به‌ زۆر به‌سەر هەموو كه‌سيكدا سه‌پي‌تراوه‌ - له‌ نووسينه‌كانيدا به‌كاربه‌ي‌تيت و رازى نه‌بووه‌ (په‌يامه‌كانى نوور)يش به‌ پيتى لاتينى بنووسري‌ته‌وه‌ {٥٩}، هەتا دواى سالى په‌نجاكان ب‌ريارى ئەوه‌ دەدات كه‌ په‌يامه‌كانى له‌ لا‌يه‌ن قوتابيه‌كانيه‌وه‌ به‌ پيتى نويش چاپ بك‌رين بۆ ئەوه‌ى لاوه‌ تازه‌كان سوودى ل‌يبينن، پياويك كاتيك كه‌ پيى ده‌ل‌ين تۆ بۆ ريش ده‌تاشيت؟ (له‌ كاتيكدا له‌ ديارده‌كانى سەردەمى پيش‌ مۆديترنه‌ ه‌يشته‌نه‌وه‌ى ريشه‌) ئەويش له‌ وه‌لامدا به‌و به‌ري‌وه‌به‌ره‌ پۆليسه‌ى كه‌ ئەو پرسياره‌ى

لیدەکات دەلێت: لەبەر غێرەتم دەیتاشم! ئەگەر من ریش بەیلمەووە لەبەر سووننەتی پیغەمبەرە - د.خ- ئیدی ئەگەر ئیوە بە زۆر بۆم بتاشن لە غێرەتدا دەمرم {٦٠}!!.. مەروڤی سەردەمی نوێ وانیە، تەعیری (لە غێرەتدا دەمرم) ھی مەروڤیکە کە کەسایەتی سەردەمی پێش مۆدێرنە ی ھەیە، بۆیە دەفەرموێت لەبەر غێرەتم ریش ناھێلمەووە، ئەوکات ئەگەر مرەم ئە ی کێ بەرگری لە (ئیمان) بکات کی (پەیا مەکانی نوور) بگەیەنێت {٦١}.

بێجگە لەو (سەعید نوورسی) موفەسیری قورئان بوو، بەلام موفەسیری ئەبوو کە تەدوینی کردبێت، کە بەراوردی کە بەلەزەتە ئەگەر بەراورد بکەین لەنیوان (سەعید نوورسی) وە ک مەلایەکی کورد و کەسیکی وەکو مامۆستا (مەلا عەبدولکەریمی مودەپیس)دا - کە بە نیازم لە داھاتوودا کار لەسەر نووسینەکانی (مەلا عەبدولکەریمی مودەپیس) بکەم- (مامۆستا عەبدولکەریم) گوازەرەوێ گەلێ کوردی لە وێنەو بۆ نووسین، کە بە بۆچوونی من (مەلا عەبدولکەریم) لە نووسینەوێ کلتور و ئەدەبیاتی کوردیدا زۆرترین بەشی بەردەکەوێت، بۆیە مامۆستا (مەلا عەبدولکەریم) موفەسیریکی نووسەر بوو، بەلام (نوورسی) تەفسیریکی شەھودیانە ی بۆ قورئان کردووە، وە ک خۆی دەلێت ئەوێ من دەیلێم تەنھا نووریکە لە تیشکە نوورینەکانی قورئان و واتە ئەویش ھەر تەفسیری کردووە بەلام تەفسیری ئەو تەفسیریکی رۆحانیە، تەفسیریکی وە ک ئەو چیرۆکە ی لای (مەولانای رۆمی)یە، کە کەسێک خۆیتەر و موفەسیری قورئانە بەبێ دووبارە کردنەو و وێنەوێ ئایەتەکان، بە لکۆ ئاماژەکانی ئایەتەکانی گرتوو و بەوان تەفسیری کردووە، (نوورسی) بەو مانایە مەعریفە ی زۆر نەبوو وە ک ئەوێ ناسراو بوو بە مەعریفە (مەبەستم داھێنانی مەعریفە)، بە بۆچوونی من ئەزموونی رۆحی گەرە بوو، مەعریفە ی تەوزیف کردووە بە زمانی خۆی ئەو بەرزەخێکی لە نیوان (عەقل) و (قەلب)دا دۆزیووەتەو {٦٣}.

نوورسی و مەحووی:

ئەگەر نمونە یە ک بەیئینەووە لەناو کورددا و نزیک بێت لە نمونە ی (سەعید نوورسی) و لە سەردەمی نویدا ژیا بێت رەنگە (مەحووی) بێت، (مەحووی)ش ئەگەر چی لە سەردەمی نویدا ژیاو، بەلام ئەو بە رۆح لە سەردەمی پێش مۆدێرنەدا یە،

باسى سەردەمى نوڭ لە شىعرەكانى (مەھوى) دا حەزورى نىيە، لەناو جىھانى رۆحدايە، ئەزموون و سلوكى رۆحىيە، عروج كەردنى رۆحىيەتى بۆ ئاسمان و بۆ بەردەم پيڤەمبەرى خودا (د.خ)، ئەگەر چى لە سەردەمى نوڭدا بوو بەلام لەناو خانەقادا ژياو، (سەعید نۆرسى) ش لە داپران و تەنيايدا ژياو و لە سەردەمى نوڭ بپاوه، بەلام جياوازي نيوانيان ئەوھىيە كە (نۆرسى) لە تەمەنى پيش چلوپيڭ ساليەوھ باش زانستەكانى سەردەمى نوڭى ناسيوھ و ھەريگرتوون، دووايى كە ئىنعيزال دەكات، دواي ئەوھى كە دەپرېت لە كۆمەلگە و يەكايى دەبېتەوھ بۆ ئەزموونى ئيمانى و عىرفانى خۆي، مەعريفەكەي سەردەمى پيشترى تەوزيف دەكاتەوھ، بەلام (مەھوى) ئەوھى نىيە، ھەمووى ھەر ھى سەردەمى پيش مۆدېرنەيە {٦٤}، بەلام (نۆرسى) كە دەچيئە ناو ئەزموونى رۆحىيەوھ، رۆشنېريە دەرەوھ دىنيەكەي خۆي بەكار دەباتەرد، ھەر بۆ نموونە ئەگەر بەراوردېك بکەين لە نيوان رۆشنېريى دىني وەكو ئيمە لەم سەردەمەدا لەگەڵ كەسيكى وەكو (سەعید نۆرسى) و (ناصرى سوبحاني) و (كاك ئەحمەدى موفتىزادە) دا، ھەست دەكەيت بە نموونە خۆم ھەرچەندە ھيشتا نەگەيشتومەتە سەر ئەوھى ئەزموونى تايبەتى خۆم بېت بەو مانايە - لە مەعريفە و خويەندنى دىنيەوھ بەرەو مەعريفەي گشتى و دەرەوھى دىن (نەزە دىنى) ھاتووم، واتە لە سەرەتاوھ خويەندنى حوجرە و ئەزموونى دىنى و دواتر رۆشنېريى دىكە و خويەندەنەوھى فيكر و فەلسەفە و ئەوانە، بەلام ھەست دەكەيت ئەزموونى ئەو كەسايەتيا نە پيچەوانەي ئەمەن. بۆ نموونە گەر سەيرى (كاك ئەحمەدى موفتىزادە) بکەيت، دەبينيت مەعريفەيەكەي زۆر فراوانى ھەيە، ئاگاي لە زانستى كۆمەلئاسى و زانستە دەرەوھىيەكان و ئەوانى دىكە ھەيە، ھەرەوھە (ماموستا ناصر) پيش بە ھەمان شيۆ، بە تايبەتى لە بابەتى (سيستەمى ئابورى) يەكەي بۆت دەرەكەوېت كە ئاگادارى سيستەمە ئابورى و سياسىيەكانى دىكەش ھەيە، كە باسى ديموكراسيەت دەكات، باسى نازيەت و فاشيەت دەكات، واتە دەبينى كە رۆشنېريەكەي فراوانى (دەرەوھ دىنى) ھەبوو، (سەعید نۆرسى) ش بە ھەمان شيۆ، بيجگە لە خويەندنى حوجرەي خۆي رۆشنېريەكەي فراوانى فيزيە و كيميا و زانستەكانى سەردەمى خۆي ھەبوو، كە خۆي دەيگيڤيئەوھ لەو سەردەمەدا دەرەوھى فەلسەفەي مادديەت چەندىن سەعات گەفتوگۆي لەگەڵ فەيلەسوفە مادديەكاندا كەردوھ بە رۆشنېريى خويان، ھەرەوھەكو چۆن (كاك ئەحمەد) پيش لە

يه كيك له نووسينه كانيدا ئامارّه به وه دهكات كه ئويش له سهره تاوه له گهّل
 چه په كاندا جار بووه بيست و چوار كاتژمير له گه لياندا دانيشتووه و گفتوگوئى
 له گه لدا كردوون، به لّام دوايى په شيمان بۆته وه چونكه ئوه وهك خوى ده لّيت
 ئه زموونيكى رّوحى له پشته وه نه بووه، به لّام دوايى ههرسى ئه زموونه كه له
 دهر وهى دينه وه يه كلايى بوونه ته وه بۆ بابته دينيه كان، واته جياوازي نيوان
 (مامؤستا ناصرى قورئانى) له گهّل (مامؤستا ناصرى پيش قورئانى) له م
 نوكته يه دايه، به و مانايه ي پيشتر رّوشن بىرى دهر وه قورئانيشى ته و زيف كردووه بۆ
 پيشاندانى بابته دينيه كان و حالى بوون له دين، به لّام ئه م رّوشن بىرى دهر وه
 دينيه ي دواى ئه وهى كه به ته واوى يه كلايى بۆته وه ئيتر ته واو له گهّل (قورئان)
 ژياوه، ئه وا له نه ستى - لاشعور - دا كاريگه رى له سهر مامه له قورئانيه كه ي هه بووه،
 نهك ئه وهى راست بروات بخوښتته وه، هه روه ها (كاك ئه حمه دى موفتى زاده) ش دواى
 سالى (٤٣) ي هه تاوى به دواوه و دواى زيندانى كردنى و يه كلايى بوونه وهى بۆ
 ئه زموونى رّوحيه تايبه ته كه ي، ئه وا رّوشن بىرى دهر وه دينيه كه ي ناراسته وخۆ له
 نه ستيدا كاريگه رى له سهر مامه له كردنى هه بووه له گهّل (دين) دا، هه روه ها (سه عيد
 نورسى) ش به هه مان شيوه مه عريفه ي پيش سهرده مى (سه عيدى نوئى) ي له
 سهرده مى (سه عيدى نوئى) دا ناراسته وخۆ كاريگه رى له شه رى هه يه، واته هېچ
 مه عريفه كه ي زياد نه كردووه له سهرده مى نويدا، به لّام ئه زموونى رّوحى بۆ زياد
 كردووه، به رزه خه كه ي نيوان (عه قل) و (قه لب) ئه وهى كه خوى باسى دهكات،
 لير وه ئه مه ش ليكچوونيكه له نيوان (نورسى و سوبحانى و موفتى زاده) دا، به لّام
 ئه وهنده ي تا ئيستا من دى راسه م كرديت ئه زموونه كه ي (سه عيد نورسى) له
 ئه زموونى (مامؤستا ناصرى) و (كاك ئه حمه دى) پيش كاملتره، جارئ ئه وه بلّيم كه
 ئه زموونيك بووه به ئيختيارى خوى هه لّيبژاردووه، به لّام (كاك ئه حمه دى) ناچار به
 زيندان كراوه، خۆ به خوشى خوى نه چۆته زيندانه وه، هه روه ها (مامؤستا
 ناصرى) پيش، له ته مه نيكي كه مدا توانيويه تى بگاته ئه و كه ماله، به لّام كه مالّيكى
 مه عريفى بووه نهك كه مالّيكى رّوحى {٦٥}، به لّام (نورسى) دواى برينى قوّناغى
 مه عريفه يه ده گاته كه مالّى رّوحى، پيريكى هه شتا سائه يه كه جهسته ي زۆر لاوز
 بووه خوى ده لّيت - كه زۆرى بۆ ده هينن و پاسه وانه كانى له زينداندان تازارى
 ده ده ن - پيريكى نه خوش {٦٦} به لّام دونيايهك ئه زموونى رّوحى هه بووه، ئه زموونى

(نورسی) به بۆچوونی من -- که ئەمە خویندنه و هیهکی مهعریفیه نه پڕۆحی- له ئەزموونی هەردوو مامۆستایانی دیکه (سوبحانی و موفتێزاده) کاملتەر، ئەگەر چی کایه ی کار کردنی هەركامیان جیاوازه، کایه ی (مامۆستا ناصر) فیهقه و ئوسولێ فیهقه، کایه ی (موفتێزاده) یاریکردنه له نێوان (زهین) و (قهلب) دا فهلسهفه ی کلاسیکه له گه ل مامه له ی رۆحیدا، به لām ئەزموونی (نورسی) ئەزموونیکه کاملتەر به حوکمی ئەوه ی هەم جیهانی پێش مۆدێرنه ی بینیه، له و جیهانه دا له لوتکه دا بووه و سه رۆکی هه موو هیزه خۆبه خشه کورده کان بووه که له گه ل ده ولته تی روسیادا شه ریان کردووه، ته نانه ت یه کیک له پیاوه ناوداره کانی ده ولته تی عوسمانی بووه که پاره و زیپی ژۆریان بۆ بپیوه ته وه و دوا یی هه مووی به خشیوه ته وه، دواتریش ئه و هه موو ئەزموونه جۆراوجۆرانه ی له جهنگی یه که م و دووه می جیهانیدا بینویه تی و ئه و هه موو ئاگاییه ی که به سه ر مهعریفه ی ئەوکاته دا بوویه تی، ئه و مهعریفه ی که راسته وخۆ و به ویست هه ولداروه به یتریته ده ولته تی عوسمانیه وه و ئه و ئیستیعابی هه موو ئەوه ی کردووه، ته نانه ت ئەوه نده ناودار بووه که (که مال ئەتاتورك) تکای لی کردووه که بێت له په رله مانی ئەوکاته ی تورکیا قسه بۆ ئەوانه بکات که شۆرشیان کردووه و له ئەسته مبول جیاپوونه ته وه {۶۷}، بۆیه به بۆچوونی من ئەزموونی (نورسی) له ئەزموونی (سوبحانی و موفتێزاده) ش کاملتەر و له مهعریفه وه گه یشتوته کاملی رۆح، که دواتر باسیان لیده که ی.

تایبه ته نديه کانی جیهانی نورسی:

لێره وه ده کریت باس له تایبه ته نديه کانی جیهانی (نورسی) بکه ی، تایبه ته نديه کانی (نورسی) تایبه ته ندی جیهانی پێش مۆدێرنه، که زیاده سه رچاوه یه کی هه یه، جیهانیکی فراوانتره، جیهانیکه ته نها مامه له له گه ل (عه قل) دا ناکات -- عه قلێ ته جزیی -- به لکو ئەزموون که مترین مامه له یه تی، مامه له له گه ل (شه ود) دا ده کات، مامه له له گه ل (نه قل) دا ده کات، مامه له له گه ل (ئەزموونی رۆحی) دا ده کات، جیهانیکه که سوود له هه موو بوون ده بینیت نه ک نموونه یه که له بوون وه ربگریت، له هه مان کاتدا له گه ل ئاسمان، له گه ل زه وی، له گه ل فریشته مامه له ده کات، که یه کیک له په یامه کانی (نور) باسی فریشته کانه {۶۸}، یان بلێین تایبه ته ندرتین تایبه ته ندی مامۆستا (نورسی) بریتیه له وه ی که ئەزموونیکي

عيرفانی ههيه، نهك فيقهی، نه فلهسهفیش، ئهگه رچی چرکه ساتی غیقهی و فلهسهفیش له پهيامهکانیدا ههيه، به تایبهتی کاتیک که وهلامی فلهسهفهی ماددی ده داته وه زۆر پشت ده به ستیت به فلهسهفهی کلاسیکی ئیسلامی که پښتیش ئاماره مان پیکرد، به تایبهتی سی زاراوهی (مومکین، موسته حیل، واجب)، ئه و بابه تانهی که بربره ی پشتی زانستی که لایمی کوئه، (نوورسی) زۆر بلیمه تانه و ژیرانه ئه وه دووباره ده کاته وه، به لام له گه ل ئه وه شدا خوی ئاماره به وه ده کات له کاتیکدا که باسی (زمخشهری) ده کات، (که یه کیک له گه وره ترین ناو داره کانی ئه هلی ئیعتیزاله) ئه و سه رسورمانی خوی پیشان ده دات باشه (زمخشهریه کی موخته زیله) بۆ خه لگی ئه وه نده خوشیان ده ویت؟ بۆ ئه وه نده له ناو موسلمانانه کانداهه عروفه؟ بۆچی (تهفسیری که ششاف) له زۆریه ی ماله کانداهه و مالانه ی که روشنبیری دینیان ههيه بوونی ههيه؟ ئه و که پیاویکی موخته زیله بووه ده بوايه لای ئه هلی سوننه وانه بوايه! لیره دایه باسی ئه وه ده کات که ئه وه لایه نه عه قلیه که ی زمه خشه ری نیه که زمه خشه ری خوشه ویست کردوه! ئه وه لایه نه قه لبی و رۆحیه که یه تی، ئه و حوببه ی که هه ییووه بۆ (خودا) و بۆ پیغه مبه ر (د.خ) ئه مه ش که جاریکی دیکه ده چیته ناو عالمی عیرفانه وه {٦٩}، که واته تایبه تمه ندرتین خه سلته ی (نوورسی) بریتیه له عریف بوونی، به بۆچوونی من ئه مه ئه وه ده هیئت که سه دان کاتر میتر قسه ی 'سه ر بکریت، که ئه زموونی عیرفانی ئه و پیاوه ئه وه نده گه وره یه، وه کو چۆن عارفه گه وره کان شانامه و کتیبی عیرفانی گه وره یان پیشانی مرقفایه تی داوه، یان بۆ ئه ده بیاتی گه وره یان دروست کردوه، ئه ده بیات به مانا عیرفانیه قووله که ی، ئه و' (سه عید نوورسی) ش له (په یامه کانی نوور) دا دروستی کردوه، بۆیه مرقف و ئه دیبی گه وره کاتیک که په یامه کانی نوور ده خوینیته وه لییان بیتا قه ت نابیت ئه گه ر چی زۆر و زه به نه ن، به لام به مه رجیک ده رکی ئه وه بکات که ئه مه ریساله یه کی رۆحیه، هه ر به وه ش (سه عید نوورسی) شه پی خوی دژی شارستانیته ی نوئ کردوه که ئه وه ش به نه ئنی که مه یانی شارستانیته ی نوئ زانیوه، بۆیه ده یه ویت (به رگری له ئیمان) بکات و ئه زموونه رۆحیه که ی ناوده نیئ (به رگریکردن له ئیمان) {٧٠}، ده زانیت که ئه وه ئیمانه که می هیناوه نه ته کنه لوژیا، ئیمان لای (نوورسی) ته نها (ئیعتیقاد) نیه به و مانایه ی که زانستی که لام بیت ئه زموونی ئیمانیه، ئه زموونی رۆحیه، بۆیه (نوورسی) هه رخوی به ته واوی ئه زمونیکی رۆحی بووه، (نوورسی)

نه يو يستوو (فه قيه) بيټ، نه گهر چي وهكو فهقيه كان توانيوه تي ئيجتihad بکات، بۆ نمونه نه گهر (په يامي ئيجتihad) بخوينينه وه، نهو چهندين به لگه ده هينينه وه له سهر نه وهی له م سهرده مه دا ناکريټ ئيجتihad بکريټ {۷۱}، له بهر نه وهی ئيجتihad له ناو شارستانه تيکدا ده کريټ که تيايدا (ئيمان) له لوتکه دا بيټ، يا خود بناغه ی سهره کی ئيجتihad بريټه له نه زموني ئيماني و رۆحي که نه گهر له م سهرده مه دا نهو نه زمونه نه مابيټ ئیدی نه گهر ئيجتihad يکيش بکه يت جي خوی ناکريټ، ده کريټه وه سيله بۆ خراپه کاری و شتي ديکه، له بهر نه وه (نورسي) به پيويستي نابيينټ له م سهرده مه دا ئيجتihad بکريټ، واته به پيويستي نازانيت خوی خهريکی (فيقه) بکات، نه گهر چي له زۆريه ی په يامه کانيدا باسي (اصولي فيقه) و زاراهي فيقهی کراون، به لام (سه عيد نورسي) که سيک بووه نه يو يستوو (فه قيه) بيټ و ههروه ها نه شيويستوو (فهيله سوف) بيټ، که نه مهش په کيکه له تاييه تمه نديه کاني.

نورسي و نه ته و ايه تي:

په کيکي ديکه له تاييه تمه نديه کاني (نورسي) له مه سه له ی نه ته و ايه تي دا ده رده که ويټ، ته نانه ت مامه له ی نهو له گه ل مه سه له ی نه ته و ايه تيشدا مامه له يه کی عيرفاني بووه، به و مانايه ی که مامه له يه کی سؤسيؤلۆژی و ميژووي نه بووه، نه ته وه لای نهو به و مانايه نيه که له سهرده می نويدا بووني هه يه، (نورسي) ويستوويه تی به به لگه و نه زموني عيرفاني خوی به رگري له مه سه له ی نه ته و ايه تي و بابه ته کورديه کان و نهو شتانه بکات نه به ئايډؤلۆژيا کردنی نه ته وه که نهو نه مه به يه کيک له نه خو شيه کاني سهرده می نوټي ده بينټ {۷۲}.

له راستيدا نوکته يه ک لای (سه عيد نورسي) هه يه و من زۆر سهرم سورماوه پيټي بريټيه له وهی که نهو چۆن توانيوه تي له سهرده ميکدا که سهرده می نوټيه و سهرده می نوټيش به بي نه وهی که به خۆت بزانيت داگيرت ده کات، له نه زموني رۆحيت ده خات، چونکه به رده وام ده تهينينه وه رووکهش، واته ته نيات ده کاته وه (به زاراهي (فرۆم) له يه قينت ده کات به زاراهي (سروش)، به و مانايه ی له (شهود) ده خات، له (عه قل) ده خات، عه قل ميتافيزيکيه گه ردوونيه که، له (نه قل) ده خات، ته نها بچوکت ده کاته وه بۆ (نه زمون) - کارمه نديکی تاقیگه - باشه

كەسىكى ۋەكو (نورسى) لە سەردەمىكى ئاۋاھىدا چۆن توانىيەتى نۆيىنەرايەتى (غىرفان) بىكات؟ چۆن توانىيەتى بىيىتە كۆتا (عارىف) كە بە بۆچۈنى من گەرەتتىن تايىبەتمەندى (نورسى) لە ۋە نوكتەدايە، كەسىكى دىكە نەبوۋە بىتوانىت ئەۋە بىكات، بەلكى ھەتا ئىستاش ئىمە بىريارى ئىسلامىمان ھەيە، سەرۋىك ۋە رابەرى ئىسلامىمان ھەبوۋە، بىزۋىتەۋە ئىسلامىيەكان دروست بوۋى، بەلام كەسىك نەبوۋە ۋەكو (نورسى) عارىف بىت، كە بە خۆگىرتنەۋە، ئاخىر سەردەمى نۆيى لىت نابوۋىت، ۋازىت لىتەھىيىت بۆ خۆت بىت، چى ھەيە دەيىيىتە ئاۋ دۇنيائى تۆۋە لە رىگەيەك لە رىگەكانەۋە يان دەيىيىت يان دەيىيىستىت يان بىرى لىدەكەيەۋە لە سەردەمى نۆيدا، ئەۋ كەسىك بوۋ ئەۋەندە رۆحىكى گەرەۋە ھەبوۋ ئەگەر چى سەردەمى نۆيى دەيىنى ئەگەر چى سەردەمى نۆيى دەيىست ۋە بىريشى لە سەردەمى نۆيى دەكرەۋە، ئەۋ بىزۋىتەۋە دىنە ماددىيەى كە ھاتبوۋە دەۋلەتى توركيۋە ۋە ئەۋ خۆي بە گەرەتتىن بەرگىكارى ئەۋ بابەتە دەزانى، تەنھا كەسىك بوۋ، نەدەۋلەتىك. نەبىزۋىتەۋەيەك، كە خۆي بە بەرگىكارى ئەۋە دەيىنى، چۆن توانى ئەۋە بىكات؟! بە راستى ئەۋ ئەزمۇنەشى بە سەرەكتوۋىي تەۋاۋىكرد، ئەۋ ئەزمۇنە بە بۆچۈنى من گەيشتە كەمالى خۆي، تەنەت ۋەكو كەسىكى عارىف پىشېبىنى مردى خۆي كىرد لە كۆتايىدا {۷۳}، ۋەك ئەۋەى ئەم پىاۋە لە سەردەمى خۆيدا ئەۋەندە رۆحىكى گەرە بوۋە - بەيى تەشېبە - لەگەل ئەزمۇنى نىۋەتى پىغەمبەرى خودادا، چۈنكە دۋاجار ئەم ھەرچىەك بىت ۋىلايەتە، بەلام ئەۋ (نىۋەت)ە، ئەگەر (نىۋەت) ملىۋنىك بەشى بىيىت، (ۋىلايەت) ناگاتە يەككە لەۋ ملىۋنە، چۈنكە ئەزمۇنى نىۋەت دۋاى ھاتنى پىغەمبەرى خودا كۆتايى ھات، بچۈكتىن ئاماژەيەك لە نىۋەتدا مابىتەۋە بىرىتى بوۋە لە خەۋىيىن ۋەكو ئەۋەى كە لە فەرمودەى پىغەمبەرى خودادا ھاتوۋە (د.خ) ئىتر دۋاى ئەۋە ۋەلىەكان ھاتوۋن، عارىفەكان ھاتوۋن نەپىغەمبەرەكان، جا ئەم عارىفە گەرەيە بە تەنھا ۋە لە سەردەمىكى ئاۋاھىدا رۆحىكى ئەۋەندە گەرە بوۋە كە (كان امە)، توانىيەتى لە سەردەمى بوغرا بوۋنى مۆدىرنەشدا ئەم ئەزمۇنەى بىيىت، ئاخىر بوغرا بوۋنى مۆدىرنە زۆرتىر لە توركيادا دەرەكتوۋە، كە خەلكى ۋايان بىنيۋە بە (عەقل) ۋە (زانست)ى مۆدىرنە ھەۋو گرقتەكانى خۇيان چارەسەرەكەن.

(كه مال ته تاتورك) ته نانه ت رووكه شى ژيانى ئو سهردهمەى گۆريوه، سەدان كەسى لە سەر شەبقە لە سەر كردن لە سیداره داوہ! باشە لە سەر دەمىكى ئاواھیدا رۆحیک بتوانیت ئەو ەندە گەرە بێت كە ئەو ەتا ئیمە دواى سەدسال لە بەردەم ئو سەر دەمەدا حەپە ساوین و دەمانە ویت لە گەلى بێینەو (ئەئەو ەى قوتى بدەین لە خۆماندا)، بەلام رۆحىكى گەرەى وەكو (نورسى) ھەموو ئو سەر دەمەى لەناو خۆیدا قووتداوہ! كە تواناى ئىستیعابكردنى ھەموو ئەو ەى ھەبوو، كە (كه مال ئەتاتورك) (حەداسەو ەكانى) سەر دەمەى ئو ھیناوانە، كەچى ئەزموونى رۆحى خۆيشى پاراستوو، بزانه چەند ئەزموونىكى گەرە بووہ!

سەیر لەو ەدايە شىخىكىش نەبووہ كە رێگەى پيشان بدات بۆ ئەمە، واتە گەيشتۆتە ئەو ەى ئەگەر شوین زنجیرەى شىخەكانیش بكە ویت (وەكو چۆن لە مەلايە تیدا ئىجازەى مەلايە تيمان ھەيە، لە ويلايە تيشدا ئو بابەتە مان ھەيە) دواچار مەبەستەكە چوونە خزمەتى قورئانە، بەو مانايەى (نورسى) لەو گەيشتووہ كە ھەموويان لە كۆتاييدا دەچنەوہ سەر (قورئان) بۆيە راستەوخۆ چۆتە حرمت (قورئان)، تەنانەت ئەگەرچى كەسايەتيەكى وەك (شىخ عەبدولقادري گەيلانى) رور خۆشەويستووہ، كەسايەتيەكى وەكو (ئيمامى رەبباني و ئيمامى عەزەى) رور خۆشويستووہ، كەچى ئەوان وەكو مامۆستاي خۆى مامەلەيان لە گەل ناكات بەخو وەكو ئەزموونىك سوديان ليدەبينیت، تەنانەت ئەوكاتەش كە ئەو ەندە موعجەب بووہ بە كەسايەتى (مەولانا) و كتيبيكى ناواناوە (مەسنەوى) بە خوشەويسى ئەو ەوہ، لە گەل ئەو ەشدا بە مامۆستاي خۆى نەزانىوہ، بېگومان ئەمەش دۆرد لەخۆبەگەرە بينينەوہ، چونكە (سەعيد نورسى) بەردەوام باس لە لاوازی و ھەژارى خۆى دەكات، باس لە بى دەسلەلاتى خۆى دەكات ھەر ئەو ەش وەسپەى عيرفانى بووہ، واتە دەشيت بلين، ئەگەر ئيمە دووچۆر لە عيرفانى ئيسلاميمان ببیت كە ئەمە (ئيمامى غەزالى) و ئەزموونەكەى، كە بریتىيە لە ئەزموونى زوھدى لە گەل عيرفان و ئەزموونى عيشقى {٧٤}، ئەوا دەتوانين ئەو عيرفانەى (نورسى) بە بەرزەخىك دابنين لە نيوان ئو دووانەدا، نە عيرفانىكى عيشقىيە بەو مانايەى كە ھەمووى باسى عيشق و بەرچينەوہ بێت، كە عيشق چى دەكات بە مرقۇ، عيشق تاليت ليدەكاتە شيرينى... ھتد، وەك ئەو ەى لە شيعرەكانى (مەولانا) دا ھاتووہ، ئەم بە شوین بەرەكانى عيشقەوہ نەبووہ، بەلام ساتەكانى عيشقى و ئيكسىرى بوون

(وجود) كه له يه كيك له په يامه كانيدا باسى دهكات و ناوى ده نيت (محبة المحبة) بوونى ههيه كه ئه مه شى له عيرفانى عيشقيه وه وه رگرتووه، به لام له ولاره كه باسى فخر و زوهدى خوى دهكات و له ويوه تهقه له ده رگاي رحمه تى خودا ده دات، نه وه ش عيرفانيكى زوهديه، به لام له زوهديش قوولتيره، چونكه زوهدي بريتيه له وهى كه مروفه كه زاهيده و واز له دونيا ده هينيت، به لام ئاتاج بوون لاي (سه عيد نورسى) له وديو زوهديشه وهيه، واته كه نهو جه وهه رى مروفه ئاتاجه نه وهى مروفه واز له پيوستيه ماددى و دونيا ييه كانى خوى به نيت، واده زانم ئه جياوازيه به موويه كى باريكتره و مانايه كى قوولتري ههيه له زوهدى زاهيدان، به مانايه كى كه هه ر بوونى مروفه و ماهيه ته كهى بو خوى ئاتاجه نه وهى خوى وهكو ئاتاج پيشان بدات، نه وهى زاهيد بيت و واز له دونيا به نيت، ئاخو بو نمونه (ئيمامى غه زالى) پشتى له دونيا كردووه، نه وه پشتى له دونيا كردووه، به لام (سه عيد نورسى) هه ر خودى خوى ئاتاجه، هه ر خوى لاوازه، نه وه ههچ كه ده بيت واز له دونيا به نيت، ته نانه ت نه وهنده وازى له دونيا هتتاوه كه نهو بره پارهيى له پيش جهنگى جيهانى يه كه مدا وهك موچه يه كه له (دارالحكمة) وه رگرتووه هه تا كو تا يى ته مه نى به و بره پارهيى زياوه، له دواى نه وه ئيتريه ك دينارى له ده وله ته كهى (كه مال نه تاتورك) وه رنه گرتووه {٧٧}! نه وهنده زاهيد بووه! نه گه ر مروفه په يامى ئابووريه كهى بخوينتته وه ئينجا تيده گات ئه م پياوه چ عاريفيكى گه وره بووه، كه چو ن توانيو يه تى له سه رده ميكا كه به سه رده مى به كاربردن - ئيستيهلاك - ناسراوه، سه رده ميكا كه تييدا زوو زوو مؤدبيله كان و شته كان ده گورين، به و بره پارهيى كه كاتى خوئى له ده وله تى عوسمانى وه رگرتووه، هه تا كو تا يى ته مه نى به شى بكات له گه ل نه وه شدا كه به رده وام خيرى ليكرده وه و به شى خه لكى لي داوه و ته نانه ت به شى ميرووله شى لي داوه {٧٨}، عاريفيك به و گه وره ييه، ئيمه كه بكورزى بوونه وه رين، مروفى مؤديرنه مروفيكه كه بوون ده گوريت، نهو له سه رده ميكي ئاوا هيدا هاوړي سروش و گيانداره كان بووه، ته نانه ت له و سه فهرده ا كه گه راوه ته وه له روسيا له گه ل شيره كان له گه ل دپنده كاندا بوته هاوړى و نه ترساوه ليان {٧٩}، ته نانه ت له كاتيكا كه له ژوورتيكا يان له شوينتيكا دانيشتووه و هيلانه ميرووله يه كه له گه لي دا بووه له و خواردنه كى كه پيى بووه به شى نه وانيشى لي داوه، نه مه نه زمونويكى عيرفانى گه وره يه كه من نه وسا قه درى نهو شتانه م

نه‌ده‌زانی، ئەمەم وەکو چیرۆک بیستوو، یان ئەو چرکەساتە رۆحیانە ی که لای (نوورسی) هه‌بووه، یه‌کیک له قوتابییه‌کانی خۆی ناوی (حه‌بیب) بووه و له لادییه‌کی دیکه‌وه که قه‌ده‌غه‌ بووه (نوورسی) که‌سی لابی‌ت، شه‌وانه‌ خواردنی بۆ بردوو له‌گه‌ڵ نویژی به‌یانیدا، جارێک که ده‌پوات مانگه‌شه‌و ده‌بی‌ت لێی تیکه‌ده‌چیت پێش نویژ ده‌پوات بۆ لای مامۆستا (نوورسی) که له‌وکاته‌دا خه‌ریکی (نه‌جوا) کردنه، حه‌بیب قسه‌ی له‌گه‌ڵدا ده‌کات، به‌لام ئەو وه‌لامی ناداته‌وه، واته‌ راز و نیازه‌که‌ی خۆی وازلینا‌هێنیت، دوا‌ی ئەوه‌ی که ته‌واو ده‌بی‌ت ده‌لی‌ت ئە‌ی حه‌بیب تۆ نازانی من له‌گه‌ڵ حه‌بیبی‌کدا قسه‌ ده‌که‌م که ته‌نانه‌ت رازی نیم حه‌بیبی‌کی وه‌ک تۆش بی‌ته‌ نیاومان، بێگومان ئەو قوتابییه‌ی زۆر خۆش ویستوه، ئەو په‌یوه‌ندیه‌ رۆحیانە ی که (نوورسی) له‌گه‌ڵ قوتابییه‌کانیدا بوویه‌تی که بچووکترین ئە‌رکی بۆ دروست نه‌کردوون. ئە‌م هه‌لۆیسته‌ی (نوورسی) به‌راورد بکه‌ له‌گه‌ڵ ئە‌و هه‌لۆیسته‌ی (مه‌ولانا)دا کاتی‌ک که بانگ دراوه‌ یه‌کسه‌ر هه‌لساوه‌ته‌وه، واته‌ ئەو په‌یوه‌ندیه‌ رۆحیه‌ی که له‌گه‌ڵ پی‌غه‌مبه‌ری خوا‌دا (د.خ) بوویه‌تی کاتی‌ک ناوی هه‌زه‌رتیان بردوو، ئیتر ئە‌و خۆی نه‌گرتوو و پی‌یه‌کانی به‌زریان کردۆته‌وه، ته‌نانه‌ت (نوورسی) دوا‌ی قوتار بوونی له‌ر فیتنه‌یه‌ی که له‌ سه‌ری بووه‌ هاتنه‌ ده‌ره‌وه‌ی له‌ زیندان و گه‌پانه‌وه‌ی بۆ ئە‌و شوپینه‌ی که بۆ یه‌که‌مجار تیا‌یدا زیندانی کراوه‌ و دوورخراوه‌ته‌وه، له‌و‌ی رازی نابیت هیچ‌کام له‌ قوتابییه‌کانی و ئە‌و خۆشه‌ویستانه‌ی که له‌گه‌ڵیان بچنه‌ ژووره‌وه‌ له‌گه‌ڵیدا، به‌لکو خۆی ته‌نها ده‌پواته‌ ژووره‌وه‌ ده‌نگی گریان‌ی ئە‌وان له‌ ده‌ره‌وه‌ ده‌گریه‌نیت، ئە‌مه‌ ئە‌زموونی‌کی رۆ‌جی گه‌وره‌یه‌ که به‌ بۆ‌چوونی من نا‌کری‌ت که‌سی‌کی دیکه‌ به‌راورد بکه‌ین به‌ ئە‌و له‌و باب‌ه‌ته‌دا که له‌ سه‌رده‌می نویدا بتوانیت وا بژی، به‌ راستی ئە‌مه‌یه‌ که جیی شانازی ئیمه‌ی کورده‌، با با‌سی باب‌ه‌ته‌ (نه‌ته‌وايه‌تی)یه‌که‌ بکه‌ینه‌وه، ته‌نانه‌ت مامه‌له‌ی ئە‌و له‌گه‌ڵ باب‌ه‌ته‌ نه‌ته‌وه‌یه‌کاندا مامه‌له‌یه‌کی عی‌رفانی بووه‌.

کاتی‌ک (حسین پاشا) که یه‌کیک له‌ سه‌ره‌ک عه‌شیره‌ته‌کانه‌ و زۆریه‌ی سواره‌کانی شو‌رشی (شی‌خ سه‌عیدی پیران) له‌گه‌ڵ ئە‌ودا بوون، ده‌چیت سه‌ر له‌ مامۆستا (نوورسی) ده‌دات بۆ ئە‌وه‌ی فه‌توا‌ی شو‌رشی لێ و‌ه‌ری‌گری‌ت، که (شی‌خ سه‌عید) مه‌به‌ستی ئە‌وه‌ بوو ده‌وله‌تی‌کی نه‌ته‌وه‌یی ئیسلامی دروست بکات که ئە‌وه‌ش یه‌کیک له‌ ئە‌زموونه‌کان و ئە‌م‌پ‌رۆ قسه‌ی له‌سه‌ر ده‌کری‌ت و به‌ تاییه‌ت لای بزوتنه‌وه‌ ئیسلامیه‌کان و به‌ دیاری‌کراوی له‌ کوردستاندا که ده‌وله‌تی‌کی کوردی نه‌ته‌وه‌یی بوونی

نیه و دەویسترتیت دەولەتی نەتەوایی بەلام بە رۆحی ئیسلامیەو دەروست بکرت، زۆریک لە رۆشنبیرەکان لەسەریان نووسیوە، مامۆستا (نوورسی) تەنانەت بەوەش رازی نابێت، ئەو (حسین پاشا)یە کە بە منداڵی بەیەکەو بوون و ئە حوجرەدا خۆیندووێانە، داوا لە (نوورسی) دەکات فەتوای بۆ بدات، بەلام ئەو فەتوای بۆ نادات و لەوکاتەدا دیوانی (مەلای جزیری) لە باخەلیدا دەبێت - یەکێک لەو شتانەی کە کەمترین ئاماژەی پێکراوە ئەوەیە کە (نوورسی) بەردەوام دیوانی مەلای جزیری لە باخەلیدا بوو - دەلێت با بەو دیوانە فال بگیرنەو، با بزانی مەلای چیمان پێدەلێت، (ئەمە شتیەکە سەر دەمی نوێ لێ تێناگات) لەوکاتەدا ئەو بەیتە ی مەلای دێتە پێشەو کە نوورسی واما ناوی دەکات کە نە لەگەڵ کەمالیەکان و نە لەگەڵ شیخ سەعیدیشدا دەبێت. بەلام ئەم پیاو ئەگەر چی لە شۆرش (شیخ سەعید)دا بەشداری نەکردووە و کەسیکی عاریفیش بوو، کەچی دواتر ھەر لەبەر ئەوەی کوردە، ھەرئەوکاتە دەست بەسەر شیخ سەعید و کۆمەڵەکیدە دەگرن ئەویش دوور دەخەنەو بە تۆمەتی ئەوەی (نوورسی)ش دەستی ھەبوو لەو شۆرشەدا {٨٢} لە کاتی کە وانیبوو، ئەو دەشی تەبلیغ بەرگریکاریکی گەورە بوو لە کورد، وەکو چۆن بەرگریکاریکی گەورە بوو لە (ئیمان)، بەلام بە رێگای تاییبەتی خۆی، وەکو چۆن بەرگری لە ئیمان کرد بە رێگای تاییبەتی خۆی نە لە رێگای (فەلسەفە) و نە لە رێگای (فیقھ)یشەو، بەلکو بەو بەرزەخەیی دروستی کرد لە ئێوان ئەواندا، ھەر بەو رێگە تاییبەتیەیی خۆی بەرگری لە (کورد)یش کرد، تەنانەت نزیکەی ساڵ و نیوێک لە پەنای گۆری (ئەحمەدی خانی)دا دەرسی و تۆتەو، وای بۆ چوو کە چارەسەری کێشەیی کورد لەو رێگەییەو ناکرێت کە لە (شیخ سەعید)ھە دەستی پێکردووە و ھەتا ئەمڕۆ ئێمەش ھەر خۆینی لێدەتکێت - کە ئەمە بابەتیەکە قسە ی زۆر ھەلەدەگرێت ئەگەر دەرفەت بوو لە کاتیکی دیکەدا لەسەری دەدویم - بە بۆچوونی من چارەسەری مامۆستا (نوورسی) بۆ کێشەیی کورد چارەسەریکی تاییبەتیە و ەمەلی ترە لەو چارەییە کە خەڵکانی دیکە و شۆرشەکانی دیکە کردوویانە، کە ئەگەر واقعیە نیو نەتەوییە کە نەبوایە رەنگە ئێمە ئەم تۆزە بەرھەمەیی کە ئیستا دەبینین ھیچیمان نەبینایە، بەردەوام خۆینی لە ئێمە رشتوو بەی ئەوەی شتیکی ئەوتۆشمان بۆ بکات! بەلام لێرەدا بەو ەندە واز لە قسەکردن لەسەر ئەم بابەتە دەھێنم.

كورتنه ي مامه له ي نورسي، مامه له ي عيرفانيانه :

(سه عيد نورسي) به رده وام ئو تومه تهيان داو ته پال كه ئو خو ي به (شيخ) ده زانيت، خو ي به (به رگريكار له دين) ده زانيت، ئو ويش به رده وام وه لام ي داو ته وه كه ئو (سو ف ي نيه به و مانايه ي ته ري قه يه كي ته سه و ف يانه ي ببيت، به راستي ئو شيخ و مور يدي قبول نه بووه، زور خو ي به كه سيكي ساده زانيوه كه به ريگاريكه له (قورئان)، موفه سي ريكي مه عنه ويانه ي قورئانه، به لام ده شيت بل يم ئو له ناو بير ياره ئيسلاميه نو يكان يان ئو كه سا يه تيه گه و رانه ي سه ده ي بيستدا گه و رده تر ينيانه كه زور ترين سوودي له ريگه كاني ته سه و ف بينيوه به ي ئو وه ي بچي ته ناو سلبياتي ته سه و ف وه، به ي ئو وه ي ئو شيخ و مور يديه ي كه له لاي سو ف ي و ده رو يشه كاني پيش خو يه وه ه يه ئو بز شو ينكه و تروه كاني خو ي دروست بكات، زياد له په نجا هه زار قوتابي هه بووه به لام شيخي شيان نه بووه، ته نانه ت ئو كاته ي كه وه فات ده كات دوو قوتابي له قوتابيه كاني ئه وانه ي كه له گه لي دا ده بن ده بورينه وه يه كي ك له قوتابيه كاني دي كه پييان ده لي ت: ئيوه منال! ئوه منال بوونه ته وه چون ده بيت وه هابن { ٨٥ } ! واته وه كه ئو وه ي كه (سه عيد نورسي) په يامه كانه نه زاني خو ي، نه شيخ خو ي! كه ئه مه جوان ترين نو كته يه كه ئو توانيو يه تي خو ي له نسلبياتي ته سه و ف به دوور بگري ت، به لام له گه ل ئه وه شدا فه يله سو ف يكي گه و رده ي فه لسه فه ي ئه خلاق بووه به بو چووني من كه هه ر خود ي ريگا كه ي خو ي گه و رده ترين مه دره سه ي ئه خلاق يه كه مرو ف في ري قه ناعه ت ده كات و في ري ئه وه ي ده كات كه له سلبياتي سه رده مي نو ي خو ي به دوور بگري ت و بشتواني ت له ناويدا بزي، ته نانه ت مرو ف في رده كات پار يزي گاري ته ندروستي خو ي بكات، چون بخه وي ت، چون بخوات، مرو ف في ك بووه نه باتي نه ك پرو تيني، ته نانه ت هاو كاري كردني دكتوره كاني كه ئه مان پزيشكيان خو يندووه پييان سه ير بووه ئو ئه وهنده شاره زايي له و بواره دا هه بووه { ٨٦ } .

له گه ل ئه وه شدا مامه له ي (نورسي) له گه ل هه موو ئه مانه دا مامه له يه كي عيرفاني بووه، ديد ي ئو ديد يكي عيرفانيانه بووه بزيه توانيو يه تي ئو هه موو شاكارانه دروست بكات كه به ره مه ي هيناون.

نوورسی و ئیجتیهاد:

وتمان که (نوورسی) ئیجتیهادی نه‌کردوه و به پئویستیشی نه‌زانیوه، چونکه ئەو (فه‌قیه) نه‌بووه که ئەمه یه‌کێکه له جیاوازیه‌کانی (مامۆستا نوورسی) له‌گه‌ڵ (مامۆستا ناصری سوبحانی) دا، سوبحانی تا سه‌ر ئیسقان هه‌ولێ ئیجتیهاد کردنی داوه ته‌نانه‌ت له (ثواب)یشدا! یه‌کێک له هه‌واریکانی که زیاد له نوو سال له خزمه‌تیدا بووه بۆی گێڕامه‌وه که ته‌نانه‌ت له‌وه‌شدا که خه‌لکی به نه‌گۆڕ و جیگیری زانیوه (سوبحانی) ویستویه‌تی ئیجتیهادی تیدا بکات {۸۷}.

نوورسی و فه‌لسه‌فه:

هه‌روه‌ها (نوورسی) فه‌یله‌سوف نه‌بووه، به‌لام ئەوه‌نده‌ی که فه‌لسه‌فه به‌رگریکردن بێت له (دین) یان به‌ریه‌رچدانه‌وه‌ی فه‌لسه‌فه‌ی ماددی بووبێت ئەو په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵیدا هه‌بووه، لێره‌شدا ده‌توانین بڵێن نزیکه‌ک هه‌یه له نێوان (کاک ئەحمده‌ی موفتی‌زاده) و (مامۆستا نوورسی) دا {۸۸}.

کاک ئەحمده له‌ باب‌ه‌تیکیدا به‌ناوی (دلی ساز و ناسان) وه‌هه‌و باسی ئەوه ده‌کات که (تزکیه) پیش (ته‌علیمه)، ته‌زکیه واته مروّف دلی و ساز بکات که له‌گه‌ڵ (خودا) یه‌کلایی بێته‌وه به‌ جووریک ئیتر که عیلمی‌شی زیاد بوو عیلمه‌که‌ی نابێته فیتنه‌ بۆی سوودی لێده‌بینیت، به‌لام ئەگه‌ر (عیلم) به‌بێ (ته‌زکیه) بوو ئەوا به‌ پێچه‌وانه‌وه ده‌بێته بار به‌سه‌ر خاوه‌نه‌که‌یه‌وه. ﴿یتلوا علیکم آیاتنا و یزکیکم و یعلمکم الکتاب والحکمة﴾ {۸۹}.

به‌لام ئەو دوعایه‌ی که هه‌زه‌ته‌ی (ئیه‌براهیم) ده‌یکات بۆ نه‌وه‌کانی خۆی له‌ناو مه‌که‌که‌دا، یه‌کێک له‌ دوعا‌کانی ئەوه‌یه که که‌سیک بێته‌ پێغه‌مبه‌ریان و ئایه‌ته‌کانی خودایان به‌سه‌ردا بخوێنێته‌وه و فی‌ری زانست و حیکمه‌تیشیان بکات.. ﴿بنا واجعل فیهم رسولا منهم یتلوا علیهم آیاتک و یعلمهم الکتاب والحکمة و یزکیهم﴾.

(کاک ئەحمده) ده‌فه‌رموێت چۆنیه‌تی په‌روه‌رده‌ی دینی و بانگه‌واز له‌ سه‌رده‌می (پێغه‌مبه‌ری خودا) دا به‌و جووره‌یه که ده‌بێت له‌ پێشدا (ته‌زکیه) کرا بێت ئینجا (ته‌علیم) بکری‌ت - ئەم کۆمه‌له‌ ئایه‌ته‌ش لای (مامۆستا ناصر) ته‌فسیری تایبه‌تی خۆی هه‌یه و دواتر لای ئەو ئاماژه‌ی پێده‌که‌ین - (کاک ئەحمده) له ﴿یتلوا علیکم آیتنا﴾ وای لێتێده‌گات که ئایاتی قورئان - وه‌حی - بێت، واته دوا‌ی ئەوه‌ی

(وه‌حی) ده‌خویننه‌وه ته‌زکیه‌ی شوینکه‌وتووه‌کانی ده‌کات ئینجا (ته‌علیم)‌یان ده‌کات، وتمان لیره‌دا نزیکیه‌ک هه‌یه له نیوان (نورسی و موفتی‌زاده)‌دا. (دلای ساز) ئه‌و دلای که ته‌زکیه‌کراو ساز بوو، ته‌وحیدی وهرگرت، ئیتر ئه‌وه وای لیده‌کات ئه‌گر دواي (مه‌عریفه‌ش) ژور بوو نابیت به‌بار به‌سه‌ریه‌وه به‌لکو سوودی لیده‌بینیت، جا بۆچوونی (کاک ئه‌حمده) ئه‌وه‌یه که ئه‌م سه‌رده‌مه (ته‌علیم)‌ی ژوره به‌لام (ته‌زکیه‌ی)‌نی، بۆیه بۆمب‌ی ئه‌تۆمی دروست بووه و موفته‌کانی پئی له‌ناو ده‌بریت، سروشت ویران ده‌کریت و... ده‌بیت له پێشدا (ته‌زکیه‌)‌بکریت، به‌لام ئه‌م (ته‌زکیه‌)‌ش دواجار پێویستی به‌هه‌ندیک مه‌عریفه‌ هه‌یه، ئاخ‌ر خو‌ باس باسی ته‌وحید و قه‌لبه‌ ده‌بیت بزانیته‌ مه‌به‌ست له‌مانه‌ چیه و بیانناسیت، ئا له‌ویدا‌یه که (کاک ئه‌حمده) ده‌گه‌ریته‌وه بۆ مه‌عریفه‌ به‌ بۆچوونی من - ئه‌مه‌ش له‌ باسی کاک ئه‌حمده‌ی موفتی‌زاده‌دا جاریکی دیکه ده‌چینه‌وه سه‌ری- به‌لام ئه‌م که‌مه مه‌عریفه‌یه‌ی که بۆ ته‌زکیه‌ هه‌یه وه‌کو ئه‌و مه‌عریفه‌یه ژوره‌ نیه که بۆ (ته‌علیم)‌ه، له سه‌رده‌می (ته‌علیم)‌دا مه‌عریفه‌ی ژورت ده‌ویت، لیره به‌که‌میک مه‌عریفه‌ ته‌غزیه‌ی ئه‌و ده‌زگا ئیمانی و ته‌زکیه‌یه ده‌که‌یت بۆ ئه‌وه‌ی بکه‌ویننه‌کار، مه‌عریفه‌ و ته‌علیم لای مامۆستا (نورسی)‌ش ئاواهی بووه، که‌میک مه‌عریفه‌ ده‌زگایه‌کی رۆحی گه‌وره‌ی (مامۆستا نورسی)‌ جولاندووه! هه‌ر بۆیه ده‌بینیت له‌ شتیکی بچووکدا، له په‌ریه‌کی گولدا که بینوویه‌تی له‌ سروشتدا بۆته هه‌وینی کتیبیک‌ی گه‌وره و نووسیویه‌تی {٩١}!

تایبه‌تمه‌ندی په‌یامه‌کانی نوور لای نوورسی:

ئه‌گر باسی تایبه‌تمه‌ندیه‌کانی (په‌یامه‌کانی نوور) بکه‌م لای (مامۆستا نورسی) چه‌ند خالیک هه‌یه که من ژور به‌لامه‌وه سه‌یره، یه‌کێکیان ئه‌وه‌یه لای نوورسی ئه‌و شته‌ی که له‌ ده‌ره‌وه‌دا واده‌رده‌که‌وینته‌ یه‌ک شته، مامۆستا (نورسی) به‌ ئه‌زموونی رۆحی خو‌ی ده‌گاته ئه‌وه‌ی که ئه‌وه یه‌ک شت نیه، به‌لکو چه‌ندین شته، بۆ نمونه ده‌خویننه‌وه له‌ په‌ندی پێشینانی خو‌ماندا که وتراوه (ژن یه‌ک ژن نیه به‌لکو چه‌ندین ژنه، ژن هه‌یه ژانه، ژن هه‌یه ژینه،...) که ژن بۆ خو‌ی له‌ ده‌ره‌وه‌دا یه‌ک مه‌وجودی بینراوه، به‌لام ئه‌وه ئه‌زموونی ژانی ژنه له‌گه‌ڵ پیاو‌دا که پێشانی ده‌دات ژن چه‌ند ژنیکه، ئه‌گر ئه‌م ئه‌زموونی پیکه‌وه ژیا‌نه نه‌بیت هه‌ست به‌وه ناکریت وه‌ک له

تۆڧلئیتی (چاوی ماسی) دا ئاماژەم پیکردووہ کہ بۆ ئوہی تەمەن ببینیت دەبیّت بژی، ھەندیک مەعریفە ھەیە بە ژیان لەگەڵیدا دروست دەبیّت، زانراویک (مەعلومە) یەک نیه وەریبگیریت.

بۆ نموونە مامۆستا (نوروسی) باسی نەفس دەکات، دەبینیت کہ (نەفس) یەک نەفس نیه بەلکو لە پشیتی ئەم نەفسەوہ چەندین نەفسی دیکە بوونیان ھەیە، واتە ئوہی کہ لای کەسیکی دیکە، لەلای (فەقیھیک) یان (فەیلەسوفیک) لە دەرەوہ وا دەرەکەوئیت یەک شتە، بەھۆی ئوہی کہ مامەلە ی مامۆستا (نوروسی) لەگەڵ ئو شتەدا مامەلە یەکی رۆحی بووہ دەرەکەوئیت کہ ئو شتە یەک شت نەبووہ! بۆیە ئو شتە ی کہ لای (فەیلەسوفەکە) یەک شتە، بۆ نموونە (نەفس) کہ پێناسە دەکریّت لە فەلسەفە ی کۆندا، یەک دەرەنجام کہ دەگریّت، ئویش ئوہیە ئایا (نەفس) چیە؟ ھەیە یان نیه؟ یان ماھییەتی (نەفس) چیە؟ واتە یەک شتە، بەلام نەفس لای مامۆستا (نوروسی) جیھانیکی فراوانە، چونکە بە رۆح مامەلە ی لەگەڵدا کردووہ، ھەر بۆیە خودی فەلسەفەش لای مامۆستا (نوروسی) ئاواھی بووہ، ئو فەلسەفە یی کہ لای فەیلەسوفەکان دەرەنجامگیریە کہ یان شتیکی ھەر فەلسەفە ی، لای (نوروسی) چەندین فەلسەفە ی، ئو نموونە یی کہ لە یادەوہریەکانیدا دەیگریّتوہ، دوو سال لە ئەستەمبول بووہ و ھەموو رۆژیک لە حوجرە چووہتە دەرەوہ تا ئوہی گۆمانی لەسەر دروست دەکەن کہ بۆ سەیری ئافرەت بروات، بەلام ھەموو رۆژیک لەمال دەرەچیت و دەپوات بۆ شوینیکی چۆل و زیکر دەکات و بیر لە بوونەوہر دەکاتوہ، دەفەرموئیت دای ئوہی ھاوڕێکانم بۆیان دەرکەوت کہ بەو جۆرە نیه و سوپاس بۆ خودا نزیکە ی دووسال لەوئ بووم یەک (نظر)یشم نەکردووہ، جا لەوئدایە کہ دەلیت ئەم بېگوناھییە خەریک بوو دەبوو بە گوناھ بۆم!، وەک ئوہی ئەھا من چەند موھیم ئەوہم نەکردووہ، بۆیە دەفەرموئیت بۆم دەرکەوت ئەمە (نەفسی یەکەم)ە، نەفسیکی دیکە ھەیە لە پشیتی ئەمەوہ کہ ئوہ ئەمە تەوزیف دەکات و.. کەواتە ئو نەفسە ی کہ لای فەیلەسوفەکان ھەر یەک نەفسە لای ئەم دەبیّتە چەندین نەفس، بۆیە فیکری مامۆستا (نوروسی) فیکریکی بینراو نیه، تەنھا لە یەک رووہوہ ببینیت، فیکریکی لە پشیتی ئوہوہ چەندین بوون ھەیە، وەکو چۆن لە پشیتی ئو نەفسەوہ چەندین نەفس ھەیە، لەبەر ئوہ ئەو کەسە ی کہ ئو پەيامە و ھەموو پەيامەکانی لە رووکەشدا دەبینیت لییان تیناگات، ئەمە یەکیک لە تابیەتمەندیەکان،

يه كيكي ديكه له و تاييه تمه نديانه ي له (په يامه كاني نوور) دا هيه بريتيه له (زيكري فيكر) ئو په رستش و خه سلته ي كه له رابردودا لاي زوربه ي عاريفه كان بووني هه بووه و ئه مړو نه ماوه، (نوورسي) زيندو كه ره وه ي ئه وه شه، كه يه كيكي له مه قامه كان بو نمونه لاي (ابن القيم الجوزي) يه كيكي له مه قامه كان، مه قامي فيكر كردنه وه، ئه مه لاي (نوورسي) گه وره ترين حزوري هه يه، فيكري روجي، مړوځ بير بكا ته وه، ته نانه ت قوتابيه كاني فيري ئه وه ده كات كه چون بير بكه نه وه {۹۲}، بو نمونه يه كيكي له قوتابيه كاني له شه و نوږځا بيتا قهت ده بيت له گه ليدا، (نوورسي) پي ده لئيت: (منيش له سهره تاوه و ابووم ئه مه خورا هيتاني ده وئيت، كه راهيتاني روجي مه به سته) يه كيكي له و شتانه ي كه لاي (نوورسي) هه يه و من زور سهرم سورماوه به رامبه ري بريتيه له خيرا نووسيني له و كاته ي كه فيكره كاني بو هاتووه، ئه وه ي كه ئه مړو له ريگه ي زانستي ده رووناسي و گه شه پيداني توانا كاني مړوځه وه (التمية البشرية) هه و لي بو ده دريت كه چون فيكري خومان پيش بخه ين، به لام ئه و ئه م به هره يه ي خوي چون په ره پيداوه! كه جار بووه به چهند سعات بيرى كردو ته وه ئه و كاتانه ي كه له زور يكي بچوك يان له پال دره ختيكدا دانيشتووه {۹۳}.

مه قامي زيكري فيكر ئه وه ي كه (مه ولانا) ده فهرمويت (زيكر) (فيكر) ده هينيه هه رزين، به راستي (نوورسي) جاريكي ديكه مه قامي فيكري گيړاوه ته وه بو ناو عيرفان، كه ده توانم بللم گه وره ترين تاييه تمه ندي (په يامه كاني نوور) و گه وره ترين خه سلته ي (نوورسي) ش له ناو عاريفه كاندا ئه مه يه، به مه ش توانيوه تي به ري ئه و هه لمه ته دژه دينيه بگريت كه له (توركيا) دا هه بووه.

يه كيكي ديكه له خه سلته و تاييه تمه ندي (په يامه كاني نوور) ئه وه يه كه بيگومان (سه عيد نوورسي) زور له خزمه ت قورئاندا دانيشتووه و ته نها سه رچاوه شي هه ر (قورئان) بووه، وه كو چون (نوورسي) زورباش له قورئان حالي بووه، كه من بو خوم زور شت هه بووه له قورئاندا ده ركم نه كردووه (نوورسي) فيري كردم فيري كردم بزانم خه لك ي ئه و كاته چون له قورئان تيگه يشتون، واته پيش مؤديرنه، بويه يه كيكي له و تاييه تمه نديانه ي له (په يامه كاني نوور) دا هه يه و (نوورسي) له قورئانه وه وه ريگرتووه بريتيه له وه ي كه هيج شتيكي مردو له په يامه كاني نووردا بووني نيه وه كو چون هيج شتيكي مردو له (قورئان) دا بووني نيه، بو نمونه له شوي نيكيكا

باسی پەيامەکانی خۆی دەکات کە زۆر سەرسۆرھێنەرە، دەلێت ئەم پەيامانە ھی من نین! ئاماژەیهکن لە قورئان، وەکو چۆن تریهکی تەر کە بۆلەکانی ئاوی لێدەتکێت و ھەز دەکەیت بیخۆیت لە دارمیویکی رەق و تەقەووە دیتەدەر! ئەھا ئێو دارمیووەی کە مردوو، بەلام زیندوووە چونکە بەری ھەیە! بۆیە (میو) لای ئێو مردوو نیە! کە باسی شاخ دەکات کە بە ھەیکەل بوونی ھەیە، بەلام شاخیکی مردوو نیە وەکو ئێو شاخانەیی کە ئێمە دەیبینین، مۆدێرنە دەیبینیت، (رۆلان بارت) کە یەکیکە لە رەخنەگرە فەرەنسیەکان زۆر جوان باسی فۆتوگراف دەکات لە سەردەمی نوێدا کە ناوی دەنیت (ئێو راستگۆ درۆزنە) بەو مانایەیی کە وێنەت دەگریت ئێو وێنەیی منە بەلام منیش نیم، وەرە بەراورد بکە بزانە منم! سەردەمی نوێ سەردەمی وێنەگرتنە، ھیچکام لە شتەکان خۆیان نین بەلکو وێنەیی ئێوانە، بەلام مامەلەیی (سەعید نوورسی) لەگەڵ شتەکاندا مامەلەییکی فۆتوگرافیانە نیە، مامەلەیک نیە شتە زیندوووەکانیش بمریتیت بەلکو شتە مردوووەکانیش لای ئێو زیندوون، ھیچ شتیکی مردوو لە پەيامەکانی (نور)دا بوونی نیە {٩٥}، وەکو چۆن ھیچ شتیکی مردوو، دەریاکان، شاخەکان، ئاسمان،... لە (قورئان)دا بوونی نیە، بیجگە لەو ئێو جیھانە فراوانە نەبیراوە کە زۆر کەلێن لە فیکری بێنراودا دروست دەبێت، بۆشایی لە ژماندا دروست دەبێت، بۆشایی لە جیھان بینی مرقەکاندا دروست دەبێت، مرقە نوێیەکان، بۆیان نادریتە دەم یەک، ئێو بۆشایی و کەلێنە گەورە گەورانەیی کە لە جیھانی بێنراودا ھەن، (نورسی) بە (جیھانی نەبیراوە) پڕی دەکاتەو یەک بۆشایی تێدا ناھێلێت کە ئەمە یەکیکە لە تاییبەتمەندیەکانی (پەيامەکانی نور) کە لە شویینی دیکەدا نیە {٩٦}.

بۆ نموونە عەقڵی زانستی ئێمە لە نێوان ئەستێرەیک و ئەستێرەیکە دیکەدا شتیکی کەشف نەکردوووە تەنھا ھێزی کێش کردن - جاذبە - نەبێت، ئێو بۆشاییەیی کە لە نێوان من و نزیکترین شت لە منەو ھەیە، ئێو بۆشاییەیی کە زانستی سەردەمی نوێ نەیتوانیوە پڕی بکاتەو و پڕیشی ناکاتەو! کەواتە ئەم بوونە کە ئێمە سەیری دەکەین و زۆرتەری بۆشاییە - لە فیکری زانستی نوێدا - و کەمترینی شتە، بەلام لە فیکری (نورسی)دا ئێو بۆشاییانە ھەموو فریشتە پڕی کردۆتەو! پێشانگایەکی گەورەیی ئەم بوونە، خوا - جلەجلالە - ئەم ھەموو جوانیەیی لەم گەردوونەدا پێشانداوە گونجاو نیە کەسێک نەبێت سەیری بکات! تەنانەت لە

بچوكترين شته وه، له گهرديله وه، له بلورى پووشكه به فرېكه وه كاتېك كه دېته خواره وه چهند جوانه، ئاخړ زور جوانى ههيه كه هېشتا چاوى ئيمه ناييښت، گونجاو نيه ئم پېشانگا گهرهيه بهم هه موو جوانيه ناويه وه بينه ريكي نه بېت! بېجگه له ئيمه بينه ري ديكه ش زوره پهرى و فرېشته هند... {۹۷}، ئه ها بوشاييه كان پر ده كاته وه به شتى نه بينراو، كه به بچوونى من هېچ ده قيكي نه ده بى سهرده مى نوئ نه يتوانيوه هېنده ي (نورسى) نه وه بكات، ههيه ته وزيفى جنوكه ي كردوه، ههيه ته وزيفى شتى نه بينراوى كردوه، ته وزيفى فەنتازىاي كردوه، ته وزيفى ميسولجىاي كردوه، بۆ نمونه نه ده بياتى نه مريكاى لاتين، پاولو و ماركيز... به لام بوشايى زور له دهقه كانياندا ههيه كه بى جېگه يه، شتېك نيه جېگه ي بگريته وه، به لام له (په يامه كانى نور) دا بېجگه له وهى هه موو شته كان زيندوون، هېچ بوشاييه كيش له ويدا بوونى نيه، كه نه مه ش پيويسى به تيگه يشتنيكي قهلبى ههيه نه وشه كان! نه مه ش يه كيكه له تايبه ته ندى (په يامه كانى نور) كه رهنگه له نووسرا ووده قى نه ده بى ديكه دا بوونى نه بېت.

بېجگه له وه له (په يامه كانى نور) دا به حوكمى نه وهى عه قلى روت نيه، نه گهر مروقه بتوانيت بچيته ناويه وه ئيدى تير نابيت لى، به رده وام زيندوويى به تو دهبه خشيت، وات لنده كات ههست به (عېشق) به (زيندوويى) به (له داىك بوونه وهى نوئ) بكهيت كه نه مه له كتيبه فەلسەفى و شته كانى ديكه دا بوونى نيه، جاريكيان يه كيك له قوتايه كانى (نور) م بينى، ده مويست كتيبي (قصة الحضارة) ي (ويل دورانت) بكړم وتى ماموستا نه و كتيبه ت بچيه؟ (قورئان) خوئ هه موو شتيكي تيډايه، زانيم كه مه به ستي نه وهى (نورسى) به ته نها له (قورئان) وه نه وه موو مه عريفه يه ده ره يناوه، به لام من له و كاته دا پيم نه ووت كه نه و بابته چونه، يان ده مزانى كه له يه كتر تيڼاگه ين، من پيوستم به جگه له قورئان ههيه له بهر دوو هو: يه كه م له بهر نه وهى كه (نورسى) ش له سهره تاوه مه عريفه ي ده ره وه دينيشى هه بووه، به به لگه ي نه وهى هه ره نه وه واى ليكردوه له قورئاندا بۆ شته كانى ديكه بگريت، وات نه گهر نه يزانيايه مولحیده كان چى ده لين درى (دين) له قورئاندا نه ده گه را بۆ نه وهى وه لاميان بداته وه، نه گهر نه و نه يزانيايه مولحیده كان ده لين سروش دىروستكه ره، له قورئاندا بۆ پېچه وانه ي نه وه نه ده گه را كه به لگه بدوزيته وه سروش هونه ره و هونه رمه نديكي ههيه، نه گهر نا په يامى (سروش)

هونەرە یان هونەر مەند) {۹۸} لەدایک نەدەبوو! کەواتە دەرەوێ دین تەنانتە بۆ (نورسی) ش مەعریفەى خۆلقاندوو بە تاییەتى لە سەردەمى (سەعیدى کۆن) دا کە دواتر وەکو (سەعیدى نوێ) تەوزیفى کردۆتەو و بەردەوام حزورى هەبوو لەگەڵیان، بە بۆچوونى من ئەزموونى (سەعیدى کۆن) نەفەوتاو، (نورسى) ش هەر خۆیشى باشى زانیو بەیە هەندیک لە کتیبەکانى (سەعیدى کۆنى) لەناو پەيامەکانى (سەعیدى نوێ) دا بە پەيام داناون.

دووەم، من (نورسى) نیم تا بتوانم ئەو بەکەم، ئەو هەموو ئەزموون و عیرفانە لە پشتمەو بەیت کە بتوانم لە قورئان بەو شیوەیە شت دەر بیهێنم کە (نورسى) دەر بیهێناو!

یەکیکی دیکە لەو خالە سەر سۆرپهینه رانهی کە لای (نورسى) و لە (پەيامەکانى نوورد) دا بوونى هەیه، بریتیه لەوێ کە توانیویەتى بیسەلمینیت کە ئەو حالەتە بوونى لە شارستانیەتى ئیسلامیدا هەبوو دۆخیکى سروشتیه و دەبوايه بەو جۆره ببوایه، بۆ نموونه من لای بیریاریکى ئیسلامى دەخوینمەو کە فلان مەزەبى فیهى پێ قبول نیه و رەفرزى دەکاتەو، واتە تەرجیحى لایەك دەدات بەسەر لایەكى دیکەدا، بەلام (سەعید نورسى) لە جیاتى ئەوێ بەیت تەرجیحى راو بووچوونى یەکیک لە فەقیهەکان یان مەزەبەکان یان عاریفەکان بدات بەسەر (قەولى) ئەوى دیکەیاندا، هاتوو بە جۆرێک مامەلەى لەگەڵدا کردوو، وەك ئەوێ کە ئەو بەشترین حالەتە بۆ ئەو فیرقەیه یان بۆ ئەو مەزەبە یان بۆ ئەو عاریفە کە بەو جۆره بوايه بۆ نموونه نایەت تەرجیح بدات لە نێوان مەزەبى شافیعى و ئیمام ئەبوحنەیفەدا، بەلکو دەلێت مەزەبى شافیعى بۆ ئەو شوێنانەى کە شافیعى مەزەبن باشترین شت بوو، لەبەر ئەوێ ئەوان نیشتهجێی لادین و ئەو مەزەبەش وەلامگۆی کێشەى ئەو لادیانەیه، مەزەبى حەنەفیش بە حوکمى ئەوێ مەزەبى شارەگەرەکان و پایتەخت بوو و وەلامگۆی ئەوێ {۹۹}، تەنانتە بۆ حالەتى عاریفەکانیش حالەتى یەکیکیان تەرجیح نادات بەسەر ئەوى دیکەیاندا، نالێت حالەتى (حەلاج) لە هێ (ئێبن عەرەبى) باشتر، لە هێ مەولانا باشتر، لە هێ (ئیمامى رەببانی) باشتر، بەلکو حالى ئیمامى رەببانی لە حالەتى حەلاج باشتر بۆ ئیمامى رەببانی خۆى، بەمەش توانیویتى جیهانى خۆى زۆر فراوان بکات، واتە دەتوانم بڵێم (سەعید نورسى) راگیرکەرى بارودۆخە پێشینهکەیه کەشفى ئەو حالەتەى کردوو، بەمەش زۆر

مه دهوش بووه وهكو كه سيكي سرده مي پيش موديرنه، بهرامبر بهو جيهانه سهری سورماوه و مه دهوش بووه به لكو فراوانی ئه و جيهانی دهرککرووه !

تهنانهت پرسپاری شه ته حاتی لیده کریت، که زور جوان وه لامي ئه و شه ته حاتانه ده داته وه که لای عاریفه گه وره کان بووه، هم بهرپه رچی ئه و که سانه ده داته وه که شوینی ده که ون و هم ئه وانه ش که دژی ده وه ستنه وه، واته روشنبیری فراوانی کلاسیکی (سه عید نورسی) به راستی جیی سهرنجه !

ئه و هه موو شارازاییه له (عیرفان) دا هه یبووه، ئه و هه موو شاره زاییه ی له (فیهی ئیسلامی) و له (که لام) دا هه یبووه، له گه ل ئه وه شدا خویندنه وه ی هه موو ئه وانه له جيهانی رۆحانیه تدا که یه کیکه له جوانیه کانی (په یامه کانی نور) {۱۰۰}.

خه سه له تیکی دیکه که له (په یامه کانی نور) دا هه یه، که شفکردنی چرکه ساتی (فیکری) و (فه لسه فی) و (فیهی) یه و به رۆح و به شهود ! که فه یله سوفه کانی دیکه دهرکیان به م مه سه له یه نه ککرووه، نه گه ر چی زور که م خوی مژولی ئه م بابه تانه ککرووه به لام له جيهانی (شهود) دا هه ندیک چرکه ساتی رۆحی بۆ هاتوون که جیی سهرنجن، که که م له فه یله سوف و که لامیه کانی پيش ئه و دهرکی ئه م بابه تانه یان ککرووه، بۆ نمونه ئه وه ی که ده لیت جه هه ننه م بۆ جه هه ننه میه کان باشه، که که سیکی ساده له وه تیناگات ! چۆن باشه، خه لکی سزای ده دریت ده خریته جه هه ننه م ! ئه مه به جيهانی عه قلی عادی که شف ناکریت، بۆیه ئه و باس ده کات که له (جه هه ننه م بوون) باشتره تا ئه وه ی بجیته (عه ده م) ! عه ده م دۆخیکی خراپتره تا جه هه ننه می بوون، که واته ئه و حاله ته بۆ جه هه ننه میه کان باشتره {۱۰۱}.

یه کیکی دیکه له و خالانه ی که له (په یامه کانی نور) دا هه یه سپرانه وه ی زه مه نه ! که ئه مه شتیکی زور نایابه به بۆچوونی من، (نورسی) زور جوان که شفی ئه و بابه ته ی ککرووه، بۆ نمونه له و شوینه ی که باسی (پیغه مبه ری خودا ده کات (د.خ). پیغه مبه ری خودا داده نیت به ئیمامی هه موو مرقایه تی که هه موو مرقه ئیمانداره کان هه ر له حه زره تی ئاده مه وه له پشتیه وه نویت ده که ن و ریزیان به ستووه ! ئه مه میژوو نیه !! ئه وان پيش پیغه مبه ر ژیاون، یاخود هه موو ئیمانداران، هه موو عاشیقه کان و عاریفه کان له یه ک سرده مه دا ده بینیت {۱۰۲} !

هه موو قورئان بۆ یه ک زه مه ن داده نیت، راسته بۆ تا قیامه ت هاتووه، به لام هه موو ئه و شتانه ی له قورئان دهرده هینریت وه ک ئه وه وایه له یه ک کاتدا بژین،

لەبەر ئەوە زەمەن لای ئەو بوونی نیه، تەنانت لە بابەتی قیامەتیشدا بە ھەمان شێوەیە ھەک ئەوەی قیامەت زەمەنێک نیه دوایی بێت، راستە کە لە رووی بەلگە و فێقە دینیەو ئەوە بەوجۆرە، بەلام بۆ کەسێک کە عاریفە ئەمە جوړیکی دیکە، مەرقە کە (پەيامی ھەشر) دەخوینێتەو شتی سەیری تێدا یە لەو بوارەدا {۲۳} لەگەڵ ئەمەشدا (نوورسی) مەرقە بوو.

تایبەتەندیەکانی دیکە پەيامەکانی (نوورسی) ئەوەیە کە بۆ ناوی ناو (نور)؟ یان بڵێن کە (نوورسی) زۆر سوود لە (نور) و خەسلەتەکانی نور بینووە، کە ئەمەش پیشاندەری ئەو راستیە کە (نوورسی) زۆر بەباشی ئاگای لە ئەدەبیاتی عێرفان و ئادابی عاریف بوون بوو، کە (نور) زۆرباش لای عاریفەکان تەوزیف کراو، ئەوەتا (مەولانا) زۆر (نور) تەوزیف دەکات، ئەمیش پەيامەکانی ناوێن (نور) کە ئەمانە تەفسیریکی شەھودین و لە نووری قورئانەو سەریەلداو- لە سەردەمێکدا کە تاریکستانە و تاریکیەکان چێن چێن چوونەتە سەریە کە چێن ئەو نوورە ھەموو ئەو تاریکیەیانە بپووە و جاریکی دیکە لای (نوورسی) سەریەلداو-تەو، رەنگە کەم پەيام بێت لە پەيامەکانی نور کە باسی نووری تێدا نەبێت {۱۰۴}، بۆیە جیھانی ئەو پەيامانە جیھانیکی نوورین بوو، جیھانیکی بوو کە مەتر نانی تەنوری خوارنوو وە (مەولانا) دەفەر مویت:

ئەگەر یە کجاری بخوێت نانی نور

بۆ ئەبەد وازدینێت لە نانی تەنور {۱۰۵}

مەرقە بوونی سەعید نوورسی:

(سەعید نوورسی) بەردەوام ئامارە بە گەموگورنی و ناتەواویەکانی خۆی دەکات، زۆر ھەستیاری بەرامبەر بەوەی کە دوایی بە شێخێک نەزانێت و گەورەتر لەوەی ھەبە سەیری بکێت، ئەگەر چی لە سەردەمی خۆیدا بەراستی ھەلیەک بوو و پیشبینی زۆر شتی کردووە کە تەنھا ژمارەیکێ زۆر کەمی قوتابیەکانی نەبێت کەسی دیکە بەوەی نەزانوو و دوایش راست دەرخوو {۱۰۶}، ئەمە وای دەکات کە دوایی ئەزموونی عێرفانی بوو، بەلام داچار مەرقە بوو و نەقسی تێدا بوو، ھەرچەند خەرمەتێکی زۆر بە پەيامەکانی نوور و پێژوێ عێرفانی و رۆحی (سەعید نوورسی) کراو، بەلام بە بۆچوونی من لە چەند زووێکەو بە ھەلە مامەلە لە

ته کدا کراوه، بۆ نمونه زهق کردنه وهی مه عریفه ی (سه عید نورسی) یا خود بلّین زهق کردنه وهی لایه نی زانستی (په یامه کانی نور) وهک ئه و شتانه ی که له بواری دهروونناسیدا و تراوه، که ئه مه به بۆچوونی من نه قسیکه به وهی که متر له سه ر لایه نه عیرفانیه که ی (نورسی) و تراوه یان که متر هه ولّی که شفکردنی ئه و لایه نه دراوه، زۆرتر له سه ر به ره مه کانی ئه و نه زمونه که بریتیه له په یامه کانی نور قسه کراوه نه له سه ر نه زمونی (سه عید نورسی) وهکو نه زمونیکی زیندوو {۱۰۸}.

یه کیکی دیکه له و مامه له هه لانه ی که له گه ل (نورسی) دا کراوه، سه یرکردنی نورسیه به گه وره تر له (سه عید نورسی)، ته نانه ت ئه گه ر (نورسی) نوێکه ره وه یه کی سه د ساله ش بیّت نا بیّت وا دابنریت که بۆ ئه به د نوێکه ره وه — مجد-یه، له کاتیکدا (نورسی) ش خۆی نه یو یستوو به و جوړه مامه له ی له گه لدا بکریّت.

خالّیکی دیکه نه وه یه که (سه عید نورسی) ش شتی نه پیکراوی هه یه، به تایبه تی له بواری مه عریفه دا که هه ندیک شت هه بووه مه عریفه ی زه مانی خۆی بووه ئیستا ده رده که ویّت وانیه، ده توانین چه ندین نمونه له په یامه کانی نووردا بدوژینه وه که له رووی مه عریفه وه نه ییپکاوه، بۆ نمونه هه ندیک شتی کیمیا باس ده کات که ئیستا زانستی نوئی کیمیا نجۆرّیکی دیکه باسی ئه و بابه تانه ده کات.

هه ره وک (نورسی) له رووی زه مه نه وه بۆ بان زه مه نی خۆی سه یر کراوه، له رووی مه عریفه ی دینی و مه عریفه ی ده ره وه دینیشه وه له لایه ن خه لکانیکه وه به حوکمی گه وره یی ئه و مه شروعه له زه مه نی خۆی گه وره تر سه یر کراوه، بۆ نمونه خویندوو مه ته وه له نووسی نی ئه و نوو سه رانه ی له سه ر (په یامه کانی نور) یان نووسیوه، ده ببینیت که له (فیه) دا هه ندیک شت ده کریّته به لگه له سه ری که پیچه وانه ی هه موو مامه له فیه ی و ئوسول فیه یه کانه، بۆ نمونه هه ر ئه و بابه ته ی که له سه ره تاوه باس م کرد، ئه گه ر تۆ به (فیه) مامه له بکه یت، ماموستا (نورسی) کاری به خه و کردوو ته نانه ت تا کوشتنیش! ده ی خۆ (ماموستا نورسی) نه وه ی زانیوه و له سه رچاوه کانی ئوسول فیه ییشدا نه وه هه یه که (خه و) سه رچاوه یه ک نیه بۆ حوکم {۱۰۹} کاتیک که پیچه وانه ها ته وه له گه ل کیتاب و سونه تدا، بۆیه نا کریّت نه وه بکه یته به لگه بۆ ئه مه، نه وه مامه له یه کی هه لایه که به و جوړه مامه له له ته ک (نورسی) دا بکریّت، له رووی مه عریفه شه وه ده بیّت (سه عید نورسی) بۆ زه مه نی

خۆی و لە زەمەنی خۆیدا لێی تێبگەین، بە بۆچوونی من کاتێک کە (نوروسی) رۆژئاوا تەنها بۆ فەلسەفەیی ماددی کورت دەکاتەو، خۆ رۆژئاوا دونیایەکی فەیلەسوفی دیکەیی هەبوو، دونیایەکی مەعاریفی دیکەیی هەبوو، بێگومان (سەعید نوروسی) وەلامی فەلسەفەیی ماددی ناداتەو وەکو رۆژئاوا، چاکەکانی ناویشی دەبینیت، یەکیەک لە جوانیەکانی (سەعید نوروسی) ئەوێ، بەلام ناگاداری ئەو بەرگریەش نیە لە رۆژئاوا (دین) دەکرێت {۱۱۰}، ئەمە کەلێنێکی مەعریفە لای ئەو ئەگەر وانەبوایە زۆرتر سوودی لەو بوارە دەبینی. دواجار (نوروسی) کۆری زەمەنی خۆی بوو، ناکرێت لەو زیاتر چاوەڕوانیمان لێی هەبێت، بە بۆچوونی من پڕۆژەییەکی گەورە، بەرزەخیکە لە نیوان (قەلب و روح) دا هەرگیز مرقۆ پیر نابێت ئەگەر بەردەوام مرقۆ لەگەڵیدا بێت و بیخوینێتەو، عیشقیکی گەورە، بەلام لەگەڵ ئەوێشدا لەبەر ئەوەی ویستوویەتی بەو ئەزمونە بەرگری لە (دین) بکات چرکەساتی واش بوو و تیاوەتی کە یەک مانا دەکرێت بە چەند شتێک لای (نوروسی) بەکار بێتەو، بەلام من دەمویت ئەو ئیعتیرافەش بکەم کە لە سەرەتاوە (نوروسی) بوو پیشانی دام کە بە چاوی ئاسایی سەیری شتەکان نەکەم و چاویکی دیکەم ببێت و بە چاوی دل شت بدۆزمەو، هەندێک چرکەساتی کورت کورتەم هەیه کە لە سەرەتای فەقیەتیمەو نووسیومە و تەنها چرکەییەکی ئەو (نوروسی) وایشکردم بە تاییبەتی خوێندنەوێ (مەسنەوی) یەکی - کە بە تەما هەم بەراوردێک بکەم لە نیوان (مەسنەوی مەعنەوی) کە هی (مەولانا) یە لەگەڵ (مەسنەوی نووری) یەکی مامۆستا (نوروسی) دا - دەشیئت بلییم (نوروسی) عاریفیکی گەورە و ئەدیبکی گەورە و مەعریفەتەناسیکی سەردەمی خۆی بوو، تەنانت خالێک کە لای (نوروسی) زۆر جیگەیی سەرنبە تۆئای لەبەر کردنیەتی، ئەو هەموو شیعەرە فارسیەیی کە هێناویەتی، تەنانت لە وەرگێڕانەکییدا هەلەیان کردووە، بەلام ئەو بۆ خۆی جوان تەوزیفی کردوون، ئینجا ئەو ئەزمونە رۆحییەیی کە هەیبوو لەگەڵ خودادا، ئێمە کە هەست دەکەین خودا قسەمان لەگەڵ ناکات، بەلام ئەو ئەم هەموو قسە جوانانەیی پێکراوە لەبەردەم (خودا)! ئاخر ئەگەر من شەرم بکەم لەگەڵ کەسیکدا قسەم زۆر جوان بۆ نایەت، یان ئەگەر نەیناسم تا ئەوکاتەیی کە دەبینە ناسراوی یەکتەر و وامان لیدیئت راز و نیازی خۆمی لا بلییم و ببینە هاوێ. ئەو موناچاتانەیی کە (نوروسی) کردوویەتی دیارە لەگەڵ خودا - جل جلاله - زۆر دۆستە، زۆر وەلیه بە مانا

قورئانيه كه ي ئه وه ي كه لاي ماموستا ناصر هه يه، دوايي له باسي (سويحاني) دا باسي ده كه ين، وه له به و مانايه ي كه زور دۆسته له گه ل خودادا، نه گه يشتۆته پله ي (خيلله ت - خليل) وه كه ئه وه ي حه زره تي ئيبراهيم و پيغه مبه ري خودا (د.خ) به لام زور دۆست بووه ! بيتاقت نه بووه شه و تا به ياني نويزي كردووه، موناچاته كانى نمونه ي ئه ده بياتى گه وrehن كه له گه ل خاليقي بووندا بكرين، كه به مه عشوقيكا بووترين كه له به رچاو نيه له به ر (دل)ه، به راستى گه وrehن، به راستى نمونه ي ئه ده بياتى ئه م سه رده مه ن، ئه گه ر (گۆته) به (مه ولانا) و (حافيزى شيرازى) موعجب بووييت ئه و ده بيت شاعيره كانى سه رده مى نويش به (نوورسى) موعجب بن! واته من كه شيعرى كوردى ده خوئنه وه به به راورد له گه ل موناچاته كانى (نوورسى) دا منالانه ديته به رچاوم، (كورد بوونى عاريفانه) بيجه له مانه ش رۆحى خاكياهى (سه عيد نوورسى)، ته نانه ت باسي ئه وه ده كات كه ئه و كه سيك بووه له ناو عه شايه ره كورده كاندا پيگه يوه، (نوورسى) شته كانى توركيه به لام به رۆحيكى كوردانه و تراوون، ئه مه ش دواچار هه موو عاريفيك له دونيادا وايكردووه، مه عريفه ي نه ته وه ي خۆى و سه رده مى خۆى ته وزيف كردۆته وه له ئه زمونه رۆحيه كه ي خۆيدا، وه كو چۆن (مه ولانا) و (حافيز) و (شيخي سه عدى) و... به و جۆره يان كردووه، (نوورسى) ش ئه مه ي كردووه، به لام ئه و كه سيكى نه ته وه په رست نه بووه چونكه زانيويه تى كه نه ته وايه تى بوون به مانا مۆديرنه كه ي فاشيه ت دروست ده كات، كه ئه مه ده ره نجاميكى زور گرنگه ئه و گوتويه تى، واته من ئه و ده ره نجامه م لاي (مه كئه نتايير) بينى يه كه مجار كه ئه و ده ليت ژيانى به كۆمه ل له سه رده مى نويدا فاشيه ت دروست ده كات بۆيه ئه و ئه مه ي ناويت، دوايي سه ير م كرد (سه عيد نوورسى) نزيكه ي په نجا سال پيش (مه كئه نتايير) ئه م ده ره نجامه ي گرتووه، ! كه فيكرى نه ته وه يى ئايدۆلۆجيا فاشيه ت دروست ده كات، ئه وه نيه كه ده وترت عه ربه فاشيست ه كان و كورده فاشيست ه كان و... به راستى من ده بينم كه نه ته وه په رسته كورده كان ئه گه ر بۆيان بكرت عه ربه كان چيان كردووه به ئيمه ئه وانيش ئه وه ده كه نه وه به ئه وان!

مامه له ي عاشيقانه له گه ل نه ته وه دا جياوازه له گه ل مامه له ي ره گز په رستانه له گه ل نه ته وه دا، ته نانه ت كه باسي تيرۆريزم ده كه م له سه رده مى نويدا، به بۆچوونى من تيرۆريزم له (دين) وه نه هاتووه، (دين) عيشق دروست ده كات، (دين)

لەتافەت و ناسکی دروست دەکات، (دین) (نورسی) دروست دەکات (دین) مەولانا دروست دەکات، (دین) حافیزی شیرازی دروست دەکات ئەوانە ترۆپکی دین! بەلام سەردەمی نوێ رێگە نادات ئا ئەمانە بوونی ببیت! ئەم رۆحە ناسکانه بوونیان ببیت! (سەعید نورسی) گرنگی لەویدا بوووە کە بەرۆحە ناسکەیی پیش مۆدیرنەووە مامەلە لەگەڵ نەتەوێ کورددا کردووە! کاتێک کە رەچەتەیی کورد لە (ئەمیر داغ) دا دەخوینیتەووە دەزانیت کە ئەو چەند کوردی خوێستوووە بەلام خوێستنیکی عاریفانە نەک رەگەز پەرستانە، چەندێک عاشیق مامەلە لەگەڵ شتەکاندا دەکات، چەند ناسک شتەکان دەبینیت، بەوجۆرەش (نورسی) نەتەووە و عەشیرەتەکی خۆی بینیوە، بەلام زۆر خۆی لەو بە دور گرتوووە کە نەتەووە بکاتە ئایدۆلوجیا نەوێکۆ تووشی فاشیەت ببیت، من وامدەزانێ کە هەر بە موعجەب بوونی بە خەلافەتی سەردەمی پیش مۆدیرنە ئەوێ کردووە، دوایی بۆم دەرکەوت نا ئەو بە ئەنقەست ئەمەیی کردووە، زانیویەتی کە ئەو فاشیەت دروست دەکات، زانیویەتی ئەمە خوێن دەپژێت، بۆیە دەبیت ئەو بەرگری لە نەتەوێ خۆی بکات بەلام لە رێی ناسکیەووە، وەکو مۆف نەوێکۆ کە سیکی نەتەووە پەرست.

خوێندنەوێ ئەکادیمیای سەردەمی

نۆن و خوێندنی پیش مۆدیرنە:

بەکێک لەو شتانەیی جێی بیرکردنەوێ و دەبیت رۆشنیری ئێمە لە بەرامبەرەووە بوەستیت لە ژياننامەیی (سەعید نورسی) و تەنانەت (کاک ئەحمەد) و (مامۆستا ناصر) یش بریتێ لە قابیلیەتی مەعریفەیی نەرەسمی حوجرە بۆ رۆبەرپووبوونەوێ لەگەڵ سەردەمدا، فەقیەکی کوردی وەکو (مامۆستا ناصر سوبحانی) فەقیەکی جوانکیلەیی وەک (ئەحمەدی موفتی زاده)، فەقیەکی کوردی وەک (سەعید نورسی) یان بلێن مەلا سەعیدێک کە زۆر ئاوانباریان کردووە بەوێ کە ئەو کوردە، واتە ئەم فەقی کلاسیکی شەهادەتی ئەکادیمیای نیە، لیھانویی ئەم رۆشنیریە وابکات لە کەسیک کە بتوانیت نەقسەکانی سەردەمی نوێ کەشف بکات، بەلکو بتوانیت بەرگریار بیت لە رۆشنیری پیش سەردەمی مۆدیرنە لە سەردەمی نویدا، ئاخر ئەگەر ئێمە سی جۆر رەخنەگرمان ببیت لە سەردەمی نویدا، هەیه لە سەردەمی

نویوه رهځنځی سهردهمی نوی دهکات، ههیه له نهریتهوه له رۆشنځیری پېش سهردهمی نویوه رهځنځی سهردهمی نوی دهکات، ههشه له دواي سهردهمی نویوه به مامهلهیکي پوښت مۆدیرنیانه نهقدی سهردهمی نوی دهکات، ئهوا ههیهکه له (سوبحانی و موفتیزاده و نوورسی)ش رهځنځیری پېش سهردهمی مۆدیرنه له سهردهمی نوی، بهلام باش رۆحی سهردهمی نوییان ناسیوه، بۆ نمونه ئیجتیهادهکانی (ماموستا ناصر) له نیزامی سیاسیدا، له نیزامی ئابووریدا دهبنیت بۆشاییهکانی سهردهمی نوی دۆزیوتهوه، (که هاتینه خزمهتی (ماموستا ناصر) خوی ئهوه روونتر دهبیتهوه).

رۆشنځیری (ماموستا نوورسی)ش باش بۆشاییهکانی فیکر و فلهسهفهی نویی دۆزیوتهوه و نهقهسهکانی سهردهمی نویی پیشانداوه، ههروهک چۆن (ماموستا ئهحمدهی موفتیزاده) له فلهسهفهدا نهقدی (هیگل) دهکات له بابتهی (دیالیکتیکی ئیسلامی)دا، باش نهقیسی هیگلی دۆزیوتهوه.

(سهعید نوورسی) که له سالی (۱۸۷۶)دا له دایک بووه و سه د سال لهوهو پېشتریش (مهولانا خالید) له ههمان کاتدا و لهو رۆژهدا له دایک بووه! ئهه پیاوه که له سهدهی نۆزهدا ژیاوه و تا په نجاکانی سهدهی بیست چالاکي خوی ههبووه، ئیتر لهوهو دوا بهره بهره نهخۆش کهوتوه و پیر بووه، خهريکی کۆکردنهوهی (پهيامهکانی نوور) بووه زیاتر تا ئهوهی که شتی نوی بلێت. ئهه پیاوه که بېروانامه سهردهمی مۆدیرنهیه که یهکێک له تاییهتهدیهکانی سهردهمی نوی بریتیه له بېروانامه، ئهسلهه دهزگایهکی مهعریفیشی نهبووه که یارمهتی بدات، تهنها که سایهتی زاتی خوی و رۆحی خوی، خوی و دلێ، خوی و عهقلی، خوی و فقهیری خوی، خوی و ئینعیزالی، خوی و پۆلیس به چواردهوریدا، خوی بهستنهوهی ئازادی توانیویهتی بهرامبهر ئهه ههموو مهعریفه نوییه ببیتهوه، سوود له چاکهکانی وهبرگیرت و خراپهکانیشی دهبرخات، که زۆر ورد دهست نیشانی نهخۆشیهکانی سهردهمی نویی کردووه رهنکه زۆر کهه فیهلسوفیک بوو بیت توانیبتی ئهوه بکات! سهیری ئهه لېهاتووییه بکه بهو رۆشنځیری کلاسیکیهوه! ئیمه به تهه نهین ریفۆرم له ولاتی ئیمهدا له ئهکادیمیاه بکړت، ریفۆرم له دهرهوهی ئهکادیمیاهیه، واته پیاویک خوی تهنها بهرامبهر به دهولهتیک دههستیت، دهولهتیک که دهیهویت ئهزمونیکي سهقهت له رۆژئاواوه بهنیت به ئامادهی نهک ئهوهی به رۆحی

بە ئەو دەکە ی بخوات. بیسە پێنێت بە سەر ئەو ئەو دەیه دا، ھەتا ئیستاش ھەلەکانی ئەو ئەزمونە ی (کەمال ئەتاتۆرک) کە شەف دەکرێت، پیاویکی وەکو (نورسی) خۆی بە تەنھا و بە فەقیری، ئەسلەن زمانی تورکیشی نەرانپو بە مانایە ی (لەتمە) لە زمانیدا ھەبوو چونکە کورد بوو، خۆی دەلێت من تورکیکی شاخی بووم بە زمانی ئەوان، بە تەواوەتی خەتیشی نەبوو، خەتێکی روونی نەبوو قوتابەکانی بۆیان نووسیوە تەو، کەواتە مەعریفە ی رەسمی نیە، تەنانت ئەمە لای (کاک ئەحمەد) یش دووبارە دەبێتەو کە خۆیندنی ئەکادیمی نەبوو کەچی وانە ی لە زانکۆ و تۆتەو دوای ئەو ی ئەو ھەموو مەعریفە قوولە ی ھەبوو و فەیلەسوفەکان ھاتوون پرسیاریان لێکردوو، ئەمەش دووبارە لە باسی (کاک ئەحمەد) خۆیدا زۆتر لە سەری دەچن، تەنانت (مامۆستا ناصر) یش بە ھەمان شیوہ بوو، ئەو نەقەدە ی کە (سوبحانی) و (موفتی زادە) لە دەستوری ئێرانی دەکەن کەم خەبیر لە بواری دەستور و نووسیندا ھەن بتوانن ئەو نەقەدە بکەن، کەواتە رۆشنیری مەرج نیە لە ئەکادیمیاو بەت کە ئەمە لە تابیەتمەندیەکانی ئەو نەقەدە ستایەتیە مەزنە ی کوردە، شتی ھاوبەش زۆرە لە نێوانیاندا، یەکیکی دیکە لەو شتە ھاوبەشنە قسەکردنیان لەگەڵ غەیب، ئەو نامە یی کە (مامۆستا ناصر) بۆ پێغەمبەرانی دەنیریت (من أرض الدلایا) لە کوردستانەو، قسە کردنە لەگەڵ پێغەمبەرانی کە بە جەستە ئامادە نین، ژبانیان وا لە جیھانی رۆحدا! (نورسی) شتی لەو بابەتە ی ھە یە کە قسە لەگەڵ غەیب دەکات، قسە لەگەڵ جیھانی فریشتە دەکات، قسە لەگەڵ جیھانی پێغەمبەرەکان دەکات، ئەو خەو بینانە ی کە بە پێغەمبەرەو دەبینیت، یەکیکی دیکە لەو ھاوبەشیانە (خەو بینن) یان، یان پشت بەستیان بە (خەو)، بۆ نمونە (سوبحانی) لە تەفسیری سورەتی (یوسف) دا باسی تەئویلی خەو دەکات، کە ئەمەش یەکیکە لەو زانستانە ی ئەمرو بوونیان نیە، یەکیکی دیکە لە ھاوبەشی نێوانیان بریتییە لە زەکاوەتی بێ سنوری ھەرسێکیان، کە ھەرسێکیان تاقیکراونەتەو لە چەندین شوێندا، مەواقیفی تاقیکردنەو ی (سەعید نورسی) کە ھەموو زاناکان کۆکراونەتەو و چی پرسیاریان لێکردوو وەلامی داوونەتەو لە چەندین جارد! (کاک ئەحمەد) یە کەم تاقیکردنەو ی لەلایەن باوکیەو بوو، دوای ئەو ی کە لە فەقییەتی دەگەریتەو لە کوردستانی عێراق و دەرواتەو بۆ کوردستانی ئێران، لە داخی وەک دەلێت مائی باوکی کە یەکیک بوو لە مائە دەوڵەتمەندەکانی سنە و وتاریژی سنە

بووه و ددعوهدتیکي سهرۆک پۆلیسی سنه یان کردوووه که چه ندين خوراکيان داناووه،
 ئه ویش بیرى له وه کردۆته وه که هه ژاره کان له وه بیه شن مالى باوکی به جیهی لاره و
 هاتوو به فهقییه تی له کوردستانی عیراق ژیاوه، ته ناته له ناوچه ی ته وێله و
 عه بابیه لی و... ئه وانه فه قی بووه، بۆیه که ده گه پێته وه بۆ سنه باوکی تاقیده کاته وه
 که دهرسیک بلیته وه دهرباره ی (جمع الجوامع)، دوا ی باوکی سه ری سوپده میتیت
 که ئه م هه موو زانسته له کوپوه فیڕ بووه، (کاک ناصر) یش چه ندار مه وقیفی
 وه های به سه رهاتوووه، ته ناته ئه وه نده (فه قیه) بووه نامه یه کی نووسیه بۆ (شیخ
 عوسمان)، شیخ له وه لامدا وتوو یه تی من ناتوانم وه لامی ئه وه بده مه وه! چه ندار
 نامه ی ناردوووه بۆ فه قیه گه وره کانی شیعه هه موویان ده سته وسان بوون له
 وه لامدانه وه یدا، ته ناته خومه ینیش.

یه کیکی دیکه له شته هاو به شه کانیان ئه وه یه که توانیویانه هه رچی ئیمکانیات له
 کلتوری ته قلیدیدا هه یه چ له (عیرفان) دا، چ له (فه لسه فه) دا، چ له (فه قیه) دا
 بیگه یه ننه ئه وخی خوی! بۆ نمونه وازانراوه له عیرفاندا شتیکی تازه ناهێریت
 به لام (سه عید نوورسی) هیناویه تی.

وازانراوه له (فه قیه) دا شتیکی تازه نا کریت بکریت، ئه وه تا (محمد عابد جابری)
 واده لیت که فه قیه ئیتر هه یچی تازه ی پینا کریت، به لام (ناصری سوبحانی).
 کردوو یه تی، ته ناته وازانراوه له (فه لسه فه) دا شتیکی نوێ ناووتریت، به لام
 (موفتی زاده) هیناویه تی له جیهانی (زهین) دا ئه و جیهانه ی که خوی زۆر ئاماره ی
 پیده کات، بیجگه له هینانی هه موو ئیمکانیا ته کانی کلتوری گۆن، بۆشاییه کانی
 سه رده می نویشیان بینیه که ئه مه ش تاییه ته ندیه که له هه رسیکیاندا هه یه، جگه
 له مانه ش زا هید بوونی هه رسیکیانه، (سوبحانی) و کو له باله که ی و ژیا نه هه ژارانه کی،
 (مامۆستا سه عید نوورسی) و میزه ره کوردانه که ی که له سه ریدا بووه هه تا ئه و
 رۆژه ش که مردوووه، دوا ی خوی هه یچی به جیهی هیلاره، (ئه حمده ی موفتی زاده) و
 چاکه ت و شه روا له کوردیه هه ژارانه که ی، که هه ژاره کانی سنه به و جوړه ده ژیان،
 بۆیه ئه ویش ئه و جوړه به رگه ی هه لېژاردبوو! سه یری ئه و رۆحه زا هیدانه یان که
 ئه مپۆ بوونی نیه.

دوو بارە سەعیدی کۆن و سەعیدی نوێ

نەزموونی رۆحی لە سەردەمی نوێدا:

ئەگەر بەراوردێک بکەین لە نێوان (سەعیدی کۆن) و (سەعیدی نوێ)دا، که سەعیدی کۆن لە سەردەمی کدا ژیاوه که سەردەمی خەلافەتی ئیسلامی و سەردەمی کۆنە، سەعیدی کۆن کاتی که سەعیدی مەعریفە، مەعریفە یە کیش که مەعریفە سەردەمی کۆنە، کاتی که شەریعت وەلامی پرسیارەکانی خەلافەتی ئیسلامی دەداتەوه، عێرفان لایەنی رۆحیان پرده کاتەوه و رێگەکانی تەسەوف بوونیان ھەبوو که (سوڵتان عەبدولھەمید) برەوی پێدەدان، فەلسەفە و عیلمی که لامی کۆنیش ھێشتا دەخوێنران، لە نیزامی حوجرە کوردستاندا دەخوێنران، ئەو سەعیدە کۆنە که لەو زانستانەدا بلیمت بوو لە سەرەوه بوو خەلکی ھەموو دەیانناسی ئامارەیان پێدەکرد، خەلیفە ریزی لێدەنا، تەنانەت ئالەوکاتەدا که دەپوات بۆ شام و تارێک دەدات که بە وتاری شامیە ناسراوه، ھەتا ئیستاش ئەو وتارە می ماوه، واتە سەعیدی کۆن سەعیدی که سەرەو یە، چونکە مەعریفە ی ئەو سەردەمی خۆی پێیە، زانستەکانی سەردەمی خۆی و سەردەمی کۆنی ھەمووی پێیە، بەلام ئەم سەعیدە لە سەردەمی نوێدا دەوڵەتی نوێ قبوڵی ناکات! ھەمیشە دەبێت لە شاخەکان بژی، لە زینداندا بژی، که دەچێتە ناو دەزگاکانی حکومەتەوه کیشەیان بۆ دەنێتەوه، بۆ نموونە (کەمال ئەتاتورک) بانگی دەکات دەلێت ئامۆزگاریمان بکە، که چی ئەو دەپوات باسی (نوێژ)یان بۆ دەکات! کەمال ئەتاتورک بۆیە بانگی دەکات وەک ئەو ی ھانیان بدات بۆ ئەو ی یە کبگرن، ئەنجومەنیکیان ھەبوو لە ئەنقەرە وەکو بلێت ئەنجومەنی شۆرش که ھێشتا نەبۆتە دەوڵەت وەکو پەرلەمانێک بوو که کەمال ئەتاتورک ھێشتا خەریکی شۆرشکردنە، ئەم ئەنجومەنە که (مامۆستا نوورسی) پشتیوانی ئەو شۆرشانە ی کردووہ که دژی ئینگلیز و ولاتانی داگیرکەر بووہ، بۆیە بانگی دەکەن بۆ ئەو ی ئامۆزگاریان بکات، بەلام (نوورسی) باسی (نوێژ)یان بۆ دەکات، کەمال ئەتاتورک دەلێت ئیمە تۆمان بانگ کرد یەکی تی لە نیوانماندا دروست بکەیت که چی بوویتە مایە ناکۆکی لە نیوانماندا که ھەندیکمان نوێژ دەکەین و ھەندیکمان نوێژ ناکەین، ئەویش دەلێت پاشا پاشا.. ئەو ی نوێژ نەکات ھەلگەراوہ یە و حوکمی ھەلگەراوہش لە ئیسلامدا کوشتنە! واتە دەتکوژین،

ئا ئۇم سەئيدە كۆنە، ئۇم سەئيدە كە عاريفكە لە سەردەمى نويدا جىيى نايىتەو،
 ھەر بۆيە بە شىت ناوى دەپەن، تۆمەتى ئەوۋى دەدەنە پال كە دژى شتە
 نوپپەكانە، كۆنەپەرستە و دەيەوئ خەلك بگەرئىتتەوۋە بۆ سەردەمەكانى پېشووئر،
 ئەو تۆمەتانەى كە لە دادگاكاندا كراوۋە بەرامبەرى لەمەوۋە خەسلەتى سەردەمى نوئت
 بۆ دەردەكەوئت كە جىگەى ئەزموونى رۆحى تىدا نايىتەو، ئەگەر بشبىتەوۋە دەبىت
 وەكو (سەئيد نوورسى) پالەوان بىت! ئاخز پالەوان بووۋە كى ھەيە بتوانىت نەژن
 بەيىت، نەمالى بىت، ئەوۋەندە خواردنىكى كەمى بىت كە ھەرئەوۋەندە بخوات كە
 پىي بژى زۆر نەخوات! لە شەو و رۆژىكا پىنج سەعات بنوئت! مەگەر كەسە
 پالەوانەكانى وەكو نوورسى بتوانن لەم سەردەمەدا بژىن، بۆيە ئەو پالەوانەن دەبىت
 لە پەراوئزى كۆمەلگەوۋە بژىن رىگەيان نادرىت، بەلام ئەوۋە پالەوانەكانن كە وەلامى
 خۆيان پىيە، بۆ نموۋە (سەئيد نوورسى) كە ھەسارى دەخەنەسەر و دەيخەنە ژىر
 چاودىرىيەوۋە بەلام لە دادگاادا وەلامىكى وەھا دەداتەوۋە كە دادوۋەرەكان قەناعەت
 پىندەكات و لە ھەموو دادگاكاندا بەبى تاوان دەردەچىت، سەرەپاى ئەو پالەوان
 بوۋەش دەبىت لە پەراوئزى كۆمەلگەدا بژى.

لە سەردەمى نويدا (نوورسى) يەكك نەبوۋە لە پياوانى دەولەت، راستە
 كەسايەتى ناسراو بوۋە و ناوبانگى بوۋە بەلام خەلكى بۆ بەزەكەت ويستوويانە
 ببىنن بەوۋى كە ھەيمەنەى رۆحى و مەعنەوى ھەبوۋە، خەلكى سووديان لە
 ئەزموۋە رۆحى و ئىمانىيەكەى بردوۋە.

پەراویزەکان:

- ۱- داریوش شایگان، ئاسیا لە بەرامبەر خۆرئاوادا، وەگێڕانی شۆرش جوانپۆیی، مامەند رۆژە، خانەى وەرگێڕان سلیمانی، چاپی یەكەم، ۲۰۰۴، ل ۷۴.
- ۲- سنت و سکولاریسم، عبدالکریم سروش، شېبستری، مصطفى ملکيان، محسن کدیور، مؤسسەى فرهنگى صراط، چاپ دوم ۱۳۶۳، ص ۵.
- ۳- عبدالکریم سروش، حکمت و معیشت، دفتر نخست، مؤسسەى فرهنگى صراط، چاپ اول.
- ۴- مەلا عەبدولکەریم مودەپیس، فاتح عەبدولکەریم، دیوانى نالى، چاپی یەكەم لە لایەن دەزگای بڵاوکەرەوه، انتشارات صلاح الدین ایوبی، ارومیه، ایران، ۱۳۶۳ى هەتاوی.
- ۵- سەرچاوهى پەراویزی ژمارە (۲) ل ۵۰ بە دواوه.
- ۶- سەرچاوهى پەراویزی ژمارە (۳) بەرگی دووهم ل ۵۰.
- ۷- بدیع الزمان سعید النورسی، سیرة الذاتية، اعداد وترجمة: احسان قاسم الصالحی، دار سوزلر للنشر، استانبول الطبعة الاولى، ۱۹۹۸، ص ۵۳۳.
- ۸- هەمان سەرچاوه، ل ۵۲۲.
- ۹- لە نامە یەکی هاوێتی موفتی زاده مامۆستا بورهانی ئەمینى كە بۆى نووسىوم و باسى ژياننامەى ئەحمەدى موفتی زادهى تیدا کردووه.
- ۱۰- بدیع الزمان سعید النورسی، المثنوی العربی النوری، نشر: دار سوزلر للنشر، استانبول، الطبعة الثانية، ۱۹۹۴، ناوێشانى هەر (۱۳) (ریسالە) كەى ئەو كۆتیبە.
- ۱۱- عومەر عەبدولعەزیز، دوو كاسییتی ژياننامەى مامۆستا ناصرى سوبحانی، كاسییتی دووهم.
- ۱۲- احسان قاسم الصالحی، بدیع الزمان سعید النورسی نظرة عامة عن حياته واثاره، دار سوزلر للنشر استانبول ۱۹۸۷ ص ۲۶.
- ۱۳- قورئانی پیرۆز، سورەتى (التکویر) ئایەتى (۱۸).
- ۱۴- عومەر عەبدولعەزیز، ژياننامەى شەهید ناصرى سوبحانی، دەستنوس.
- ۱۵- سەرچاوهى پەراویزی ژمارە (۷) ل ۶۳.
- ۱۶- هەمان سەرچاوه ل ۵۴۲.
- ۱۷- سەرچاوهى پەراویزی ژمارە (۱۰).

- ۱۸- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۷) ل ۶۸.
- ۱۹- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۱۳) ل ۲۰۲.
- ۲۰- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۷) ل ۵۲۴.
- ۲۱- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۷) ل ۵۲۴.
- ۲۲- بديع الزمان سعيد النورسي، السنة النبوية سنة كونية و حقيقة روحية، ت: ترجمة احسان قاسم الصالحی، بتعليق اديب الدباغ، مطبعة الشعب ببغداد ۱۹۸۵.
- ۲۳- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۱۰).
- ۲۴- عبدالکريم سروش، حکمت و معيشت، دفتر نخست، مؤسسه‌ی فرهنگي صراط، چاپ اول.
- ۲۵- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۱۰).
- ۲۶- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۱۳) ل (۱۴۳-۱۴۷).
- ۲۷- قورثاني پيرؤز، سوره‌تي (الاعراف)، ثايه‌تي (۵۴).
- ۲۸- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۱۰).
- ۲۹- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۱۳) ل ۱۴۵.
- ۳۰- مصطفى ملكيان، راهی به راهی، نشر نگاه معاصر، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۱.
- ۳۱- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۱) (۵۵-۸۰).
- ۳۲- الطبیعة، بديع الزمان سعيد النورسي، ترجمة احسان قاسم الصالحی، مطبعة الزهراء الحديثة بالموصل ۱۹۸۵.
- ۳۳- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۱۰) ل ۱۰۴.
- ۳۴- به‌ديعوزمان سه‌عيدنورسي، وته‌كان، فاروق ره‌سول يه‌حيا كردويه‌تي به كوردی، نشر احسان، تهران، ۱۳۸۳، ۷۱۹۷-۷۳۷.
- ۳۵- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۷) ل ۵۵.
- ۳۶- ناصري سوبجاني، ته‌فسيري سوره‌تي يوسف، سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۳).
- ۳۷- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۷) ل ۵۵.
- ۳۸- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۷) ل ۴۸۷.
- ۳۹- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۷) ل ۱۵۵.
- ۴۰- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۱۰).
- ۴۱- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۱۰).

- ٤٢- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٧).
- ٤٣- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (١٣) ل ٦٩.
- ٤٤- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٧).
- ٤٥- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٧) ل ١٥٢.
- ٤٦- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (١٣) ل ٥٦.
- ٤٧- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٧) ل ٢٠٧.
- ٤٨- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٧) ل ١٧٣.
- ٤٩- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٧) ل ١٦١.
- ٥٠- عبدالکريم سروش، قصه‌ی ارباب معرفت، مؤسسه‌ی فرهنگي صراط، چاپ پنجم، ١٣٧٣، ص ٢٠٠.
- ٥١- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٧).
- ٥٢- عبدالکريم سروش، آينه‌ی دوم، تفسير مثنوی، دفتر دوم، نيستان جم تهران، زندگي مولانا، (C.D).
- ٥٣- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٧) ل ٦٩.
- ٥٤- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٥٢).
- ٥٥- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٥٢).
- ٥٦- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٧) ل ٥٣٨.
- ٥٧- هه‌مان سه رچاوه ل ٣٦٢.
- ٥٨- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٧) ل ٥٣٦-٣٦٢.
- ٥٩- هه‌مان سه رچاوه ل ٦٠.
- ٦٠- هه‌مان سه رچاوه ل ٤٦١.
- ٦١- هه‌مان سه رچاوه ل ٤٦١.
- ٦٢- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٧) ل ٢٣٧.
- ٦٣- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٧) ل ١٦٦.
- ٦٤- ته حسين حمه غريب، رڼی حيكهت و بينينی نووری عيرفانی مه‌حوی، سلیماني، ٢٠٠٢.
- ٦٥- عومه‌ر عبدوله‌زيز، دووكاسيتی ژياننامه‌ی ناصری سوبحانی، كاسيتی دووه‌م.
- ٦٦- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٧) ل ٤٥٠.
- ٦٧- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٧) ل ١٨٦.
- ٦٨- سه رچاوه‌ی په‌راوړيزی ژماره (٣٤) ل ٧٤٦-٧٤٨.

- ۶۹- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۱۰).
- ۷۰- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۷).
- ۷۱- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۳۴) ل ۷۰۶-۷۱۴.
- ۷۲- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۷) ل ۲۰۸.
- ۷۳- هه مان سه رچاوه ل ۴۸۷.
- ۷۴- عبدالکریم سروش، قمار عاشقانه، مؤسسه ی فرهنګی صراط، چاپ دوم ص ۴۳.
- ۷۵- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۵۲).
- ۷۶- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۲۲).
- ۷۷- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۷) ل ۱۷۵-۲۱۱.
- ۷۸- هه مان سه رچاوه.
- ۷۹- هه مان سه رچاوه ل ۱۳۳-۲۳۳.
- ۸۰- د. محمد سعید رمضان البوطی، مطبعة دار الجزائر، دمشق.
- ۸۱- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۷) ل ۵۲۲.
- ۸۲- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۷) ل (۲۱۰، ۲۱۳، ۲۵۱، ۳۰۳، ۳۲۷، ۳۵۷).
- ۸۳- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۷) ل ۴۱.
- ۸۴- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۷) ل ۶۶.
- ۸۵- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۷) ل ۴۸۵.
- ۸۶- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۷) ل ۶۹.
- ۸۷- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۱۳).
- ۸۸- قورثانی پیروژ، سوره تی (البقرة)، ثایه تی (۱۲۹).
- ۸۹- قورثانی پیروژ، سوره تی (ال عمران)، ثایه تی (۱۶۴).
- ۹۰- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۱۰) ل (۴۹، ۵۱، ۴۴).
- ۹۱- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۷) ل ۱۷۵.
- ۹۲- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۷) ل ۵۲۳.
- ۹۳- هه مان سه رچاوه ل ۱۷۵.
- ۹۴- هه مان سه رچاوه ل ۳۶۶.
- ۹۵- هه مان سه رچاوه ل ۲۳۰، ۲۳۱.
- ۹۶- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۳۴) ل (۷۳۵-۷۴۴).
- ۹۷- هه مان سه رچاوه.
- ۹۸- سه رچاوه ی په راویزی ژماره (۳۲).

- ٩٩- سه رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (٣٤) ل (٧٠٦-٧١٤).
- ١٠٠- سه رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (١٣) ل (١٩٩-٢٠٢).
- ١٠١- سه رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (٣٤) ل ٥٤٥.
- ١٠٢- سه رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (١٠).
- ١٠٣- سه رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (٣٤) ل (٥٩-١٣٨).
- ١٠٤- سه رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (١٣) ل (١٣٩-٢٢٢).
- ١٠٥- سه رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (٧٤).
- ١٠٦- سه رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (٧) ل ٥٢٦.
- ١٠٧- بڼه نمونه پروانه بابه‌ته‌کانی کتبی المؤتمر العالمی، بدیع الزمان سعید النورسی، ١٩٩٦ الطبعة الاولى.
- ١٠٨- هه‌مان سه‌رچاوه.
- ١٠٩- سه رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (٧) ل ٥٢٨.
- ١١٠- سه رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (١٣) ل ٢١٢.

به شى دووهم

سوبحانى دوايين فقيه،

داستانى نيچتیهاد و شیمانه کانس فیهی

نیسلامى له سهرده مى نویدا.

جوانترین و باشترین پیناسه یه كه بۆ كه سایه تی مه زنى سوبحانى بكهین بریتیه له وهی كه ده توانین بلین ئه وه فیهی كه گه وه بوو. بیگومان كه ده لاین فیهی مه به ستمان له مانا زارویه كه ی فیهی نیه وه كه ئه وهی بریتی بیت له : (زانستی رۆژانه ی ژیاى موسولمانان) (۱) وه كو له میژوی شارستانیه تی ئیسلامی و زانسته ئیسلامیه كاندا به وجۆره پیناسه كراوه، به لكو فیهی به و مانایه ی كه به نده به كاری دینم واته شه رعناس كه له به رامبه ر عیرفان و فله سه فه وه دایده نیم. هه ر وه پیشووتر له باسی ماموستا نوورسیدا وتمان كه نوورسی عازیفیكى گه وه بووه، عازیفیك كه له كۆتایى سه ده ی نۆزده و نیوه ی یه كه مى سه ده ی بیسته مدا ژیاوه، عازیفیك كه هه ر وه كو عازیفه كانی ديكه ئه زموونی رۆحی هه بوو به لام له بری ئه وهی بیه ویت دهره نجام له ئه زموونی عیشقی خۆی وه ربگریت گواستیه وه بۆ ئه وهی كه به رگری له وه ئه زموونه بكات.

به بۆچوونی من ماموستا ناصریش له بواری شهرع و فیهی ئه وهی كه به (شه ریهت) ناسراوه باشترین شه رعناس و دوايين فیهی شارستانیه تی ئیسلامیه كه هه رچی ئیمكانیاتك له فیهی ته قلیدیدا مابوو هه مووی دۆزیه وه، ئه و خورافه یه ی به درۆ خسته وه كه ئیدی له وه فیهی هه یشتیكى ديكه هه لئاكرینریت و ئیدی بواریك بۆ هه لگۆزینیكى نوئى نه ماوه ! سوبحانى توانی له سۆنگی فیهی ته قلیدیه وه بۆشاییه كانی سهرده مى نوئى پیشان بدات. له مه وه ماموستا ناصر توانی هه م سهرده مى نوئى بناسیت، ئه مه ش ئه و خاله یه كه لای سوبحانى ناسه كان زۆر نارۆشنه و بیرى ليناكه نه وه كه سوبحانى باش سهرده مى نوئى ناسیوه، كاسیته

سەرەتايەكانى بەلگەى ئەم راستىن و دەرىدەخەن كە باش ئاگادار بووہ لە
 سىستەمە سىياسى و فېكرى و كۆمەلەپەتەكانى سەردەمى نوئى، بۆ نموونە دەبىنىت
 كە باسى سىستەمى سىياسى دەكات لە ھەمان كاتدا باسى دىموكراسى دەكات،
 باسى دىموكراسى تەدرىجى - سۆسىال دىموكرات - دەكات، باسى دىكتاتورىيەت
 باسى سىستەمە فېكرەكان و زانستە مەزھەبەكانى وەكوو كۆمەلەناسى و
 فەلسەفەى ئەخلاق و دەروونناسى و ... ھتد، دەكات (۲)، بەجۆرێك دەتوانىن بۆلەين
 بۆشايەكانى ئەوجۆرە زانستانەى كەشف كەردبوو، بەو مانايەى كە دەشت بۆلەين
 رەخنەگرێكى سوننەتى بووہ لەسەردەمى نویدا، ئەمە لەلەيك و لەلەيكى ترەوہ
 ئەوئەندە ئاگادار بووہ بەسەر نەرتى شارستانەتى ئىسلامىدا كە بۆشايەكانى
 كلتورى ئىسلامىشى دۆزى بووہوہ. بۆگومان ناصرى سوبحانى لە تەمەنىكى
 زۆر كەمدا باش تەوانىبوو كە بۆلەين سەرچاوەپەكە گەورەى مەعريفى ھەم لە
 كلتورىناسى و ھەم لە ناسىنى سەردەمى نویدا، ئەمە لەسەرەتايە دەستپەكردى
 كارى شەيلگىريانەى (جىددى) مامۆستا ناصرى سوبحانىوہ. دەشت بۆلەين
 (مەھدى) بووہ بە زاراوہى خۆى، كە مەھدى بوونىش بەواتاي ھىدايەت دراو
 دۆزىنەوہى رۆگاي راستەقىنەى. ئا لەو پەتەدا كە دەشت سەردەمىگە دەست
 پەندەكات بەكۆتاي ھاتنى مەتالاي تەقلیدى ئەو كە سەردەمىگە خۆپەندەوہ و
 بەدواچوونىكى زۆرى ھەبووہ ھەم دەربارەى دونىاي نوئى و ھەم لە فېكرى ئىسلامى
 و زانستە ئىسلامىەكان لەگەل پەكلاپەندەوہى بۆ دىراساتى ئىسلامى و قورئانناسى
 كە دوواتر دەچىنە سەرى. لێرەدايە كە مامۆستا ناصر كۆكەرەوہى زانستى كۆن و
 زانستى نوێيە، باش لە سىياسەت دەزانىت و بەھەمان شەپۆش لە ئابورى و
 كۆمەلەناسى و ... ھتد، بۆگومان دەبىت ئێمە ھەفتاكان لەبەرچاوبگرين كە ھىشتا ئەو
 كۆرپەكى گەنجە لەو زەمەنەدا، گەنجەكە كە بە شەوق و تەسەوہ دەپەوێت بەرەو
 دونىاي نوئى و رۆشنەبىرى بىروات، لەكاتێكدە كە لە سەربازىدا لە پەشەوازى شای
 ئێراندايە خەرىكى خۆپەندەوہى (۳)، لەكاتێكدە كە بە كۆلان و بازارەكانى شارى
 سەندە دەروات يان ئەو كاتەى لە مەزگەوتدايە ھەر خەرىكى خۆپەندەوہى خۆپەتى و
 دەپەوێت سەردەمى نوئى بناسىت (۴)، ئەو كە لە حوجرەوہ ھاتبويە دەپەوێت
 دەپويست دونىاي نوئى كەشف بكات. بۆگومان سەركەوتوبوى ئەو لە ژيانى
 حوجرەيدا و لەنێو مامۆستا و دەفەرەكەى خۆیدا ديار و زانراوہ، لێرەدا ئەو

نيوهيهی مامؤستا ناصر که که متر قسهی له سهر کراوه، ئه ویش سهرده مناسی ناصری سوبحانیه، به حوکمی ئه وهی که زۆرتر بابته و لیکۆلینه وه ئایینه کانی تۆمارکراون ئه وادیوه فیکری و معریفه کانی دهره وه ئایینه کانی بوونه ته دیوی نه بینراوی ئه و که متر لای خه لگی و سوبحانی ناسه کان دهرکه وتوون و زۆر روون نه بووه لایان. ئه مه نیوهی به که می مامؤستا ناصر، نیوهی دووه می بریتیه له مه عریفه ی ئایینی مامؤستا ناصر، شه رعزانی مامؤستا ناصر که ههر له سهره تای فه قییه تیه وه له ناو هاو پیکانیدا تاک بووه و دواي قونافی سهره تای چووه ته حوجره و له وێ خۆیندوویه تی که ههر زوو زیره کی و لیها توویه که ی سهرنجی مامؤستا کانی راکیشابوو و زۆر پیی سهرسام بوون (۵) که ده کریت بلین ئه مه به کیك له خاله هاو به شه کانی مامؤستا ناصر له گه ل مامؤستا نوورسی و کاک ئه حمه دی موافقی زاده دا. که ههرسی که سایه تیه که سهره پای که م خۆراکی که م حه ویس خه صله تی هه میشه بیان بووه، ههر وه ها دواتر که خۆی به کلایی کردو ته وه بۆ قورئان که نزیکه ی زیاد له ده سالی ته مه نی خۆی له گه ل قورئاندا ژیاوه وه کو چۆن ئه وهی مامؤستا نوورسی له سالی (۱۹۲۳) وه به دواوه تا په نجاکان خۆی به کلایی ده کاته وه بۆ مه عریفه ی ئایینی و بۆ ته فسیری قورئان و په یامه کانی نوور (۶).

به هه مان شیوه مامؤستا ناصر ده سالی پیش ده ستگیر کردنی له لایه ن (ئیتلاعاتی) ئیرانیوه به ته واو ته تی له گه ل قورئاندا ژیاوه (۷)، لیره وه که واته ئه و کۆکه ره وهی مه عریفه ی ئایینی و مه عریفه ی نوییه، به لام مه عریفه نوییه که ی مرۆ ئیتل ده توانیت بیدۆزیت وه که له مه عریفه ی سهرده می نوی شاره زا بیت، که سیك که رۆشنیرییه کی ئایینی نه ریتی هه یه له وه تینا گات ههر بۆ نمونه ش ناتوانیت دهرکی ئه و مه عریفه فراوانه ی مامؤستا ناصر بکات که له سیسته می سیاسی یاخود سیسته مه ئابووریه کهیدا ته وزیفی کردو ته وه، و اتیده گات هه مووی له قورئاندا دهره یناوه، له کاتیکدا دیوکی نه بینراوی هه یه که له رۆشنیرییه مۆدیرنه که ی مامؤستا ناصر دایه، به لام له و باساندا به هوی ئه وهی زۆریه ی به لگه هینانه وه کانی به قورئانه ئه م دیوهی راسته وخۆ دهرناکه ویت {۸}.

ته نانه ت له زۆریه ی بابته کانی هه ست ده کهیت سیبه ری مه عریفه ی نوییه هه تا هه شتا کانی سه ده ی بیستی تیدا به رده واهه، به نده نالیم مامؤستا ناصر به ته واو ته تی ئاگاداری ریبازه فه لسه فی و مه عریفه کانی رۆژئاوا بووه، به لام ئه وهی که

روژه لاتيه ك پيويستی بېت بو ئه وهى كه روژاوا بناست سوودى لى بينيون و له قورئاناسيه كهيدا ته وزيفى كردونه ته وه، پاشان ئه وه معرفه قوولئى له ئاييندا ههيبووه و له فقهى ئيسلاميدا بوويه تى زياتر هاوكارى بووه له وه باره دا.

به كورتى ده توانم بليتم ماموستا ناصر فقهيهكى گه وره بووه به لام فقهيه به و واتايه نا كه له كلتورى كوتاييه كانى شارستانيه تى ئيسلاميدا پيى درا و ئيتير فقهيه ته نها برىتى بوو له وه كه سهى كتيبه مه زه به به كان ده زانيت و له مه زه به يكي ديارى كراودا شاره زايه و پيى ده لئين فقهيه مه زه به، به لكو فقهيه به و مانايه ي ده توانيت ئه حكامى كرده يى روژانه له قورئاندا بدورزيتته وه ئه مه ئوصلوى فقهيش ده گرژيتته وه هم قورئاناسى و زانستى ئاله ش ده گرژيتته وه و هه روه ها ده بيت له زانسته كانى سه رده مى خووشى شاره زا بېت كه خوى له مه رجه كانى ئيجتياها كرده نا باسيان ده كات { ٩ } و دواتر ده چينه سه رى، كه واته ماموستا ناصرى سوبحاني فقهيه بوو به لام فقهيه گه وره تر بوو له فقهيه، فقهيه به و مانا ته قلديه نا كه هيه به لكو به مانا قورئانيه كه ي، شاره زا بوون له ئايين و به كارهيئاني بو چاره سه رى گرفته روژانه كان.

چونيتى مامه له كردنى سوبحاني له معرفه ناسيدا:

ده توانين بليين ماموستا ناصر دوو جوړكشاني هيه، كشانيك له زانسته نوپكانه وه و خوښنده وهى مه كته به فيكرى و فله سه فيه كانه وه به ره و قورئان ئه مه جوړيك كشانه كه لاي سوبحاني زوړباش ده بينريت. ئه گه به راوردك بكه ين له نيوان ئه و كاسيتانه ي كه به ر له شوپش به دوو سى سال تومارى كرده و هه تا سه ره تاي شوپش و سته مكردى پياوه كانى شوپشى ئيرانى لاي سوبحاني، هه ست ده كه يت ليره دا نزيكه كى زوړ هيه له نيوان مه عرفه ي موډيرن له گه ل فيكرى ئه ودا، راسته ماموستا ناصر له هه مو ته مه نيدا كه سيكي قورئاني بووه به بوچوونى من، كه سيك بووه زوړ شه رعان بووه، به لام له و شوينا نه دا زوړ به زه قى ديارن.

بو نمونه له وه كاسيتانه كه باسى سيسته مى ئابوورى ده كات، ده بينيت كه دونيا يه ك زانستى نوئ و فيكر و فله سه فه ي نوئ ئاماده ي هيه. به لام به ئاشكرا هه شت سال دواى ئه مه كه ته فسيري سوره تى (الروم) ده كات هه رباسى هه مان سيسته مى ئابوورى ده كاته وه، به لام يه ك ئاماژه ي تيدا نيه بو مه كته به

ثابوریه کان!، نه باسی لیبرالیزمی تېدايه، نه باسی سوشالیزمی تېدايه که له باسی سیستمه ثابوریه که ی پېشوو تریدا هم مو و نه و نه ی تېدايه {۱۰}.

د بېنیت هه مان ستراکچر له دواتر د لای و نه هر خزوری هیه که دیدی و نه چونه به رامېر ثابوری ئیسلامی، به لām به یی و نه و ی بچیته نیو فراوانی و نه باسه و نه که و نه لای لیبرال ه کان یا خود لای سوشالیسته کان چونه {۱۱}. که واته کشانیکی ماموستا ناصر هیه له زانسته نو یکانه و نه بۆ قورئان، به جوری که به رده وام نریک بوو ته و نه له رۆحی قورئان.

کشانیکی دیکه یان کشانی سوبحانی له کلتوری ئیسلامیه و نه، به دیاریکراوی له مېزه به یی شافیه و نه و نه و کاته ی که فقهی بوو و خویندویه تی، بۆ مېزه به یکانی دیکه و شار ه زابوون له هر چوار مېزه به یکه ی و نه هلی سوننه و جه ماعه، پاشان شار ه زابوون له مېزه به یکانی دهره و نه ی و نه هلی سوننه و جه ماعه ش و نه و کوو تېگه یشتنی له مېزه به یی جه عفری و به حوکمی ژبانی له ئیراندا و تېکه لېوونی له گه ل شیعه کاند، لېره دایه که کشانیکی دووهمیشی هیه.

که واته کشانه کانی ماموستا ناصر دوو کشانه، یه که میان کشانی که له سره دهمی نویو بۆ قورئان، دووهمیشیان کشانی که له کلتوری ئیسلامیه و نه بۆ قورئان. دواتر و نه گهر له سره دتا و نه له ریگه ی مېزه به یه و نه فیهی ئیسلامی و نه حکامی قورئانی که شف کرد بیت. له کۆتاییدا و نه و نه ده بیت که سیکی قورئانی که و نه و پاشخانه فیکریه ی چ له بواری زانسته نوییه کان و نه عریفه ی سره دهمدا و چ له بواری زانسته ئیسلامیه کاند و کلتوری ئیسلامیدا هیه بوو ده چنه نیو نه سستیکی قول و نه و نه به جوری که هم مو ههستی له گه ل قورئاندايه، واته و نه گهر که سیک پاشخانی فیکری و نه عریفه ی پېشینی و نه و نه ناسیت زانانیت که سوبحانی له کوپوه دیته و نه و کاتی خوی چۆن خویندوویه تیه و نه، لانی که م چۆن و نه و پرسیاره ی بۆ و روژاوه هه تا له قورئاندا بوی بگه ریت. ته نانه ت جار یک چاوم که و ته به هاوړپیه کی ماموستا ناصر ی سوبحانی که نریکه ی نو سال له گه لیدا ژبا بوو، پرسیار ی سرچاوه کانی ماعریفه ی سوبحانیم لیکرد، که من زور شتی و روژینراوی ماموستا ناصر م لای شریعه تی و تاله قانی و سروش و... هتد، بیخی بوو، ته نانه ت زوریه ی شته کانی سوبحانی پېشتر لای کاک و نه حمه دی موفتی زاده حوزریان هیه، به لām لای موفتی زاده و نه کو بیر و نه یان فیکریه کی کورت بوونیان هیه که سوبحانی هیانونی و نه قورئاندا به فراوانتر

بۆیان گەراوه. ئەو ھاورپیەیی مامۆستا ناصر لە وەلامدا پێی وێم تو ھەڵەیت کە ئەو بێکردنە وەدەیت ھەبە چونکە تەنھا سەرچاوەی سوبحانی بریتیە لە قورئان!.

ئەو دەمەیی کە مامۆستا ناصر دێتە نێو قورئانە وە میتۆدی مامەلەکردنی خۆی — دواتریش باسی دەکەین — کە بە بۆچۆنی من میتۆدی ستراکچرالیزمە لە گەڵ قورئاندا، واتە دەیه ویت بونیادی شتەکان بدۆزیتە وە کە دەتوانین بڵین کە برەودانە بە رێگی ئیمامی (شاطبی) بە و واتایەیی رێگە یەکی مەقاسیدیانە و ئۆصولیانە کە دەرەنجام ئۆصولی فیهقیش بناغە یە کە بۆ فیهق، واتە میتۆدی مامەلەکردنی سوبحانی لە گەڵ دەقی ئاییندا میتۆدی ستراکچرالیزمانە کە دەیه ویت بونیادی قورئان بدۆزیتە وە ... ھتد.

ئەگەر ئەمانەشی کردبێت ناسینەری قورئان بێت وەکو قورئان ئەو بە بۆچۆنی مامۆستا باش توانیویەتی بە پشت بەستن بە زانستە نەریتیەکان لە کلتوری ئیسلامیدا زۆر شتی نوێ لە قورئاندا بدۆزیتە وە بە لām دواچار لانی کەم وروژینەری ئەم شتانە خۆی قورئان نەبوو لای ئەو، واتە بۆ نمونە ئەگەر سوبحانی زۆر بلیمە تیش بوو بێت کە ھەرواش بوو و لە تەمەنێکی زۆر کەمدا زۆر شتی کردوو، بە لām زۆر سەردەربوونیشی لە قورئان ھەر بە ئەندازەیی ئیمامی شافعی و ئیمام ئەبوحنەیفە و بێبەکان نە قورئاندا شارەزا بوو بە لām ئەم جۆرە پرسیارانە بۆچی تەنھا لای مامۆستا ناصر دەورۆژینرێت کە سیستەمی ئابووری ئیسلام چیه؟ سیستەمی سیاسی ئیسلام چیه؟ حکومەتداری لە ئیسلامدا چۆنە؟ نمونەیی ئەم پرسیارانە بۆ لای سوبحانی دەرەدەکە ویت؟! بابەتە کە تەنھا ئەو نە کە سوبحانی لەوانی دیکە شارەزاترە، نا... ئیمە بمانە ویت و نەمانە ویت مەعریفەیی ئایینی مەعریفە یەکی مەروشی، ئەو ی کە لە فەلسەفەیی ئاییندا زۆرتر باسی لێدەکرێت، کە لانی کەم وروژاندنی پرسیارەکان لە لایەن مەروفە وە، بۆیە من دەتوانم بانگەشەیی ئەو بکەم کە سوبحانی وروژاندنی پرسیارەکانی لە دەرەدە وە قورئاندا بوو ئەگەرچی بۆ کە شفی ئەنجامەکان لە قورئاندا بە راستی کە سێکی بێ وینە بوو!.

فەقیھ بوونی سوبحانی و داھێنانەکانی:

داھێنانەکانی سوبحانی زۆرتر دەتوانین کوورت بکەین وە لە داھێنانە ئۆصولی و فیهقیەکانیدا، کە بونیادیکی ھەبە بۆ مامەلەکردن لە گەڵ ئۆصول و فیهق و لە گەڵ

گه پان له قورئاندا، ته نانه ته و نه ده خویندوه په کی قولی هه بووه جاری و ابووه شتیکی دوزیوه ته وه، بۆ نموونه نه وهی که ههیه له فیهی ته قلیدیدا که ناکریت له (ثوابت) دا ئیجتههاد بکریت یان له زانستی عه قانیدا ئیجتههاد بکریت، سوبحانی توانی بیسه لمینیت که نه گهری ئیجتههاد کردنیش له (ثوابت) یشدا ههیه که ده توانین بلینین نه مه یه کیکه له خاله زورجیا وازه کانی نیوان سوبحانی و نوورسی یان بلین له جوانترین خاله جیا وازه کانی نیوان نه و دوو که سایه تیهیه، نوورسی هه تا سهر نیسقان پچه وانه ی ئیجتههاد ده جوولیته وه. له په یامی ئیجتههاددا زور پیداکری دهکات له سهر نه وهی که پیویست نیه له م سهر ده مه دا ئیجتههاد بکریت، چونکه ئیجتههاد نه رکی خوی به جی ناهینیت. نه مه ش به پیچه وانه ی ماموستا ناصر وه که پیی وایه ته نانه له جیگیره کانیشدا ده کریت ئیجتههاد بکریت {۱۲}.

یه کی که له و جیگیرانه ی که ئیجتههادی تیدا کردووه بریتیه له وهی که باوه ری وایه مروقی ئیماندار - ئیمان به واتای مه له که - ناچیته نیو جه هه نه مه وه. هاورییه کی بوی گیرامه وه که پیی وتوو ماموستا خو نه مه هه مان رای خه واریجه کانه! ده لیت فهرمووی به راست نه وان وا ده لین! وه که نه وهی نه وه نه کون نه وهی خویندوته وه و له نه ستی نه ودا چه سپیوه، دواپی که له قورئاندا بوی گه راوه و نه و ده ره نجامه ی گرتوووه بیری چوته وه که خه واریجه کانیش وا ده لین. له گه له نه وه شدا نه و قسه یه ی خه واریجه کان زور زه قه که یه کی که نه گهر بچو وکترین کتیبی (الفرق الاسلامیه) بخوینیته وه ده زانیت که خه واریجه کان وا ده لین {۱۳}. لیره دا مه به ستم نه وه یه بلیم نه و زانستانه باش چونه ته نه ستیه وه، بیگومان هه وه که زانستی نویش ده لیت هه ره که سیک زانیاری یان مه عریفه یه کی وه رگرت نافه وتیت به لکو ده چیته دواوه و له نه ستدا هه لده گیریت، جاریکی دیکه ده لیم که زوربه ی پرسیاره کان لای سوبحانی مه عریفه ی نوئ بوی وروژاندوو و هه روه ها مه عریفه ی کلتوری پیشتریش، به لام نه و له قورئاندا بۆ وه لامه کانی گه راوه، چوینیتی نه م گه رانه ش به چ شیوه یه ک بووه ده کریت فراوانتر له سهری قسه بکین.

بیگومان ماموستا ناصر له و مروقانه یه که ده کریت ناوی بنین مروقه ره سه نه کان نه و مروقانه ی که به جیددی ویستوویانه بۆ هه موو شتیکی خو یان به لگه و ده لیل بهیننه وه، نه گهر ده لیل هیئانه وه مروقه بکاته روژنبیر نه و ناصر ی سوبحانی له گه وره ترینی روژنبیرانی جیهانه، چونکه له نه، امهر هه موو شتیکی وایستویه تی به

دهليله وه مامه له بکات، ته تانته له سه ره تايي ترين شتدا. بۆ نمونه نه گهر گوي له کاسيته کاني شه رحى (الاربعين النووى) بگريت، ده بينيت که نه و ديت له چه مکى باسى خوداوه ده ست پنده کات به ده ليل هيتانه وه له سه ره خودا، (اله) و (رب) هه تا (رساله) و (رسول) و (نويژ) و (روژوو) و... هتد، هه موو نه وانه به ده ليل هيتانه وه له ته کياندا مامه له ده کات، ناليم ده ليله کاني ده ليلي فه لسه فين يان هه ره ده ليليکى تر، چونکه دواچار که نيمه پيتاسه ي هه رکام له سوبحاني و نورسى يان موختى زاده ده که ين وتو مانه نه وان مروشان يکن که دواين مروختى سه رده مى کونن له م سه رده مه نوييه دا ده ژين، دياره که سوبحاني مروختى سه رده مى نوي نه! راسته که سه رده مى نويي بينيوه، نه وه ي که پيشتر ناماژم پيکرده که نورس يش وا بووه، به هه مان شيوهش کاک نه حمه ديش وا بووه، به لام دواچار مه رجه عيه تى فيکرى نه وان و ژيان يان له کلتور دايه، نه وان ره خنه گر يکى نه ريتين له سه رده مى نويدا، جا يه کيک له گه وره ييه کاني سوبحاني له وه دايه که بۆ هه موو شتيک ده يه ويته به لگه به ينيته وه، به لام ده ليل هيتانه وه که ي ته نها ده ليلي نه زموونى نه وه کو له سه رده مى نويدا باوه، ده کريت ده ليلي شه ود ي بيت، ده شکر يته عه قلى بيت، هه ر چوار سه رچا وه که ي مه عريفه {١٤}.

که واته سوبحاني ده ليلکاره، ليروه له به رامبه ر هه موو شتيکدا به لگه ي ده ويته، باش زانسته کاني سه رده مى کونى وه رگرتووه، که يه کيک له و زانسته زانستى نادابى گفتوگو و ليکولينه وه يه، که له و زانسته دا دوو که س بوونيان هه يه يه کيکيان (معترض) و نه وى ديه کيان (مستدل) ه، واته نه و که سه ي قسه ده کات ده بيت ده ليلي پي بيت، يه کيک له جوانيه کاني نه و زانسته که نه مړ ژور به داخه وه نه ماوه بر يته له وه ي که سه که ي به رامبه ر مافى خويه تى هه موو پرس ياريکى لي بکات که پي ده لين (معترض)، (مستدل) له سه رى پيويسته که هه رچيه کى وت به به لگه وه بيليت به لام نه گهر (معترض) بچوو کترين گومانى له قسه کاني (مستدل) دوزيه وه بوى هه يه قسه بکات بي ده ليليش {١٥}.

به لام سوبحاني به رده وام (مستدل) ه، نه و مافه شى به (معترض) ده کاني داوه بوشاييه کاني فيکرى نه و بدوزنه وه و نامادهش بووه نه گهر پيچه وانه ي ده ليکه که ي نه و سه لميتره که راسته نه وازى لي بينيت.

ئو پرسیاره ی که له هه نډیک بابته و کاسیته کانی ماموستا ناصردا له په نا و په سیوئیکدا ههستی پیده کړی، که هه میسه پرسیاریکی گه وره بووه، ئه ویش بریته له وهی که قورئانیک به و قه باره یه وه چوڼ ده کړیت بۆ هه موو سه رده مه کان بشیت؟! دواچار هه موو ده قیك یان هه موو حوکمیک پابه نده به زه مکانیکه وه، به میژوو و جوگرافیا به که وه، باشه چوڼ ده کړیت له زه مه نیکی دیکه دا بگونجیت له کاتیکیدا زه مه نه له گۆرانی به رده وامدایه یان ئه م قورئانه که له نیمچه دورگی عه ره بیدا نیشیتوته زه وی چوڼ ده توانیست له ته ک زه مه نیکی دیکه دا بیته وه؟ که واته ئه م قورئانه ده بیست به ئاسمانه وه بیست و نه نیشیتته زه وی تا له هه موو سه رده مه یکی دیکه دا دووباره نیشیتنه وه یه کی دیکه ی بیست و به شی خوی پییدات.

ته نانه له پیسه کی کتیبی (جمع الجوامع) دا و تراوه که ئه حکامه کانی ئه م قورئانه ئه حکامی ئه زهلین، به رده وام تیشکیکن له خو ره وه وه و له ئاسمانه وه به ئه شکه ویتیکدا دینه خواری که ئه و ئه شکه وته کاروانی مروقایه تی پیندا تیپه ر ده بیست، هه ر که سیك ئه و تیشکه ی به رکه و ت ئیتر وا ده زانیت ئه و روژه دابه زنه وه له کاتیکیدا ئه و تیشکانه له ئه زه له وه هه تا روژی قیامه ت دینه خواره وه {١٦}، که واته ئایه ته کانی قورئان لای ماموستا ناصر به هه واوه - ئه مه وه ک میتافوړیک - جاریکی دیکه داده به زنه وه، ئه مه ش هه میسه پرۆسه ی زیندویتی به (نیگا) ده به خشیت. ئه گه رنا... گه ر به ته واوی دابه زیبیتته سه رزه وی و رهنگ و بۆی عه ره بی گرتبیت، عه ره بیك که هه زار و چوارصه د سال له وه پیشت ژیاوه، ناکړیت له سه رده مه یکی دیکه دا دووباره بیته وه، نا.... ده بیست هیشتا به حه واوه بیست، بۆیه ئه و ئه م پرۆسه یه ناوده نیت (نزول) - دابه زین - ته نانه ت خودی هوکاري دابه زینی ئایه ته کان واته - سبب النزول - به لای سوبحانیه وه رووداویک نیه روو بدات و برپینه وه، به و مانایه ی له رابردودا روویان دابیت و برابینه وه، که ئه و له (علوم القرآن) دا ده یسه لمینیت ئه و هوکاري دابه زینانه ی له کتیه کاندا باسکراون زۆربه یان راست نین، کاتیکیش هوکاري دابه زینیان لای ده پرسى، ده لیت هوکاري دابه زینه که هه ر له خودی ئایه ته که دا دیاره! واته له رووداویکی واقعییه وه هوکاري دابه زین به رز ده کاته وه بۆ رووداویکی نه وعی {١٧} رووداویک که نمونه ی بیست واته جاریکی دیکه دووباره ببیتته وه، لیته وه دووباره - سبب النزول - یش سترکچه ری هیه. به مه ش دووباره قورئان زیندوو ده بیته وه.

لە پەيوەندی نۆوان قورئان و سونە تیشدا مامۆستا ناصری سوبحانی لەو
 کەسایەتیانە یە کە بۆ تەفسیری قورئان سوونەت بە پێویست دەزانیت، سوونەت
 بەلام نەک فلان کتییە فەرموودە، شتیکە ناوی (سونە) یە کە مومکینە لە ھەر
 کتییەک لە کتیبەکانی فەرموودەدا ببیت یان لە خودی قورئان خۆیدا ببیت، لە
 ژياننامە ی پێغەمبەری خودادا ببیت، واتە ئەگەر واتە تێدەگات کە بۆ تێگەیشتن لە
 قورئان چوونە دەرەوہیە ک پێویستە بۆ دەرەوہی قورئان کە ئەویش چوونە
 دەرەوہیە کە لە سونەدا روویداوە. وەکو چۆن لە ئەنتۆلۆژیدا دەووتریت بۆ ناسینی
 گەردوون یان فەلسەفە ی گەردوون دەبیت بچینە دەرەوہی بوون، کە ئەمە لە
 فەلسەفە ی ئەخلاقدا زەقتر دیارە کە دەووتریت ئایا ئە حکامی چاک و خراپی
 دەکریت بدریت بە سەر ھەر کردە یە کدا، وەک ئەو پرسیارە ی لە (نیچە) ی دەکەن ئایا
 تۆ خەریکی چیت؟ دەتەوێت ئامانجێک بۆ مۆڤ بدۆزیتەو؟ ئەویش لە وەلامدا دەلێت
 ئامانج و مەرام لای من بوونی نیە بە لکو خەریکی کاری خۆم! وەک ئەوہی بلێت
 ئەوہ پەيوەندی بە ئەخلاقەوہ نیە، دواجار من دەلێم تەنانەت (نیچە) ش لێرەدا خۆی
 بۆ خۆی حوکمیکی ئەخلاق بە کارھێناوە، کۆ دەلێت ئەو کارە ی دەیکات می
 خۆیتە ی! من نامەوێت زۆرتر بچمە نۆ ئەو بابەتەوہ. بە بۆچوونی فەیلەسووفەکانی
 فەلسەفە ی ئەخلاق چاک و خراپ دەبیت لە دەرەوہی خۆی بناسریت ھەر وەک
 بە بۆچوونی فەیلەسووفەکانی ئەنتۆلۆژیا ش مەرام لەم بوونە دەبیت لە دەرەوہی
 گەردوون سەیری بکەیت، کاتێک کە توانیمان بچینە دەرەوہی بوونەوہ ئەو کاتە
 دەزانین ئامانج لەم بوونە چیە، چونکە ئەو کاتە جولەکە ی دەبینین. لای مامۆستا
 ناصری ش ئەو ھەندە ی کە من لێی تێگەیشتم بۆ ئەوہی لە ھەموو راشەکردن و
 تەفسیرکردنی قورئان تێگەیت پێویستمان بە چوونە دەرەوہیە ک لە قورئان ھە یە.
 کە ئەو چوونە دەرەوہی ش چوونە بۆ نۆ ژيانی پێغەمبەری خودا {١٨}. دیارە کە
 لای سوبحانی قورئان سیستەمیکی یە کتر تەواوەرە و خۆی تەواوەرە کات، بەلام
 دواجار پێویستمان بە سونە تێکیش ھە یە بۆ تێگەیشتم لە قورئان یان لانی کەم بۆ
 تەبلیغی قورئان، چونکە بە یان لای سوبحانی لە بەرامبەر کە تمانەوہ یە، کە تمانیش
 ئەگەر ماناکە ی شاردنەوہ بیت، بەرامبەر کە ی بریتە لە گە یاندن (تبلیغ)، واتە
 بە یان بە لای ئەوہو روونکردنەوہ ی نا روونی نیە، (لتبینہ للناس) واتە (لتبلغہ)
 بە لای ئەوہو کە لە تەفسیری سورەتی (البقرة) دا دەفەرموویت {١٩}، چونکە

به واتای که تمان به کارهاتووه وه خوی دهفه رموویت، بویه لانی که م بۆ ته بلیغی قورئان پیویست به سوننهت ههیه، ئەمەش یه کێک له خالە جه وهه ریه کانی جیاوازی نێوان مامۆستا ناصری سوبحانی و کاک ئەحمەدی موفتێزادهیه. که له گفتوگۆیهکی به ناوبانگی نێوانیاندا له (نگل) {۲۰} کاک ئەحمەد وهکو شاهیدیکی به ههق له ویدا دان به راستی بۆچوونی سوبحانیدا ده نیت و ده لیت که پیویستمان به سوننهت ههیه. به لām خالە که لای سوبحانی له پۆلهندی سوننهت دایه که کام به شعی سونهت ههیه که ده کړیت وه بریگریت و کام به شعیته ده بیته بکړیته دهره وه. له به نه رتهدا خودی سوننهت چیه؟ سوننهت لای مامۆستا ناصر بریتی نیه له ژبانی —محمد— (د.خ)، بریتییه له ژبانی (رسول الله)، واته به شعی ریساله که ی له سوننهتدا وه ک ناوه رۆکی (سوننهت) ده بینیت. که له مه شدا داهینانیکی گهری کردوه به بۆچوونی من، ئەمەش قسهی زیت هه لده گړیت، به لām دواچار ئەوه بلین که ئەگەر له ئوصلی فیهقی تهقلیدیشدا سه رچاوهی یه که م بریتی بیت له قورئان و سه رچاوهی دووم بریتی بیت له سوننه، لای مامۆستا ناصریش هه ر وایه، واته قورئان شاهیده به سه ر سوننه وه، سوننه یه که به لانی که م زۆرتینیی به لامانه وه گومان ئامیزه له ماناکردن و گه یشتنه کهیدا، که واته ده بیته قه تعی بوونه که ی قورئان بکهینه ده لیل به سه ر ئەوه وه. له به ر ئەوه ته نانهت زۆرجار هه ندیک زاراوه له فه رموده یه کدا به کارهاتووه، به لām به حوکمی ئەوهی که پیغه مبه ری خودا (مبلغ) یکی قورئان بووه و په یام و داواکانی قورئانی جیبه جی کردوه له ژبانی خوی و هاوه لانیدا بۆ ئەوهی ببیته نمونه یه ک بۆ سه رده مه کانی دواتر، بویه که راوی فه رموده یه ک شتیکی گیراوه ته وه به ده م پیغه مبه ری خودا وه به لām پیغه مبه ری خودا ویستویه تی حوکمیکی قورئان له ویدا جیبه جی بکات، مامۆستا ناصر سه یری کردوه ئەو ریوایه ته ی که ئەو راویه ریوایه تی کردوه زاراویه کی یان وشه یه کی پیچه وانیه ی ئەو زاراویه یه که له قورئاندا به کارهاتووه، له ویدا ده فه رموویت: نا.... ئەوه راویه که هه لای کردوه، چونکه پیغه مبه ری خودا خودی ئەوهی به کار هیناوه که له قورئاندا هه یه، من له بیرم دیت له زۆر شویندا فه رموده کان به وجۆره راست ده کاته وه که ده لیت ئەمه هه لای راویه که یه له گیرانه وهی فه رموده که دا ئەگینا پیغه مبه ری خودا (د.خ) به وجۆره ی فه رموه واته ریک زاراوه قورئانیه که ی به کاره یناوه، که واته به لای سوبحانی وه قورئان شاهیده به سه ر سوننه وه {۲۱}.

كه سايه نى سوبحانى و داهيئانه كانى:

ده توانم بلييم سوبحانى كه سايه تيهك بووه ئه گهرچى چركه ساتى روى هه بووه، له چاو مه لا و فقهيكاني سه رده مى خويدا كه سيكي زور روى بوه، به ديارىكراوى ويستوييه تى ريك وهكو ئه وهى كه قورئان دهيه ويته واما له بكات، به لام دواچار ده توانين بليين كه مامه له كردنى ماموستا ناصر له گهله قورئاندا پيش فەرز و گريمانه خوى هيه، وهكو چوون مامه له كردنى عارفيك له گهله قورئاندا چاوهروانيه كانى ئه وه قورئاندا ديارى دهكات. كه سيكي عاشيق به عيشقى ئيلاهى هه ميشه له قورئاندا به شوين چاوهروانيه كانى عيشقى خويدا ده گهرپيت، واته پيشگريمانه كراوه كانى خوييه تى جوړى مامه له لى ئه وه گهله قورئان ديارى دهكات. فهيله سوفيك به شوين چركه ساتى فلهسهفيدا ده گهرپيت له قورئاندا، ماموستا ناصر پيش ئه گهرچى هه ره له سه رده تاي ته مهنه وه له گهله قورئان زياوه به لام پيش فەرز و گريمانه كانى خوى ياخود تيگه يشتن و مه عريفه خوى جوړى مامه له لى ئه وه ديارىكردوه، نالييم ده رهنجامه كانى خوى گرتوونى و به سه ر قورئاندا فەرزى كردوون، به لكو له قورئاندا ده ريهيئان و بليمه تى ئه ويش ليره دايه، به لام پرسياره كان شتيكى پيشتر بووه و لاي ئه وه مجوره مامه له يه وروژاندوه، واته ده توانين بليين مامه له كردنى سوبحانى له گهله قورئاندا مامه له كردنيكى عاريفانه نيه ئه گهرچى شه ونويژيشى هه بووه، هه موو دوعا قورئانیه كانى به جوانى له كاتى خويدا جييه جيى كردوه ته نانه ته سبيحاتى به يانيان و ئيوارانيش، كه ئه مانه شى به فەرز داناوه له سه ر خوى وهكو له فه تواكانى و شوينى ديكه شدا باسى كردوه. هه روه ها مامه له كردنيكى فلهسه فيانه ش نيه ئه گهرچى چركه ساتى عيرفانى و فلهسه فى لاي ئه و بوونيان هه يه.

به لكو ئه و فقهيه بووه، جوړى مامه له لى فيقيه يانه لى ئه ويشه چوئيتى مامه له لى له گهله قورئاندا ديارى دهكات، وهك ئه وه لى بهاره لى شه هيد حه سه ن به نناوه و توومه له بابيه تى (زيان به ئايينه وه جوانه) كه له ژماره (١٤-١٥) ي هه ژاندا بلاوكراوه ته وه، كه ئه وه له پيشدا نه هجيكي گرتووه ته به ر و به و نه هجه چووه ته ناو ئايينه وه، دواچار ئه و نه هجه فەرز ياتى به سه ر ئه ودا سه پاندوه، ئاخىر من ئه گهر نه هجي عاريفانه بگرم دوايى هه رچى شتيك كه له نه هجي عيرفانيانه دا هيه خوى ده سه پيئيت.

بيگومان ئەمەش پنت و نوكتەى بەهيزى مامۆستا ناصرە نەك خالى لاوازي لەبەر ئەوەى فيقه بە لای منەو -وەكوو لە سەرەتاو ئەماژەم پێدا- بە واتای ئەحکامى کردارى نیه، کامە حەلālە کامە حەرāmە، بەلکوو فيقه بە مانا گەرەكەى مەبەستمە کە لەم دەستىووە عاریف هەیه و لەو دەستەكەى دیکەیهووە فەیلەسووف هەیه، کە زۆربەى زانستە ئیسلامیه كان دەچنە نێو ئەوسى خانەیهووە.

ئێمە سى جۆر زانستمان هەیه لە شارستانی ئیسلامیدا، زانستە زەینیه كان کە ئەمە زۆرتر کەلام و فەلسەفە دەگرتەووە، زانستە رۆحیه كان کە ئەمە زۆربەى عێرفان و ئەخلاق دەگرتەووە، لەگەڵ زانستە کرداریه كان کە هەموو فيقه دەگرتەووە. بەبۆچوونى من مامۆستا ناصر سێیه ميانى گرتووە و هەر بەمەش مامەلەى خۆى لەگەڵ قورئاندا رێکخستوووە و بەمەش بونیادی قورئان دیارى دەکات، بەمەش مامەلەى نێوان قورئان و سوننەت دیارى دەکات، هەروەها بەمە چۆنیهتى گونجان و گشتگیر بوون و پراکتیک کردنى قورئان لە هەموو سەرەدەمەکاندا دیاریدەکات، هەر بەمەشە چارەسەرى گرفت و قەیرانه كانى مەرفاىیهتى دیارى دەکات -کە دەکریت لە داهاتوودا قەسەى لەسەر بکەم. هەموو ئەمانە گریمانەى پێشترى هەیه، ئەگەرچى ئەو مافى حوکمە عیبادیه كانى داو، چونکە فيقهیش تەنها دیووە دەرەکیه كەى جەستە نیه، بەلکوو فيقهى رۆحیش هەیه، کە ئەو مافى هەموو ئەمانەى داووە بەلام وەكو فەقیهێك نەك وەكو عاریفێك.

هەرچەندە چرکەساتى تێکەلای هەیه لە نێوان فيقه و عێرفاندا. بۆ نمونە مامۆستا ناصر هەموو عیبادەتەکانى بەتەواوەتى جێبەجێکردووە، نوێژ و زیکرەکانى بەو شیوێهە قورئان داوای دەکات جێبەجێ کردووە، تەنانهت وەكو هاورێکانى لێى دەگێرێنەووە ئاواتى ئەو بوو بەگاتە چل سالى و دوای تاییبەت بەو تەمەنە بخوینیت {۲۲} ...حتى اذا بلغ اشده و بلغ اربعين سنة قال رب اوزعنى ان اشكر نعمتك التى انعمت على و على ولدى و ان اعمل صالحا ترضاه و اصلح لي في ذريتى انى تبت اليك و انى من المسلمين ﴿الاحقاف/۱۵﴾.

بەلام زۆر بەداخهووە ئەو بوو لە سى و نۆ سالیدا ئەو رووداوەى بەسەردا هات و ئەو دوعایهى نەکرد. واتە ویستویهتى هەموو پەرستنه كان لە شوێنکاتى خۆیاندا جێبەجێ بکات، بەلام ئەمە لە دیدیکى فەقیهانەووە نەك لە دیدیکى عاریفانەووە. بۆیه دەکریت بڵێن ئەمە بونیاد و ستراکچەرى سەرەکی مامەلەکردن و تێگەیشتنى

مامؤستا ناصرى سوبحانيه هم له قورئان به ديارىركراوى و هم له ئايين به شيوه گشتيه كهى، كه ده كريت قسهى زياترى له سهر بكهين ههروه ها كشانى دووه مى مامؤستا ناصر ده شيت بليم پيچه وانهى رهوتى ئيمهيه وهك روشنبيرى ئاييني بو نمونه من له زانسته ئايينيه كانه وه رووه و سهردهمى نوئى كشاوم، له سه ره تادا كاتيك كه فه قى بووم و له حوچره دا ده مخويند زانسته ئيسلاميه كان و كتىبه كانى فيقه و نه خو... هتدم خويندوه، دواتر رووم كردوته فه لسه فهى نوئى.. فيكرى نوئى، راسته نه فه سيكى قورئانى و نه فه سيكى ئايينيم ههيه، به لام كشانه كهى من كشانيكه له ده قى ئايينيه وه بو فيكر و مه عريفهى سهردهمى نوئى. به لام كشانى مامؤستا ناصر كشانيكى پيچه وانهيه، له سهردهمى نوئيه كشاوته وه بو ده قه ئايينيه كان و به ديارىركراوئيش بو قورئان، كه له و كاته دا خوئى يه كلالي كردوته وه بو قورئان ئيدى ته نها كتىبه زمانه وانيه كان به كار ده بات و سووديان ليوه درده گيريت واته ئه وه فه ره نگانهى زاراوه كانى قورئان ليكه ده نه وه. ته نانه ت هاوړييه كى پرسىارى ليده كات تو چوون كه وتوويت به سه ره ئه مه دا؟ ده فه رموويت من له (راغبى ئه صفه هانى) وه فير بووم {٢٣}.

بيگومان زاكيره و زهينى زور زيره كانهى ناصرى سوبحاني يان نبوغى له راده به ده رى و ئه و ته ركيزه ي هه يبووه زور يارمه تيده رى بووه له زوربه ي بابه ته كاندا، بو نمونه له يه كيك له گفتوگوانيدا كه ده قىكى كتىبى (الام) ده هينيتيه وه -كه كتىبىكى گه وهى ئيملامى شافيعيه- يه كيك له هاوړىكانى ده يگيرتته وه ده لئيت مامؤستا ناصر وتى ئه گه رچى چهند له وه و پيش ئه و ده قه م ديتبوو به لام ئه و كاته ئاماده بوويه وه لام {٢٤}.

مه به ستم ئه وهيه كه مامه له كردنى سوبحاني پيشفه رزىكى ههيه، پيشفه رزه كه شى برىتبه له مامه له كردنى فيقه يانه، زورجار قوتابيه كانى يا خود هاوړى و دوست و خو شه ويسته كانى له ته عه سوب بو ئه وه ده لئين مامه له كردنى مامؤستا ناصر مامه له كردنى قورئانيانه يه، منيش ده ليم مامه له ئى ئه و مامه له يه كى قورئانيانه يه، به لام مامه له كردنى قورئانيانه ش جوړى ههيه، كام جوړه يانه بيگومانم له وهى كه جوړى مامه له كردنى سوبحاني مامه له كردنىكى عاريفانه نيه ئه گه رچى چركه ساتى عيرفانى لاي ئه و ئاماده ي ههيه، مامه له كردنى سوبحاني مامه له كردنىكى فه لسه فيانه ش نيه كه له پيشدا (حه قايق) بدوزيتته وه، يه قين كه شف بكات - ده توانم

دهليل بۆ ئەم قسانەى خۆم بهيئەوه دهكریټ له دريژى گفتوگۆكه ماندا له سهرى قسه بكهين- ئاخرفهيله سوغه كان وایان دهكرد، دوايى شهريان له گه‌لدا ده‌گونجاند، ئايا مامه‌له‌كردنى مامۆستا ناصر وابوو؟ ... كه‌واته مامه‌له‌كردنى ئەو مامه‌له‌كردنىكى فەيله‌سوفيانەش نه‌بووه، به‌لام ئەمه‌ واتای ئەوه نيه مامۆستا ناصر خۆشه‌ويستی ئیلاهی له‌ دلدا نه‌بووه وه‌كو عاریفه‌كان، یان ئیستیدلالی نه‌هیناوه‌ته‌وه وه‌كو فەيله‌سوف و كه‌لامیه‌كان، ئەوه‌نده ئیستیدلالی كردوو ته‌نانه‌ت ئەو پێی وایه زانستی لۆژیک (منطق) له‌ ئایینه‌وه وه‌رگیراوه كه به‌بۆچوونی من ئەمه‌شی له‌ كاك ئەحمەدی موفتی‌زاده‌وه وه‌رگرتوو كه ده‌كریټ له‌ په‌یوه‌ندی مه‌عریفی نیوان ئەو دوو كه‌سایه‌تیه‌ باس بكهين. واته سه‌ره‌تا له‌ ئایینه‌وه هاتوو و به‌ره‌به‌ره له‌ میژوو مرۆفایه‌تیدا گه‌شه‌ی كردوو، كه رێسا لۆژیكه‌كانم مه‌به‌سته وه‌كو ئەوه‌ی كه ((كل-گشت) گه‌وره‌تره له (به‌ش-جزء)) یان (دوو شتی دژ به‌یه‌كه‌وه كو نابنه‌وه) ئەو باوه‌ری وایه ته‌نانه‌ت بناغه‌كه‌یان بریتی نیه له‌ خودی لۆژیک، به‌لكو به‌ره‌تی ئەمانه‌ش نیگایه‌ و له‌و رێگه‌یه‌وه گه‌یشتوو -كه ده‌كریټ له‌باسی جیهانبینی مامۆستا ناصردا زۆرتر قسه‌ی له‌سه‌ر بكهين {٢٥}.

واته پێغه‌مبه‌ریك له‌سه‌ره‌تاوه ئەو رێسایه‌ی هیناوه و به‌لام پێغه‌مبه‌ره‌كه نه‌ماوه و رێساكه‌ی له‌نیۆ كۆمه‌لگه‌دا ماوه و دوايى بووه‌ته لۆژیک. ئەگه‌ر كه‌سیك هینده باوه‌ری به‌ نیگا و (نبوه‌ت) قوول بیت ئايا ده‌توانیت ناوی بنییت فەيله‌سوف بگه‌ر كه‌سیكى لۆژیکیش؟! لی‌ره‌وه من ده‌مه‌ویت بونیادی قوولی فیکری مامۆستا ناصر پێشان بده‌م، كه مامۆستا ناصر چه‌ند كه‌سیكى فەقیه‌ بووه، مامه‌له‌یه‌كى فەقیه‌یانەى له‌گه‌ل قورئاندا بووه، به‌نده‌یه‌كه كه هه‌موو سات و كاتیكى ئەو پێویستی به‌ په‌رستشیکه، ئەو عاریفك نیه كه گه‌شتبێته یه‌قین وه‌كو ئین عه‌ره‌بى و حه‌لاج... هتد، كه چركه‌ساتی سه‌یریان هیه‌ و ده‌چیته‌ بابی شه‌ته‌حاته‌وه - شطحات- نامه‌ویت بچمه‌ نیۆ بابته خیلافیه‌كانه‌وه، به‌لام هه‌میشه مامۆستا ناصر به‌ شوێن ئەوه‌وه بووه كه هه‌موو ساته‌كانى ته‌مه‌نى وا بووه كه په‌روه‌ردگاره‌كه‌ی چى لێده‌خوازیت ئەوه بكات، ئەم مامه‌له‌یه‌ش مامه‌له‌یه‌كى فیه‌یه‌یه‌.

قوولترین گۆرانکاری :

رەنگە گەرەترین شۆرشیك كە بەسەر سوبحانیدا ھاتبیت بە بۆچوونی من دواى خویندەنەوى كتیبی (المصطلحات الاربعة) ى ئىمامى مەودودیە، دواى خویندەنەوى ئەو كتیبه بە تەواوەتى مامۆستا ناصر دەبیته كەسیك كە مامەلەى فیهیانیەى لەگەڵ قورئاندا ھەیه، كەسیك كە ھەموو پیۆەرەكانى فیهیەن، پێش ئەوەش ئەمجۆرە مامەلەى ھەبوو بەلام دواى خویندەنەوى ئەو كتیبه ئیتر بە تەواوەتى دەبیته كەسیكى فیهی {۲۶} .

لێرەشدا سەرەتای یەکانگیرى نیوان ھزرى ناصرى سوبحانى و ئىمام بەننا و سەید قوتب دەست پێدەكات تا دواجار سوبحانى دەچیتە نیو كۆمەلەى برايانى موسوڵمانەوہ -الاخوان المسلمون- و دەبیته ئەندامىكى سەرکردایەتى ئەو رێكخستنه و لە ئێراندا كار دەكات. واتە كۆكەرەوى ئەو لەگەڵ برايانى موسوڵماندا كۆكەرەوى فیهیانیە {۲۷} ، ئەو رەخنەى كە گارودى لە ئیخوانەكانى دەگریت كە دەلیت ئەوان كەسانىكى سەلەفین، سەلەفى بوونیش بە واتای ئەوہیە كە فیهیەن! .

لێرەو مامۆستا ناصر تەفسیری ئیشاری قورئانى نەکردوو بەلكو تەفسیریكى فیهیانیەى قورئانى کردوو، بونیادی كەشف دەكات، كە قورئان تەفسیر دەكات لەسەر ئاستى شارستانیەت -دەركێت لە داھاتودا باسى بكەین.

یەكێك لەو شتانەى كە فەقیھ بوونی سوبحانى زۆرتر دەرەخات، ئەو پرسیارانەى كە لە شیخ عوسمانى تەویلەى دەكات كە بەبۆچوونی من دواى شیخ عوسمان تەریقەتەكانى تەسەوف بەو مانا تەقلیدیەى كە ھەبوو كۆتایى ھاتوو {۲۸} ، ھەرۆك خۆیشى لە ھەسیەتنامەكەیدا باسى دەكات كە ئیتر ئیمە لە بابى ویلايەتدا كەسیكمان لە جیگەى خۆمان دانەناو، ئەو كەسەى بانگەشە بكات كە جیگرى ئیمە بەرەرى پیمەكەن تەنھا بۆ دونیای خۆیەتى و تەواو. دەى ئەم ناصرە لاوہ كە ھېشتا نەبوو تەمەلایەكى ناسراویش، تەنانەت لە سەردەمى (موسستەعید)ى خۆیداىتى -موسستەعید بریتىە لەو فەقیہەى كە كتیبى جامى لە نەخودا خویندووہ- ھەتا تەواوکردنى كتیبى جامیش -واتە پێش ئەوہ- پێیان وتووہ (سوختە) كە كتیبى سەرەتایى خویندووہ، موسستەعیدیش بریتىە لەو فەقیہەى ئامادەى ئەوہیە بێت بە مەلا. جا لەسەردەمى موسستەعید بوونیدا نامەى ك

دهنيريت بۆ شېخ عوسمان، له وه لآمدا شېخ عوسمان ده لآيت: من نازانم وه لآمى ئه وه پرسيارانه بدهمه وه {٢٩} ! به دلتيايه وه ئه وه پرسيارانه پرسيارى عاريفه كان يان شېخه كانى ته صه وف نه بوون، ئه گهرنا شېخ عوسمان خويشى نه يزانييايه لاي يه كيك له وه شېخانه ي له لايان بابا پير وكولتورى به جيماويان وه لآميكي هه ر ده ست ده كه وت ! ئه گهر پرسيارى پزىشكيش بوونايه به حوكمى ئه وه ي شېخ و بنه ماله كه ي له پزىشكى نه ريتيدا شاره زا بوون وه لآميكي هه ر پي ده بوو ! به دلتيايه وه پرسيارى فه لسه فى نه بوون، به لكو پرسيارى فيقه ي بوون. له بهر ئه وه ي شېخ عوسمان خوي فه قيه نه بووه نه يزانيوه وه لآميان بداته وه، ته نانه ت ئه مه په يش به مه لا بوونى ماموستا ناصر يش واته ئه وه وته فيقه يانه ي ئه وه زور به زه قى دياره .

به بۆچوونى من هه ر ئه مه هانيدا وه سيسته مى سياسى و ئابوورى ئيسلامى بدوزيته وه چونكه عاريف ناتوانيت ئه وه بكات، ته نانه ت فهيله سوفيش ناتوانيت ئه وه بكات. ته نانه ت هه ولئى داوه وه لآمى سؤسيؤلؤزيش له قورئاندا بدوزيته وه، ئاخه ر فيقه به ماناى چاره سه رى گرفته كانى كؤمه لگه ئه وه ي كه له نووسنيكدا ناوم ناوه (ثاين بۆ ژيان) {٣٠}، فيقه واته چاره كردنى گرفته كانى نيو كؤمه لگه . كه ماموستا ناصر له ربي ثاينه وه ئه وه ي كردوه و ئه مه ش به بۆچوونى من مامه له يه كي فيقه يانه يه ، ته نانه ت نخوي ناو ده نييت بانگخواز (داعى)، ئه وه كه سه ي كه (قيام) ده كات ده يه وييت سه ر له نوئ چاكسازى له كؤمه لگه دا بكات، بانگه واز بكات و خه لكى بانگ بكات بۆ لاي خودا -الداعى الى الله- لي ره وه ئه م بانگخواز بوونه چيت لي ده خوازيت كاتي ك كه (قيام) ت كرد، ته نانه ت له سوره تى ته فسيرى (الاحزاب) دا ده فه رمويت ده بييت به خي زانى يا خود خي زانه كانى بلآيت ئه وا ئيتر برياره من بانگه واز بكه م، تو سه ره به ست به ، ئازادى له نيوان منى بانگخواز و دونيادا هه ركاميان هه لده بژي ريت، هيج گونا هيكيش ناگات، چونكه تو مافى خوته بۆ خوت بژيت، به لآم ئه گهر ده ته وييت هاوپي من بيت له م ريگه يه مدا ئه وا ده بييت واز له دونيا بيتيت، ئه و نايه تى كه ده فه رمويت: ﴿يا ايها النبي قل لازواك كنن تردن الحيوۃ الدنيا و زينتها فتعالين امتعن و اسرحن سراحا جميلا﴾ (الاحزاب/٢٨).

وه رن با ته لاقتان بدهم و بپوڤن بدهم دونياى خوتانه وه ئه گهر ده تانه وييت، به بي عاجز بوونيش ! به بي ئه وه ي له يه كترى زویر بين و واته ئه مه تاي به ت به پيغه مبه ر نيه، به لكو بۆ بانگخوازي شه، ئه م مامه له يه مامه له يه كي فيقيه . لي ره شدايه هه ر سى

چەمکی (فیقھ) و (دعوە) و (ژیانناسی) لای مامۆستا ناصر دەبنەو بە یەك. كۆی ئەمانەش قورئاناسی دروست دەكات.

بۆ نموونە حەقیقەتی نیگا لای سەعید نوورسی ھەم حەقیقەتیکی گەردوونیە، ھەم حەقیقەتیکی رۆحیە، واتە ئەزموونیكە لە دیوی نەبیراویشەو دەكشیت - ئەوێ پێشتر ئاماژەمان پێدا. بەلام ئەمە لای سوبحانی تەنانەت لەو پێناسەیدا كە بۆ قورئانی دەكات بوونی نیە، ئەو رەھەندانە قورئان كە لای مامۆستا ناصر ھەن ھەمووی رەھەندی بینراون، نەبیراوی تێدا نیە. تەنانەت باسی ویلايەت لای ئەو لە كتیبی (الامامة والولاية) دا، ویلايەت تايبەت نیە بەكۆمەڵێك عاریف و رۆحانیەو وەكو ئەوێ لای عاریفەكان ھەبە كە ئەمە شتیكە زۆر وردە بۆ ئەو كەسە كە ناصرئاس بێت {۳۱}.

ویلايەت سیستەمیکی گشتی فیهیە كە دەكریت ھەر ئیماندارێك پێی بگات، ھەموو ئیماندارێك (ولی الله) یە بەلام پلەوی ویلايەتەكە بە پێی ئیمانی مرقۆھەكان دەگۆرێت. واتە ویلايەت تايبەتمەندیەك نیە خۆی گەورە بیدات بە كۆمەڵێك لە مرقۆھەكان بەلكو ھەموو مرقۆھە ئیماندارەكان (ولی الله) ن، سوبحانی دەلیلی قورئانی بۆ ئەم بابەتە دینیئەو. ھەر وەكو ئیمامەتیش بەھەمان شیوہیە تايبەت نیە بە (أل بیت) ھو وەكو ئەوێ جەغفەرەكان دەلێن، بەلكو مەقامیكي ئیمانیە و ئەگەری ئەو ھەبە ھەر مرقۆفیكي ئیماندار بگاتە ئەو مەقامە، لێرەو دووبارە مامەلەکردنی ئەو مامەلەکردنیكي فەقیھانەبە. بۆ ئەوێ قسەكانم زۆرتر ھەر تیۆری نەبن بە نموونە پیشانی بەدەین، بۆ نموونە لە وەلامی ئەو پرسیارەدا كە چۆن دەكریت قەرئان بۆ ھەموو سەردەمەكان بشیت، لە كاتیكدا قورئان كۆمەڵێك لاپەرە دیاریكراو و كۆمەڵێك پیتی دیاریكراو! كە دەكریت بژمێرێن، ھەم پیتەكان، ھەم وشەكان و ھەم ھەزار و چوارسەد سال پێشتردا ھاتۆتە خوارێ چۆن بۆ ھەموو سەردەمەكان دەشیت؟ كە ئەمە گرفتێكە لە ھزری ئیسلامیدا بەبۆچوونی من ھەتا ئێستاش وەلامیكي جەوھەری و قول بۆی نیە جگە لە وەلامی ئایینی نەبێت كە وەلامی ئایینیش بۆ ئایینیەكان سوودی نیە، سوبحانی چۆن چارەبە ئەم قەیرانە دەكات؟ ئەو دیت پەيوەندی مرقۆھەكان دەكات بە پێنج پەيوەندیەو. پەيوەندی مرقۆھەل گەل خۆیدا، پەيوەندی مرقۆھەل گەل خودادا، پەيوەندی مرقۆھەل گەل

مروښه کانی دیکه دا، په یوه ندى مروښ له گهل مالدا، هروها په یوه ندى مروښ له گهل دوه لته دا، د هغه رموښت هم پینچ لایه نه له په یوه ندىه کانی مروښا هه ن.

په یوه ندى مروښ له گهل خودا، له بهر نه وهى هم له مروښیکه وه بڼ مروښیکى دیکه ناگورپت بهو هویوه ئیسلام وهك قورنات و شهرع هه مووی تیدایه، واته هه موو عیباداتی باسکرووه. په یوه ندى مروښ له گهل خودا له سرده میکه وه بڼ سرده میکی دیکه ناگورپت ئیتر هه مووی باسکراوه له قورناتا.

بویه ناکریت هیچ زیادکردن و که مکړدنیکی تیدا روو بدات، هر که مکړدنیك گورپنه له ئاییندا و هر زیادکردنیکیش (بیدعه) داهینانیکه له ئاییندا. که واته له بهشى پرستشده کان - عبادات - دا ناکریت هیچ که مکړد و زیادکردنیکی تیدا بکړیت {۳۲}.

په یوه ندى مروښ له گهل خویدا لای سوبحانی هم په یوه ندىه له دهره وه دا نیه به لکو له ناوه ویدایه که ململانیه کی قول له دهره و و نه فسدایه، نه وهى که مه ولانا باسی دهکات و ما زانه ململانیه نیوان موسا و فیرعه ون کوتایى هاتووه به لکو فیرعه ون و له نه نفسى تودا! ... که زانستى نه خلاق وه لامگووى نه میه، به حوكمى نه وهى که نه مهش له سرده میکه وه بڼ سرده میکی دیکه جیواز نیه، بناغى هم فیکره یهش بریتیه له وهى که چاک بوون له ناو مروښا بیته (مه له که) ئیدى نه توانیت خراپ بیت، دهکړیت جاروباریش هه له بکات به لام نه توانیت بگهړیت وه بڼ خراپى، وهکو چوون نه گهر که سیک خوینده وار بوو ئیتر جاریکى دیکه ناتوانیت نه خوینده وار بیت، دهکړیت جاریک له نووسینیکا هه له یهک بکات به لام خیرا راستى دهکاته وه کاتیک بوى دهرکه وت هه له ی کردووه. لیتره وه نه وه روشن ده بیت وه که ماموستا ناصر باوهرى به تیوریای دهره ونگه رایى هه یه له فله سفه ی نه خلاقدا که به پئی هم تیوریه چاک بوون شتیکی دهره و نیه، په یوه ندى مروښ له ناوه وهى خویدا نه له گهل که سانى دیکه دا، واته نه خلاق ریسیاه که له نیو مروښا، به لام بهو واتیاه نا که چاکه بکات، بزانه چهند وردبووه له توښینه وهى بابته کانی فله سفه ی نه خلاقدا، واته بریتى نیه له وهى یه کجار چاکه بکات چونکه دهکړیت خراپه کاره کانیش جاروبار له بهر رووپامایى (ریاء) چاکه بکه نه به لکو بریتیه له وهى که چاک بوون بیته مه له که تییدا وهکو چوون خوینده واری ده بیت مه له که له نیو مروښا، واته بهو مانایه ی که نه توانیت جاریکى دیکه خراپ بیت وه. نه مهش له بهر

ئەوئى لە مەرقۇبىكەو ھە بۇ مەرقۇبىكى دىكە ناگۇرپىت بۇيە ھەموو رىسا ئەخلاقيەكان لە ئايىندا باسكراون و ناكرىت زىادكرنىكىان بۇ بكرىت، ئەگەر كرا ئەو ھە زىادكرنىكە بە ناوى ئەخلاكو ھەگەرنا ئەخلاق نىە {۳۳} .

پەيوەندى سىيەميان برىتيە لە پەيوەندى مەرقۇلەگەل مەرقۇەكانى دىكەدا ئەمە لەبەر ئەوئى لە سەردەمىكەو ھە بۇ سەردەمىكى دىكە، لە كۆمەلگەيەكەو ھە بۇ كۆمەلگەيەكى دىكە دەگۇرپىت، ئەگەر قورئان بەھاتايە ھەموو رەھەندەكانى ئەم بابەتەي بەفراوانى باس بكردايە ئەو قورئان ھىندە گەرە دەردەچووكەس نەيدەتوانى يەكجاريش بىخويىتتەو ھە كەسش فرىا نەدەكەوت ھەموو ھوكمەكانى قورئان لەو بارەدا بزانيىت، چونكە پەيوەندى كۆمەلگەيەكى مەرقۇەكان لە كۆمەلگەيەكەو ھە بۇ كۆمەلگەيەكى دىكە و لە سەردەمىكەو ھە بۇ سەردەمىكى دىكە دەگۇرپىت، بۇيە قورئان نەھاتوو ھەموو رىسا كۆمەلگەيەكان باس بكات چونكە ئەوئەندە زۆردەبوون كەس بۇيە نەدەخويىنرايەو ھەروەھا مەرقۇەكانى ئەو سەردەمەش لىي تىنەدەگەشتن، بۇ نمونە ئەگەر باسى پەيوەندى بكردايە لە رىگەي ئەنتەرنىتەو ھە رەبىك چۆن لىي تىدەگەشت لەو زەمەندا! ... بۇيە قورئان لەبىرى ئەوئى باسى يەكەيەكەي رىساكان بكات ھاتوو باسى رىسا گەشتەكان دەكات لەو بارەدا واتە ئەو رىساينەئى كە دەكرىت لە ھەموو سەردەمىكدا دووبارە بىنەو ھەكو ئەوئى كە چووى بۇ ھەر مالىك لەدەرگاۋە برۆ واتە روخسەت ھەريگرە، كە ئەمە لەسەردەمى نوپىشدا بە ھەمان شىۋەيە، دەتوانىن بۇ تەلەفزيۇنىش بەكارى بەيىنن، لە ئەوروپادا ھىچ كەنالىك بۇيە نىە بچىتە نىو مالەكان بەبى مۆلەت، ئەو ھە لەولاتى ئىمەدايە كە بەبى ئەوئى بەخۇمان بزاني دەيىنن مالەكانمان و مندالەكانمان داگىركراون بە كەنالە ماھوارەيىيەكان (سەتەلايت) و ئىنتەرنىت! بە ھەپەمەكى و بەبى ئەوئى ھىچ مۆلەتتىكى پىيىدريت {۳۴} .

پەيوەندى چوارەميان پەيوەندى مەرقۇەلەگەل مالدا، لىرەشدا سوبحانى دەلايت لەبەر ئەوئى ئابوورى دوو بەشە و بوارى دابەشكردى ھەيە لەگەل بوارى بەرھەمەيتاندا، چۆن شت بەرھەم بەيىنرىت و چۆنىش دابەش بكرىت، ئەمەش لەبەر ئەوئى بابەتە ئابوورىەكان و دراوہكانى مامەلەپىكردى و پىشكەوتنى تەكنۆلۇژى و لەسەردەمىكەو ھە بۇ سەردەمىكى دىكە دەگۇرپىت، بۇيە سوبحانى دەفەرموئىت ئىتر قورئان نەھاتوو تەواوى رىسا ئابوورىەكانى بەرھەمەيتان و رىسا ئابوورىەكانى

دابه شکردن باس بکات، به لگو هاتووہ ريسای گشتی بؤ ئەمانه داناوہ وهکو ئەوہی که نابیت سو و ريبا ببيت، نابیت مال له دەستی کۆمه لیکي که مدا قورخ بکريت لکی لا یكون دولة بين الاغنياء منکم ياخود له کاتی بوونی جیاوازیدا و دوی دیاری کردنی ئاستی گۆراوی ژياندا که مترین ئەوہی زیاد له پتووستی ههیه دهبيت بیداته هه ژاره کانی کۆمه لگه ﴿ويسألونک ماذا ینفقون قل العفو﴾ که ئەمانه ش هه موویان بریتین له کۆمه له ريسایه کی گشتی، که واته قورئان لیره شدا هاتووہ ريسای گشتیه که ی باسکردووہ {۳۵}.

په یوه ندی پینجه میش بریتیه له په یوه ندی مرؤ له گه ل سیستمی سیاسیدا یاخود ده ولت به زاراوه ی ئەمرؤ ئەمه ش به هه مان شیوه له بهر ئەوہی له سه رده میکه وه بؤ سه رده میکی دیکه ده گۆریت، قورئان نه هاتووہ هه موو ورده کاریه کانی ئەو مه سه له یه باس بکات، که وه زاره ته کان چون دروست ده کرین و وه زیره کان ده بیت چون بن؟! بؤ نمونه له سه رده می پیغه مبه ری خودادا هه مووی له مزگه وتدا بووه، ده کریت ئەمرؤش به و جوړه بیت؟! هه موو حکومت له ناو مزگه وتیکی زۆر گه ورده دروست بکريت! ... بؤیه قورئان له مه شدا دووباره هاتووہ ريسای گشتی داناوہ، که زۆریه ی زاناکان ده لین بریتیه له دوو ريسای، یه کیکیان شورایه و ئەوی دیکه شیان بریتیه له عه داله ت {۳۶} - که به بۆچوونی من ته نها یه کیکیانه، ئەویش ته نها شورا که یه، ئەگه ر ئەمیان کرا ئەوا عه داله تیش هاتووہ ته دی چونکه عه داله ت ريسایه کی جیاوازیه له شورا به لگو هه ر خودی ئەوہیه. ئەگه ر زۆر له باسه که نه چینه ده ره وه، به لām من ره خه یه ک که له ده ستووری نوئی عیراقی هه مه ئەوہیه که هاتوون عه داله تیان له خودی ده ستووره که جیا کردۆته وه که ده بیت ده ستوره که خوی به و جوړه بیت که عه داله ت جیبه جی بکات! ... به کورتی ده مه ویت بلیم ئەو بناغه یه ی که مامۆستا ناصر دایده نیّت بؤ مامه له کردن له گه ل قورئاندا که قورئان ئەو پینج ته وه ره یه ی تیدایه که باسمان کردن، ده بینیت ئەمانه هه مووی له روکه شدا یه، واته ئەم دابه شکردنه دابه شکردنیکی فیهیه. چ سیستمه سیاسیه یان ئابووریه که یان سیستمه کۆمه لایه تیه که ی که باسی ده کات ده بینیت به ده ره وه یه، ته نانه ت په یوه ندی ئەخلاقیه که ی مرؤ له گه ل خودی خویدا کوشتنی خود نیه بؤ خودیکی دیکه وهکو ئەوہی که (عیرفان) ده لیت، که عیرفانی ئیسلامی وا ده لیت، واته وازه یانان له خۆت وه که ئەوہی مه ولانا له شیعریکیدا باس له سینه ری

خۇي دەكات، دەلئەت مەن كەي ماوم تا سىبەرم ھەبىت، سەھۇل كاتىك تۈايەو كۈا بوونى مەيە؟! عارىف ئەگەر نەما سىبەرى چۆن دەمىتتە واتە (خود) لاي عىرفان دەتۈيتەو، بەلام مامەلەي ئەخلاقى لاي مامۇستا ناصر تۈاندەو ھى خود نىيە و بوون بە خودىكى دىكە بەلكو ملەلانىيەكە لە نىوان مەرۇف و خودى خۇيدا، لىرەدايە كە چاكە لە ناخيدا دەبىتە مەلەكە بەلام دەشەت جاروبار ھەلەش بكات چونكە چاكەش و خرايەشى لەنۇدايە، بەلام ھەر زوو (ويتوبون مەن قىرىب) پەشيمان دەبىتەو واتە گۈاستەو ھى خود نىيە بۆ خودىكى دىكە بەلكو ھەر لەنۇ خودى خۇيدا، بۆيە دووبارە ئەمەش مامەلەيەكى فېقھيە {۳۷}.

تەنەت چۆنىتى مامەلەكرىنى مەرۇف لەگەل خۇدادا لاي سوبحانى دووبارە رىكخستىكى فېقھيانەيە، بەلام فېقھ بە مانا (غەزالى) ھەي، ژيانەو ھى زانستەكانى ئايىن لاي سوبحانى - احياء علوم الدين - كە بەبۆچۈنى مامەلەي عىبادى لاي مامۇستا ناصر زۆر نىزىكە لە فېكرى ئىمامى غەزالىيەو، بۆ نمۇنە كاتىك گۈي لە كاسىتەكانى باسى نوپۇزى مامۇستا دەگرىت، ھەست دەكەيت نوپۇز ھەموو ئەو واتايانەيە كە لە فېقھدا باسكراو بەلام بە مانا رووكەشەيەكى نا... بەلكو بە مانا قولەكانىيەو مەرۇف كاتىك قىيام دەكات ئەم قىيامە چى بۆ ئەو دەكات يان كاتىك كە ركۈع دەبات يان كېرۈش و... ھتە، واتە ھەموو نوپۇز لاي ئەو دوعايەكى بەرجەشتەي بىنراو و كرۆكى پەستشەكانە. دەبىنىت دووبارە ئەمىش رىكخستىكى فېقھيانەيە بەلام فېقھىكى رووكەشى نىو كىتەكان نا... بەلكو فېقھىك بە واتاي (الفهم الدقيق).

ھەرۈھە بۇنىيادى قورئان لاي ئەو ياخۇد تىگەيشتنى ئەو بۆ قورئان فېقھيانەيە، تەنەت گۇرپانە شارستانى و مېژووييەكان لاي سوبحانى لە دىدىكى فېقھيەو ھەي نەك فەلسەفى يان عىرفانى، ھەر خودى ئەو بانگەشەيەكى كە لاي زۆرىك لە فەقھەكان و لاي سوبحانىش بوونى ھەيە كە قورئان و شەرئ ئەۋەندە ئاسانە تايىبەت نىيە بە فەيلەسوفەكانەو ياخۇد بە عارىفەكانەو، بەلكو ھەموو كەس لە ئاستى خۇيەو بەشى خۇي لىي تىدەكات، ھەر خودى ئەو تىگەشتە تىگەيشتنىكى فېقھيانەيە چونكە فەقھ بۆ ھەموو كەسىكە، كارىكى فەلسەفى نىيە كە تەنە فەيلەسوفەكان بىزانن، يان ئىشېكى عىرفانىيە نىيە تەنە عارىفەكان لە ئامازە و ئىشارەتەكانى تىبگەن، لىرەو واتە مامۇستا ناصر فەقھ بۆ {۳۸}.

بيگومان به هوى به هيزى مه خيله وهيه و نه و زيره كيهى كه خوداى گه وره پيى به خشيوو به و كه سايه تيه به هيزهى كه هر له سهرده مى مندالى و قوناغى لاويتيه وه توانيوه تى رولى پيره كانى ده قهرى (پاوه)ى كوردستانى ئيران ببيت، ته نانه له سهرده مى شوږشدا (انقلاب)، كاتيك كه له درى شاي ئيران شوږشيان كردوو نه و لاويكى تازه پيگه يشتوو بووه به لام سهر كرده تى نه و شوږشهى كردوو، ته نانه كاتيك دره ئاينيه كانى نه و ده قهره شهرپان به خه لكى نه و ناوچه يهى كوردستان فروشتوو و شوږشى ئيرانيش وه لامى نه داونه ته وه، نه و هاتوو له برى ياخييون و ريڅخستنى چه كدارى - كه ياخييون سيفه تى هر لاويكه - هه ولى هوشيار كردنه وهى خه لكه كهى داوه و ريڅيوان و خوږيشاندانى ناشتيانه و جه ماوهرى ريڅخستوو و به ياداشتنامه ده سه لاتى شوږشى ئيسلامى له و بابه ته ناگدار كردوته وه. نه گهرچى زور گوشارى له سهر بووه له دوو رووه وه، له روويه ك فشارى دره ئاينيه كان كه زور خه لكيان نازار داوه، له روويه كى ديكه شه وه به حوكمى سوننى بوونى و هه بوونى مه دره سهى قورنان له نيو شارى پاوه دا زور فشارى پياوانى شوږشى ئيرانى له سهر بووه. له گه ل نه وه شدا ماموستا ناصر به هيزى چه كدارى وه لامى نه داوه ته وه هر چه ده هينده كه سايه تى به هيزى هه بووه له لاي دانيشتوانى نه و ناوچه يه كه ده يتوانى نه و كار ههش بكات، ته نانه و تاريكى به ناوبانگى هيه كه بۆ خه لكى نه و ناوچه يه داويه تى، به لام شيوازي توندوتيزى نه گرتوو ته بهر به لكو به ياداشتنامه به رز كردنه وه بۆ بهر پر سه كانى نه نجومه نى ئيرانى و به ريڅخستنى خوږيشاندنى مه دهنى هه ولى چاره سهر كردنى كي شه كهى داوه، به و لاوييه تيه وه و به و ته مه نه كه مه وه نه و تيگه يشتنه قوولهى هه بووه له دنيا و سياسي سهرده مى نوى، كه به بوچوونى من هيشتا فيكرى سياسيه كانى كورد نه گه يشتوو ته نه و ئاستهى كه نه و پياوه كردويه تى { ٣٩ }، نه ك ته نها لايه نى تيوراندى و بيريارى به لكو كرداريش له نيو شارى پاوه دا نه وهى كردوو كه نه م مامه له يهى سوبحانى دنيايه ك خوږين رزاندى گيږاوه ته وه، به داخه وه كه خه لكى ديكه زور بوونه ته مايهى نه وهى له و ولات و شوينه دا خوږين برژيت، به لام نه و به حيكمه تى دانا يانهى خوږى نه گهرچى پاشتر زور خراپ به سهر خوږيدا به خراپ شكاته وه و نه ينى بووه و ... هتد، له گه ل نه وه شدا نه يه يشتوو ببيت مايهى نه وهى فيتنه يه كه له وه زياتر كه بووه له و شوينه دا بخولقيت. واته تيگه يشتنيكى قوولى زور

سیاسی ھەبوو، ئەگەر سیاسەت بریتی بێت لە ھونەری مومکینات و رۆژناسی بە راستی ئەو زۆر واقع بین و رۆژناس بوو، زۆرباش لەو بابەتانە گەیشتوو، بۆیە ئەو رۆژگارەدا کە چەك زۆر بوو، حیزب و لایەنە ھەیارەکان زۆر بوون بە لām ئەو خەباتی مەدەنیانەى ھەلبژاردوو! لەو رۆژگارەدا شتیکی مەزن بوو. مەبەستم ئەو ھەیه لەگەڵ ھەموو ئەوانەشدا دواجار تیگەیشتنەکانی ئەو تیگەیشتنیکە فێقیانە بوون لە قورئان نە. تیگەیشتنیکی فەلسەفیانە و نە تیگەیشتنیکی عاریفانە.

ساتەکانی وەرگەران لە شارستانیەتدا:

تیگەیشتنی مامۆستا ناصر بۆ وەرگەرانی شارستانیەتەکان بە بۆچوونی من تیگەیشتنیکە زۆر نزیکە لە تیگەیشتنی (مەكئەنتایر) ھو. مەكئەنتایر قەناعەتى وایە کانتیک سیستەمە ئەخلاقیەکان گۆران ئیتر شارستانیەتەکانیش دەگۆڕن، خالی لاوازی شارستانیەتەکان لە کەمھێنانی سیستەمی ئەخلاقیان دایە. مامۆستا ناصریش باوەڕی وایە کە شارستانیەتەکان بە گۆڕینی سیستەمی ئایینیان لە نوێ بوونەو ھەدان، ئەو قەناعەتى وایە ھەموو شارستانیەتە کیتابیەکان - یەھود و نەسارا و ئیسلام - چۆن ئەمە لە یەھودیەکان سەندرایەو و درایە دەست فەسیحیەکان و ھەموو ئەو چۆن لەم دوو ئەھلی کیتابە سەندرایە و درایە دەست موسوڵمانەکان، کە ئەم گۆرانە دەکاتە بناغەى تەفسیرکردنی قورئان یاخود ریزبەندى قورئان. دەفەرموویت سورەتى (الفاتحة) دەقى ھەموو قورئانە و سورەتەکانی دیکە ھەموویان شەرحی ئەو دەقەن. جا لە سورەتى (البقرة) ھە پێیدا دیت کە ئەم سورەتە باسی وەرگەرانی میژوو دەکات، ئەویش سەندنەو ھە لە لافەتى خودایە لە سەر زەویدا لە یەھود و نەسارا و دانەو ھەتە بە موسوڵمانان، لای مامۆستا ناصر ئەمە تەو ھەردەى بنەرەتى ئەو سورەتەى ھەمووی باسی ئەو بابەتەى، ھەر بۆیەش لێرەدا باسی گۆرانی قبیلەى تەدایە، کە ئەمە رەمز و ھێمایە بە لای مامۆستا ناصر ھو، بە و مانایەى گۆڕینی رووگە لە (بیت المقدس) ھو بۆ مەككە سەندنەو ھە لە لافەتە لە ئەوان و دانەو ھەتە بە کۆمەڵێکی دیکە. لە سورەتى (آل عمران)دا باسی ھۆکارە زاتى و خۆییەکانى ئەو وەرگەرانە دەکریت کە بریتى لە لادانى عەقیدیان - انحراف العقيدة - کە شتیکی روونە و ئاشکرایە، نافەرمویت گۆرانی عیشقیان و ھەموو ئەو لای سەعید نوورسى بوونی ھەیه. بۆیە سورەتى (آل عمران)

به فراوانی باسی لادانی عه قیدی یه هود و نه سارا ده کات. دواى ئه وه له سوره تی (النساء) دا باسی هۆکاره بابه تیه کانی ئه و گۆرانه میژوویییه ده کریت، که بریتیه له سته مکردنیان له ژن و مندال، به و شیویه سوبحانی ریزیه ندیه که له هه موو سووره ته کانی قورئان پیشان دهدات، که بیرۆکه ی ئه مه ش بریتیه له گۆرانی شارستانییه ته کان - که ناکریت فراوانتر له سه ری قسه بکه م له بهر که می ماوه و کات- ده بینیت لیژه شدا دووباره دیدیکی فیه یانه زاله. ته نانه ت ئه و دوو ئایه ته ش که ده یانکاته بناغه ی قورئان له ته فسیرکردنیدا، که له ئایه ته کانی: ﴿هو الذی بعث فی الامین رسولا منهم یتلوا علیهم آیته و یزکیهم و یعلمهم الکتب والحکمة و ان کانوا من قبل لفي ضلل مبین﴾ (الجمعة/۲). ﴿ادع الی سبیل ربک بالحکمة و الموعظة الحسنه و جادلهم بالتی هی احسن ان ربک هو اعلم بمن ضل عن سبیله و هو اعلم بالمهتدین﴾ (النحل/۱۲۵). ده بینیت که دووباره ئه و بناغه یه ش که لیژه دا دایده نیت بناغه یه کی فیه یانه یه، واته مامه لیه کی ده روونگه را نیه له ناوه وه بی، مامه لیه که له ده ره وه ی مروّفا، بۆ نمونه له ته فسیری ﴿یتلوا علیهم آیاته﴾ ده ره رموویت ئه و ئایه تانه بریتین له ئایه ته کانی ﴿آفاق﴾ و ﴿أنفس﴾، سه یر کردنی ئاسمان و زه وی و... هت، له گه ل ئه ودا که له مروّفا که شف ده کریت، ته زکیه ش ﴿یزکیهم﴾ واته خویندنه وه ی ئایه ته کانی به هه شت و جه هه ننه م، ﴿و یعلمهم الکتاب و الحکمة﴾... کیتاب واته ریسا گشتیه کانی حوکه مه کانی شه ریعت، حیکمه تیش چوینتی جیبه جیکردنی ئه و ریسایانه. ئه م چوار شته که بریتین له خویندنه وه ی ئایه ته کانی ئافاق و ئه نفوس و ته زکیه (خویندنه وه ی ئایه ته کانی جه هه ننه م و به هه شت - که ته زکیه لای کاک ئه حمه د مانایه کی دیکه ی هیه - فیڕکردنی کیتاب (ریسا گشتیه کان) و ههروه ها حیکمه تیش (چوینتی جیبه جیکردنی ریساکان)، ئه مانه لای مامۆستا ناصر ستراکچه ریکه له هه موو قورئاندا دووباره بووه ته وه. بۆیه ده ره رموویت ژۆربه ی سووره ته مه کیه کان به ئایه ته کانی ئافاق و ئه نفوس ده ست پیده که ن. ته نانه ت ژۆرێک له هه لای موفه سیره کان به مه راست ده کاته وه، بۆ نمونه له سوهرتی (العادیات) دا موفه سیره کان - العادیات - به ئه سپی موجهیده کان راقه ده که ن، سوبحانی ده ره رموویت نا.... له بهر ئه وه ی له سه ره تای سووره ته که وه یه و سه ره تای سووره ته کانیش ئایاتی ئافاق و ئه نفوسه، ئه و ته فسیره شیاوتره که باس باسی هه وره کانه، نه ک یالێ ئه سپه کان که به ده م باوه ن، که ژۆربه ی ته فسیره کان

وایان باسکردوو، لە کاتی کدا باسی کەون و ھەوری ئاسمانە. دەبینیت ئو و رێسایە ی
 کە دایدە نیت ئو و تەفسیرانەش راست دەکاتەو {٤٠}.

تەنانەت دەفەر مویت ئو و سورە تانە ی بە ئایاتی ئە حکام دەست پێدە کەن وەکو
 سورەتی (الحج) یان سورەتی (الانفال)، ئەوا دەبێت لە سورەتە کە ی دیکە ی پێش
 تەو سورەتە دا ئایاتی تەزکیە و پێش ئە ویش ئایاتی ئافاق و ئە نفوس ببێت {٤١}، بۆ
 ئەو ی ئە و ستراکچەرە پارێزراو ببێت، لێرە شدا دووبارە مامە لە یە کە ی فێقە پێتە
 دەبیت. ھەروەھا لە و پۆلە ندیە دوانیە کە ی کە دەیکات بۆ نمونە ھەمیشە، ئۆیژ و
 زەگات بە یە کە وە، ئەم دابە شکردنە دابە شکردنیکی فێقە پێ بۆ قورئان. ھەموو ئە مانە
 ئە وە مان تێشان دەدا کە مامۆستا ناصر فە قیە بوو بە لام فە قیە ک بە مانا
 فراوانە کە ی، فە قیە ک کە ھە قی فێقە کە ی خۆی داوێ و ئۆز جێگە ی سەزنجە کە
 بەرپەرچێ ھەموو ئەو ی داوێ تەو کە پێچە وانە ی ئێستە لالە کانی ئەو بە یی ترس!
 زۆر بۆ ترانە و رەسە نانە بە یانی تێگە یشتنە کانی خۆی کردوو. تەنانەت ھەتدیک
 فەتوای شارێشێ ھە یە بە و مانایە، کە بە بۆ خۆی من فێکۆرێ ھە ندیکانی ئە کاک
 ئە ھە دەو و ھەرگرتوو و دواتر خۆی لێگۆ لێنە وە ی ئە شە ز کردوو، بۆ نمونە ئە و
 ھەمانە ی وایە کە سی بانگۆزێ یە گەم دە توانیت نە یوات بۆ ئۆیژ ھە یی، کە لای
 کاک ئە ھە دەش ھە مان شت ھە یە، ئە بە لام ستوبانی ھەانوو ئێستە لالێکی قووتر
 لە وە ی موقتێ زادی بۆ دەگات. بۆ یە من پیم وایە کە مامۆستا ناصر زۆرێک لە
 فێکۆرە کانی ئە کاک ئە ھە دەو و ھەرگرتوو بە لام دوا جار بە وە ی کاک ئە ھە دەش ھە
 ئە وە ستاو و بە لکو زیاتر بە دوایدا چوو و فێقە ی ھە بوو بۆ قورئان و بە مەش
 بۆ یادی قورئانی بەر پێشگریانە یی خۆی کە شنگردوو، ئەوایی ئەم بۆ یادی
 گرتووە تە بناغە ی ئە حکامە فێقە ی و توحو یە کانی خۆی لێدە رھێناو، ئەم
 قەشە یی ئێستە کردم پوختە یی ستوبانی. دوا ی ئە وە ش کە گە یشتووە ئە و
 دەرە نجام، واتە ئە وە ئێستە مامە ئە گرتی ستوبانی بێگە یل بە لچەند قوناغیکو،
 قوناغی کە نجی و ئە و کاتی خێرکی خۆی لێدە حۆجەرە فێقە ی تە قلیدێ و شە ز و
 فە قیە تی بوو بە لام سەرکە و قووتر ئە فە قیە کانی دیکە، ھەتتا ئە و کاشە یی کە
 ئە وە شە ی قورئانیان لە ھەزای پانە و زۆر شکردو، ئە گە ھە ئۆرێکانی و جەرە بەرە
 ، شارە ز بوو. لە فێکۆرێ شێخە کاک و بێرێارە کانیان فێکۆرێ موقتێ زادی ئە تە نانە ت
 فێکۆرێ شە فە ی و دواتریش شارە ز بوو و تێگە یل بوو ئە گە ھە فێکۆرێ بۆ یانی

موسولمان) دا، واته له دواي قوناغی فەقییه‌تی ب‌ه‌ول‌اوه که ده‌بیته مه‌لا له گوندی دوریسان ئیتر خەریکی خویندنه‌وه و به‌دواچوونی دەر‌ه‌وه‌ی ئاین بووه، له‌و کاتانه‌دا بووه که زۆر گفتوگۆی له‌گه‌ڵ لایه‌نه‌ چه‌پ و نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کانی ئی‌راندا کردووه و وه‌کو موع‌ج‌ه‌ب بوونی به‌ فیکری شیعی مه‌عریفه‌ی دەر‌ه‌وه‌ی ئایینی خویندووه‌ته‌وه... ئه‌مه‌ش قوناغیکی تری ژیا‌نی مام‌وستا ناصره. واته قوناغی یه‌که‌می خویندنی حوجره‌ی بووه، قوناغی دوهم فیکری سیاسی بۆ دروست بووه له‌گه‌ڵ فیکری دەر‌ه‌وه‌ی ئایینیدا که شتی لێ خویندووه‌ته‌وه و به‌دواچوونی زۆر قول و وردی بووه، هه‌رچه‌ند ئه‌م قوناغی زۆر ئاشکرا نیه و ته‌نانه‌ت ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ڵیدا ژیا‌ون زۆر که‌شفی ناکه‌ن، ره‌نگه‌ به‌سه‌یرکردنی کتیب‌خانه‌که‌ی دهریکه‌وێت که چ شتیکی دیکه‌ی خویندووته‌وه، ئیتر لێره به‌دواوه وه‌کو قوناغیکی نوێ وهرگه‌رانیک له ژیا‌نی سو‌بحانیدا دروست ده‌بی‌ت وه‌کو زۆریه‌ی بیریاره‌کانی دیکه، بۆ نمونه سه‌عید نوورسی دواي ئه‌وه‌ی که له روسیا ده‌گه‌رێته‌وه و له ته‌مه‌نی چل و پینچ ساڵیدا ئه‌و شو‌رپه‌ ره‌و‌چی و فیکریه‌ی بۆ دروست ده‌بی‌ت یان کاک ئه‌حمه‌دی موفتی‌زاده که له سالی چل و سێ هه‌تاویدا ئه‌وه‌ی بۆ دروست ده‌بی‌ت {٤٢}. مام‌وستا ناصریش به‌ هه‌مان شیوه له‌سه‌ره‌تای شو‌رپش و دواي شو‌رپشی ئیسلامیه‌وه بۆی دروست ده‌بی‌ت و ئیتر واز له‌و مه‌عریفه‌ دەر‌ه‌وه‌ی ئایینه‌ ده‌هێنێت و ده‌بیته که‌سیکی قورئانی، ئه‌م سه‌رده‌مه قورئانه‌شی به‌بۆچوونی من دوو قوناغی هه‌یه: قوناغی یه‌که‌م: ئه‌و کاته‌یه که ده‌یه‌وێت بونیادی قورئان بدۆزێته‌وه به‌پیشگه‌ریمانه‌یه‌کی فیه‌قه‌یه‌وه به‌لام زۆرباش و سه‌رکه‌وتووانه ئه‌و کاره ئه‌نجام ده‌دات، قوناغی دوهم: له‌نیو قورئاندا بریتیه له‌و قوناغی که ئیتر قیام ده‌کات و رازی نابێت به‌و ته‌شو‌به‌هانه‌ی به‌ناوی ئایینه‌وه له ئی‌راندا ده‌کرێن، سیسته‌می سیاسی به‌دیاریکراوی ئه‌و تێکدان و شی‌وا‌ندانه‌ی ده‌سه‌لاتداران و واعیزه‌کانی ئی‌ران ئه‌نجامی ده‌ده‌ن که ئه‌و ناویان ده‌نێت (محرف القرآن).... دین ئایه‌ته‌که‌نی قورئان ده‌که‌نه ده‌لیل بۆ شتانیکي نا‌قورئانی! لێره‌دایه که به‌بۆچوونی من مام‌وستا ناصر قیام ده‌کات، قیامیک که له‌سه‌ر ژیا‌ن و که‌سه‌یه‌تی خۆی زۆر ده‌که‌وێت ئه‌وه بوو دوا‌جار شه‌هیدیان کرد! لێره‌دایه که ستراکچه‌ری قورئانی به‌و دیده‌ی خۆیه‌وه که‌شف‌کردوه، واته بۆی دهرکه‌وتوه که قورئان ستراکچه‌ریکی هه‌یه، ئه‌م ب‌ه‌مه‌یه‌ش ده‌کرێت شارستانیه‌ت و... هتد، پێ بخوینرێته‌وه، ده‌گونجێت مه‌زه‌به‌که‌نی پێ راست بکه‌یه‌ته‌وه و ده‌کرێت شه‌هاده‌تی

پى ئەنجام بەدەیت! چونكە شاھیدیدان لای مامۇستا ناصر سى جۈرە... شاھىدى
 تاكەكەسى و شاھىدى خىزانى و لەگەل شاھىدى كۆمەلگەدا، شاھىدى دەبىت لەھەر
 سى ئاستەكەدا دروست بىت ئەگەر نا موسولمانان گوناھبارن! شاھىدى تاكەكەسى
 واتە كەسك بىت كە بىتە شاھىد بەسەر تاكە تاكەى كەسەكانەو، شاھىدى
 خىزانى واتە خىزانك بىت لەھەر كۆمەلگەكەدا بىتە شاھىدى خىزانى واتە خىزانك
 بىت لەھەر كۆمەلگەكەدا بىتە شاھىد بەسەر خەلكەو كە لە قىامەتدا وتیان
 بۆچى ئۆو وەك خىزانەكانى دىكە ئەھكامەكانى ئایىنتان جىبەجى نەكرد، بەلگەيان
 پى نەبىت لەسەر ئەوھى كە خىزانك نەبوو لە كۆمەلگەى ئىمەدا بتوانىن چاوى لى
 بكەن، ئىنجا شاھىدبون لەسەر ئاستى كۆمەلگەكان بەشیوھەكى گشتى، كە ئەمە
 يەكك لە دابەشكردنە زۆر جوانەكانە لای مامۇستا ناصر بەبۆچوونى من. كە دەشیت
 بووترىت ئەمە جۆرىكى دىكە داپشتنەوھى فېقھیانەترى فېكرى ھەسەن بەناپە كە
 لای ئەو بریتىە لە چاكسازى تاكى و چاكسازى خىزانىەكان و پاشان چاكسازى
 كۆمەلگە كە ئەمەش كورتە و بېرپەرى فېكرى ئىخوانیە. سوبحانى ئەمە
 دەبەستىتەو بە شاھىدیدانەو و لەسەر ھەرسى ئاستى تاك و خىزان و كۆمەلگە كە
 ئەمەش يەكك لە دابەشكردنە زۆر ورد و جوانەكانى لای سوبحانىە كە دىت رىسا
 كۆمەلگەكان لەنئو كۆمەلگەدا لە رىسا تاكى و خىزانەكان جىا دەكاتەو، كە
 دەشیت ئەمە بكرىتە بناغى زانستە مرقۇايەتەكان لە فېكرى سوبحانىدا و تەنانەت
 دەشكرىت بكرىتە نامەيەكى دوكتۇراش.

خالىكى ورد لەم بابەتەدا ھەيە دەمەوئە ئامازەى پېدەم ئەویش ئەوھە كاتىك
 سەبرى زانستە مرقۇايەتەكان دەكەيت لە رۆژئاوادا دەبىنىت دوو ئاستە، رىسا
 تاكەكان ئەوھى كە پەيوەندى بە تاكەكەسەو ھەيە، كە دەروونزانى ئەو
 زانستانەى پەيوەندىان بە دەروونناسیەو ھەيە نوئەرى ئەم ئاستەن لە زانستە
 مرقۇايەتەكان كە بە بۆچوونى من باشترە پى بووترىت (علوم النفس). ئاستى
 دووھەمیان ئەو رىسایانە دەگرىتەو كە پەيوەندى بە ھەموو كۆمەلگەو ھەيە. بەلام
 ناصرى سوبحانى بەم دووانە رازى نابی! بىگومان ئەمە يەكك لە ھىلە زۆر بارىك و
 جىاكەرەوھەكانى نئوان رۆژھەلات و رۆژئاوايە، كە بەبۆچوونى من ھەم ھەسەن بەننا
 پىكاویەتى و ھەمیش ناصرى سوبحانى كە دووبارە دیدىكى قورئانى ھەيە لەو
 بواردەدا باش پىكاویەتى كە لەم نئوانەدا ئاستىكى دىكەش ھەيە كە ئەویش ئەو

زانستانه ن که په یوه نډیان به خیزانه وه هه یه {۴۳}. ئه مه ئه و شته یه که له زانسته مرقایه تیه کانی روژئاوادا ونه، له وئ ئه م بواره بوونی نیه، هه ر بویه ش ئیستا خیزان ئه و رۆله ی نیه له وئ که پیشتیر بویه تی له کومه لگه کانی پیش مودیرنه دا!... خیزان له سه رده می نویدا شوینکه وته ی ریسا تاکیه کانه، واته ئاره زووی مرقه که یه بیه ویت خیزان دروست ده کات و بیه ویت وازیشی لیده هیتیت! به و مانایه ی که خیزان ئیتر ئه و ده زگایه نیه تاکی به شوین خویدا کیش کردبیت، به لکو ئه و خوی ئه و ده زگایه یه که به شوین تاکه وه یه!.

پیاوړکی روژئاوایي ده توانیت تاکوتایی ته مه نی له گه ل چه نډین ژندا بریت و لیان حیا بیتته وه، ژنیکش هه ر به هه مان شیوه یه. ده کړیت که سیک له روژئاوادا باوکیشی نه بیت و دایکیشی نه بیت و هیچ عه بییش نه بیت. به لآم ئه و که سه ی سه رنجی کومه لگه روژه لاتیه کان ده دات که به رای به نده ئه مه زور پیویسته هه مو روژشپیره کانی روژه لات بیزانن و ئاگاداری بن که زانسته مرقایه تیه کانی روژئاوا به ته نها ئیمه تیر ناکن. ئه گه ر ئیمه به ره و مودیرنه ده رپوین ئه و من قسه یه کم نیه، به لآم ئه گه ر هیشتا له روژه لاتدا ده ژین ئه وایجگه له ریساکانی تاک و ریساکانی کومه لگه، کومه له ریسایه کی دیکه شمان هه یه که ئه ویش ریساکانی خیزانه هه ر بویه له زانسته مرقایه تیه کانی روژئاوادا پیی ده ووتریت ئه حوالی شه خصی - قانون الاحوال الشخصیه - ئه گه ر لیړه دا سه رنج بده ین قوولی یاسامان بو درده که ویت!... به لآم به بچوونی من ئه مه ده بیت زانستکی دیکه بیت له ئاستی خیزاندا نه ئه حوالی شه خصی، که ناصری سوبحانی باش ئه مه ی پیکاهه که ده لیت شاهیدی سی بواره، شاهیدی تاک، شاهیدی خیزان، له گه ل شاهیدی کومه لگه. که واته ریسای تاک و ریسای خیزان و ریسای کومه لگه ش، که ده بوو فیکری ئایینی زورکاری له سه ر ئه مه بگردایه که یه کیک له دایته نانه کانی ئه و پیاوه بلیمه ته یه!.

دوباره ده توانین بلین زوربه ی چاره سه ری گرفته کانی کومه لگه له لای سوبحانی له دیدکی فیه یانه وه هه ولی بو ده دریت، به لآم دواتر باسی ئه وه ده که م که فیه لای ماموستا ناصر به مانا ته قلیدیه که نیه که ته نها ئه حکامی تاکه که سه ی بن واته وه که ئه وه ی حوکمیک بو فلانه شت و حوکمیک دیکه بو فلانه شتی دیکه یان بو فلان بابته ی دیکه به لکو ریسای فیه یه کان لای ماموستا ناصر به رزبوونه ته وه له حوکمی تاکیه وه که فلانه شت حه لآله و ئه وه حه رامه و ئه مه شیان مه کروه... .

به رهو سيستم، ئه مهش يه كيك له داهينانه كانى ئه وه كه توانويه تى فيقهى پى بهرز بكا ته وه. بۆ نمونه نايهت له ئابووريدا وهكو ئه وهى كه فهقيهه كانى ديكه كردوويانه هه رچى ئه حكامى فيقهى تاييهت به ئابوورى جياى بكا ته وه، هه روه ها نايهت له سياسته تا وهكو ئه وهى كه زۆر بينراوه له فهقيهه كانى سه دهى بيست به تاييه تى لاي عه ره به كان، فهقيهه گه وره كانيان و ته نانه تاز ه كانى وهكو زوجه يلى و... هتد، هاتوون هه رچى ئه حكامى فيقهى كه په يوه ندى به سياسته ته وه هه يه كۆيان كردووه ته وه. به لكو ماموستا ناصر هاتووه له خودى ئه و ئه حكامه فيقيانه سيستمى ئابوورى لى دروست كردووه كه ئه مه گه وره ترين داهينانيكه له فيكرى ئاينيدا كردويه تى {٤٤}. سوبحانى هاتووه له و ئه حكامانه ي په يوه نديان به سيستمى سياسيه وه هه يه سيستمى سياسى دروست كردووه، ئه مه شه رۆخى باسه كانى سيستمى سياسى لاي ئه و، كه واته دوباره ليژه شدا مامه له كردنى ئه و مامه له كردنىكى فيقيه يانه يه به لام سيستمى فيقهى! ... جوانتر له مه ته نانه ت كاتي ك كتيبى (فه تواكان) ي ده خوينا ته وه هه ست ده كه يت دابرا و نين له يه كترى به لكو هه ست به بوونى سيستمى كه يت، له كاتي كدا ئه مه له نويا ترين فه تواكانى فه قيه يكى گه وره و ناسراوى جيهانى ئيسلامى وهكو (يوسف القرضاوى) دا به دى ناكه يت، هه ست ده كه يت په يوه نديان به يه كديه وه نيه، ليژه دا باسى شتيك ده كات و فه تواى له باره وه داوه له ولاتر باسى شتيكى ديكه ده كات زۆر دور له ئه و، به و مانايه ي پرش و بلاويه كه هه يه له فه تواكانيدا {٤٥}، به لام ماموستا ناصر كۆى فه تواكانيشى سيستمى كه يت دروست ده كن! ئه و نايهت كۆمه له فه توايه ك بدات و پيشه كيه ك بنووسيت بۆ فه تواكانى به لكو پيشه كيه كى نووسيوه بۆ كۆى فه تواكانى! واته تيورا نديكى گشتى و دارپشتنى سيستمى كه يت و به پيى ئه و سيستمه فه تواكانى ئه نجام ده دات، كه ئه ويش له سه ر بناغه ي ته سه ور و ته سديقاتى ئاينيه {٤٦}. كه دي ت وينا كرده ئاينيه كان ديارى ده كات و پاشان ته سديقاته كان، يان جيهان بينى وه كه ئه وهى له ليكۆلينه وهى نويدا ده كريت، كه باب ته نوى پيوستى به چوار شت هه يه كه ئه وانيش برى تين له مه رام و جيهان بينى و ئامراز و چه مك، هه ست ده كه يت ئه و چوار شته له پيشه كى فه تواكانيدا داده ريژيت و به پيى ئه و چوار شته ش ذواى له گه له هه ر يه كه له فه تواكانيدا مامه له ده كات! دوباره سيستمى كه يت بۆ فيقهه كه ي داده ني ت. هه روه ها سيستمى كه يت بۆ ئيجتیهاد كردن و موخته هيد داده ني ت كه

موجته هيد كيځه، سيسته ميځ بؤ كه سي ئه هلي شورا داده نيت له باسي سيسته مه سياسي هه كيدا. هه روه ها بابه تي ئابووري لاي ئه و بابه تيكي پرش و بلاو نيه، ده بينيت كه هه مووي كو ده كاته وه له سيسته ميځدا و سيسته مه كه ش كو ده كاته وه له وشه يه كدا كه ئه و يش زار اوه يه كي قورئانيه و بريتيه له (الغفو) {٤٧}. كه به راستي ئه مه شتيكي زور گه وره يه لاي سوبحاني، بريني فيكري ئاييني ته قلديده ئه و خورافه يه ي تيكشكاند كه وا ده زانرا نيت ته واو فيكري ئاييني كو تايي هات.

ماموستا ناصر دوو شتي كرد، سه يري كرد هيشتا ئه و فيقه نه ريتيه شتي تيداماوه و ده كرئت داهيتاني نويتري تيدا بكرئت، ئه مه ش يه كيځ له خاله جه وه ري و جياوازه كاني نيوان (سوبحاني) و (عبدالكريم سروش) ه، به بوچووني من ئه و دوو كه سايه تيه چه ند جياوازيه كيان هيه، كه يه كيځ له جياوازيه كان ئه مه يه، عه بدولكه ريم سروش باوه ري وايه كه به فيقه سه رده مي نوئ دروست ناكريئت، كه منيش له مه دا وه كو حه قيقه تيكي زانستي بوچوونم پيچه وانه ي سوبحانيه كه ده كرئت دواتر باسي ئه وه بكه م، سروش له كتيبي (مديريت و مدارات) باوه ري وايه كه فيقه ده ولتداری پيناكريئت، چونكه فيقه شتي تيكه تيكه و جياوازه و سيسته م پيځ ناهينيت {٤٨}، به لام ناصري سوبحاني تواني ئه وه بسه لمينيت كه فيقه ته نها ئه حكامي پارچه پارچه و له يه كتر جياوازيه، به لكو سيسته ميځه به يه كه وه كه بؤ خوي تواني ئه وه بكات كه سيسته مي ئابووري و سياسي له فيقه ي نه ريتي ده ربه يينيت نه ك له مه زه به كان! ... به لام عه بدولكه ريم سروش ده لئيت به زانسته مروقا يه تيه كان موديري ته كو مه لگه ده كرئت نه ك به فيقه چونكه فيقه ئه حكامي ته قلديده و سيسته م نيه، به لام سوبحاني ده لئيت سيسته م هيه و توانيشي بيسه لمينيت كه هيه !.

هه روه ها له قوناغه كاني ته فسركردني قورئاندا لاي سوبحاني به هه مان شي وه هست به بووني سيسته ميځ ده كه يت. كه زوريه ي شته كان ئه حكامي فيقه ي پيدره ينان، ئه و دهره نجامه تازانه ي گرتووني هه مووي دهره نجامي فيقه ين. ته نانه ت زور جار حوكمي بوون و نه بووني عياده تيكي له شويځا تيځدا دوزيوه ته وه ! بؤ نمونه ته سبيحات له ساتي روزه لاتن و روزئاوا بووندا ﴿... قبل طلوع الشمس و قبل غروبها...﴾ يا خود نويزيكي سوننه ت له ساتي هه له اتني خوردا كه ئه مه لاي فه قيهه كاني ديكه باسنه كراوه، يا خود ئه و چاره سه رانه ي بؤ شته كاني سه رده مي

نوئي دهكات، بۆ نمونه بووني په يكهرو و وینه له ماله كاندا و ... هتد، نايهت وهك (محمد عماره) يان وهكو (محمد شحور) بهو شيويه ته فسيري قورئان بكات كه له گهل فيكري نويدا گونجاوه، به لكو سوبحاني ديت له فيكري فيقهی نه ريتيه وه وه لامیكي رازيكه ر بۆ ئه و بابه ته ده دوزيته وه! واته هه ر ئه و ئه حكامه ئوسوليانه ی خوی له قورئان و سوننه ته وه ده ريان ده هيتت ئه و ده ره نجامه ی پیده به خشن. ليره وه كه واته ناصري سوبحاني دوو شتي كرد، يه كيكيان ئه وه ی ئيمكانياتي فيقهی ته قليدي دوزيه وه، دوو هميشيان توانی بيسه لمينيت كه ئه مانه وه لامگوي بوشاييه كانی سه رده می نوين.

خه وشه كانی سه رده می نوئي لای سوبحانی:

لای سوبحانی له گه وره ترين خه وشه كانی سه رده می نوئي بريتيه له هه رچی زياتر دوو رځستنه وه ی مرقه كان له يه كتر، واته دروستبوونی جياوازی چينايه تی كه ئه مه يه كيكي له خراپه ترين ده ره نجامه كانی سه رده می مؤديرنه يه، به كيكي ديكه له خراپه كانی سه رده می نوئي بريتيه له دروستكردنی ململانی له نيوان نه ته وه جياوازه كاندا، ليره دايه كه ده كريت وه لامی چۆنيه تی فيكري نه ته وه یی لای ماموستا ناصر بدوزينه وه.

يه كيكي ديكه له ده ره نجامه خراپ و ترسناكه كانی سه رده می نوئي بريتيه له بوونی زه مينه ی دروست بوونی چيني ئاسنيني ده سه لاتدار و به رده وام قوستنه وه ی هه له كان و گه وره بوونيكي شير په نجه يانه، له ولاشه وه ژيرده سه بوون و لاوا تر بوونی چيني ده ره وه ی ده سه لات كه ئه مانه هه موويان بوشايي گه ورن له سه رده می نويدا، به لام سوبحانی وه لامی هه موو ئه وانه له قورئانه وه ده ره ده هيتت ياخود بلين له فيكري فيقهيه وه هه ولى پر كرده وه ی بوشاييه ترسناكه كانی سه رده می نوئي داوه. كه له كاسيته كانی باسی سيسته می ئابووری و سيسته می سياسيدا به روونی ده ره كه ویت بۆ نمونه به رزبوونه وه ی هه نديك بۆ ئاسمان و رۆچوونی هه نديكي ديكه ش به ناخی زه ويدا! يان ئه وه ی له فيكري نه ته وه بيدا كۆمه ليك نه ته وه خويان به (شعب الله المختار) ده زانن! ئه و وه لامی ئه و بابه ته ده دوزيته وه، وه لامی موسايانه به زاراهوی خوی، كه هه زره تی موسا هه م ئيشی نه ته وه ييشی كرده وه و هه م ئيشی پيغه مبه رانه ش، سه رچاوه ی هيزی هه ردو

شته‌کش یه ک شت بووه، ئەوه نیه که ناودژیتى -تناقض- له نښوانیاندا ببیت !. به درژى ژۆردارى و ستمى فیرعه‌وندا روښتووه‌ته‌وه له هه‌مان کاتیشدا مافی نه‌ته‌وه‌ی خۆشیش داوا کردووه ﴿وان ارسل معى بنى اسرائيل﴾ که به‌نى ئیسرائیل نه‌ته‌وه‌ی ئەو بوون، به‌بى ئەوه‌ی بۆچوونی شۆقینى بۆ دروست ببیت !... به‌لام فیکرى نه‌ته‌وه‌یى نوێ ناکریت ژيانى شۆقینى دروست نه‌کات که له لای (مه‌کنه‌نتاير)یش به‌هه‌مان شیوه‌یه، ئەو ده‌لێت من ژيانى لیبرالیم پى‌ باشتره‌ تا ژيانى جه‌ماعى {٤٩}، چونکه ژيانى به‌کۆمه‌ل مومکین نیه‌ فاشیه‌ت دروست نه‌کات ! به‌لام سوبحانى وه‌لامى ئەم پرسیاره‌ی دووباره‌ له‌ قورئانه‌وه‌ ده‌ره‌یتناوه‌ که‌واته‌ ده‌ره‌نجامیکى فیه‌قیه‌، هه‌روه‌ها سیسته‌مى شورا لای سوبحانى و نه‌قۆستنه‌وه‌ی ده‌سه‌لات و هه‌له‌ سیاسى و ئابووریه‌کان له‌ لایه‌ن که‌مینه‌یه‌که‌وه‌، لیژه‌شدا دووباره‌ هه‌ست ده‌که‌یت ده‌ره‌نجامیکى فیه‌قى گرتووه‌.

هه‌ست ده‌که‌یت ژۆربه‌ی شته‌کانى کاک ئەحمه‌دى موختى‌زاده لای مامۆستا ناصرى سوبحانى بوونیان هه‌یه‌ به‌لام قوولتر و قورئانیانه‌تر و مه‌قاسیدیانه‌تر، هه‌ر بۆیه‌ش ناصرى سوبحانى ژۆر له‌گه‌ل (شاطبى)دا ژیاوه‌ ته‌نانه‌ت کتێبه‌کانى (شاطبى) پوخته‌ کردوون {٥٠}.

هه‌روه‌ها شتێکى گرن‌گتر لای سوبحانى بریتیه‌ له‌ دۆزینه‌وه‌ی وه‌لامیکى فیه‌قیانه‌ی قوول بۆ کێشه‌یه‌کى جه‌وه‌ه‌رى وه‌کو (بابه‌تى کوشتار له‌ ئیسلامدا) که‌ به‌ تابه‌ت ئەم‌ۆ پرسیکى گه‌وره‌یه‌، بدۆزیته‌وه‌، بێگومان له‌ میژووی ه‌زرى نوێی ئیسلامدا دوو بالێ در‌ه‌بوون ده‌رباره‌ی جه‌هاد و فیکرى قیتال له‌ ئیسلامدا، بالێک که‌ به‌ته‌واوه‌تى و به‌مانای وشه‌ ئەوه‌یان به‌رجه‌سته‌ کردووه‌ و دواى په‌نجاکان و زیندانه‌کانى میسر ئەم فیکره‌ ته‌فکیره‌ ته‌ه‌جیره‌ ده‌رکه‌وتووه‌ که‌ فیکرى جه‌هادیان تا ئەوپه‌رى توند کردووه‌، دووباره‌ کۆمه‌لێکى دیکه‌ش که‌ له‌ کۆتایى سه‌ده‌ی نۆزده‌ و سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیستدا (ئه‌حمه‌دیه‌کان) له‌ پاکستان و هیندوستاندا ئەوه‌یان کردووه‌ که‌ فیکرى جه‌هادى به‌هه‌موو شیوه‌یه‌ک ره‌ت ده‌که‌نه‌وه‌ و ئەمه‌ش بۆخۆی داستانى خۆی هه‌یه‌، به‌لام مامۆستا ناصرى سوبحانى به‌ وه‌لامیکى فیه‌قیانه‌ی قورئانیانه‌، توانی تیۆراریزه‌کردنى فیکرى قیتال بکات له‌ ئیسلامدا، تیۆراندنیکى مه‌ده‌نیانه‌، تیۆریا‌یه‌ک که‌ هه‌م پێوه‌ره‌ نه‌ریتیه‌کانیشى پاراست بێت وه‌ک ئەوه‌ی که‌ ژۆر له‌ کلتوردا شاره‌زا بووه‌، واته‌ پێوه‌ره‌کانى شه‌رع (قورئان) و (سوننه‌ت)یشى پارێزگارى لێکرد و هه‌م

لەگەڵ پێداویستیەکانی سەردەمی نوێیدا ھیناویەتیەو. کە بە بۆچوونی من یەکیک
لە گەورەترین گرافتەکانی سەردەمی نوێ بریتیە لەوێ کە ناتوانیت دژەکانی خۆی
لەنیو خۆیدا جێبەجێ، ناتوانیت جێی ئەو کەسانە بکاتەو کە ئینکاری مۆدێرنە
دەکەن و رازی نابن بە سەردەمی نوێ جگە لەوێ بەکێکردنەو ھیان نەبێت و
لەناو بردنیان نەبێت.

ئێستا ئێمە دەزانین کە فیکری قاعیدە یاخود ئەوجۆرە بالە توندپەرۋانە یان بڵێین
ئەو تیرۆستانە بە زاراوەی ئەمڕۆ، فیکریکە ناتوانیت لەگەڵ سەردەمی نوێدا بژی،
بەلام ئەو ھەر ئەوان نین کە ناتوانن لەگەڵ سەردەمی نوێدا بژین، بەلکە سەردەمی
نوێش ناتوانیت لەگەڵ ئەواندا بژی، کە ئەمە قسەیە کە پێویستی بە روونکردنەوێ
زیاتر ھەیە. بۆ نمونە یاخی بوونی بزوتنەوێکانی گەنج و لاوان لە رۆژئاوا سەیر
بکەین، وەک یاخی بوونی (ھیبی) یەکان و ئەو یاخیبوونانە کە نەجەکانی رۆژئاوا لە
پەنجاکان و شەستەکاندا کردوویانە، کە بە بۆچوونی (شاھۆ سەعید) یەکیکە لەو
رۆشنبیرە کوردانە باش ئەم بابەتە ھیناوتە نیو رۆشنبیری کوردیەو کە لە
دوایین ژمارە گۆڤاری (رەھەند) دا باسی لێوە کردووە، واتە ئەو گەنجانە یاخین
لە ھەموو شتێک، ھەر کە سێکیان بینیوە رووتیان کردووە، ھەر دوکانیکیان دیوہ
وێرانیان کردووە، یاخیبوونی خۆیان لە کۆمەلگە بەشیوازی جۆراوجۆر پیشاندووە،
بەشیوازی جلپەرگیان، بە قەنافیژەکانیان و قۆرەنگاوەنگەکانیان، کە ئەمانە تازە
دیتە نیو ولاتی ئێمەو، لەوێ رەمزی یاخیبوونە بەو شتانە ھەرچەندە لای ئێمەو
رەمزی مۆدێرنە بوونە! کە لە رۆژئاوا ھەزاران نمونە لەو جۆرە ھەیە بەلام
مۆدێرنە لەوێ ئامراز و میکانیزمەکانی قبوڵکردن و جێکردنەوێ ئەمانە پێیە،
لەکاتی کدا ئەوان زۆر یاخترن لەوانە رۆژھەلات، بەلام سەردەمی نوێ ئامرازەکانی
جێکردنەوێ ئەم ھەرزە ئایینیە توندپەرۋە پێ نیە! ... لێرەو کە واتە کێشە کە دوو
سەرە، ھەم ئەوان لەگەڵ سەردەمی نوێ ناگونجین، ھەم مۆدێرنەش ئامرازەکانی
ئەوانی پێ نیە.

ناصری سوبحانی لە کاسیتەکانی باسی (قیتال) دا باش توانیویەتی تیۆریزە
ئەم بابەتە بکات بەبێ گۆڕانی تەفسیر، ھەر بە قورئان لە تەفسیرکردنی سورەتی
(محمد) و ھەروەھا لە تەفسیری ئایەتی جیھاد لە سورەتی (الحج) دا، واتە
توانیویەتی ھەم تیۆریزەکردنێکی پێشتری فێقھیانە باش بکات ھەمیش لەگەڵ

سهردهمى نوښدا بگونجيت، له هه مان كاتيشدا ؤو قهيرانه قوولئى كه فيكرى
 ئايينى و بزوتنه وه ئاينيه كانى تيكه وتوه به تاييه تى له كوتايى هه شتاكان و
 سهره تاي نه وه ده كاندا له كوردستان، كه زوربك له گه نه كانى له مه ترسى ؤو
 فيكره و تيا چوونيان رزگار كرد و ده توانم بللم ؤمه بوو به بناغى فيكرى بالئى
 ئىسلامى بئى ميليشيا و مه دهنى بؤ دروست بوونيان {٥١}، كه ؤمه ش دووباره
 مامه لكرديكى فيقيه. كه واته ده توانين بللين ماموستا ناصر كه سيك بووه زورتر
 ؤو لايه نه ئايينى گرتو ته خوى كه من به زاراوه ئى (فهقيه بوون) ليكم داوه ته وه،
 فيقه ش به و مانايه ئى كه ته نها ؤه حكامى خه مسه نيه، حه لال و حه رام و سوننه ت و
 موباح و مه كروه، به لكو به مانايه كى فراوانتره واته هه موو زانسته كرده ييه كان،
 هه موو ؤه وانه ئى ده چنه لايه نى كرده يى مرقفه وه كه له سياسه ته وه ده يگيرتته وه
 هه تا ئيشه قه لبليه كان. ليتره وه ده بينيت زوربه ئى بؤ چوونه كانى سوبحانئى له نيو
 ؤه مانه دا كوده ببته وه، هه رچه نده چركه ساتى فله سفى و عيرفانى لاي ؤو بوونيان
 هه يه به لام ده توانين بللين ته نانه ت ؤو چركه ساته فله سفى و عيرفانيانه ش كه
 باسيان ده كات له خرمه تى ديد كرده ييه فيقيه كه ئى خويدياه. بؤ نمونه له باسى
 ﴿اسماء الله الحسنئى﴾ دا باسى حال و چركه ساتى ده روونئى و مه قاماتى ؤه هلى
 ته سوف و عيرفان ده كات، هه ست ده كه يت ليتره شدا دووباره ته وزيفكرده وه يه كى
 ؤو بابته تانه يه بؤ بابته كرده ييه كان {٥٢}. ليتره وه كورته ئى قسه ؤه وه يه ماموستا
 ناصرئى سوبحانئى فه قيه يك بووه به ته واوى مانا، ؤه م بؤ چوونه فه قيه تانه ش كه
 ده كريت زورتر بوشاييه كانى سهردهمى مؤديرنه ئى پئى پر بكرتته وه يان به واتايه كى
 ديكه مؤديرنه زياتر له گه ل بابته ته فيقه ئى و كرده يه كاندا ده يكرت و جئيان ده كاته وه
 هه تا چركه ساته فله سفى و چركه ساته عيرفانيه كانى سهردهمى پئيش مؤديرنه.
 هه ست ده كه يت ليتره و له وئى له و گوران و قه يرانه كومه لايه تى و نيونه ته وه ييانه ئى كه
 له سهردهمى نويدا هه يه، بؤ چوونه فيقيه كان يان كومه له فيقيه كان زياتر ده توانن
 جيگائى خويان بكه نه وه هه تا وه كو لايه نه عيرفانيه كان و هه روه ها فله سفه كانيش.
 هه ست ده كه يت فله سفه ئى ميتافيزيك كه فله سفه يه كى پئيش سهردهمى مؤديرنه يه
 كه متر به رگريكارئى هه يه و كه متر باسى ليتره ده كريت، هه رچه نده بالئيكى فيكرى له
 ؤه وروپادا ده ركه وتوو كه به رامبه ر مؤديرنه بوونه ته وه ؤه گه رچئى خويان پؤست
 مؤديرن نين واته له سهردهمى نوئى خويه وه ره خنه ئى مؤديرنه ناكه ن به لكو له

کلتوری پېش مۆدیرنە و لە نەریتەووە ئێو کارە دەکەن کە ئەمە گەیشتۆتە ولاتی خوشمان {۵۳}، بەلام ھەست دەکەیت ھێشتا فەلسەفەى میتافیزیک، فەلسەفەى پېش سەردەمى مۆدیرنە ئێو توانا و ئامادەییەى نیه، واتە ئێو بەشەى ئایین کە پەيوەندى بەفەلسەفەو ھەیە ناتوانیّت ئێوئەندەى بەشە فێقیە کە ئامادەیی ببیّت. ئەمە لەلایەک، لەلایەکی دیکەو تەنانەت بەشە فێقیە کە زیاتر دەتوانیّت لە بەشە عێرفانیە کە بوونی ببیّت چونکە چەندین جار و لە شوێنى دیکەدا باسما کردوو کە سەردەمى مۆدیرنە سەردەمى عاریف بوون نیه. بەلکو سەردەمى تینوویەتیە بە عێرفان، سەردەمى تینووبوونە بە ئەزموونە رۆحیەکان، کە رەنگە گەورەترین ئەزموونیەک لە سەردەمى مۆدیرنەدا ببیّت خودی ئێو تینوویەتیە بیّت نە ئێو ھى ئەزموونی رۆحى دروست ببیّت و ئێو ئەزموونە رۆحیانەش کە دروست دەبن زۆر کەم تەمەن، زۆر کال، ناتوانن ئێو ئەزموونە گەورە بە بن کە شوکەیکە گەورە لە سەردەمى مۆدیرنەدا دروست بکەن {۵۴}، بەلام بەپێچەوانەو دەکریت بڵێین ئامادەیی لایەنى کردەیی ئایین -لایەنى شەریعەتى و فێقی ئایین- زۆرتەر، بۆ نموونە لە تابیەتمەندترین پرگەکانى مۆدیرنەدا ئامادەیی ھەیه وەکو لە سیستەمى بانکدا دەبینیت فەتوا ھەیه، ھەرودھا لە بابەتى چوونە سەر مانگ و تەنانەت لە بابەتى فۆتوکۆپیکردنى مرقّفا ئایینەکان فەتوايان ھەیه، تەنانەت بەرامبەر مافى مرقّفە فتوايان ھەیه! ... ئەمەش پیشاندەرى ئێو راستیە کە فێق زۆرتەر ئامادەیی ھەیه لە سەردەمى نوێدا.

سوبحانیش زۆرتەر ئێو بواردەى ھەلبژاردوو بۆ مامەلەکردنى لەگەڵ ئایین لەم سەردەمەدا، وە ک پێشتریش ئامازەم پێدا سوبحانى جیا لە فەقیەکانى دیکە توانى دووشت بکات : ئیمکانیاتیەکانى فێقی نەریتى پیشاندا و ھەرودھا سەلماندیشى کە ئێو داھینانانە و لەلامگۆ و پرکەرەو ھى پرسیار و بۆشاییەکانى سەردەمى مۆدیرنەن. کە لە فەتواکانیدا دەتوانیت زۆریک لەو تابیەتمەندیانەى ناصرى سوبحانى ھەست پێیکەیت، کە یەکیک لە گەورەترین تابیەتمەندیەکانى بریتیە لەو ھى کە فەتواکانى فەتواى سیستەماتیزە کراون، جیھان بینیک دادەرپێژیت و بەپێى ئێو جیھان بینیک فەتواکانى دادەرپێژیت دەتوانین بڵێین ئەمە یەکەم تابیەتمەندى فەتواى سوبحانیە.

دووھەمین تابیەتمەندى فەتواکانى سوبحانى بریتیە لەو ھى کە فەتواى عام و خاصی ھەیه، فەتوایک نیه بۆ ھەموو تاکەکانى نۆ کۆمەلگە وەکو لای فەقیەکانى

ديكه ده بېنرېت. فه توا هه يه تايبه ته به ئه هلى روخست و هه شه تايبه ته به ئه هلى عزمه ت. كه بۆ هه مووشيان باش ئيستيدلالى كردوه كه ده شيت بووتريت باشتيرين وه سفېك بۆ سوبحاني ئه وه يه ناوى بنين (فه قيهيكي به لگه دار - الفقيه المستدل) كه ئيستيدلالى قورئانى زورباش ده كات بۆ بابته كاني، به لام فه تواكاني جياوازن، بۆ نمونه ئه وه فه توايه ي بۆ كه سيكه ده يه ويت نوڭه رى ئاييني بكات جباوازه له فه تواي كه سانبي ديكه، يان ئه وه فه توايانه ي تايبه تن به ئه هلى عزمه ته وه جياوازن له وه فه توايانه ي تايبه تن به ئه هلى روخست، دياره كاتي خوڭيشي لاي فه قيهه كوڭه كان و لاي فه قيهه تازه كانيش ئه م مامه له به هه بووه كه فه تواكانيان جياواز بووه به لام نه گه يشتروه ته ئاستى حه لال و حه رام! بۆ نمونه بۆ ئه هلى عزمه ت وا باش بوو به وجوره بيت به لام خوڭى بخاته شويني ئه هلى روخست گوناھي ناگات { ٥٦ } به لام له فه تواكاني سوبحانيدا به و جوړه نيه، به لكو ئه وه فه توايانه ي تايبه تن به ئه هلى عزمه ت هى ئه وان و بويان نيه ليى بينه خواره وه، بۆ نمونه وه كه ئه وه فه توايه ي كه ئه هلى عزمه ت بويان نيه به شداري بكه ن له سوپاي سته مكاردا، يان ئه گه ر مه رجه كاني نوڭري هه يني نه هاتبنه دى بوى نيه به شداري نوڭري هه يني بكات، يان به زاراوه ي خوڭى ئه و بانگخوازه ي كه قيام ده كات فه تواي تايبه تي بۆ هه يه و له گه ل ئه مانه ش ده بيت له شته موباحه كاندا زيرتر له ئه هلى روخست خوڭى بگريته وه، بۆ نمونه ئه وه ده يسه لميڭيت كه بووني په يكه ر و تابلو و هتد، شتيكي حه لاله له نيو مالد و به حوكمي ئه وه ي ريسا گشتيه كه ي شه ريعه تي پيغه مبه رى خودا (د.خ) له گه ل ريسا گشتيه كاني شه ريعه ته كاني پيش حه زره ت وه كويك وان جگه له چه ند شتيكي هه نده كيدا نه بيت كه تايبه تمه ندى ئه و زه مه نانه ي ديكه يه، بويه به پشت به ستن به م ريسا گشتيانه له قورئاندا ده يدورځيته وه كه له به ر ئه وه ي بۆ سليمان پيغه مبه ر و... هتد، - درودي خودايان له سه ر بيت - په يكه ر دروست كردن دروست بووه كه واته بۆ ئيمه ش دروسته، ئه مه ش به پيى ئه و ئوسوله فيقهه ي كه خوڭى بۆ خوڭى داده نيټ، چونكه ئه و يه كيك له ريسا كاني بريته له وه ي كه ئه وه ي جائيزه بۆ ئه هلى كيتاب ئه و جائيزه بۆ ئيمه ش، هه ر ليڙه شدايه پرسيا ري ئه وه ي ليده كه ن كه له به ر ئه وه ي ئه وان شه راب ده خوڭنه وه كه واته ده بيت بۆ ئيمه ش دروست بيت، ئه و يش ده فه رموويت نا من ده ليم (ئه هلى كيتاب)! كه ئه صل وايه له نه حو و سه رفا ياخود له - علوم الآلة - دا كه هه ر حوكميك به ستره به

فه توكانيان. له كاتيكد فه توكاني ناصري سوبحاني زور سنووردان، نه گهرچي ته مه نيكي كه مي بوو به لام ده كرا فه توكاني زوربن، بويه نه م كرده يه كرده يه كي به ويست بووه، واته به وجوره نه بووه كه هر به سروشتي وا كه وتبته وه كه فه توای كه م بيت وه كو چون علي كوري نه بو تاليب - خودای لي رازی بيت - گيرانه وه ي فه رموده ي كه مه. به لام فه توكاني فه توای جه وه رين، واته له هه ناوی سهرده مه وه دينه ري، دياره كه ته مه ني مروقه به شي ته حقيق ناكات له هه موو بابه ته كاندا و به تاييه تيش ته حقيقيكي وردی له و شيويه، هه روه ها به هو ي مهرجه كاني ئيجتihad و موخته هيد بووني شه وه له سهرده مي نويدا كه سوبحاني چه ندين مهرجي بو موخته هيد داناه - دواتر باسی ده كه ين - بويه نه و ويستويه تي زياتر ته مه ني خو ي بو نه و شتانه دابني ت كه كرؤكي كيشه ي موسولمانانه له سهرده مي نويدا، بو نمونه باسكردني له سيسته مي ئابووري و سيسته مي سياسي كه كه م كه سي ديكه هه يه به و شيوه سيسته ماتيزه كرا و به و قوولي به بو چوو بيت، كه شتيكي جه وه رين له ژياني موسلماناني سهرده مي موديرنه دا، كه ده كریت سهرده مي نو ي كورت بكریت وه بو پاره يان ئابووري. بويه فه توكاني هه رچه نده كه م و سنووردان به لام زور جه وه رين، واته ويستويه تي ديراسه يه كي قورثاني بو كيشه جه وه ريه كاني نه مړو ي مروقا يه تي بكات. ليره وه ده توانين نه وه بلين كه كه سيك بووه به ته واوي مانا هوشيار بووه به شهرع و خويندنه وه ي فيقه يانه ي خو ي كه نه يويستوه هه چكاميان له بيناوي نه وي ديكه دا دابني ت هه روهك زوريك له روشنبراني ئاييني ده كه ونه ني و نه و قهيرانه وه كه يان نه وه تا زور ده به سترينه وه به ده قي ئايينيه وه و به پيشگريمانه ي داخراوي خويانه وه ده قه ئايينيه كانيش سنووردان ده كن، يان نه وه تا وازی ليده هيئن و به لام به نه فه سيكي ئاييني ده بنه موديرنيزميكي نو ي، به لام سوبحاني توانويه تي له و نيوانه دا خو ي راگير بكات. كه ده شيت بلين روشنبره چونكه هه م پي له ني و كلتوردايه و هه ميش ده زانيت رووه و كو ي ده بزويت. نه مه ش بو خوينده واريكي سالاني هه فتا و هه شتاكان نه مه زور زور گهره ييه.

هه روهك وتمان لای سوبحاني هه م عيرفان و هه م فه لسه فه ش كه ته وزي ف ده كرينه وه له بابه ته كانيدا له بهر خاتري بوچوونه فيقه كاني تي زياتر، بويه ده بينيت بوچوونه فه لسه فه يه كاني ته قلديدن نه گهرچي ده كریت بو هزي ئاييني ئيسلامي هه نديك شتي مه زنيان تيدا بيت، به لام به بوچووني من كه متر داهيناني ماموستا ناصر

لە بوارە فەلسەفە کەدا بوونی ھەیە. بۆ نموونە لە زۆریە بابەتەکانیدا پەشت دەبەستیت بە ھێز و کردار واتە - بالقوة و بالفعل - بە واتای جوولانی بەردەوامی توانای ئامادەیی لە ھێزدا بووی مەژۆ روو و کردار، کە ئەم دوو زاراوەیە لای سوبجانی زۆر دووبارە دەبێتەو، وەکو چۆن زاراوەکانی (تغییر) و (حرکت) لە فیکری فەلسەفە کاک ئەحمەدی موفتێزادەدا زۆر ئامادەیی ھەیە، ئەوا بوونی - بالقوة - و بوونی - بالفعل - لای مامۆستا ناصری سوبجانی زۆرتر بوونی ھەیە، کە ئەمە لە کلتوری فەلسەفە یۆنانیەو بە ئێمە بە جێماو، بەلام ئەو تەوزیفی کردووەتەو {٦٠}.

تەنانەت ئەو پۆلە ندیانە کە لۆژیکەکان کردوویانە بۆ (خەلق) لە ئاستە جیاوازیەکانی ژیا و بووندا کە دەست پێدەکات (مەخلوقات) ھەیانە بوونی ھەیە و زۆربوونیشی ھەیە، ھەیە بوون و زۆربوون و جوولەشی ھەیە، لە ئاستیکی دیکەدا مەخلوق ھەیە کە بوونی ھەیە و ھەچە خستەو ھەشی ھەیە و جوولەشی ھەیە و بەلام عیلم و ئیرادە ی نیه، ئینجا دوا جار لە ھەمویاندا عیلم و ئیرادەش ھەیە. ئەم پۆلە ندیە کە لای لۆژیکەکان ھەیە، مامۆستا ناصر زۆر بە جوانی تەوزیفی کردووە، بەلام زیادکردنیک بۆ نیه چونکە ئەمە ھەر بەو شێوەیە لای خەلکی دیکەش بوونی ھەیە، بەلام دەشت بوتریت تەنھا زیادکردنیک تایبەتی لای سوبجانیەو بۆ ئەم بابەتە ئەو ھەوێ تەوانیویەتی لە قورئاندا بۆیان بگەڕیت! ھەر بۆ نموونە ئەو مەخلوقە بوونی ھەیە و زیاد ناکات بریتییە لە (جمادات) ئەو ھەوێ بوونی ھەیە و زیادیش دەکات بەلام تەوانای جمان و جولانی نیه بریتییە لە جیھانی (روو ک- نباتات) پاشان بوون و زیادکردن و ھەرکە تیش ھەیە ئەو جیھانی ئازەلە (حیوانات) دواتریش ھەموو ئەمانە ھەیە زیاد لە وەش شتیک دیکە ھەیە (کە بە زاراوەی مەنتیقەکان پێی دەوتریت (فصل) کە ئەو شتە لە شتیک دیکە جیا دەکاتەو) کە بریتییە لە عیلم و ئیرادە بە نەسبەتی مەژۆ ھەوێ کە جیای دەکاتەو لە گیاندارەکان دیکە، وەک مەنتیقەکان دەلێن: (مەژۆ بریتییە لەو ئازەلە کە دەدوێت و قسە دەکات)، واتە مەژۆ گیانداریک گۆیایە. لێرەدا گۆیا بوون فەسلە بۆ مەژۆ کە جیای دەکاتەو لە ئەوانی دیکە، گۆیا بوونیش ھەر لای لۆژیکەکان خۆیان بریتییە لە عیلم و ئیرادە. ئەم دوو زاراوەیەش لە مەژۆناسی سوبجانیدا زۆرترین ئامادەییان ھەیە، واتە سەنتەری بوونی مەژۆ لای ئەو بەستراوە بەبوونی ئیرادە و زانستەو، بەو

مانايه ی هه موونزیک بوونه وهیه ک لای سوبحانی له مرقفی کامل بریتیه له و مرقفه ی هه م عیلمیشی هه یه و هه میش ئیراده، که ده کریت بابته ی مرقفناسی لای ماموستا ناصری سوبحانی قسه ی زورتیری له سه ر بکه ی ن. به لام ئه وه ی لیره دا مه به ستمه ئه وه یه ئه و چه مک و زاراه و فله سه فیانه ی که لای سوبحانی هه یه هه مان چه مک و زاراه کانی فله سه فه ی کلاسیکین، بۆیه ته نها داهینانیک ی ئه و لیره دا بریتیه له وه ی که یه کیتیه کی دروستکردوه له نیوان شه ریعت و ئه و بۆچونه فله سه فیانه دا، که فله سه سفه کانی دیکه له و بواره دا فله سه لیان هیناوه که ره نگه ئه مه جه نگ ی هه زار ساله ی نیوان فله سه سفه کان و شه ریعتناسان بیّت، هه روه ها ناصری سوبحانی توانویه تی جاریک ی دیکه ئه و چه مک فله سه فیانه بۆ تیگه یشتن له قورئان ته وزیف بکاته وه. ته نانه ت جیهانی به رزه خ که گه وه ره ترین قه یرانی فله سه سفه ئیسلامیه کان بووه له و سه رده مه دا، ئایا جه سه ته جاریک ی دیکه زیندوو ده یته وه؟ ئایا له جیهانی به رزه خدا ته نها رۆحه که زیندوو یان جه سه ته شه؟ ئایا مرقف له جیهانی به رزه خدا چی به سه ر دیت؟ که ئه مه به شیکه له جیهان بینی ماموستا ناصر - دواتر دیننه سه ر باسکردنی - که توانویه تی چاره سه ریکی زور ژیرانه بۆ ئه م کیشانه بدۆزیته وه له جیهانبینی ئایینی و له جیهانبینی ئیسلامیشدا.

تیۆریای مه عریفه ی سوبحانی:

هه روه ها هه ر ئه و پۆلبه ندیه جیهانبینیه ی ده یكات که مرقف دابه ش ده کات بۆ سئ هیژی پیکه وه به سترای جیاواز له یه کتر که بریتین له (بصر) و (فؤاد - قلب) و (سمع)، که ئه مجۆره پۆلبه ندیه لای زانا و فله سه سفه کانی دیکه به په رشوبلاوی بوونی هه یه، به لام دووباره بلیمه تی سوبحانی له وه دابه که توانویه تی به دیاریکرای له زاراه قورئانیه کانه وه ئه و جیهانه فله سه فیه بخولقیته ی. ئه و سئ زاراهیه که بناغه ی مه عریفه ی مرقف لای ناصری سوبحانی، بۆیه ده توانین بلیین جیهانبینی و تیۆریای مه عریفه - النظرية الابستمولوجية - له و سئ زاراه دا کورت ده یته وه که مرقف چۆن مه عریفه گۆده کاته وه.

سوبحانی پیتی وایه یه که مین ده روزه یه که مرقف له ریگه یه وه روبه روه ی غه یری خوی ده یته وه چ ئه و غه یره خودا بیّت یان مه خلوقات بیّت، چ مرقفه کانی دیکه ش بن، که ئه م سئ شته ش دووباره له فله سه فه ی کلاسیکدا زورتیرین ئاماده ییان هه یه

(خالق و بوون و مرقەکانی دیکە)، (بصر)، یەکەمین ئامرازیکیە کە مرقە بە ھۆیە وە رووبە پرووی دەرەوہی ببیتەوہ، واتە یەکەم ئامرازی بە دەستھێنانی مەعریفە بریتییە لە (بصر). بەلام لێرەدا دەبیت ئامراژە بەوہ بدەین کە (بصر) لای سوبحانی جیاوازی لە (عین-چاو) چونکە چاو لای ئاژەلەکانی دیکەش ھەیە، بەلام (بصر) بریتییە لەو ھیزە لەنیو مرقەدا ھەیە و شتەکانی دەرەوہی مرقیش دەبینیت و تەنھا بینینی رووت نیە بەلکو ریسای گشتیش لەو شتانەش دەرەوہیت کە دەیانبینیت. رەنگە ئەمە بتوانین بڵین نزیکە لە (ئەزمون) ھوہ لەسەر دەمی مۆدیرنەدا، چونکە مرقەکان لە سەردەمی نویدا لە رینگە ئەزمونەوہ ریسای گشتی دەرەوہین، بۆ نمونە چاو دەبینیت لە بوونی پلەیکە گەرمی دیاریکراودا قەبارەیی تەنیک زیادی کردوہ، ھەر ھەوا تەنئ دیکەش دەبینیت لەمەش ھوہ دەگاتە ئەو دەرەنجامەیی کە تەنەکان بە گەرما دەکشین. بەلام (بصر) ھەر بەوہوہ ناوہستیتەوہ ریسای گشتیە کە دەرہیتت بەلکو سیستەمی نیوان ریسای گشتیەکانیش دەدۆزیتەوہ، واتە لەنیوان ھەر کۆمەلە ریسایە کە لە بووندا دەتوانیت سیستەمیک پیک بەیتت، بەو مانایە وە ک دکتۆر سروش دەلێت بۆی دەرہکەوێت ئەم بوونە ئەندازەیکە تێدایە و ئەندازیاریکی ھەیە.

ئەم بوونە شتیکی پڕشوبلاو نیە بەلکو بینایە کە یان پیشانگاہیە کە وەکو سەعید نوورسی دەلێت، تابلۆی جوان و نەخشین لە ھەموو شوێنیکەوہ تێیدا رازاوہ تەوہ. ھیزی (بصر) دەتوانیت ھەست بەمانە بکات بەلام ئەم ھیزە ئیشی ھەتا ئیرەییە و ناتوانیت بگاتە پشٹی ئەو سیستەمانەوہ، واتە ئەم بوونە کەشف دەکات بەلام نازانیت لەپشٹی ئەم بوونەوہ چیە! ئەوہ بەھیزیکی دیکەییە کە ئەو بوونە کەشف دەکرت، پێوستی بە دروستبوونی وەرگەرانیکی (قلب) یکە لەنیو ئەو سیستەمدا و دەتوانیت ھەنگاوێک بنیت، وە ک مەولانا دەلێت تەنھا ھەنگاوێکە و تەواو، ھەنگاوێک بەسەر سیستەمەکاندا بنیت و بکەوێت بەو دیودا و خواوہی ئەو بوونە بۆ کەشف ببیت، ئەویش ھیزی (فؤاد) ە، یان ھیزی (قلب) ە کە ئەو بازدانە دەکات. ئەم ھیزەش ھیزیکی مردوو نیە کە تەنھا دەرەنجامیکی لۆژیکی وشکی ببیت، بەلکو ھیزیکی زیندووہ، تەنھا زانست نیە بەلکو ئیختیاریشی تێدایە. بەلکو تەنھا زانست نیە لەگەڵ بوونی ئیختیاردا بەمانا وشکە ئەخلاقیە کە ی کە بتوانیت فلان شت بکات یان نەیکات بەلکو تاسە و شەوقیشی ھەیە، تینووہ بۆ پشٹی ئەو سیستەمە دادەگیرسیت. کە

وشه‌ی (فؤاد) له (فئد) دوه‌یه به‌مانای داگیرسان، که ده‌شیت بلّیم دۆزینه‌وه‌ی ریشه‌ی وشه‌کان و وشه‌ناسی - فیلؤلوزیا - لای مامؤستا ناصری سوبحانی ئاماده‌یه‌کی زۆر گه‌وره‌ی هه‌یه که ده‌کریت بووتریت ئه‌مه یه‌کێک له خاله به‌هیز و هه‌روه‌ها لاوازه‌کانی سوبحانی، که دواتر زۆرتر قسه‌ی له‌سه‌رده‌که‌م {٦١}.

لیره‌وه که‌واته هیزی (فؤاد) هیزی که موشتا قه‌ بۆ پشته‌ی سیسته‌مه مادیه‌کان، هیزی که (خاوه‌نی) ئه‌م بوونه که شف ده‌کات، به‌هۆی ئه‌م هیزه‌وه که تاسه‌ی بۆ هه‌یه به‌لام هیشتا ناتوانیت برانیت کتیه و چیه؟ هه‌ست به‌بوونی ده‌کات به‌لام نازانیت چیه! لیره‌وه هیزی سیته‌م دیته‌بوون که ئه‌ویش هیزی (سمع) ه، که ته‌نها ریگه‌یه‌که بۆ گه‌یشتن به‌و شته‌ی له پشته‌ی ماده‌وه‌یه، ئه‌ویش ریگه‌ی وه‌حیه. من نزیکه‌ی زیاتر له دوو سال خۆینده‌وه و به‌دواداچوونم کرد له بواری ئایینه‌کان و به‌راوردی نێوانیان - درسه‌ مقارنه‌ الادیان - هه‌ستم کرد ئه‌م سیلیرمه ته‌نها له ئایینی ئیسلامدا به‌م چه‌شنه‌ بوونی هه‌یه! هه‌م پشت به‌ستن به‌ بینین - که ئه‌مه دکتۆر عه‌لی شه‌ریعه‌تی زۆر باسی کردوه که ده‌لالت ته‌نها کتییکی ئاسمانی که زۆرترین ته‌رکیزی له‌سه‌ر چاو بیت بریتیه له قورئان - هه‌م هیزی (فؤاد) یش که به‌شه‌ مروّیه‌که لیره‌دایه، هه‌م هیزی (سمع) یش. زۆربه‌ی ئایینه‌کانی دیکه ده‌لّین بپیسته‌ نالّین بیننه، به‌لام ئایینی ئیسلام ده‌لّیت: هه‌م بپیسته، هه‌م داگیرشه، هه‌میش بیننه!

ئه‌م سیلیرمه‌ش ده‌کریت بلّین ئامرازه‌کانی مه‌عریفه‌ن لای سوبحانی و له قورئانیشدا ته‌وزیفی کردونه‌ته‌وه. که به‌ پروای مامؤستا ناصر ریزه‌بنده‌ک له‌نێوان هه‌ر سێ هیزه‌که‌دا هه‌یه، واته‌ یه‌که‌مجار (بصر) دیت ئینجا (فؤاد) و دواتر (سمع)، هه‌رچه‌نده له قورئاندا پێش و دواکه‌وتنیک هه‌یه له نێوانیاندا، که سوبحانی ده‌فه‌رمووت له‌و شوێنه‌ی قورئاندا که (سمع) پێشکه‌وتوه ئه‌وه باس باسی وه‌حیه ئه‌گه‌رنا بونیادی سه‌ره‌کی بریتیه له‌ بوونی (بصر) و (فؤاد) و (سمع) یه‌که له‌ دوا‌ی یه‌که، چونکه یه‌که‌مجار چاو ده‌بینیت ئینجا دلّ داده‌گیرسیت و دواتر مروّف گوی ده‌گریت به‌هیزی (سمع). که ده‌شیت بلّین ئه‌مه له‌گه‌ڵ فه‌یله‌سوفه‌کانی مه‌عریفه‌ی ئایینی رۆژئاوادا نزیکه‌کی هه‌یه به‌بێ ئه‌وه‌ی سوبحانی له‌و بواره‌دا خۆینده‌وه‌ی ببیت، بۆ نمونه (جیمس جویس) ده‌لّیت: کاتی که هه‌موو توانا‌کانی مروّف واته‌ هیزی (بصر) کۆتایی هات ئینجا هیزی (سمع) ده‌ست پێده‌کات، کاتی که هه‌موو کوچه‌ و کولانه‌کان گه‌یشتنه‌ بنه‌ست ئینجا مروّف بۆ ئاسمان سه‌ر هه‌لده‌بریت. هه‌ست

دەكەیت نزیكەك ھەبە لە نێوان ئەو بۆچوونەى (ناصرى سوبحانى) و ئەو جۆرە بۆچوونانەدا. لێرەشەو ە ناكړیت مړۆښك (بصرى) نەبیت ببیتە موخاتەبى ئاین - دەرکړیت مړۆښك چاوى نەبیت بەلام ناکړیت (بصرى) نەبیت، واتە بە زمانە ئوسولپەكەى قسە بكەین بالځ بوو بېت، نەهەر بالځ بوو بېت بەلكو دەرکړیت (حاجە) شى ببیت، كە ئەمە شتیکە سوبحانى زۆر باسى كړدوو، بۆ ئەو ەى موخاتەب بېت بە گوتارى ئایینى تەنھا ئەو ەندە بەس نیه ئەو كەسە موكلەف بېت بەمانا ئوسولپەكەى بەلكو لەگەل بالځ بوونیشیدا دەرکړیت پېوېستى بەو گوتارە ھەبیت. كە ئەمەش یەكك لە داھینانە ئوسولپە زۆرجوانەكانى ماموستا ناصرە. واتە دەرکړیت بلین ئەمە میتودیکە لە ئوسولپە فېقەدا سوبحانى ھیناویەتیە ناو ەو. كە لەو ە و پېش بە پەرتهوازەبى لای زاناکانى دیکە بوو بەلام ئەو ەى كە ببیتە بەشیک لە ئوسولپە فېقە سوبحانى كړدوویەتى: ئەحكامى ئوسولپە فېقە ئەحكامە ئەزەلیەكانى قورئان تەنھا بە بالځ بوونى مړۆښك نابنە تەكلیف بەسەر مړۆښك ە بەلكو دەرکړیت حاجە شى بەو ئەحكامانە ببیت، چونكە ئەگەر پېوېستى نەبوو بابیشى گړتەو ە و موكلەفیش بېت ئەوا ئەگەرى ئەو ەبە لەبار بچیت، دەرختیک ئەگەر زیاد لە رادەى پېوېستى خۆى ئاوت كړدە بنەكەى لەبرى سوود زیانى بۆ دەرختەكە ھەبە! مړۆښك با موكلەف بېت بە حوكمەكان بەلام ئەگەر پېوېستى پېى نەبوو ئەوا دەرکړیت بەبار بەسەر یەو ە و بەرگەى ناکړیت. بۆیە سوبحانى قەناعەتى وایە تەناتە زیکرەكانیش بەو شتو ەن. كە ئەو نمونە یە دەرکړیت ە بە ھاو ەكانى پېغەمبەرى خودا (د.خ) ھى وایان بوو پېغەمبەرى خودا ئەمرى پېكړدوو كە تەسبیحات بكات، ھەبوو ئەمرى پېكړدوو ئیستېغفار بكات، واتە بەپېى پېوېستى ئەو مړۆښك. لێرەو ە ھەموو حوكمە ئایینیەكان بە بۆچوونى ناصرى سوبحانى لەپال سى مەرجى ئوسولپەكاندا كە بریتین لە بالځ بوون و عاقل بوون و موسلمان بوون، چوارەم كیش پېوېستە كە بریتیه لە بوونى (حاجە). بوونى ئەو چوار مەرجەش پېكەو ە مړۆښك ەكەنە موكلەف لە حوكمە شەرعیەكان. بۆ نمونە حوكمى جیھاد بە مانای (قیال) ھەر ئەو ەندە بەس نیه كە ئەو كەسە (بالځ بېت) و (عاقل بېت) و (موسولمان) بېت، بەلكو دەرکړیت خۆیشى و كۆمەلگەكە شى پېوېستى بەو قیتالە ببیت {٦٢}، ئەمە ئامادەبیهكى گەورە ەبە لە فېقەى ئوسولپە ناصرى سوبحانیدا. تەناتە (حاجە)ش تەنھا پېوېستیهكى رووكەش نیه بەلكو رەنگە پېوېستیهك بېت

بجېته پشټی نه فسېشه وه، ته نانه ته له گفتوگوځيه كيدا له گهله (مه لا نه حمه ده) ناوځكدا دواى نه وهى كه شته كانى خوۍ به يان دهكات (ناصرى سوبحاني زور بليمه ته و لپها توه له بواړى ليكولېنه وه و گفتوگودا و باش ئادابه كانى نه و بابته ى له بهر چاو گرتوه، سوبحاني يه كيك له گه وره ترين شاره زاياني زانستى ئادابي به حس و مونازره بوو) دوايى دهيسه لمينيت هر كه سيك به و شيوه يه بير نه كاته وه له ئايين لايداوه، يه كسهر نه وهى به رامبه رى نه مه ئيستيفلال دهكات و ده لئيت دهى من باوه پم به وهى تو نيه كه واته من له ئايين دهرچووم! بو نه وهى دوايى به خه لكى بفروشيت وه كه من ته كفركراوم له لايه ن سوبحانيه وه! سوبحاني دهفه رموويت: نا.. رهنكه من نه متوانى بيت تو ناماده بكه م و ببېته (سامع) بو من يان به يانه كانم له و ئاسته دا نه بن تو دنيا بكن كه نه مه ئايينه. هه تا ئيستش پهرده يه كه له نيوان من و تودا هه يه كه ناهي لئيت گويمان له يه كترى بيت نه گهرچى به يه كيشه وه قسه دهكەين {٦٣}! به كورتى دهيه وئيت بلئيت كه هيشتا من نه متوانيوه حابه كه ى تو بدوزمه وه يان له بنه رهدا تو پيوستيت به وهى من نيه. له بهر نه وه نه و حوكمه ى من ناتگريته وه، نه گهرچى له رووكه شدا نه و (بالغ و عاقل و موسولمان) يش بوو! كه واته بابته ى حابه لاي سوبحاني بابته تيكى قولله، كه ده توانين بلئين بوونى هيژه كانى (بصر) و (فؤاد) و (سمع) و بوونى مروء و هكو هه بوويه كى خاوه ن عيلم و ئيختيار و پيوستى (الحابه) ش بابته كانى (مه عريفه تناسى) و (مروفتناسى) لاي ناصرى سوبحاني پيكد هئين. دهكريت بلئين نه مه تيوريائى (ئيستيقرائى) يه له زانستى لوژيكا كه شته كان يه كه يه كه كوده كه يته وه تا ريساى گشتيان لى دروست دهكەيت، دواتريش له ريسا گشتيه كانه وه دهگه يته سيسته ميك، واته نه مه بريته له ريگاي ئيمبريقى كه به رامبه ر ريگاي ميتافيزيكه، ريگه ى ئيمبريقى له پاره كانه وه - جزء - ده جولئيت بو گشت - كل -، به لام ريگه ى ميتافيزيك به پيچه وانه وه، ريسا گشتيه كه ده دوزيته وه و دهيكاته بناغه بو دهرهينانى به شه كان - جزئيات - ده توانين بلئين ناصرى سوبحاني له تيوريائى مه عريفه ى خويدا - الابستمولوجيا - توانى ئيمبريقيا و ميتافيزيك پيكد وه كو بكا ته وه، كه هه تا ئيستاش گرفتكي لوژيكي كون و نوييه، نه مه ش داهينانكي ديكه ى سوبحانيه له مه عريفه ناسى خويدا و كه سيك خوئنده وهى له و بواره دا نه بيت رهنكه دهركى نه م بابته نه كات. سه رده مى نوئ سه رده مى جولانه له به شه وه بو گشت، به كورتى نه زموون و

ئيمبريقيايه. له كاتيكداسه ردهمى كؤن له (كل) هوه دابه زيوه بؤ (جزء)، واته ميتافيزيك بووه. ليژه شهوه هه موو ئه وانهى باس له عه قليه تى ميتافيزيكى ده كهن به هه له دا چوون، چونكه ميتافيزيك عه قل نيه به لكو پروگرام و ميتوديكه له ريگه يه وه له (كل) هوه ديته وه بؤ (جزء) و به رامبه ر ئيمبريقيايه. كه ناصرى سوبحاني توانيوه تى كؤر دهنه وه يه ك بكات له نيوان ئه و دوانه دا، به بؤ چوونى من هيجكام له لؤژيكه كان نه يان توانيوه وه بكن. بؤ نمونه كه سېكى وه كو (محمد باقر الصدر) كه رهنه گه وره ترين لؤژيكى سته سدهى بيستم بيت له شارستانيه تى ئيسلاميدا، كتيبيكى هه يه به تاييه تى له سه ر (استقراء)، هه روه ها له كتيبي (فلسفتنا) شدا زؤرياش ئه و بابته تى روون كر دؤته وه - بيگومان ئاشكرايه شيعه كان له فه لسه فه دا زي ره كن - به لام له گه ل ئه وه شدا (محمد باقر الصدر) نه يتوانيوه كؤر دهنه وه يه ك له نيوان ميتافيزيك و ئيمبريقيدا بكات، وه كو دوو شتى جيا له يه كتر ده يانينيت و دوو چارى هه مان گرفت بووه. به لام ناصرى سوبحاني توانيوه تى به كؤر دهنه وه يان چاره تى ئه و گرفته بكات. بؤ نمونه لاي سوبحاني جولان له (بصر) هوه به ره و (فؤاد) بريته له ئيمبريقيا چوونه له (جزء) هوه بؤ (كل)، به لام ئه م ئيمبريقيايه ده كاته بناغه يه ك هه تا رييساي گشتى تيدا ته وزيف بكات. واته بانگه شه تى ناصرى سوبحاني له و بواره دا بريته له وه تى كه به هو تى ئيمبريقيا - بصر - هوه رييساي گشتى كه شف ده كات به لام ئه م تا ئه و كاته تى ده كاته لوتكه تى كه مالى خو تى ئيتر دوا تى وه ئيمبريقيا يان ئه زمون به رده وام نيه وه كو ئه وه تى ئه زمونيه كان ده لئن به لكو هه تا كه شف كر دنى رييسا گشتيه كه يه و گه يشته له (جزء) هوه به (كل)، ئيتر ليژه وه ده توانيت رييسا گشتيه كه بكيته بنه مايه ك بؤ (جزء) يك هيشتا ئه زمونيشته نه كر دوه. به ميه كه توانيوه تى هه م ئيمبريقيا ته وزيف بكات هه ميش بيكا ته بناغه يه كى ميتافيزيكى بؤ ئه و شتانه تى كه هيشتا كه شف نه كراون. واته له ريگه تى (بصر) هوه رييسا گشتيه كان دي. به كورتى به هو تى ئيمبريقيا وه - ريگه تى حسى و ئيستيقرائى - دي ت رييسا گشتيه كه كه شف ده كات، به لام كه شف كر دهنه به رده وام تا دوا ماده ناچوليت و به رده وام هه ر مژول تى كه شف كر دن بيت به لكو كه گه يشته خال ك دهر كه وت بابى ئه و نه ده به رييسا كه تى پى بدوز تته وه ئيتر ده بيتته بناغه يه كى گشتى و تا راده تى وه تى جوز ئيا ته كان شاهيد بن به سه ر رييسا گشتيه كه وه.

بۆ نمونه له دیراسه کردنی قورئاندا بۆی دهرده که ویت که مروّف خه لیفه ی خودایه له سهر زهوی، که یه کیکه له بۆچوونه خیلایه کان به وهی ئایا مروّف خه لیفه ی فریشته و جنۆکه یه یان خه لیفه ی خودایه ؟! ... قسه ی زۆری له سهر کراوه، به لام سوبحانی ئه وه ده سه لمینیت که مروّف خه لیفه ی خودایه له سهر زه ویدا، لیره وه سوبحانی به دیراسه ی ئیستیقرائی و (سمع) یشه وه ده گاته ئه وه دهره نجامه ی که خدا هه رچی پێویست بێت بۆ ئه م خه لافه ته به م مروّفه ی به خشیوه، هه رچه کیش ریگر بێت له ریی ئه وه خه لافه ته دا ئه وا خدا ئه و توانایه ی به مروّف داوه له سهر ریگه ی خۆی لایبه ریّت.

جا لیره وه دوا ی ئه وه ی که سوبحانی ئه م ریسایه ی بۆ دهرکه وت، ده فه رمویت ئه مه شه مانای (الرحمن الرحيم) - یه کیکیش له و شتانه ی که زیان به مروّف ده گه یه نیت و ده بیته ریگر له به رده م جیبه جیکردنی خه لافه ته که ی یاخود ئه و ئه مانه ته ی پێی سپێردراوه بریتیه له نه خۆشی، بۆیه ئه و ده لیت من قه ناعه تم وایه هیچ نه خۆشیه ک نیه له مروّف دا چاره سهر نه کریت ئه گه رچی هه موو پزیشکه کانی دونیاش له سهر ئه وه کۆک بن که چاره نا کریت. ئه و من به و ریسایه ی خۆم ده توانم پێچه وانه ی ئه وه به سه لمینم که نه خۆشیه ک ببیت هه تا قیامه ت چاره نه کریت! بۆیه ده فه رمویت من له و سهر وه دیمه وه، ئه وان له م سهر وه ده رۆن، له ریگه ئیستیقرائیه که وه، یه که یه که نه خۆشیه کان ده بینن، به لام به و ریسایه گشتیه ئه و سهرم لیگرتووه که هیچ نه خۆشیه ک نیه به بێ چاره سهر! {٦٤}، سه یر ده که یت لیره دا ریگه میتافیزیکه که ته وزیف ده کات. لیره شه وه ده توانین بڵین سهره پای ئه و سێ هیژه ی دیکه له مه عریفه تناسی سوبحانیدا - لای خه لکی دیکه ش باس کراوه و بابه تی له سهر نووسراوه - به لام چواره میکیش هه یه که بۆیان که شف نه کراوه ئه ویش بریتیه له میتافیزیک و به مه ش جیهانی بونی ئه و پیاوه به ته وا وه تی کامل ده بیّت.

مروّفناسی لای ناصری سوبحانی:

یه کیکێ دیکه له بابه ته قووله کان لای ناصری سوبحانی بریتیه له مروّفناسی ئه و، به بۆچوونی من ئه مه ش یه کیک له و تیگه یشته قوولانه یه که سوبحانی له

کلتوری ئیسلامیدا کە شفی کردوو، دەتوانم بڵێم کە توانیویەتی بە ھۆیە وە سەردەمی نوێش بخوێنیتەو.

ئەو دوالیزمە ی کە لای ناصری سوبحانی ھەبە بریتییە لە خەلق و ئەمر کە ھەم لەبەاسی سیستەمی سیاسی و سیستەمی ئابووری و ھەم لە مەزھەب و ئاسیە کەیدا و ھەروەھا لە بابەتی (علوم الحدیث) دا کە ئاردوویەتی بۆ زاناگانە کەنداو کاتی ک و یستوویانە ئەنسکلۆپیدیای زانستی فەرموودە دابنن، لە تەفسیرەکانیدا و لە زۆریی بابەتەکانیدا دیکەیدا تەوزیفی کردوونەتو، کە بریتییە لە زانست و ئیرادە و ئەوانیش دەچنە ناو بابی خەلق و ئەمرەو، سوبحانی دەفەر موویت ھەموو شتێک کە خودای گەورە دروستی کردوو دوو لایەنی ھەبە، لایەنی دروستبوونی ئەو شتە واتە خەلق بوونی، لەگەڵ ئەو ئەرکە ی کە ئەو مەخلوقە ھەبەتی، کە ئەو باوەری وایە ھەموو شتێک لەم بوونەدا وەزیفە ی خۆی ھەبە و دەبێت ھێندە ی ئەرکە کە ی خویشی چاوەروانیان لێ ھەبێت. واتە لای ئەو مانای ئایەتی ﴿...أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ...﴾ {٦٥} بریتییە لەوە ی کە ھەر ھەبوویە ک لەم بوونەدا لە ھەمان ئەو کاتە ی کە خەلق کراوە ئەمریکیشی پێدراوە، بەو مانایە ی کە ھەر مەخلوقێک ئەمریکیشی ھەبە. جا ھەموو شتەکان ھەر لە سەرەتاوە تا دەگاتە دروستبوونی مەزھەب - کە لە کاسیئەکانی باسی سیستەمی سیاسیدا بەجوانی ئەم تیۆریایە ی شیکردوووەتو و ھەروەھا لە شوێنەکانی دیکە و لە (المفاهیم) دا {٦٦} کە بۆ خوێندکارانی نووسیوە لەسەری بخوینن بە ھەمان شێوە باس دەکات یان ھەردوو چەمکی (استعداد بالقوة) و (استعداد بالفعل) یش بە ھەمان شێوە دەکرێت بووتریت نزیک لەم بۆچوونەو.

لەوێوە کە باسی ئەو دەکات سەرەتا ئەو دەمە ی ئەم بوونە شتێک بوو لە شێوە ی دوکەلدا و پاشان ئەو قوناغانە ی دیکە ی بوونی تەیکردوو، ھەر شتێک لەم قوناغانە ی بووندا لەگەڵ بوونە کەیدا ئەمریکیشی ھەبوو، بۆ نمونە دوکەل لەگەڵ ئەویدا کە وەکو دوکەلێک بوونی بوو لە ھەمان کاتدا ئەمریکیشی ھەبوو بریتی بوو لەوە ی بگۆریت بۆ سەر قوناغای دواتری بوون و ببیتە ماددە. پاشانیش کە بوو تەبارستاییە ک و ئەمیش خەلقی بوو بەو سیفەتانەو کە ھەببوو، ئەمریکیشی بوو کە بریتی بوو لەو توانایە ی بۆ تەقینەو بوویەتی بۆ دروستکردنی زەوی و بەشەکانی دیکە ی بوون. دوا ی ئەو ی کە زەوی دروست بوو دوبارە ئەویش خەلقی ھەبە وەکو بوونی زەوی، ھەروەھا ئەمریکیشی ھەبە کە بریتییە

له و توانايانهى له زهويدا ههيه بۆ په رستش و ئاوه دانكردنه وه. ده بينيت هه تا ده گاته مړۆڤ هه ريه كه له شته كانى ناوبوون هه م خه لقه كهى له لايه ن خوداوه بووه -جل جلاله- هه م ئه ركه كه شى له لايه ن خوداوه بووه. به لام كه ده گاته زهوى هه ست ده كه يت خوداى گه وره زهوى دروستكردوه وهكو خه لق به لام ئه مرى ئه م زهويه كه برىتیه له عيماره ت و عيباده ت ليره دا خودا -جل جلاله- وازى ليه يئاوه و داو پتیه ده ست خه ليفه يه ك {٦٧}.

ليره دا يه گفتوگوى نيوان خودا و فرى شته كان ده ست پيده كات ﴿و اذ قال ربك للملئكة انى جاعل فى الارض خليفه قالوا اتجعل فيها من يفسد فيها و يفسك الدماء و نحن نسيح بحمدك و نقدر لك قال انى اعلم ما لا تعلمون﴾ (البقرة/٣٠) كه واته ليره دا يه ماموستا ناصرى سوبحانى ده فهرمو و يت مړۆڤ خه ليفه ي خودا يه، واته ئه و ئه ركه ي له شته كانى ديكه ي بووندا خودا خوى جيبه جيبى ده كرد له گه ل دروستبوونى زهويدا دا يه ده ستى مړۆڤ وهكو خه ليفه ي خوى له زهويدا، به مه ش سوبحانى ده يسه لمي نيت كه مړۆڤ خه ليفه ي فرى شته و جنوكان نيه، به لكو خه ليفه ي خودا يه له سه ر زهويدا. ليره وه دروستبوونى مړۆڤ شى هاوكاته له گه ل بوونى ئه ركي كدا كه ئه ويش ئه مرى په رستشكردن بۆ خوداى گه وره و ئاوه دانكردنه وهى زهويه، واته ئه مرى زه وى شى درايه ده ست! ليره شه وه هيو مانيزم و گه وزه ي مړۆڤ ناسى ناصرى سوبحانى ده ست پيده كات كه مړۆڤ له چ مه قامي كى مه زندا ده بينيت، ئه مري ك كه له وه و پيش ئه نجامى ده دات. ليره به دواوه ده بيت مړۆڤ ئه نجامى بدات! ليره شدا يه كه ئه م مړۆڤه پيويستى به دوو شت هه يه، پيويستى به زانست هه يه كه كار هكه ي بزانيت، پيويستى به ئيراده هه يه بۆ ئه وهى ئازاد بيت له ويدا كه ده يكات يان نايكات. به لام فرى شته كان ته نها عيلمه كه يان هه بووه ئه ويش به و ئاسته قوول ه لاي مړۆڤ نا ﴿... و علم آدم الاسماء كلها...﴾ بۆيه ده ركى ئه م بابته ناكه ن هه رچه نده قه ناعه تي كى ته واويان به برپاره كه ي په روه ردگار بووه چونكه خو يان نه يان توانيو وه ئه زموونى ئه وه بكه ن كه لاي مړۆڤ هه يه و له و بابته تينه گه يشتون، بۆيه مړۆڤ بۆ ئه وهى بتوانيت ئه م ئه مرى خه لافه ته جيبه جيبى بكات دوو شتى پيبه خشراوه كه برىتين له (زانين- علم) تواناى ناوليتنان يا خود (بارت) گووته نى تواناى ره مزاندن، يان ده توانين بلين بوونى (زمان- لغة-language) يه لاي مړۆڤ. هه روه ها (ئيراده) ش كه بتوانيت شتي ك بكات يا خود نه يكات ﴿و هديناه النجدين﴾ ليره وه هه ست ده كه يت

ئەم دواليزمه له بۆچوونه كانى مامۆستا ناصردا زۆر ئامادهيى و حزرورى ههيه، بۆ ههموو شتێك تهنها بوون عيلم به و شته بهس نيه به لكو دهبيت بهشى ئىختياريشى تيدا بيت، واته له ههموو زانستێكدا بوونی خودی زانستهكه بهتهنها بهس نيه به لكو بهكارهينانى خودی زانستهكهش گرنگه، بۆ نموونه ئەو دهليت بۆ بهرگدرويهك تهنها ئەوهنده بهس نيه شارهزايى له كارهكهيدا ههبيت به لكو دهبيت دهست پاكيش بيت له كارهكهيدا و قوماش و پارچهى موشتهريهكانى نه درزيت {٦٨}.

ئەمه ئەو دواليزميه كه سوبحانى له تهفسيرى قورئاندا زۆر تهزيفى دهكات. كه ئەمه بناغهيهكى لۆژيكي دهرهوه ئايينيشى ههيه چونكه فۆكۆياما له كتيبي (دواين مرۆف-the last man) دا تهنها لايهنى عيلمى مرۆف باس دهكات، -باسى بازارى ئازاد و ديموكراسى دهكات. بهلام له كتيبي (قهيرانى متمانە-trust) دا لايهنى ئىختيارى مرۆفى باس كردوه، كه دهتوانين بلين يه كه مى ئەم دواليزميه كار له سهر ئيرادهى مرۆف ناكات به لكو بكورزى ئيرادهى مرۆفه. ئىختيار بۆ مرۆفهكه ناهيلىتهوه، تهنانهت كه له ياسا دهرباز دهبين دهماندهنه دهست راگهيانندن كه راگهيانندن چه زهكانم بۆ ديارى دهكات له ربي كه ناله كانى تيفى و ئەنته رنپتهوه، بۆيه دهتوانين بلين مۆديرنه سهردهمى كوشتنى ئيراده و ئىختيارى مرۆفه ئەگه رچى پيچهوانهى ئەوه بانگهشەى بۆ دهكريت. ئەو ههموو ريكخراو و بزوتنه وانەش كه له سهر مافه كانى مرۆف قسه دهكەن ماناي ئەوهيه كه هيشتا مرۆف و مافه كانى مرۆف بوونيان نيه بۆيه ئەوهنده به جىددى و شيلگيرانه گرنگ گيراوه كه ببيت، واته ئىختيارى نيه، مرۆف به دهستى خۆى نيه چۆن پۆشاكێك بكاته بهرى، تهنانهت جۆرى خواردنه كهشى به دهست خۆى نيه... هتد، ههموو شتهكانمان بۆ ديارىكراوه.

بۆيه ئەم سهردهمه ئەگه نه لپين سهردهمى كوشتنى مرۆفه ئەوا لانى كه م ئيرادهى له مرۆف سه ندوتهوه. له كاتيكد زانسته كوون و كلاسيكيه كان له سهر دواليزميه (زانست) و (ئيراده) لاي مرۆف به يهكسانى ئيشيان كردوه، بۆ نموونه ئەگه سهرى زانسته كانى فهرمووده -علوم الحديث- بكهين ئەوا له زانستانه دا ئەو كه سهى كه فهرمووده دهگيرپتهوه -الراوى- تهنها شاره زابوونى له گيرپانه وه و ناسينى فهرمووده كاندا بهس نيه، به لكو دهبيت متمانە شمان پيى ببيت كه درۆ ناكات له گيرپانه وهى فهرمووده دا. ئەمه ئەو دواليزميهيه كه مامۆستا ناصر زۆرباش كه شفى كردوه و به بۆچوونى من باش رۆحى زانسته ئىسلاميه كانى ناسيووه، كه له

ديدى مرقئاسيشه وه بۆ ئەم بابەتە رۆشتوو. دەبين كاتيك باسى موسا دەكات كه وهسفى ئەو ليه قورئاندا به ﴿قوى أمين﴾ كراوه. سوبحانى دةفەرموويت ﴿قوى﴾ هكەى پەيوەندى به شوانىكردنه كه يەوه هەيه كه شارەزابوون وليها توويە لەو كارەدا و ﴿أمين﴾ هكەشى لايەنى ئىختيارە كه يەتى. ياخود كاتيك باسى يوسفى پيغەمبەر دەكات كه (حفيظ عليم) ه، دةفەرموويت (حفيظ) هكە پەيوەندى به شارەزا بوونى له بەرپۆە بردنى ئابوورى و لايەنە زانستىە كه يەوه هەيه. كه واتە لای مامۆستا ناصر مرقؤ دوو ديوى هەيه تەنها دەرک نيه وەك ئەو دى فەلسەفەى كلاسيكى يۆنانى كۆن مرقؤ تەنها بۆ دەرک و زانين كورت دەكاتەوه كه هەر بوونى حىكمەت بەسە بۆگرەنتى بوونى هەموو چاكه يەك لای مرقؤ. سوبحانى دةفەرموويت: نا... ديوىكى دىكهى هەيه. تەنانەت له فەلسەفەى كلاسيكى ئىسلاميشدا كاتيك ئەو يەكيتىەك له نيوان (عاقلي) و (مەعقول) دا دروست دەكات هەست دەكهيت حىساب بۆ لايەنى ئىختيارى مرقؤ ناكات. ليەروە جيهانبينى مامۆستا ناصر بۆ مرقؤ تەنها كورت نابيەوه بۆ دەرک و زانين و يەكبوونى نيوان عاقل و مەعقول بەلكو حىساب بۆ لايەنى ئىختيار و ئىرادەى مرقؤش دەكات، به مانايەكى دىكه تەنها لايەنى تەوسيفى (prescriptive) نەگرتوو كه كارى مرقؤ تەنها وەرگرتنى مەلومات بيت و بەمەش بەردەوام مەعريفەى زياد بكات، بەلكو لايەنى تەوسيفى (normative) به هەمان شێوه حىسابى بۆ كراوه و له مرقؤناسى خويدا لايەنى ئىختياريشى لای مرقؤ فەرماؤش نەكردوو {٦٩}.

قەيرانى فيكرى ئىسلامى و سوبحانى:

قەيرانىك كه ئەمڕۆ له فيكرى ئىسلامى نويدا بەدى دەكات برىتيە لەو دى كه نەيتوانيووه بپواتە نيو كۆمەلگەوه. ئەمە ئەو خالەيه كه ئىسلاميه كان هەستيان پيەكردوه يان ئەگەر هەستيشيان پيكرديت نەيتوانيووه دەست نيشانى بكەن و بەيانى بكەن. به بەردەوامى پارتە ئىسلامى و بزوتنەوه و ريخكراوه ئىسلاميه كان دروست دەبن بەلام ناتوانن بچنە نيو كۆمەلگەوه! ناتوانن هونەر دروست بكەن، ناتوانن ئابوورى دروست بكەن، هەروەها ناتوانن سياست دروست بكەن كه خويان متمانەى تەواويان بەوه هەيه كه دەتوانن بيكەن، بەلام ئەو ديواره نەبينراوه چيه كه ريگە نادات ئەنجامى بدەن؟! به بۆچوونى من سوبحانىش لەم بابەتەدا لەژێر

کاریگەری فیکری ئیسلامی نویدایە کە دەشت بلیم ئەمە ئەو رەخنەیه کە من ھەمە لە بابەتی سیاسی و سیستەمی ئابووری لای ئەو، فیکری ئیسلامی و سوبحانیشت لەم بواردەدا دەکریت بۆ (کۆمەلە) یەك بشیت بەلام بۆ کۆمەلگە ناشیت. ئیمە ئەگەر لە رووی سۆسیۆلۆژیەو سەیری کۆمەلگە بکەین دەبینین ھەندیک خەسلەت وتایبەتمەندی ھەن بۆ کۆمەل و ھەندیک خەسلەت و تایبەتمەندیشت ھەن بۆ تاکەکان دەگەرێنەو. بە ھۆکمی ئەو فیکری ئیسلامی نوێ زۆرتر کاریگەرە بە فیکری ئیشتراکی ھەتا فیکری لیبرالی، بۆیە ھەست دەکەیت زۆرتر بەلای بابەتە بە کۆمەلەکاندا رویشتون ھەتا بابەتە تاکەکان.

ھەرچەندە بەبۆچوونی من لیبرالیەت لە فیکری ئایینیدا ئامادەیی ھەیە، بەلام لێردەدا ئەوان زیاتر بە لای ژیانی بە کۆمەلدا رویشتون نەك ژیانی کۆمەلگە کە ئەو دوو شتی جیا نە یەکتەر. بۆیە بەبۆچوونی من فیکری ئیسلامی لە ژیانی کۆمەلگە تێنەگەشتوو بەلام لە ژیانی بەکۆمەل باش تێگەشتوو بەلکو باشیش تەوزیفی کردوو. واتە ئیسلامیەکان لە مەیدانی رابوونی ئیسلامیدا ژیانی بەکۆمەلێان ھەیە نەك ژیا ن لە نێو کۆمەلگەدا. ئەمەش ھەندیک خەسلەتی تایبەتی بۆ دروست کردوون یان بلیین ژیا ن لە نێو کۆمەلدا ھەندیک تایبەتی دەدات بەو کۆمەلە، کە ئەو خەسلەتانەش جیاوازی لەو خەسلەتانە لە خودی کۆمەلگەدا ھەیە بە مانا فراوانەکی. ھەرۆھا جیاوازیشت لەو خەسلەتانە لە تاکدا ھەیە. لەو خەسلەتانەش بۆ نموونە بۆچوونی شمولی لە نێو کۆمەلدا دروست دەبیت و دەکریت بلیین فیکر و جیھانبینیەکیان ھەیە جۆگەرە بۆ ھەموو شتێک دەشت، سیکرێکە دەتوانیت ھەموو شتەکان چارەسەر بکات. کەسەکان لە نێو کۆمەلدا کەسانێکی ئەنسکلۆپیدیایی تایبەت نین لە بواریکی دیاریکراو و دەتوانن ھەموو شتەکان بکەن. ھەر بۆیەش ناتوانن لەگەڵ وردبوونەو و تایبەتمەندیەکانی کۆمەلگەدا بپنەو و شکافیەک لە نێوان ئەوان و کۆمەلگەدا دروست دەبیت.

بێگومان تاکەکان لە نێو کۆمەلێکدا خەسلەتی جوانی خۆیان بۆ دروست دەبیت بەلام لە ھەمان کاتیشدا ھەندیک خەسلەتی دیکە دروست دەبن کە رێگرن لە تێگەشتنی کۆمەلگە. لێرەشەو ھە کە (مەکئەنتایر) دەلیت من ژیا نی بەکۆمەل پێخۆشە بەلام لەسەردەمی نویدا ژیا نی بە کۆمەل حەتمەن فاشیەت دروست دەکات! ... چونکە ژیا نی کۆمەل نەك ژیا نی کۆمەلگە. بە رای من ئەوانە لە نێو

کۆمه‌لدا ده‌ژین له شته‌کانی کۆمه‌لگه‌ تیناگه‌ن، کرانه‌وه‌یان نابیت به‌سه‌ر کۆمه‌لگه‌دا. بۆ نموونه نازیه‌کان له ئه‌لمانیا‌دا ده‌بینیت که ده‌کریت هه‌موو کۆمه‌لگه‌ بکریته سه‌ربازگه‌یه‌کی گه‌وره‌ بۆ کۆمه‌له‌که‌ی خۆیان، یاخود وه‌ک ئه‌زموونی به‌عس له ولاتی ئیمه‌دا! که نه‌ک هه‌ر رۆحی کۆمه‌لگه‌یان نه‌ناسی به‌لکو کۆمه‌لگه‌یان ویران کرد. له‌سه‌ر بناغه‌ی په‌ژمورده‌کردنی گوڵه‌کانی کۆمه‌لگه‌یه‌ گوڵه‌ نایلۆنه‌کانی خۆیان داده‌نن!

ئه‌زموونی حیزبه‌ کوردیه‌کانیش به‌ ئیسلامی و عیلمانیه‌وه‌ ده‌بینیت که ژیا‌نی به‌کۆمه‌ل‌یان هه‌یه‌ نه‌ک ژیا‌ن له‌نیو کۆمه‌لگه‌دا، هه‌یج که‌سیکی نیو کۆمه‌ل نیه‌ بتوانیت له‌خه‌صله‌ته‌ تایبه‌تمه‌نده‌کانی کۆمه‌لگه‌ تیبگات. لی‌ره‌وه‌ فیکری نه‌ته‌وه‌یی فیکری کۆمه‌لگه‌یه‌ - نه‌ته‌وه‌ کۆمه‌لگه‌یه‌، نه‌ فیکری کۆمه‌لێک بیت له‌ کۆمه‌لگه‌دا، بۆیه‌ ئه‌و که‌سانه‌ی له‌نیو کۆمه‌لێکدا ده‌ژین ناتوانن له‌ فیکری نه‌ته‌وه‌یی تیبگه‌ن به‌لکو بکوژی فیکری نه‌ته‌وه‌یین. به‌ رای به‌نده‌ فاشیه‌ت دروست ده‌که‌ن و ده‌بنه‌ شو‌قینیزم. ئه‌مه‌ش زیاده‌ره‌وی کردن نیه‌ له‌ سه‌ر ئایسلا‌میه‌کان، به‌لکو حیزبه‌ ئیسلامیه‌کانیش ده‌گریته‌وه‌، واته‌ هه‌موویان له‌ هه‌ناویاندا تۆوی فاشیه‌تیان هه‌لگرته‌وه‌. واته‌ فیکریکه‌ بۆ کۆمه‌له‌یه‌، به‌قوربانیکردنی نه‌ته‌وه‌ و کۆمه‌لگه‌یه‌ له‌ پێناوی کۆمه‌له‌که‌یاندا. ناشتوانن له‌م باب‌ه‌ته‌ تیبگه‌ن، هه‌روه‌ها له‌ مافه‌ تاکیه‌کانیش تیناگه‌ن به‌و مانایه‌. ده‌بینیت له‌ چه‌نده‌ها کاسیت و باب‌ه‌ته‌کانی سو‌بحانیدا ئه‌وه‌نده‌ی باس له‌ ژیا‌نی به‌ کۆمه‌ل ده‌کریت -من نامه‌وێت مامۆستا به‌وه‌ تاوانبار بکه‌م به‌لام ده‌مه‌وێت حه‌قیقه‌ت بلی‌م به‌ حوکمی ئه‌وه‌ی زۆر ته‌مه‌نم له‌گه‌ڵ گو‌یگرتن و خو‌یندنه‌وه‌ی باب‌ه‌ته‌کانیدا بردۆته‌سه‌ر- هه‌نده‌ باسی تاک ئاماده‌یی نیه‌، ته‌نانه‌ت کۆمه‌لگه‌ش ناتوانیت هه‌نده‌ی کۆمه‌ل ئاماده‌یی ببیت. ره‌نگه‌ ئه‌مه‌یه‌کیک له‌و خا‌له‌ وردانه‌ بیت که کاک ئه‌حمه‌دی موفتی‌زاده له‌ قۆناغی دووهمی ژیا‌نیدا ده‌رکی پیکردبیت کاتی‌ک باسی گفتوگو‌کانی خۆی ده‌کات له‌گه‌ڵ چه‌په‌کانی ئێراندا (که‌ چ ئه‌ویش و چ سو‌بحانیش به‌ حوکمی بلیمه‌ت بوون و عی‌ملاق بوونیان به‌رامبه‌ره‌کانیان به‌زاندوه‌) بۆیه‌ موفتی‌زاده ده‌فه‌رموو‌یت: بۆم ده‌رکه‌وت ئه‌مه‌ ته‌نها جه‌ده‌ل و به‌رامبه‌ر به‌زاندن بووه‌ نه‌ک ئامانج دروستکردن بیت له‌نیو کۆمه‌لگه‌دا، یاخود جیبه‌جی‌کردنی ئه‌رك بیت له‌نیو کۆمه‌لگه‌دا. ده‌بینیت ئه‌مه‌ی موفتی‌زاده بازدانیکه‌ له‌ کۆمه‌له‌وه‌ بۆ کۆمه‌لگه‌. له‌به‌ر ئه‌وه‌ نه‌هه‌ر دیدی سو‌بحانی به‌لکو دیدی زۆربه‌ی فه‌قیه‌ و بیریاره‌ ئیسلامیه‌کانی

سەردەمى نوئى دىدىكى كۆمەلئانە بۇ نەتەو نە ئەو دىدىكى كۆمەلگەيانە بىت،. واتە بەرگىرى لە نەتەو دەكەن، كە مامۇستا ناصرىيە كىكە لە و كە سانەى زۆرباش بەرگىرى لە نەتەو كىردوو تەنانەت لە بەردەم (خومەينى) شدا، بەلام دواجار ئەمە دىدىك و بەرگىرىدىكى بە كۆمەلە بۇ نەتەو نە دىدىكى كۆمەلگەيى.

ئەمە ھىچ لەكەيەكەش نىە بۇ ئەو كە بە و جۆرە بىت، چونكە رۆشنېرى ھەفتاكان و ھەشتاكان بە و جۆرە بوو، زىاتر رۆشنېرىيەكى ماركسىيان دژە ماركسى بوو نە فېكرى كۆمەلگە و نەتەو.

ماركسىزم فېكرى بە كۆمەلە و بۇ دروستكردى كۆمەلگەيەكى سۆشالېستىيە، ئەگەر ھەموو كۆمەلگە لە پېناو دروستكردى كۆمەلگەيەكى سۆشالېستىدا تيا بچىت گرنگ نىە و كېشەيك نىە لە فېكرى ماركسىدا! . كە زۆرتر ئەو قوتابخانە فەلسەفەيانەى دەكەنە دواى ئەو قۇناغەو بۇ كۆمەلەن، بەلام مامۇستا ناصرىيە ھوكمى ئەو دى كوردستانى ئىران ژياو و زىاتر كاريگەر بوو بە رۆشنېرى ئەو كاتەى ئىران و رۆشنېرى ئىسلامى ئەو سەردەمە و ھەروەھا كاريگەر بوونىشى بە ھزرى كوردى و ... ھتە، ئەمانەش رۆشنېرىيەكى بە كۆمەلە بوون نە رۆشنېرى كۆمەلگە، لە بەر ئەو باسى مافى تاك زۆر بە كالى ئامادەيى ھەيە بە تايبەت لە باسى مۆلكىيەتدا بەلام ئەو ھەندە لاوازە كە دەكرىت بە ئاسانى كۆمەلگەت لېئىسېنئىتەو و بېخاتە نىو ژيانى كۆمەلەو، مۆلكىيەت لىو ەربگىرئەو ﴿...ولا توتوا السفهاء اموالكم...﴾ مۆلكەكانى ئىو ھى كۆمەلەن. ھەلەت مەن تەفسىرىكى تايبەت ھەيە بۇ ئەو ئايەتە، مامۇستا ناصرىيان بېريارانى دىكەى ئىسلامى بە و جۆرە لە و ئايەتە تېگەيشتوون، نە ئەو دى واپزانم ئايەتەكەش وادەلئىت (كە بە بۆچوونى مەن ئايەتەكە شتىكى دىكەيە). دواجار شارەزابوونى مامۇستا ناصرى لە قوتابخانە فەلسەفەكانى دواتر و ايكردوو زىاتر دىدىكى كۆمەلئانەى ھەبىت بۇ نەتەو نە دىدىكى كۆمەلگەيى، كە دوو دىدى جىياوازن لە يەكترى، ھەرچەندە ھەتا ئىستاش فېكرى كوردى- ئىسلامى دىدىكى كۆمەلئانەى ھەيە بۇ نەتەو (nation)، ئىستا دىدى ئەمريكا دىدىكى كۆمەلگەيە بۇ نەتەو، واتە كۆمەلگە ھەر ئەو نىە لەو و پىش بوو، خىلئىك يان كۆمەلئىك بىن بەيەكەو ە بژىن بەلكو شتىكىشە لە داھاتووشدا دروست دەبىت، ھەروەھا (بۇ نمونە) وانەى (كۆردۆلۆژى) لە زانكۇدا دەخوئىرئىت كە برىتيە لە دىدىكى كۆمەلئانە بۇ نەتەو نە دىدىكى كۆمەلگەيى بۇ نەتەو، واتە كوردبوون

تهنھا بریتیه له وهی که ههین نه ئه وهی که ده توانین ببین. سوبحانی به زیره کی و وردبینی خۆی ههستی به م بابته کردبوو، بهرده وام ئیرادهی ئه وهی هه بووه بهرگری له گه لی کورد بکات وهك نه ته وه که ی خۆی وهکو پیشتریش ئامازهم پێدا- ئه و پێی وابوو که مافه کانی نه ته وه ده کریت له نیو فیکری ئایینیدا بهیترینه دی. که خۆی ناوی ناوه بهرگریه کی (موسا) یانه له نه ته وه. به لام ناته وایه که له م بۆچونه دا ههیه، له بهر ئه وهی سوبحانی ئاگاداری قوتابخانه زمانه وانیه نوێکان نه بووه به باشی، تهنھا پشتی به فیهی لوغه ی کۆن و زانستی زمان ناسی کۆن به ستووه. ههروه ها ئاگاداری ئه و مه کته به میژوویانه ش نه بووه که له دوا ی هه شتاکانه وه هاتوونه ته نیو روشنبیری رۆژه لاته و. بۆیه به حوکمی ئه وهی ئه و زیاتر ئاگاداری روشنبیری ساله کانی حه فتا و سه رده تای هه شتاکانی سه ده ی بیستم بووه و له و سه رده مه دا ژیاوه، بواری نه بووه ئاگاداری قوتابخانه فه لسه ق و زمانه وانیه کانی سه رده می نو ی بی ت وه کو (چۆم سکی) و (دی سو سیر) و (مه درسه ی حه ولیات) و... هتد، که به هۆی ئه مانه وه هه نگاو یکی هاویشتوو له کۆمه له وه به ره و کۆمه لگه، تا لیره وه کۆمه لگه باشتر بنا سریت و پیویستیه کانی بدو زینه وه. به لام له گه ل ئه وه شدا ده توانم بلێم که سوبحانی زیاتر له فیکره کۆمه لیه کانی دیکه نزیکتر بووه له فیکری نه ته وه یان له کۆمه لگه وه.

له فه لسه فه ی زمانی نویدا زمان تهنھا ئامرازیک نیه به ده ست مرقه وه به کاری بهیئت بۆ گه یاندنی مانا کانی خۆی به لکو زمان جیهانبینی مرقه ده خولقیئت و مرقه خۆی ئامرازه به ده ست زمانه وه. راسته زمان بابته یکی ئیعتیباریه و له سه ره تا وه مرقه خولقاندوویه تی به لام دوا جار ئه و بابته ئیعتیباریه ئه وه ند ه گوره بووه مرقه کردوته گیرۆده ی ده ستی خۆی، به لام ده بینیت که کاتیك ماموستا ناصر باسی زمان ده کات ریک وه کو ئامرازیک وه سفی ده کات، ئه مه دیدیکی کلاسیکی و کۆنه سه باره ت به زمان، بۆ نموونه ده لیت حه قیقه تی شته کان له هه موو زمانه کاند ا شتی که، واته کاتیك کوردیک ده لیت (که وچک)، عه ره بیک ده لیت (ملعقة) و فارسیکی ش ده لیت (قاشق) و ئیتگلیزیک ده لیت (spoon)... هتد، خۆ حه قیقه تی که وچکه که له هه موو زمانه کاند ا هه ر که وچکه ! به لام تهنھا وشه که جیاوازه، وشه که ش به هۆی هه وا وه (الهواء) دروست ده بیت. لیره دایه که سوبحانی به نه ته وه په رسته کان ده لیت :عیب نا که ن شوینی هه و ا که وتوون { ٧٠ } . کاتیك ئه مه م لای ماموستا ناصر بینی

هه‌ستم کرد دیدی ئه‌و به‌رامبه‌ر به زمان دیدیکی زۆر کلاسیکیه. ئه‌مه‌ش وایکردوه له نه‌ته‌وه تینه‌گات وه‌کو حه‌قیقه‌تییکی گه‌وره‌تر له کۆمه‌ل، هه‌روه‌ها تیۆریه کلاسیکیه‌کانی زمان ریگربوون له‌به‌رده‌میدا تا له‌وه تییگات: که زمان حه‌قیقه‌تی نه‌ته‌وه و جیهان بینی نه‌ته‌وه دروست ده‌کات. ئاخ‌ر ئیمه‌ بیجگه‌ له زمان چی دیکه‌مان هه‌یه! نه‌ته‌وه جگه‌ له زمان شتیکی دیکه‌ی نه‌یه. بۆیه دووباره ده‌لێم ئه‌مه خه‌وشیکه‌ له هه‌زری سوبحانیدا، چونکه هه‌م دیدی جه‌ماعی بوون و شمولیه‌تی ئایین -شمولیه‌تی ئه‌حکامی ئایینی- هه‌روه‌ها تینه‌گه‌یشتنی له‌وه حه‌قیقه‌تانه‌ی له‌ده‌ره‌وه‌ی جه‌ماعه‌ن و له‌نیۆ کۆمه‌لگه‌دا هه‌ن وایانکردوه دیدی ئه‌و به‌وجۆره بی‌ت و دواجاریش ئه‌مه خواستی بۆچوونی فیه‌یه و که‌سیک ئه‌گه‌ر فه‌قیه‌ بوو ره‌نگه هه‌ر به‌و جۆره بتوانی‌ت بیر بکاته‌وه!.

به‌لام ده‌شی‌ت ئه‌وه‌ش بلێم که مامۆستا ناصر قه‌ناعه‌تی وایه ده‌شی‌ت کۆمه‌لگه‌ی نمونه‌ییش دروست بکری‌ت، واته هه‌ر هه‌مان جه‌ماعه‌ی نمونه‌یی بنه‌مایه‌که بۆ دروستبوونی کۆمه‌لگه‌یه‌کی نمونه‌ییش. به‌و مانایه‌ی سوبحانی ده‌رکی ئه‌وه‌ی کردوه که ری‌سا‌کانی کۆمه‌لگه‌ جیا‌وازن له ری‌سا‌کانی تاک، له‌به‌ر ئه‌وه‌ش شه‌ها‌ده‌ت ده‌بی‌ت له‌هه‌رسێ ئاس‌ته‌که‌دا جی‌به‌جی بکری‌ت، هه‌م له‌ بواری تاکه‌که‌سدا، هه‌م له‌ بواری خه‌زاندا و هه‌م له‌ بواری (کۆمه‌لگه‌)شدا. ئه‌و ده‌رکی ئه‌وه‌ش کردبوو که هه‌ندیک له ئه‌حکامه‌کانی ئایین ناتوانن بوونیان ببی‌ت هه‌تا کۆمه‌لگه‌ نه‌بی‌ت، لی‌ره‌شه‌وه که با‌سی فیکری به‌ (کۆمه‌ل) م لای سوبحانی کرد ژیا‌نی نیۆ جه‌ماعه‌شم مه‌به‌ست بوو نه‌ ئه‌و جه‌ماعه‌یه له‌ فیکری ئه‌ودا خۆی ده‌مینی‌ته‌وه، نا.. به‌لکو ئه‌م جه‌ماعه‌یه به‌رده‌وام ده‌جولێت هه‌تا ده‌بی‌ته کۆمه‌لگه‌ یه‌ک که بتوانی‌ت ئه‌رکی (شه‌ها‌ده‌ت) به‌ جی‌به‌ی‌تی، شه‌ها‌ده‌ت له‌سه‌ر کۆمه‌لگه‌کانی دیکه، بۆ نمونه له‌سه‌رده‌می مۆدێرنه‌دا کۆمه‌لگه‌یه‌ک نه‌توانی‌ت به‌لگه‌ی پراکتیک نه‌کردنی ئایینی له‌نیۆ کۆمه‌لگه‌دا هه‌بی‌ت کاتی‌ک له‌ قیامه‌تدا رووبه‌رووی ئه‌و پرسیاره‌کرایه‌وه که: بۆچی لایه‌نی کۆمه‌لگه‌یی ئایینت پراکتیک نه‌کرد؟. له‌به‌ر ئه‌وه‌ ئه‌و ژیا‌نه جه‌ماعیه‌ی لای سوبحانی ده‌جولێت به‌ره‌و به‌کۆمه‌لگه‌ بوون. یه‌کی‌ک له‌ تاییه‌مه‌ندیه‌کانی کۆمه‌لگه‌ش بریتی له‌ زمان و زمانیش گه‌وره‌تره له‌وه‌ی ته‌نها وشه‌ بی‌ت، زمان ئه‌و شته‌یه هه‌یمه‌نه‌ی به‌سه‌ر تاکه‌کاندا هه‌یه و به‌لکو رۆحی هه‌موو کۆمه‌لگه‌یه.

زمان لاس ماموستا ناصرى سوبحانى:

به بۆچوونى زۆرىك له فەيلەسوفەكان دەكریټ هەموو داھینانەكانى سەردەمى نوێ كورت بكریټه وه بۆ دوو بوار كه بریتین له زانست و فەلسەفەى میثوو و زانست و فەلسەفەى زمان، واتە هەموو فەیلەسوفە گەرەكان و عەقلە مەزنەكانى سەردەمى روشنگەرى و مۆدێرنە هەر داھینانیکیان كریټ یان له میثوودا كریټووانە یان له زماندا، دواچار ئەم داھینانەشە رەنگى داووتەوه له زانستە ئەزموونى و زانستەكانى دیکەدا.

ئەگەر ئێمە بێین بەم میتۆدە ماموستا ناصر بخوینینەوه كه ئەو وەك كەسێك كه له پیش سەردەمى مۆدێرنەدا ژیاوه و زۆر ئاگادار نیه بەسەر گۆرانی مەعریفیە نوێكانەوه جیا لەوێ كه پێیگەیشتووه له (عەلى شەریعەتى) و (مطهرى) و (عەبدولكەرىم سەروش) و (تالەقانى) یان له رێگەى روشنبیری عەرەبەكانى وەكو (سید قطب) و (حسن بەنا) و (محمد غزالی) و هەر وەها روشنبیری هیندى وەك (ئیمامى مەودودى) و (ابوحسن ندوی) و (اقبالى لاھورى) و... هتد، ئیتر وەكو چۆن دیراسەى قورئانى كەردوو نەهاتوو بەوجۆرەش راستەوخۆ دیراسەى سەردەمى نوێى بكات. من دەلێم بریا ماموستا ناصر (هەزار رەحمەتى لێبێت و گۆرەكەى پێ نور بێت) ببابایە هەتا مەكاتیبە فەلسەفى و مەعریفیە نوێكانى ئواى نەو دەكانیشى بناسیبایە، ئەو كەسێكى زۆر زیرەك و لێهاتوو بوو بۆیه بە بروای زۆرىك له بیریاران گۆرانی جەوهەرى له هەندێك بابەتى فیکرى خۆیدا دروست دەکرد، بریا سەفەرى ئەوروپای بکەدبايه و بواى دیراسەى بۆ بخولقايه تا لەوئ قوتابخانە نوێیەكانى فەلسەفەى زمان و میثوو و فەلسەفەى بېنایە. ئیدی بە رای من زۆر گۆرانی گەرە له فیکرى ئەویدا دروست دەبوو، هەرچەندە زۆرىك له هاوئیکرەكانى رەنگە رازى نەبن بەم بۆچوونەى من بەرامبەر بە سوبحانى، بەلام من دلێنام كه دەكرات ئەمە روو بدات، بە بەلگەى ئەوێ ئێمە بۆ ئەوێ ئاگادارى فەلسەفەى زمان و میثووى نوێ بێت بەو مانا قوولەى كه باسم كەرد بەلام بەتەنها و پشتبەستنى بە توانای زیرەكى و خەيالێ خۆى و خوێندنەوه و ناسینی کلتورى ئیسلامى و تەركیز خستنه سەر (قورئان) زۆرىك له داھینانە نوێیانەى لەلایەن خۆیەوه كەشفکردوو كه دەكریټ ئامارە بەهەندیکیان بدەین. هەرچەندە سوبحانى روشنبیریەكى پیش مۆدێرنەى هەبووه، پیشاندەرى توانای شەخسى و تابیەتى ئەو كەسایەتیه، هەر وەك چۆن سەعید

نوورسی به توانای دانسقه و تاییه تی خوئی له سه رده می مؤدیرنه دا که نه سقه مه که سی عاریفی وه که و جاریکی دیکه دروست بییت، نه و توانیویه تی له م سه رده مه دا نه زمونی عیرفانی بییت و عارفیکی گه ورده ش بییت. به هه مان شیوه بلیمه تی و توانای تاکی و دانسقه ی سوبحانیش له بواری فه لسه فه ی زمان و زمان ناسیدا درده که ویت که چون توانیویه تی به کلتوری پیش مؤدیرنه وه که رهسته ئاماده و زانراوه کانی زانستی زمانه وانی کۆن له خویتندنه وه و ناسینی بابه ته نوئییه کاندای ته وزیف بکاته وه، به لام دواجار به هوی ئاگانه بوونی ته وای له بابه ته کانی فه لسه فه ی زمانه وانی و میژوویی نوی بوشاییه که له بوچوونه کانییدا ده بینریت هه رچه نده تیروانیی زۆر ورد و مه زنی هه یه به به راورد له گه ل هه ندیک رۆشنیری رۆه لاتدا:

بۆ زیاتر روونکردنه وه ی نه م بابه ته نه گه ر بگه رپینه وه بۆ نه و قۆناغه ی سوبحانی که ئیتر به ته واده تی له گه ل قورئاندا ده ژی و ریگه ی ئیستیقرائی وازلێهێناوه و راستیه کانی قورئان ده کاته وه ده لیل بۆ نه وه ی جوزئیاتی ژیانی پی که شف بکات. له م قۆناغه دا یه که م سه رچاوه و کۆتا سه رچاوه ی سوبحانی بریتیه له قورئان و بیجگه له ویش تا که سه رچاوه یه کی دیکه ی زانستی زمانه، واته له قورئانه وه بۆ (راغب الاصفهانی) و له ویشه وه بۆ مامۆستا کانی راغبی نه صفه هانی، به و مانایه ی به رده وام له زاراوه کانی قورئانه وه چووه بۆ زمانناسی و دۆزینه وه ی ریشه ی وشه کان. نه مه نه و میتۆدیه که ناصری سوبحانی له دواقۆناغی ژیانی و ته فسیری قورئاندا زۆر پشتی پییه ستووه که ده کریت ئییه باس له ئیجابیات و سلبیات نه م میتۆده بکه ی: نه گه ر سه ره تا له دیوه ئیجابیه که ی زمانناسی سوبحانییه وه ده ست پیبکه ی، (ته نانه ت نه م زمان ناسیه ی سوبحانی هانیدام بیمه فه قی و زانسته کانی حوجره بخوینم) مامۆستا ناصر له بواری زمانناسیدا بلیمه تیه کی سه رسوپهێنهری هه یه !، ده توانین بلین سوبحانی فه لسه فه و فیه قه ی زمانی کۆنی باش ده رک کردوه. زمان لای نه و ته نها وشه نیه به لکو له پال وشه دا ته عیریش هه یه، له پال ته عیریشدا سیاق هه یه. بۆ نمونه ده قی ئایینی لای نه و ته نها وشه نیه به لکو بریتیه له کۆی وشه کانی ئایه تیک و خودی ئایه ته که و ئینجا نه و سوره ته ش که نه و ئایه ته ی تیدایه و پاشانیش هه موو سوره ته کان پیکه وه. دوائی نه وه ش نه و ده قه ی ئیعجاز ته نها بریتی نیه له لایه نی زمانه وانی (لغوی). یاخود ده لاله تی وشه که و

ته عبیره که بریتی نیه له ئی عجازه که ی، ده لاله تی سورته که ش بریتی نیه له ئی عجازه که ی و ته نها له وانه دا کورت نابیتته وه، به لکو ئه ویه کیتیه که له نیوان (دال) و (مدلول) دا هیه که له به لاغهی کۆندا وایه گوايه وشه هیئده ی نزیکتره له ماناوه هیئده فه سیحتره، (دال) نزیک ده بیته وه له (مدلول) تا له کۆتاییدا ده بنه وه به یه ک به جۆرێک کاتی که وشه که ت وت ئه وایه مانا که به رجه سته ده بیته. بۆ نمونه ههر خودی خویندنه وه ی ئایه ته کانی قیامه ت له لایه ن سو بجانیه وه به و نه غمه موسیقی و ئاوازه به رز و زمانه وه که ده ی خوینیت خودی مانا که به رجه سته ده کات، واته لای ئه و خودی وشه که و چو نیتی خویندنه وه و ده ربړینه که ی مانا که شیه تی {۷۱}.

سو بجان ی له که شفی لایه نی موسیقی قورئاندا زۆر سوودی له سه یید قوتب و ده رگرتوه له م رووه وشه وه ده لیت هه رچه نده سه ره تای ئه م باب ته لای سه یید ده رکه وت به لام به داخه وه دوا ی خو ی که سی که نه بوو ئه م کاره ته واو بکات و قولای ی زیاتری پی به خشیت {۷۲}. هه ست ده که ی ته له دیده کلاسیکه کاندا ئه و هه نگاو ی که چو وه ته بانتر. ته نانه ت له قورئانناسی خویدا بۆ که شفی مانا و ده لاله ته کان پشتی به فه ره نگ و قامو سه کان نه به ستو وه و ده وای مو فه سیر و زمانا سه کانی دی که کردویانه که مانا کانی ده ره وه ی قورئانیان کردو وه ته ده لیل بۆ قورئان، به لکو سو بجان ی ده لیت قورئان له فز و وشه کانی به کار هی نا وه بۆ مانایه که له وه و پی ش بۆی به کار نه هی ترا وه، که ده توانین ب لێ ن ئه مه دا هینانی که ی زمانه وانی ئه وه، بۆیه ده لیت هه ره وه کو چو ن که هه ندیک کتییی نو ی داده نریت له کۆتای ی کتیه که دا فه ره نگ ی که بۆ مانای زا را وه نو ی کان دا نرا وه ئه و له کۆتای ی قورئانی شدا ده بیته فه ره نگ ی که ببیت بۆ مانا نو ییه کانی زا را وه کانی قورئان که له فه ره نگه کاندا ده ست نا که ون {۷۳}. ئه مه ش یه کی که له و شته جوا نانه ی لای ما مو سته نا صر که ش فکرا وه. به را سته ی سو بجان ی زۆر با ش توانیویه تی باب ته کانی زمانه وانی که ش ف بکات به تاییه تی په یوه ندی نیوان له فز و مانا که جی گای ئی شکردنی زۆر ی که له زمانا سه کان بو وه، هه رچه نده به داخه وه مه رگ بواری ئه وه ی نه دا زیاتر در یژه ی پی بیدا ت، بۆ نمونه زانسته ی (ئیش تی قاق) که بریتیه له چوار پینج به ش، سو بجان ی ئه م زانسته ی زۆر با ش بۆ دی را سه کردنی قورئان به کار هی نا وه. بۆ نمونه ده فه رمو یته هه ر وشه یه که له زمانی عه ره بیدا به (ج) ده ست پی بکات و (ن) ی به شو یندا ها تیت ئه و (خفی) ی

تیدایه - شاراو‌یهی - وه‌ک (جن) یان (جنه) ته‌نانه‌ت به‌ه‌شت ته‌ونده‌ باخه‌کانی
چرن شاراو‌یه‌کی تیدایه! یان ته‌گه‌ر وشه‌یه‌ک به (ن) ده‌ست پی‌یکات و (ب)‌ی به
شویندا بی‌ت ته‌وه‌ ده‌رکه‌وتنی دوی شاراو‌یهی - اظهار بعد الخفاء - وه‌کو (نبا)، هه‌ر
وشه‌یه‌ک به (ب) ده‌ست پی‌یکات و (ت)‌ی به شویندا بی‌ت برینی تیدایه - قطع - وه‌کو
(بتر) و (بتک) ... هتد {۷۴}، هه‌موو ته‌مانه‌ پیشانده‌ری ته‌و راستیه‌ن که سوبحانی
باش له‌ فیه‌ و فله‌سه‌فه‌ی زمانه‌وانی کۆن شاره‌زا بووه. هه‌روه‌ها ده‌توانم بلّیم
نزیکی ته‌و له‌گه‌ل زمانه‌وانی نویدا له‌و خاله‌دایه‌ که تاییه‌ته‌ندیه‌ک ده‌دات به‌ زاراه
قورئانیه‌کان که ناکریت له‌ زانسته‌کانی زماندا بیدۆزیته‌وه، ته‌گه‌رچی هه‌موو
وشه‌کانی قورئان له‌ زمانی عه‌ره‌بیدا هه‌ن به‌لام له‌ قورئاندا مانایه‌کی تاییه‌تیان
وه‌رگرتوه. لی‌ره‌دایه‌ سوبحانی توانای داهینانکاری زمانان پیشان ده‌دات (القدرة
التولیدیة للغة) ته‌مه‌ش به‌لگه‌ی زیره‌کی و بلیمه‌تی ته‌وه‌ له‌ زمانناسیدا!

به‌لام یه‌کێک له‌و که‌لتیانه‌ی له‌ زمانناسی سوبحانیدا ده‌بیریت بریتیه‌ له‌و
په‌یوه‌ندیه‌ بی‌سه‌ر و به‌ر (العلاقة الاعتبارية) و نالۆژیکانه‌ی له‌ نیوان (دال) و
(مدلول) دا هه‌یه‌ که فله‌سه‌فه‌ی زمانه‌وانی نوێ ده‌ریخستوه، واته‌ په‌یوه‌ندیه‌کی
لۆژیکی له‌ نیوان وشه‌ و مانادا بوونی نیه‌ به‌و مانایه‌ی پێویست بوو بی‌ت ته‌و (دال)‌ه
بۆ فلان (مدلول) به‌کار به‌یتریت به‌لکو ته‌وه‌ ته‌نها ریکه‌وتنی مروفه‌کان بووه
وایکردوه‌ ته‌و (دال)‌ه بۆ ته‌و (مدلول)‌ه به‌کار بی‌ت. ته‌گه‌ر به‌اتایه‌ و په‌یوه‌ندی نیوان
(دال) و (مدلول) په‌یوه‌ندیه‌کی حه‌تمی لۆژیکی و ده‌ره‌نجامی بووایه‌ ته‌وا مه‌حال بوو
زمانه‌ جیاوازه‌کان دروست ببن به‌لکو هه‌موو زمانه‌کان یه‌ک شیوه‌ ده‌بوون، به‌وجۆره‌
نه‌ده‌بوو کوردیک بلّیت (به‌رد) و عه‌ره‌بیکیش بلّیت (حجر)، هه‌موومان یان ده‌مانوت
(به‌رد) یان ده‌مانوت (حجر)، به‌لام ته‌وه‌ عه‌ره‌به‌کان ریکه‌وتون که به‌و ماده‌ده
دیاریکراوه‌ بلّین (حجر) و کوردیش بلّین (به‌رد) و ئینگلیزه‌کانیش بلّین
(stone) و... هتد، چونکه‌ ته‌مه‌ شتیکی ئیعتیباریه‌، ده‌بینیت ئیتیفاقی مروفه‌کان
کاریگه‌ری هه‌یه‌ له‌و باب‌ه‌ته‌دا، ته‌م ریکه‌وتنه‌ و ده‌کات له‌هر به‌کاره‌ینانیک نوێ
له‌فزه‌کاندا بیرکردنه‌وه‌ی مروفه‌کانیش بچیته‌ نیوان (دال) و (مدلول)‌ه‌وه. واته‌ که
زمانی خیلّیک، نه‌ته‌وه‌یه‌ک، یاخود ناوچه‌یه‌ک فیر ده‌بی‌ت، ته‌نها زمانه‌که‌یانت
هه‌گرتوه‌ به‌لکو به‌هۆی ته‌و په‌یوه‌ندیه‌ نالۆژیکیه‌ی له‌ نیوان له‌فز و مانادا هه‌یه‌
ش. نه‌ته‌وه‌یه‌ش که له‌ نیوان (دال) و (مدلول)‌ه‌که‌دا هه‌یه‌

وهرېده گريت، جيهانبينى ئهوانيش وهرده گريت. ليره وه ده كريت (دال) يك لاي نه ته وه يهك بۆ مانايهك به كار بيت، به لام هر له هه مان زمان و لاي كومه ليكي ديكه به مانايهكي ديكه به كار بهيتريت، به هوئى په يوه نديه هه پرده مه كيه كه و ريكيكه وتنه كه ي ئه وانه وه كه فلان وشه به و مانايه به كار بهينن، ئه و فيكري خه لكه كه ش ده خريت نيوان (دال) و (مدلول) ده كه وه. ته نانه ت ئه مه له جياوازي نه وه كانيشدا به و جوړه يه، بۆ نمونه ئيستا ئيمه ئه و زاراوانه ي له زمانى كورديدا به كار يان ده هيتن كه جياوازه له و مانا و مه دلولى نه وه ي پيشووتر كه هه مان له فزى بۆ به كار هينا وه. له بهر ئه وه ناتوانيت بۆ دوزينه وه ي ماناي وشه يهك كه ئه مړو ئيمه به شوينيدا ده گه پرين بچينه وه سهر ئه و مانايه ي كه له سهرده مه كه ي پيشووتردا بۆ به كار هاتوه، واته ناتوانن فيلولوژيانه بچين به شوين ريشه ي وشه كانه وه، ئه مه ئه و بوشاييه يه كه له فيكري زمانه وانى سوبحاني و كه سانى ديكه شدا هه يه، له بهر ئه وه ي ريكيكه كه ويت له فزىك به دريژايى ميژوو بۆ چهند ماناي زور دورور له يه كدى به كار هاتيت، بۆيه ئه گهر تۆ بته ويت هر كام له ماناكانى بدهيت به سهردا، هيتشتا ده توانيت ماناي ديكه ي بۆ بدوزيته وه، بۆ نمونه له زمانى عهره بيدا (اضداد) دروست بووه كه بريتيه له و وشانه ي بۆ ماناي دژ به كار دين وه كو (قسط) كه بۆ داپه روه ريش به كار هاتوه بۆ سته ميش به كار هينراوه! ئه مه چۆن وايلاهاتوه؟! به هوئى نه بوونى په يوه ندى لوژيكى نيوان له فز و مانا و ريكيكه وتنى مروفه كانه وه هر جاره ي بۆ مانا و مه دلولىكي جياواز به كار هاتوه. هر بۆيه ناتوانيت بگه رپيته وه بۆ ريشه كه ي، ده بوو ماموستا ناصر ئه وه نده به شوين رهگ و ريشه ي وشه كاندا نه چوايه واته هر ئه وه نده بيزانيه فلان وشه له نيو عهره بى سهرده مى دابه زيني قورئاندا چۆن به كار هاتوه و له نيو قورئانيشدا چۆن به كار هينراوه، ئيتير پتيويست نه بوو بپروات به و قوولي به شوين ريشه ي وشه كانه وه بيت، چونكه ريشه دوزى چ ريشه ي ميژوويى بيت، چ ريشه ي نه سه ب بيت، چ ريشه ي وشه بيت به شيكى زورى زانسته كانى پيش سهرده مى مؤديرنه ي داگير كردوه، كه عهره به كان زور تيكيه وتوون له و بابته دا، كاتيك مندا ليكيان ناردوه بۆ لاديهك تا زمانى عهره بى ره سەن فير بيت ته نها فيرى زمانى عهره بى ره سەن نه بووه به لكو فيكري ئه و شوينه شى وه رگرتوه له گه ل فيربوونى زمانه كه ياندا. له بهر ئه وه كاتيك وشه يه كي قورئانى ده به يته وه بۆ پيش دابه زيني قورئان ته نها ماناي ئه و وشه يه له پيش قورئاندا نادوزيته وه به لكو له گه ليدا

فیکری پێش قورئانیش ده‌سه‌پێنێت به‌سه‌ر قورئاندا {٧٤}، بۆ نمونه ئه‌وه‌نده‌ی من دیراسه‌ی فیکری مامۆستا ناصرم کردبێت، هه‌ست ده‌که‌م ئه‌و ته‌عبیرانه‌ی قورئان که ده‌یانباته‌وه‌ بۆ سه‌رده‌می پێش قورئان دو‌چار ی ئه‌م گه‌رفته‌ بووه‌، له‌ (شذور الذهب) دا باسی (مضارع) ده‌کات و ده‌یانته‌وه‌ سه‌ر (ضارع) واته‌ (گوان) هه‌رچه‌نده‌ ئه‌وه‌ ته‌فسیرێکی زۆرجوانه‌ بۆ ئه‌و باباته‌نه‌ که‌ ریشه‌ی ئه‌و وشانه‌ چۆنه‌ و له‌ کۆیوه‌ هاتوه‌؟، به‌لام له‌ هه‌مان کاتدا سه‌یر ده‌که‌یت ته‌نها (ضارع) که‌ بوونی نیه‌ وه‌کو وشه‌ (دال) به‌لکو فیکری عه‌ره‌بی ئه‌و کاته‌ش که‌ خه‌لکانیکی (به‌ده‌وی بوون و ئازهلایان بووه‌ دێت ئاماده‌یی په‌یدا ده‌کات له‌ ته‌فسیرکردنی قورئاندا. ئه‌مه‌ش واده‌کات که‌ خۆی‌نده‌وه‌یه‌کی پێشین بێت بۆ قورئان، نه‌ خۆی‌نده‌وه‌یه‌کی داهاتووانه‌، ماناکه‌ی سنوورداد ده‌کات، به‌لام ناصری سو‌بحانی له‌وه‌دا نزیک بووه‌ته‌وه‌ له‌ زانستی زمانه‌وانی نوێ که‌ باوه‌ری وابوو قورئان سیسته‌میکی کاملة‌ و زاراوه‌ به‌کارهاتوه‌کانیش له‌ ناوی‌دا مانایه‌کیان له‌ خودی سیسته‌مه‌ وه‌رگرتوه‌ که‌ جیاوازه‌ له‌ مانا زمانیه‌ پێشنه‌کانیان ئه‌گه‌رچی پێشتریش به‌کارهێنرابن {٧٦}.

به‌گشتی سو‌بحانی که‌سیکی بلیمه‌ت بووه‌ له‌ زمانناسیدا که‌ باش له‌ زمانه‌وانی کۆن شاره‌زا بووه‌، باش له‌ (نحو) شاره‌زا بووه‌ که‌ کاسیته‌کانی باسی (شذور الذهب) به‌لگه‌ی ئه‌م راستیه‌ن، هه‌روه‌ها باش له‌ زانستی (صرف) و (بلاغه‌) دا شاره‌زا بووه‌ و زۆر باشیش توانیویه‌تی ته‌وزیفی ئه‌و زانسته‌ بکاته‌وه‌ له‌ ته‌فسیرکردنی قورئاندا. بۆ نمونه له‌ باسی شه‌هادته‌دا که‌ کۆ شاهیده‌؟، دێت زانستی گه‌ردان (صرف) ته‌وزیف ده‌کات، ده‌لێت ئه‌و چا‌و‌گانه‌ی (مصدر الافعال) که‌ بۆ (حرفه‌) به‌کار دێن له‌ سه‌ر کێشی (فعاله‌)ن وه‌کو (صناعة) و (تجارة) و... هتد، به‌لام ئه‌و پێشانه‌ی که‌ پیتی دووه‌میان له‌ پێته‌کانی (حلق) بێت و له‌ سه‌ر ئه‌و کێشه‌ش بن ئه‌وا پیتی یه‌که‌می (کسرة) وه‌ناگرێت به‌لکو (فتحة) وه‌رده‌گرن، واته‌ (فعاله‌) وه‌کو (شه‌هاده‌)، که‌واته‌ (شه‌اده‌)ش وه‌کو (تجاره‌) وایه‌، واته‌ ئه‌گه‌ر که‌سیک یه‌کجار ئه‌و کاره‌ بکات پێی ناوترین (تاجر) یان (صانع)، به‌لکو ده‌بێت به‌رده‌وام خه‌ریکی ئه‌و کاره‌ بێت ئینجا سیفه‌تی ئه‌و کاره‌ی پێده‌درێت، بۆیه‌ شه‌هاده‌ش به‌هه‌مان شتیه‌ به‌لام که‌ پیتی یه‌که‌می (مه‌فتوحه‌) له‌ به‌ر ئه‌وه‌یه‌ که‌ قورسه‌ له‌ (کسره‌) وه‌و برۆیته‌وه‌ بۆ پیتی (حلق)، بۆیه‌ که‌ که‌سیک یه‌کجار شه‌هادته‌ ئه‌دا ده‌کات نابێته‌ (شاهد) به‌لکو ده‌بێت به‌رده‌وام مژو‌لی جیه‌جی‌ کردنی ئه‌و ئه‌رکه‌ بێت و بووبێته‌ مه‌له‌که‌

تیندا {۷۷}. لیږهه زانسته کانی (ثاله) له سه رده می کوندا بریتی نین له کومه لیک د دره نجامی مردووی وشک، به لکو توانای داهینانکاریان تیدایه — تیوریای ته ولیدی چومسکی له فلهسه فهی زماندا —. بویه دد توانیت زانسته کانی (نحو و صرف و بلاغه) و... هتد، ته نانه ت زانستی ته جوید یاخود (فونه تیک) بؤ گه یاندنی مانا ته وزیف بکیت، بویه به بؤ چوونی من (ماموستا ناصر) هر وه کو چؤن توانا مومکینه کانی فیهی کونی ته وزیف کردوه، به هه مان شیوه توانا مومکینه کانی زانستی زمانه وانی کونیشی ته وزیف کردوه. من زور دیدی (نحو) ی نوم به رچاو که وتوه که ره خنه له زمانناسه کان ده گریت، بؤ نمونه له باسی (یاء النداء) دا — که حویه کان وتویانه یا بؤ دوعا به کار ده هیتریت. ته نانه ت له بیرم دیت له و شویتیکدا ده لیت سورتهی (لقمان) هه موو (نحو) ی تیدایه! بزانه چه ند ورد بووه که توانیویه تی هه موو ریسا کانی زانستی (نحو) له یه ک سورده تدا بدوزیتته وه! {۷۸}.

قوتابخانه ی (ثین هیشامی نه نصاری) که قوتابخانه یه کی نه حوی قورئانیه و له بواری رسته سازیدا به ناوبانگه له نیو زاناکانی (نحو) و زانستی رسته سازیدا که له کتیه کانیدا زیاتر له هوت (جزء) ی قورئانی ته وزیف کردوه، به لام هه ست ده که یه ت نصری سوبحانی کاتیک زانستی زمانه وانی وتوه ته وه (ثین هیشامی نه نصاری) شی تیپه راندوه، به لکو له نه حودا ته فسیری زوره ی قورئانی کردوه!، دواچار ماموستا ناصر هه رچه نده له و زانستانه دا شاره زا بوو بیت نه و سخته ر لای نه و هر قورئان بووه، واته هر نه و نده نه و زانستانه ی ته وزیف کردونه ته وه که پیچه وانه نه هات بیتته وه له گه ل نه و سیسته مه گشتیه که ی قورئاندا یاخود — القرآن یفسر بعضه البعض — ده که ی له قورئاندا که شف کردوه. نه گه رچی دیدی نه و له م بواره شدا دیدیکی جه ماعیه نه کومه لگهی و نه ته وه یی، هه روه ها ریسا کونه کانی زانستی زمان و (علوم الاله) ی به کار هیناوه، به لام له گه ل نه و شدا زمان ناسیکی گه وره بووه. ماموستا ناصر توانیویه تی به پیشفه رزه فیهیه کانه وه، به پیشفه رزه جه ماعیه که یه وه، به پیشفه رزه روشنبیرییه شه خصی و تاکیه که ی حه فتاکان و هه شتاکانی شیه وه سیسته میکی کامل بؤ قورئان بدوزیتته وه! لیږهه شه وه دیدی نه و دیاری بکریت به رامبه ر هه موو کایه کانی مه عریفه، چ له میژوودا، چ له کومه لئاسیدا، چ له مروقناسی و نه خلاق و... هتد.

هه وه كه بابه تي (ثاين خوري ژيانه) كه له سهه (حسن بنا) م نووسيوه تييدا وتومه كه ئيمام (حه سه ن به نا) له سهه رهاوه ئيختيارتيكي كردهوه كه ئه وه جوړه ثاينداريه ي هه لېژاردوه، به لام دواچار ريساكانى نيو ئيختياره كه ي خوى زالبوون به سه ريدا {٧٩}، ئه مه بو ماموستا ناصريش به هه مان شيوه يه، كاتيک به ديدىكي فيقيه وه ديتي نيو ئه وه بابه تانه وه. به راستى بليمه ت بووه، ده توانم بلّيم روشنبيري سه رده مى خوى بريوه، هه روه ها ديدى به رامبه ر زانسته كونه كانيش داهينانكارانه بووه، به لام دواچار ديدگاكانى سوبحانى چ له زمان ناسيدا، چ له نه ته وه ناسيدا و... هتد، ديدىكي فيقهين، ديدى فيقيهيش هينده ي دوزينه وه و مامه له كرنه له گه ل هه بوودا هينده گوړان نيه كه ديدى عاريخانه زورتر به وه جوړه يه، كه شفكردى خوده وه پيشتر باسم كرد- نه گوړپنى خود، دوزينه وه ي ئيمكانياتي خوده و جولانديانه له هيژه وه بو كردار نه گوړپنى ئه وه توانا له هيژدا بووانه بو شتيكى ديكه.

مامه لاي سوبحانى له گه ل كايه مه عريفيه كاندا:

ئيسا دمه ويّت قسه له سهه دوو ته وه ره گرنگه بكه م لاي ناصري سوبحانى، ته وه زه يه كه ميان: بريته له وه ي كه ثايا ماموستا ناصر له كايه مه عريفيه كاندا چيكرده وه؟ ته وه ري دووه ميان: ثايا سه رچاوه مه عريفيه كاني سوبحانى چي بوون؟ ئه م دوو ته وه ره يه به بوچوونى من ره نكه زورترين قسه هلبگرن، به تايبه تي لاي تويژي روشنبير كه بيان هويّت كه سايه تي و پيكهاته ي فيكري ئه وه بناسن و بخويننه وه حه تمه ن له مباره يه وه قسه يان بو دروست ده بيت، پيشتر باسى مامه له كرنى سوبحانيم كرد له گه ل زانستى زمانه وانيدا كه پيشانماندا ماموستا ناصر كه سيكي فيلولورئيسه له زمان ناسيدا كه به شوين ريشه ي وشه كاندا گه راوه ته نها له و شوينانه دا نه بيت كه مانا و مه دلولى وشه كه پيچه وانه هاتبيت ه وه له گه ل ئه وه سيسته مه ي ديناوه بو ته فسير و مامه له كرنى له گه ل قورئاندا، واته سيسته مه قورئانيه كه ي كرده وه ته دادوه به سهه ر مامه له ريشه دوزيه كه ي خوى له زمان ناسيدا هه رچنده زور پشتيشي به و مامه له يه به سستبوو كه ئه مه ش شتيكى نه وعيه لاي سوبحانى، ره نكه زور به ده گمه ن لاي موفه سيران و فقيهه كاني پيشتر بينرا بيت.

بېگومان من وتوومه که ماموستا ناصر فقهیه بووه — هر وهک له سه ره تاي باسه که وه ئه مه مان وروژاند. له سه ره ئه مه ش ره خنځی ئه وه م ناراسته کراوه که گوايه من سوبحانيم بچوک کردوته وه کاتيک به فقهیه وه سفم کردووه. به لام دهمه ويټ بلټم ئه وه فقهیه ی من مه به ستمه ره هندی زوره، شاره زای بواری ته فسیر و (علوم الحديث) و (علوم الآلة) ... هتد، ده گريټه وه. وردتر بلټم مه به ستم له به کارهينانی زاراوہی فقهیه ئه و شته يه که له فہيله سوف و عاریف جیای ده کاته وه، که کایه کانی نیوان ئه و دوانه ش گه ليک زورن، به رای من ئه مه سیسته ميکه هر که سيک ئه مجوره ريگایه بگريټه بهر به ناچاری جوړيک مامه له ی تايبه تی له گه ل زمانناسی و قورئان و زانستی فہرمووده و ... هتد، بو دروست ده بيټ، ته نانه ت له گه ل خودی ئايين به گشتی و واقعي شدا مامه له یه کی تايبه تی ده بيټ دواييش داهينانه کانی بریتی ده بيټ له دهره نجامی ئه وجوره مامه له یه، بويه مه به ستمی منيش له فقهیه بوون ئه مه يه.

بو نمونه هر له باسی زمانناسیدا ئه وه ی که له ده قناسی سه رده می نویدا ئه مړو باسی ليوه ده کريټ دروستکردنی مانايه — توليد المعنی — به لام جه وه ريترين جياوازی نیوان فيقهی زمانه وانی کون له گه ل فہلسه فہی زمانه وانی سه رده می نویدا له و خاله دايه. ئه گه رچی له فيقهی زمانی کوندا ئه و باوه ږه هيه که ده کريټ مانای جوړاجور له زمان وه ريگريټ، به لام مانايه که هيه که راسترينی ماناکانه، ده بيټ بگه ريټه وه سه ر ئه و مانا راسته قينه يه. ئيتر ئايا ئه و مانايه له خودی سیسته مه زمانيه که وه ورده گريټ، يا خود له واقعيه وه له هوکاره کانی په یدا بوونيه وه ورده گريټ، وه کو ئه وهی ده ووترټ — اسباب النزول — يا خود له لايه ن که سيکه وه که به يانی ئه و مانايه ده کات، وه کو زانستی فہرمووده که به يانی قورئان ده کات ئه و مانا راسته قينه يه ت پی نيشان ده دات، که کاک ئه حمده دی موفتي زاده ش ئه م تيروانينہی هه بووه، ته نانه ت فہلسه فہی (ئيسرا و ميعراج) ی پيغه مبه ر (د.خ) لای کاک ئه حمده بریتيه له وهی که پيغه مبه ري خودا له و سه فہره یدا مانای راسته قينه ی ئايه تی موته شابيهی پيده ووترټ. که واته جوړيک له مامه له له گه ل زماندا دروست ده بيټ که به ک ماناييه يا خود ئه گه ر مانای جيا جياشی بيټ — وهک ئه وهی چه زره تی عہلی ده فہرموويت به ئيبن عه باس که: به قورئان موناقه شه مه که له گه ل خه واريجه کاندا، چونکه قورئان مانای فراوان ورده گريټ! ... مه به ست له وه يه

ئەگەرچی مانای زۆرتیش وەردەگریت بەلام یەکیک لە ماناکان لەوانی دیکە راسترە. لێرەو دەبینیت لە مامەلەیکە وەکو مامەلە سوبحانی لەگەڵ زانستی زماندا یاخود لە مامەلە زانسانسکی سەردەمی کوندا زمان مانایەکی راستەقینەى ھەیە. تەنانت ماموستا ناصر کاتیک تەفسیری (آل عمران) دا باسی تەشابوھ دەکات، لای ئەو تەشابوھ بریتی نە لەوێ ئایەتیک ھەبیت چەند مانایەک وەریگریت، بەلکۆھەر ئایەتیک یەک مانای ھەیە، بەلام دەگریت ئەو مانایە بە چەند شیوھ تەئویل بگریت، کە تەشابوھ لە کاتیکدا زۆتر دیتە کایەوھ کە ئەھلی کیتاب لەبەرەمبەر قورئان و ئیسلامدا راست بوونەتەو، بێگومان ئەوان ئیلاھیاتناسی خۆیانمان ھەیە، ئەمەش وا دەکات ھەندیک شت لەبەرەمبەر ئیسلاموھ بوروژنن وەک ئەوێ ئەمە ئایینیکی نوێیە و وەلامی نە بۆ ئەو بابەتانە. بۆ نمونە یەکیک لەو شتانەى کە دەیانوروژاند بریتی بوو لەوێ کە ھەزەرتی مەسیح خودایە و سییەمینى سى خوداکەى -ئالٹ ثلاثە- لێرەشەو پێغەمبەرى خودا و موسولمانان دەیان فەرموشتى و نە، بەلکۆ ھەزەرتى عیسا بەندەیکە لە بەندەکانى خودا. ئەوانیش لێرەدا شتیکی دیکەیان دەوروژاند لەبەرەمبەر موسولمانەکانەو، دەیانوت باشە ئەگەر (مسیح) کۆرى خودا نە، ئەى کۆرى کیئە؟! خودى ئەم رستەى (کە باوکى مەسیح کیئە؟) ماناکەى روونە، واتە (تەشابوھ) وەکو ئەوێ ئەمۆ لە فەلسەفەى زمانى نویدا و لە زانستى ھیرمینیتیکا دا دەگریت دەقیک چەند مانایەکی ھەبیت، ئەو لەو کاتەدا چەند مانایەکی نە بەلکۆ یەک مانای ھەیە، واتە تەشابوھە کە دەکەوێتە دواى دروستبوونى ماناکەو، ئیمە مانای باوکایە تیمان زانى، پێغەمبەرى خوداش (د.خ) واتای باوکایەتى دەزانى بۆیە ئەو پرسیارانەیان دەکرد، کە واتە قسەکە لە مانای ئەو وشەیدا نە. بۆیە وەحى دیتە خواری بۆ پێغەمبەرى خودا و دەفەرموویت: ﴿...ان مثل عيسى عند الله كمثل آدم...﴾ {٨٢} ئەو وەلامی تەشابوھە کە، نمونەى عیسا لای خودا وەکو ئادەم وایە، لە بنەرەتدا رووی تەشابوھە کە لای ئادەم قووتەر چونکە ئەگەر (مەسیح) باوکى نەبیت ئەو ئادەم دایکیشى نە! -کە واتە گرفتى ئایاتى تەشابوھ بریتی نە لەوێ کە ماناکانى روون نە، مەتەئیک نە کەس ماناکەى نەزانیت {٨٣}، تەنانت یەکیک لەو شتانەى کە سوبحانی دەیکاتە دەلیل بەلکۆ سیستەمیکى وەکو زانستى میرات (علم الميراث) ی پى راست دەکاتەو، کە بە ھوکمی ئەوێ من توێژینەوێ دەرچونەکەم لە کۆلیژى یاسا لەسەر میرات بوو و

چهند سائيكيش ماموستاي ئه و زانسته بووم له حوجره و چهند وانه يه كيشم له زانكودا به خويندكاران وتوته وه. ئه وه م بۆ دهركه وتوه وه ئه و سيسته مه به و شتوه نه ريتي و ته قلديده ي هه يه لاي زانايان بوشاييه كي تيدايه، واته شتيك هه يه هيلرابيته وه درابيته دهست كومه لگه خو، به لام ماموستا ناصر ده فهرمويت ناكريت سيسته ميكي له وجوره له قورئاندا ببيت و هه موو شتيكي به يان نه كرا بيت، به و مانايه ي شتيك نيه له قورئاندا به به يان نه كراوي هيلرابيته وه، كه وابوو (موته شايه) چيه؟! موته شايه به يوه ندي به رووني و نارووني مانا كه يه وه نيه، به لكو له شتيك دايه كه له و ديو مانا كه يه وه يه، كه واته هه موو قورئان يه ك ماناي روшни هه يه و دهكرتت ئه و مانايه بدوزرته وه. ئه مهش ئه و سيسته مه فيكره يه كه فهلسه فه ي زمانى كۆن ئيشى له سهر كردوه، هه روه ها ئوصولى فيقهيش ئيشى له سهر كردوه و زمانى ياساي نوئيش ئيشى له سهر دهكات، كه زمانى ياساش وايه، واته ئه حكام كه پيت ده لئت ئه و ده بكه و ئه وه مه كه. بۆيه مه نه ه جيه تى (ماموستا ناصر) ياخود مه نه ه جيتى كه سيكي وه كو كاك ئه حمه ديش مه نه ه جيه تيكي ياسايى بووه يان به زمانى ئه و كاته بلتين مه نه ه جيه تيكي فيقهى بووه. ئاماده شم گفتوگو له گه ل ههركه سيكدا بكه م كه پيچه وانه ي ئه م بۆچوونه ي منى هه بيت. نمونه ئيمه سى قوتابخانه ي گه وره مان هه يه بۆ ته غسيري دهقه ياساييه كان، قوتابخانه ي زانستى و قوتابخانه ي ميژروبي و هه روه ها قوتابخانه ي دهقى. قوتابخانه يه كيان ده لئت كاتيكا كه شتيكي نوئ ديتت پيشه وه و له دهقه ياساييه كاندا نيه، ده بيت نيه تى دانهرى ياسا كه به نينه پيشه وه، واته ئه گه ر ئه مرق ئاماده بووايه چى ده كرد. يه كيكي ديكه له مه دره سه كان ده لئت نابيت فه رزى نيه ت بكه ين، به لكو هه ر نيه ته كه ي ئه و كاته حيساب ده كه ين و ئه مه ي ئيستا قياس ده كه ين له سهر ئه و، واته ئه ميان ده به ين بۆ لاي ئه و. يه كيكي ديكه شيان ده لئت نه خير زانستى ته ئويلي ياسا چۆنمان پى ده لئت به وجوره ده كه ين! { ٨٤ }.

دووان له م سى قوتابخانه يه له سهر ده مه پيشينه كاندا بوونيان هه بووه كه بريتى بوون له يه كه م، فه رزكردنى نيه تى شارع و دووه ميان قياس كردن، فيقهى زه مانى كۆن له سهر ئه م دووانه يان زۆر وه ستاوه، ليڤه وه مامه له كردنى ماموستا ناصر گه رانه به شوين كه له كه بوونى مانادا و له هه مان كاتيشدا دۆزينه وه ي مانايه كي راسته قينه، بۆيه ده بينيت زۆر ئيستيدلال دهكات، له كاتيكا ئه گه ر تۆ باوه رت به فره مانايى و

پلورالیزمی مەعریفی بوو ئیستیدلال ناکەیت، چونکە ئەوێ بەرامبەریش بەشیکی لە ھەقیقەتی تێداپە، بەلام دەبینیت کە یەکەم خەسلەتی مامۆستا ناصری سوبحانی ئیستیدلال کردتە، ھەروەھا زۆر بە یەقینیشەوہ پاسی ماناکان دەکات. بۆ نمونە لە تەفسیری سورەتی (الاعراف) دا دەلیت: (الاعراف) بریتی نین لەوانەئێ کە ھیشتا بریار نەدرابیت بچنە بەھەشت یاخود جەھەننەم، بەلکو ئەوان لە بنەرەتدا فریشتەن {٨٥}، ھەر لە دنیا و کاتی مردندا خودای گەرە دیاری دەکات کێ ئەھلی بەھەشتە و کێ ئەھلی جەھەننەم، بە پرۆای سوبحانی ئەوێ زەرەپەکی ئیمانی لەلدا بوو بێت دەچیتە بەھەشت، چونکە مەلەکی ئیمان لای ئەو دروست بوو، بەکورتی مەبەستم ئەوێ کە تاک مانایی و تەفسیریکی ئاسنی لای ئەو زۆر ئامادەیی ھەیە بەلام لەگەڵ ئەوێشدا بە راستی زۆر بلیمەتە تەوانیویەتی سیستەمی قورئان کە شەف بکات لەو بوارەدا، واتە بوونی سیستەمیکی وەھا بۆ قورئان کە ناچار نەبیت مانا دژەکانت قبول بێت، کە بە بۆچوونی من کەس لە موفەسیرەکانی پیش ئەو نەیتوانیوہ ئەو بکات، نەیتوانیوہ سیستەمیکی وەھا بەرھەم بھێنن کە جووری مامەلەکردنەکە لەگەڵ قورئاندا دیاری بکات، بەردەوام بۆشاییەکی ھێلراوہتەوہ بۆ ئەوێ بیگەرێننەوہ بۆ ئەسەرێکیان فەرموودەپەکی. واتە لەخودی سیستەمەکە ماناکەیان کە شەف نەکردوہ، بەلام سوبحانی سیستەمی قورئانی بە مانای القرآن یفسر بعضه بعضا - کەشفکردوہ. ئەگەر ئێمە باوەرمان وابێت (کتاب) سەرچاوەی یەکەمی ئەھکامە و سوننە لەپاش ئەو دیت چۆن بۆشاییەکی ھەبێت تا ئەو کە شفی بکات؟! بەلکو (کتاب) دەبێت ھەکەم بێت بەسەر سوننەوہ. لەبەر ئەوێ گرنگی ئەو پیاوہ لەوہدایە کە تەوانیویەتی ئەو سیستەمە گەرە بدۆزیتەوہ.

با باس لە داھێنانەکانی سوبحانی بکەین لە ھەندیک باری جیاچیدا، کە ناگریت بە ئەندازەئێ فراوانی بابەتەکان لای ئەو قسەیان لەسەر بکەین، چونکە ئەو سەدان کاتژمێر قسەکردنی لەسەرکردنی دەوێت، بەلام ئەوێندەئێ من لە خوێندنەوہ و بەدواچوونەکانی خۆمدا بۆ بابەت و بەرھەمەکانی ئەو دەرکەم کردبێت کە رەنگە گەلیک داھێنان و شتی جوانتریش لە فیکر و بەرھەمەکانی سوبحانیدا بوونیان بێت و ئێمە پێمان نەزانیبێت و خەلکانی دیکە بێن بتوانن کە شفی بکەن. بە راستی گەرەپییە بۆ ئەو کە لە تەمەنیکی کەمدا تەوانی ئەو ھەموو داھێنانە بکات و ئەو ھەموو جوانیانە لەسەر شارستانیەتی ئیسلامی پیشان بدات، بەو جەستە بچووکەوہ

به رگه ی نه رکیکی گرت که نه گهر بدرایه به سهر شاخه کاند ا ده توانه وه ! گهر له زانستی فه رمووده وه ده ست پیبکه ی ن، نه و ا زانستی فه رمووده وه فه رمووده ناسی یه کیکه له و زانستانه ی که سوبحانی زور قسه ی جوانی له و بابته دا هه یه که ده شیت بلیم کردنه وه ی ده رگایه کی نوییه بو فه رمووده ناسی، من خوّم نه و وایلکړدووم جاریکی دیکه بچمه وه خزمه ت فه رمووده کانی پیغه مبه ری خودا و مامه له م له گهل فه رمووده دا بیته وه .

که نه مه ش رهنه جه وه ریترن خالی جیاوازی نیوان کاک نه حمه د و ناصری سوبحانیش بیت که له و گفتوگو یه ی که له (نگل) کراوه له نیوان هردو وکیاندا به باشی نه مه ده رده که ویت، که هه ست ده که یت کاک نه حمه د (هه زار رحمه ت له گوره که ی) که متر پشت ده به ستیت به فه رمووده، ته نانه ت (ظنی) ش. چونکه ده ترسیت له وه ی نه و فه رمووده یه وته ی پیغه مبه ری خودا (دخ) نه بیت و دروستکراو بیت، بویه ده بینیت زورتر ته رکیزی له سهر قورئانه . لیږده دایه که ماموستا ناصر ده فه رموویت: بو به یانی هه موو قورئان پیو یستیمان به شتیکی دیکه هه یه که پیی ده ووتریت فه رمووده ئیر من نالیم سه حیجی بوخاری یان موسلیم... هتد، به لکو رهنه کوی نه وانه بیت یان شتیکی دیکه بیت، به لام لانیکه م شتیک هه یه بیجگه له قورئان که نه ویش فه رمووده یه . لیږده وه له و ریساله یه دا که بو زاناکانی که نداوی نوسیوو ه { ۸۶ } و له ته فسیره کاند ا که باسی زانستی فه رمووده ی کردوه به تایبه تی له ته فسیری سوره تی (البقرة) دا و هه روه ها له و دوو کاسیته شدا که به کورتی باسی زانستی فه رمووده ی کردوه، له هه موو نه وانه دا چه ند داهینانیک لای نه و ده بینیت، زوریک له و بابته تانه ی سوبحانی یه کلایی کردونه ته وه بریتین له بابته تی خیلافی، به لام نه و به ئیستیدلال توانویه تی بیسه لمینیت که نه م قسه یان راستره له وه ی دیکه یان، له وانه بو نمونه قسه هه یه له سهر نه وه ی ئایا پیغه مبه ری خودا (دخ) مه عصوم بووه یان به پیچه وانه وه ؟! دیاره ئیجماع هه یه له سهر نه وه ی که پیغه مبه ری خودا له گه یانندی وه حیدا مه عصوم بووه و هیچ شتیکی نه شار دوت وه، نه وه ی بوی هاتووه گه یاندوویه تی. به لام ئایا له ژیانی تایبه تی و شه خصی خویشیدا مه عصوم بووه یان نا ؟ نه وه قسه یه که ماموستا ناصر به ده لیلی قورئانی و به ته فسیر کردنی چه ندین سوره تی وه کو (عبس) ه و... هتد، ده یسه لمینیت که پیغه مبه ری خودا (دخ) له غه یری وه حیدا مه عصوم نه بووه، به لکو

مه عصوميه ته كه ی ئه وه له ريساله كه يدايه . ئه وه ئه وه ته رجيه كه زاناكان گيريان خوار دبوو پييه وه به لام سوبحاني توانی له قورئانه وه ئه وه مه سه له يه كلايي بكا ته وه . كه له قورئاندا وشه ی (ذنب) دراوه پال پيغه مبهري خودا (د.خ)، (ذنبك) كه ئه وه ئيتر به راشكاوی قورئانه {٨٨} .

يه كينكي ديكه له وشانه ی بريتيه له وه ی كه وا دهرده كه ويته ماموستا ناصر به هوی ئه وه ی سيسته می قورئانی لای ئه وه سيسته ميكي كامله و مانای روونی خوی تيدايه و (الراسخون في العلم) ده توانن مانا كه بدۆزنه وه و سيسته مه كه ی كه شف بكن، كه وابوو ده وری فهرمووده چيه ؟ به بۆچوونی من ماموستا ناصر باوه پری وایه كه كاری پيغه مبهري بريتيه له گه ياندنی -تبليغ- ئه وه حيه نه روونكرده وه ی (بيان) كه ئه مه له ته فسیری سوره تی (البقرة) دا ژۆر به جوانی دهرده كه ويته، كه ده فهرموويته: ﴿... لتبينه للناس...﴾ به مانای (به يان) نه هاتوه، ئه وه ی كه ده توانم بلیم له سه دا نه وه د و نۆ و پۆينت نۆی موفه سیره كان بۆ ئه وه رویشتون، به لكو به مانای (لتبلغه) به كار هینراوه . ئه مه ش شتيكي ناوازه نيه چونكه وتمان ماموستا ناصر ژۆر ته ركيزی له سه ر زانستی زمانه كه به دوو شت توانيوه تی ئه وه جيا بكا ته وه، به زانستی زمان له گه ل ژۆريكي زمان، سوبحاني باوه پری به لۆژيكي زمانيش هيه، ئه مه ش شتيكي نوێ نيه، بۆ نمونه دابه شكردنی زمان بۆ (اسم) و (فعل) و (حرف) دابه شكردنیكي لۆژيكيه و ماموستا ناصر خۆيشی باسی دهكات، ههروه ها به سيسته می قورئانیش. پشت به ستنی به لۆژيكي زمان به و مانايه يه كه ده فهرموويته ﴿لتبينه﴾ ياخود به يان بۆ پيغه مبهري خودا له وشوینه دا ياخود له باسی زاناكاني ئه هلی كيتابدا ﴿... لتبينه للناس ولا تكتمنه...﴾ {٨٩} به يانی دهكەن بۆ خه لکی و نايشارنه وه، ﴿لتبينه﴾ كه وتۆته به رامبهري ﴿لا تكتمنه﴾ كه واته پيچه وانه ی (كتمان) ه، پيچه وانه ی كه تمانيش به يان نيه نه شاردينه وه يه واته (بلاغ) ه، كه واته ئيشی فهرمووده لای ماموستا ناصر بريتيه له (بلاغ) واته (عدم الكتمان)، ئه وه هه موو (بيان) هه ش كه له قورئاندا هاتوون به مانای (تبليغ) ن چونكه قورئان خۆی مانا كه ی روونه {٩٠} .

شتيكي ديكه له م بواره دا بريتيه له سوودبينی سوبحاني له (ئيبن تهيميه) له مامه له كردنی نيوان (قورئان) و (سوننه) دا، به تاييه تی له فهرمووده كانی ئه حكام و ئاياتی ئه حكامدا، واته ئه وه ئايه ت و فهرمودانه ی بكه و مه كه يان تيدايه . ليهره دا وا

د درده كه ویت كه ماموستا ناصر قه ناعه تی وایه زۆریه ی ئایه ته كانی قورئان ریسای گشتی (القواعد العامه) یان تیدایه، پیغه مبهری خودا (د.خ) به لاغه كه ی بریتی بووه له وهی نمونه یه کی پیشانداوه بۆ ئه و ریسای گشتیه، ئه وهی كه (ئیبین ته میمه) له (اصول التفسیر) دا باسی ده كات، ده فره موویت له لۆژیکدا دوو جور پیناسه هیه، (تعریف بالتحديد) هیه كه ريك بابته كه ت بۆ ده هیئتیه وه، (تعریف بالتمثيل) یش هیه كه نمونه یه كت بۆ ده هیئتیه وه. (تعریف بالتحديد) وه كو ئه وهی پرسیار بكهیت نان چیه؟، پیت بلین نان بریتیه له ئاردی هارداوی برژاو، واته پیناسه یه کی ورد و سنوورداری ئه و شته م كرد. به لام له (تعریف بالتمثيل) دا نانیکت پیشان ده دریت، واته روونكرده وهی پیناسه یه كه به پیشاندانی نمونه یه كه. ماموستا ناصر قه ناعه تی وایه كه فره رمووده كانی ئه حكام یاخود به شی تشریع له سوننه تی پیغه مبهری خودا ئیشی بریتیه له (تعریف بالتمثيل). ئه و ئایه ته ی كه پیشانی ئه وه ددهات شهیتان چی ده كات به بنده كانی خودا؟ كه وایان لی ده كات به وهی (ته غیری) خه لقی خودا بكن {۹۱}، (ته غیری) خه لقی خودا ریسایه کی گشتیه، له فره مووده شدا هاتوو وهك ئه وهی (عبداللهی كوری مسعود) - ره زای خودای لیبت - ده یگپرتیه وه كه بریتیه له خال کوتان و باریك كردنه وهی برۆ و دان و شاشكردن و ۷۰ هتد ئه مانه هه مووی نمونه ی ئه و (تغیر) هن و نمونه یی ئه و ریسای گشتیه ن، یاخود ئه و فره مووده یه ی ده رباره ی سوره تی (الفاتحه) ده فره موویت ﴿مغضوب علیهم﴾ بریتیه له (یه هود) و ﴿الضالین﴾ یش بریتیه له (نه سارا)، له ریسای گشتیه كه، چونكه له قورئاندا ئه و وه صفانه بۆ جگه له (یه هود و نه سارا) ش به كار هاتوو، به لام ئه وان ته نها نمونه یه کی ئه و بابته ن، كه به راستی ئه مه دۆزینه وه یه کی زۆر گه وریه، ئه گهر زیره کی و بلیمه تی و مه خیله ی به هیزی ئه و ماموستا به ریز و مه لا كورده (ناصری سوبحانی) نه بووایه، هه زاران رحمه ت له گۆری، كه سیك نه بوو ئه مه پیشان بدات كه ئه و ماموستایه کی گه وری ئیمه بوو له و بواره دا {۹۲}.

یه کیکی دیکه له و شتانه ی لای سوبحانی هیه له م بواره دا بریتیه له و روونكرده وانه ی كه بۆ زانا عه ره به كانی كه نداو و ئه وانه ی له سه ر ئه نسكۆ پیدای سوننه ت ده نووسن وهكو (دكتور يوسف قرضاوی) و... هتد كردوونی: نه كن باریك بده ن به سه ر سه حیجی بوخاری و موسلیمدا كه شاخه كانیش به رگه یان نه گرتبیت،

بوخاری ئەو کاتەى سەحیحە کەى دەنوسیه وه ئەگەر بیزانیایه دواى قورئان دەبیته گەورهترین کتیبی موسولمانان ھەر خۆى بۆ خۆى دوور نەبوو له ترسا بمردایه ! چونکە ئەو وینای نەدەکرد ئەو کتیبەى ھێندە گەرنەگ بیته. لەبەر ئەوه ناکریت ئیمەش بارێک بەدەین بەسەر ئەواندا کە لە توانای خویان گەورهترە و شاخەکانیش بەرگەیان نەگرتووه. مەبەست رەتکردنەوهى سەحیحى بوخارى و موسلیم و... ھتد نیه، بەلکو جەوھەرى بابەتەکە ئەوھیه تۆ ریساکانت ئەوھندە دەرك کردبیت تەنانەت نەبەسترایبیتەوه بە سەحیحى موسلیم و بوخاریەوه ئەگەرچى باشتەین کتیبی فەرمودەشن { ۹۳ }.

یەکیکی دیکە لەو شتانەى کە مامۆستا ناصر زۆر تەریکیزی لەسەر کردووه و رەنگە ھەموو زاناکانی فەرمودەناسی پێچەوانەى ئەو بن تەنھا چەند کەسێکیان نەبیته وەك باقلانی و... ھتد، ئەویش بابەتی (صحابە) یە. مامۆستا ناصر ریسایەکی ھەیه کە لە بابەتی ئیمان و زانستی فەرمودە و (صحابە) و ھەروەھا زۆر بابەتی دیکەى وەکو (فەلسەفەى ئەخلاق) دا باسی دەکات، کە ئەمەش داھێنانی خۆى نیه بەلکو ئەو تەوزیفی کردووه تەو کە بریتیه لە بابەتی مەلەکە. مەلەکەش بریتیه لەو شتەى کە لەنیۆ مرقۇدا ھێندە رۆدەچیت کە ئیدی ناتوانیت وازی لى بهیتیت. بەم باسی مەلەکەیش تەفسیری زۆریک لە فەرمودەکانی کردووه، ھەروەھا تەفسیری زۆر ئایەتی قورئانیشى پێکردووه، کە زۆر لە ئایەتەکانی باسی بەھەشت و جەھەننەمى بەھۆیەوه تەفسیر کردووه کە لە رووکەشدا وا دەردەکەویت ناوێتیەکان (التناقض) لە نێواندا بیته. مەلەکە بوونی ھەر سیفەتیکیش لای مرقۇ بەو مانایەیه کە نەتوانیت وازی لى بهیتیت ئەگەرچى مەبەستیشى بیته وازی لى بهیتیت، وەکو سیفەتی خویندەواری کە ناتوانین ئیدی نەخویندەوار بین ئەگەرچى بشمانەویت نەخویندەوار بین. ئیمان کە بووه مەلەکە لای مرقۇ ئیتر جاریکی دیکە ناتوانیت بى ئیمان بیته وەکو فەرمودەکە دەفەرمویت تەنانەت بیسیخەنە نیۆ ئاگرەوه وازی لى تەناھیتیت. بەلام زۆریک لە زانایانی فەرمودەناسی لەو باوەرەدان کە (صحابە) بریتیه لەو کەسە بالغەى کە جاریک پێغەمبەرى خودای (د.خ) بینی بیته و موسولمان بوو بیته ! کە سوبحانی قەناعەتی بەم بۆچوونە نیه، چۆن دەکریت تەنھا جاریک بینینی پێغەمبەرى خودا (د.خ) مەلەکەى ئیمانی بەو مانایەى کە باسم کرد لەو کەسەدا دروست کرد بیته ! کە دەشیت بۆ دووبارە ئەمەش دەچیتەوه نیۆ

زانستی زمانه وانیه وه و په یوه ندی به فلسفه ی رمانه وه هیه، به تاییه تی لای
 فه یله سوفی گه وره ی ئوتریشی - نه مساوی - (دیسوسیر). که جیاوازی ده کات له
 نیوان (لغه) و (که لام) دا {۹۴}، بۆ که لام حه تمه ن مه له که پیویسته، (لغه) بریتیه
 له وه ی که ده توانیت منای وشه کان له فرههنگ (قاموس) دا دهره ییت: به لام
 (که لام) به وچوره نیه. بۆ نمونه ده کریت وشه یه که له فرههنگدا چهند مانایه کی
 ببیت یاخود به پیچه وانه وه ده کریت بۆ یه که مانا چهند وشه یه که به کار هاتبیت، که لام
 بریتیه له وه ی که یه کی که له و وشانه به کار به ییت. کاتیک ده لیم هاوریکه م زیره که،
 عاقله، دانایه، و... هتد، هه مووی یه که مانایه و له وانه شه هه ر کام له و ته عبیرانه به کار
 به یتریت ئه وه (لغه) یه که ده کاته کووی هه موو ته عبیره کان، به لام کاتیک ته نها یه که
 دانه یان هه لده یتریت ئه و کاته ده بیته (که لام)، که لام بیجگه له وه ش که یه کی که له
 وشه و ته عبیره مومکینه کانی زمانی تیدا به کار ده یتریت، پشیش دهبه ستیت به
 زمانی هاوبه شی پیشووتری نیوان خوت و به رامبه ر - مخاطب - بۆ نمونه من و تو
 شتی هاوبه ش له نیوانماندا هیه و جار هیه ته نها سه ری وشه یه که ده لیم لیم
 تیده گه یه، چونکه زور مامه له مان به یه که وه هیه به لام که سیکی دیکه تازه بوویته
 هاوریمان یان گوینگری ئیمه لیمان تیناگات، واته جفره و نه یینه کی پیشتر له که لامدا
 دزوست ده بیته که گوینگر و ته بیژ به یه که وه ده زانن ئه وه له کوپوه ده وتریت
 ئه گه رچی مومکین نیه بیگه یه نیت به گوینگر - مخاطب - که هیچ په یوه ندیه که و
 مامه له یه کی پیشین له نیوان ئه و و ته بیژدا نه بیته، جگه له ئه وه ی ده وتریت، بۆ
 نمونه کاتیک ئه م رسته یه ده وتریت (ئه سپه که م فروشت) واته ئه و ئه سپه ی پیشتر من
 و تو ئاگامان لییه تی، لیروهه بۆ ئه وه ی که لام دروست ببیت هه ر ده بیته ژیا نی
 هاوبه شی پیشتر ببیت، یاخود ئاگادار بوونیک پیشین بۆ ئه و بابته بوو بیت. بویه
 مومکین نیه که سی که یه کجار پیغه مبه ری خودای (دخ) بی نی بیت و یه کسه ر له
 که لامی حه زره ت تیگه یشتیبت، راسته له عه ره بی تیده گات وه کو (لغه)، تیده گات
 له وه ی کاتیک پیغه مبه ری خودا ده فره موویت (ابن آدم) واته له وشه کان تیده گات
 به لام له که لامه که تیناگات. لیروهه هه ست ده که یه ماموستا ناصر زور ورد بووه بۆ
 ئه م بابته و زور به وردیش بوی چووه، له بابته تی مه له که وه بۆ ئه مه رۆشتووه، هه ر
 بویه ش مومکین نیه که سی که یه کجار بینینی پیغه مبه ری خودا ببیته
 (صحابه) {۹۵}.

سوبحانی و زانسته کانی قورئان:

(علوم القرآن) یش یه کیکه له و زانستانه ی که وه کو فیلمیکی دۆکیۆمینتی وان، قورئان چۆن دابه زیوه و پیغه مبه ری خودا (د.خ) چۆن گه یاندوویه تی و هاوه لانی چۆن وه ریانگرتووه و مامه له یان له گه لدا کردووه و کاریگه ری چۆن بووه و فلان ئایه ت له کویدا دابه زیوه و کام سورته له مه ککه و کامه شیان له مه دینه دابه زیوه و... هتد، ده گریته وه، که وامان لیده که ن بجینه وه سه رده می دابه زینی وه حی و خزمه تی پیغه مبه ری خودا (د.خ) که ئیمامی (سیوطی) ده فه رمویتی زیاد له شه ش هه زار زانسته .

لیره شدا مامۆستا ناصر تیروانینی تایبه تی خو ی هیه به رامبه ر ئه م زانسته قورئانیانه، که هه ندیک له و تیروانینانه لای خه لکی دیکه ش هه ن. بۆ نمونه ده رباه ی (ناسخ و منسوخ) واته نه سخ بوونه وه ی حوكمیکی پیشین به حوكمیکی دواتر له به ر هۆکارێک، هه رچه نده سوبحانی و زۆریکی دیکه ی وه کو موخته زیله و بریک له ئه هلی سوننه و جه ماعه و ته نانه ت (محمد غزالی) و (صوبحی صالح) و زۆریک له بیراره نوێکانی سه رده می نویش پییان وایه که (نه سخ) بوونی نیه، به لām به بۆچوونی من به هیزی مامۆستا ناصر له ره سه ن بوون و ئیستدلال هینانه وه که یایه تی که پیشانی ده دات ئایه ته مه نسوخه کانیش ده کریت جارێکی دیکه رۆلی خۆیان ببینه وه، چونکه قورئان مۆزه خانه یه ک نیه شتی کۆنی تیدا پارێزراو بیّت و برابیتته وه! که ئه م ته عیبه ره ته عیبه ری (محمد غزالی) یه. لیره دا مامۆستا ناصر ده فه رمویتی جارێ پیش هه موو شتی که نه سخ له (تصدیقات) دا نیه، که زانستی لۆژیک دابه ش ده بیّت به سه ر (تصدیق) و (تصور) دا، تصور بریتیه له حوكمدانه پال (تصور) هکان، واته (تصدیق) پیۆیستی به (تصور) یشه، به لām مه رج نیه هه موو وینایه ک ته صدیقی تیدا بیّت، بۆیه (تصدیق) شتیکی گه وهره تره، بۆیه سوبحانی ده فه رمویتی (تصدیقات) دا نه سخ نیه، وه ک ئه وه ی که خودا به فه رمویتی: ئه مه زهویه و سه به نیی بلّیت ئه مه زهوی نیه! که ئه وه درۆ ده رده چیت، به لکو نه سخ ته نها له ئینشائیاتدا هیه، گه ر به زمانیکی ساده تر بلّیم له رسته ی خه به ریدا نه سخ نیه، که زۆر له زاناکان له م بابته دا تیکه وتوون به وه ی که هاتوون له رسته خه به ریه کانیشدا نه سخیان کردووه، به لām سوبحانی ده لّیت نه خیر، ئه مه له ئینشائیاتدا یه، چونکه له ئینشائیاتدا درۆ دروست

نايبت كه من بلّيم فلان كه س! له كاتزمير ئه وه ندهدا وهره بۆ مالّي ئيمه بۆ ئيشيكي دياريكراو، به لام دواي ئه وه كاتيكي ديكه دهستنيشان دهكەين و ده لّيم برپوره وه، ليره دا هيچ دژايه تيهك نيه له نيوان ئه م (وهره) و (برپوره وه) يه دا نيه، چونكه ئه وه له ئينشائيات - داناني - دايه. ئه گهر له (تصديقات) دا بوايه كه بۆ نمونه ئه وه فلان كه سه و بم وتايه ئه وه فلان كه س نيه هه له دهرده چوو، ليره وه كه واته نه سخ له ئينشائيات دايه و له ئينشائياتشدا به گويره ي پيوستيه، كه سوبحاني خوي نمونه به منداليك دههينتيه وه كه كاتيک ئه م منداله له دايك دهبيت پيوستى به جورىك له خوراكه پيى بدرىت كه شيرى دايكيه تي، پاشان له گه ل گه شه ي منداله كه دا جورى خوراكه كه شى دهگوړيىت، بويه شيره كه نه سخ دهبيت وه به خوراكيكي ديكه. واته به و مانايه نيه كه ئه وه ي پيشوو هيچ دهورىكي نه بوو بيت يان رولّي نامينيىت. واته نه سخ لاي سوبحاني سه ره راي ئه وه ي كه دهبيت له ئينشائياتدا بكرىت ئه وا دهبيت به پيى پيوستيش بيت. كه ئه م وته يه زور هه لده گريىت و خوي چەند نه وار و كاسيتيكي له سه ر ئه م بابته هيه {٩٦}.

به شيكي ديكه له داهينانه كانى له (علوم القرآن) دا بريتيه له بابته ي (اسباب النزول) كه له مه شدا ئيختيلاف هيه له نيوان زاناياندا، يه كيك ده لّيت سى دانەيان راستن و يه كيكي ديكه ش ده لّيت هيچيان راست نين و ... هتد، به لام سوبحاني ديىت ميتودىكي نوى ده دوزيتيه وه بۆ كه شفى (اسباب النزول) ده فه رمويىت هو كاري هاتنه خواره وه له خودى ئايه ته كه دا روونه و به يانكراوه، كه ئه مه ميتودىكه پيش ئه و كه س بوى نه چوو، واته كه شفكر دنى هو كاري دابه زينه كه به خودى ئايه ته كه. بۆ نمونه له ئايه تي نوى سوره تي (الجمعة) دا ﴿... و تركوك قائما قل ما عندالله خير...﴾ كه ده فه رمويىت هه ر خودى ئايه ته كه خوي هو ي دابه زينه كه شمان بۆ به يان دهكات، واته حاله تيكي له و شيوه يه بووه، كاتيک پيغه مبه ري خودا (د.خ) وتارى جومعه ي داوه موسلمانە ناماده كانيش بازرگانىكيان بينيوه و چوون به لاي ئه و و پيغه مبه ريان به جيته لاوه چونكه سالى گراني بووه، كه وا بوو بابته كه له ئايه ته كه دا دهرده كه ويىت، واته ئه و هو كاري دابه زينانه (اسباب النزول) لاي سوبحاني باشتر و په سه ندرتن كه له خودى ئايه ته كاندا روونن و ده توانيت بيان دوزيتيه وه {٩٧}.

دواجاريش بينا له سه ر ئه و ريسايه ي كه ئه و هه ميشه ئيشى له سه ر كردوه كه له قورئاندا شتيك نيه به به يان نه كراوى هيلرايىته وه.

یه‌کیکی دیکه له و شتانه‌ی سه‌باره‌ت به (علوم القرآن) لای سوبحانی بوونی هه‌یه بریتیه له ناوه‌حی بوونی زانسته قورئانیه‌کان، به‌لکو بوونی ئەو زانستانه لای ئەو بۆ پیشاندانی حاله‌ته‌کانی وه‌حیه، په‌یوه‌ندی به ئاماده‌بوون و نا ئاماده‌بوونه‌وه هه‌یه له‌و سه‌رده‌مه‌دا. بۆ نموونه ئی‌مه ئەو هه‌موو (علوم القرآن) ه‌ده‌خوینین بۆ ئەوه‌ی بۆمان ده‌ریکه‌وێت کام سوره‌ت و ئایه‌تانه مه‌ککی بوون و کامانه‌ش مه‌ده‌نی بوون، به‌لام کابرایه‌کی نه‌خوینده‌واری عه‌ره‌ب که له‌و کاته‌دا ژیاوه ئە‌گه‌ر له مه‌دینه یاخود له مه‌که‌که‌دا بوو بێت هه‌ر له‌و کاته‌دا ئاگاداری ئەوه‌ بووه که له کوێدا دابه‌زیوه. له‌به‌ر ئەوه ئی‌مه هه‌رچه‌نده بلیمه‌ت بین - که ئەمه بۆ زانستی فه‌رمووده‌ش به هه‌مان شیوه‌یه لای سوبحانی - ئەوا هیشتا هینده‌ی ئە‌عرا‌بیه‌کی ئەو سه‌رده‌مه‌ی لی‌نا‌زانین، که له‌ به‌په‌تیشدا هه‌ر خوینده‌واری و رۆشن‌بیریشی نه‌بووه، هی وایان بووه ئی‌خه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خودای گرتووه و ئەوه‌نده توند گو‌شیویه‌تی هه‌تا شان و لاملی سور بووه‌توه. واته (علوم القرآن) بۆ ئەوه‌یه ئی‌مه به‌ریتیه‌وه ئەو زه‌مه‌نه، به‌لام ئەو که‌سه‌ی له‌و زه‌مه‌نه‌دا ژیاوه ئە‌گه‌رچی له‌ رووی ئی‌مانیشه‌وه له ئی‌مه لا‌وا‌تر بوو بێت، له‌به‌په‌تدا ده‌کریت مونا‌فیکیش بوو بێت و ئی‌مانیشی به قورئان نه‌بوو‌یت هیشتا ده‌کریت له ئی‌مه زی‌اتر لی‌ی بزانی‌ت چونکه په‌یوه‌ندی به‌ حال‌تی ئی‌مانیه‌وه نیه، به‌لکو حاله‌تی ده‌ره‌کین. هه‌روه‌ها زانستی فه‌رمووده‌ش ئی‌مه بۆیه ده‌خوینین هه‌تا بۆمان ده‌ریکه‌وێت ئایا ئەم وته‌یه وته‌ی پی‌غه‌مبه‌ره و ئەو فه‌رموویه‌تی، به‌لام کابرایه‌کی ده‌شته‌کی له‌و کاته‌دا بگه‌ر. راسته‌وخۆ له‌ زاری پی‌غه‌مبه‌ره‌وه بیستویه‌تی { ٩٨ }.

سوبحانی و زانسته مرو‌فایه‌تیه‌کان:

ئێستا بێینه سه‌ر باسکردنی ئەو شتانه‌ی که به‌دیاریکراوی سوبحانی قسه‌ی له‌سه‌ر کردوون یاخود ویستویه‌تی سیسته‌مه‌کانیان که‌شف بکات و ده‌کریت بکرتنه‌ بناغه‌ی زانسته مرو‌فایه‌تیه‌کان له‌م سه‌رده‌مه‌دا. که‌ باشت‌رینیان باب‌ه‌تی په‌روه‌رده‌یه و من له‌ شوینیکێ دیکه‌دا ئاماژه‌م پێداوه که ده‌کریت سوبحانی به‌ فه‌یله‌سوفی په‌روه‌رده‌ ناو‌ب‌ریت، به‌ تایبه‌تیش چه‌مکی ته‌زکیه‌ لای ئەو، که له‌مه‌شدا سوودی له‌ بۆچوونی سیسته‌می فیکری و فه‌لسه‌فی یۆنانی بینوه که دواتر له‌ لایه‌ن فه‌یله‌سوفه‌ موسولمانه‌کانه‌وه ته‌وزیف کراوه‌ته‌وه، ئەوه‌ی که هه‌یچ‌کام له‌ چاکه‌کانی ئی‌مه‌ بایی ئەوه‌ نین ئی‌مه‌ بخه‌نه به‌ه‌شته‌وه. که ئەمه‌ رێسایه‌که و له‌ زۆرێک باب‌ه‌ت و کاسیتیدا

کاری له سهر کردووه، به لām ئه م چاكانه (بالقوة) له نيو ئيمه دا هه ن و ده بئيت بگويزرئته وه بۆ (بالفعل)، واته له تواناوه بۆ به کرده ی بوونيان. ئه و نمونه ی گويزيکي بچوک ده ميئنئته وه که وه کو تووێک نمونه ی دارگويزيکي گه وړه ی له نيودا شاراووه — بۆ نمونه له نه وه ده کاندای دارگويزيک له شاری توسرکان له ئيران سه دوشه ست هه زار گويزی گرتبوو! — به لām ده بئيت ئه م وزه یه ببزوینرئت، ئه مه شه چه مکی (تزکیه) لای سوبحانی، گه شه پیدانی توانا له هیژدا بووه کان (بالقوة) و جولاندن یان رووه کردار (بالفعل). ئه م گويزه خو ی به ته نهایی به س نیه بۆ ئه وه ی ببئته ئه و دره خته گه وړه یه، به لکو پیویستی به زه مینه بۆ سازکردن هه یه. واته که مترین کار ده که وئته سه رخودی خو ی به لām ده بئيت بيکات. ئيمه يش بۆ ئه وه ی (ته زکیه ی نه فس) ی خۆمان بکه ی ن و گه شه بکه ی ن ته نه ا ئیراده ی خۆمان به س نیه، به لکو له م نيوانه دا له وانه یه ئیراده بچووکترین به شی هه یه، ئه و پاداشته ی له به هشتدا ده ماندرئتی صد به رامبه ری ئه و بزوت و جولانه ی ئيمه یه که له دونیادا ئه نجاممان داو، ئه و ده سته که و ته ی له سه دوشه ست هه زار گويزدا بۆ دارگويزيک ده ستی جوتیارێک ده که وئت، سه ری سوړ ده ميئنئت که ئه و هه موو به ره ی هه یه، هه مووی ده سته که و ته ی ئه و کرده وه یه نیه که کردوویه تی، توویکی بچووک چۆن ئه و هه موو به ره ی تیدا یه! که واته مه شیئه تی ئیلاهی له م بابه ته دا بوونی هه یه { ۹۹ }.

لێره وه ئه گه ر سیسته می فیکری مۆدیرنه به وجۆره دروست بوویئت که هۆکار چه تمه ن ده ره نجام به دووی خویدا به ئینئت، چه تمه ن ده رمان چاره سه ر به شوین خویدا به ئینئت که زانستی پزیشکی نو ی له سه ر ئه وه بونیات نراوه، ئه و سوبحانی قه ناعه تی وه هایه ئه وه به ته نه ا به س نیه، به لکو ئه وه لایه نه بچوکه که یه تی، واته ئه گه ر له مۆدیرنه دا راسته هیلیک بوونی ببئت له هۆوه بۆ ده ره نجام ئه و لای ئه و ئه م راسته هیله ده بئته سیگۆشه یه که و ده بئت مه شیئه تی ئیلاهیشی له پشته وه بیئت، که ئه م بابه ته زۆرتر له باسی شه فاعه تا رۆشن ده بئته وه. لێره وه به بروای سوبحانی سیسته می به روهرده به شیکی لای ئيمه یه به وه ی وزه و تواناکانی خۆمان ده بزوين به ره ی گه شه کردن و به کردار بوونيان، به شیکیشی ئه وه ی که له ده ست ئيمه دا نیه و (تسوده س) ه له سه ر خودا دوا ی ئه وه ی که ئیشی خۆمانمان له و به شه دا که په یوه د... به ئيمه وه هه یه کردووه { ۱۰۰ }. ئه مه ش بربره ی فه لسه فه ی په روهرده یه

لای مامۆستا ناصری سوبحانی کە ئەگەر زیاتر لە سەری بپۆین ئەوا زۆر درێژە دەکێشێت بۆیە لێرەدا هیندە بەسە.

دییەوێ سەر سیستەمی سیاسی لای مامۆستا ناصر کە ھەر وەکو سیستەمەکانی دیکە لای ئەو لە نموونەی سیستەمی فەتوا و سیستەمی ئابووری... ھتد، بینای ئەم سیستەمەشی لە سەر جیھانبینی ئیسلامی داپشتوو، لە ریسای (... الا له الخلق والامر...) ھەو دیت باسی سیستەمە سیاسییە کە دەکات. دواى ئەوێ زەوی دروست بوو و ئەمرە کەشی ئاوەدان بوونەوێ و ئەم ئەمری عیمارەتەش دراوێ دەست مڕۆف و مڕۆفیش خۆی بۆ خۆی ھەم خەلقى ھەبەوێ کە دروست بوو و لە پال ئەمەشدا دەبێت ئەمریکیشی بێت کە بزانییت چۆن ئەمری خۆی جیبەجێ دەکات، لێرەشدا بۆ ئەوێ ئەمری زەوی جیبەجێ بکات دەبێت بێتە خەلیفەى خودا لە سەر زەویدا، ھەر وەھا خودی مڕۆفیش کە دروستکراو ئەمریکى خۆیشی ھەبە بۆ ئەوێ ئەمری گونجای خۆی لە گەل خەلیفەتیدا جیبەجێ بکات {۱۰۱}، بۆیە لێرەدا بێ کە شەریعت دێت ناوێ و سیستەمی سیاسی ئیسلامی لەم پنتەوێ دەست پێدەکات بۆ پیشاندانی ئەو ئەمر کە شەریعە لای مڕۆف، دیارە مامۆستا ناصری سوبحانی شارەزاییەکی زۆری لە سیستەمە سیاسییەکانی دیکەدا ھەبوو و خۆبێندەوێ و بەدواچوونیکی زۆری بوو، ئەگەرچی ھەموو خۆبێندکارەکانی پێچەوانەى ئەمە بلێن، چونکە سوبحانی زۆرباش لە یاسا شارەزا بوو، زۆرباش لە سیستەمە سیاسی و سیستەمە فیکریەکانی دیکە شارەزا بوو، ئینجا دوایى ھاتوو ئەمەى ورۆژاندوو - ئەمەش وەکو زانستی ھیرمەنیوتیکا (تەئویل)، ورۆژاندنی مەعریفەى کى نوێ بەبێ بوونی مەعریفەى کى پێشین مومکین نیە چونکە مەعریفە شوناسیکی بە گۆمەلێ ھەبە - کە مامۆستا ناصریش پێغەمبەر نەبوو، خەتمەن مەعریفەى وەرگرتوو، تەنانەت رەخنەى گەرە لە سیستەمە فیکری و سیاسییەکان دەگرت، وەک لە دابەشبوونی ھێزەکاندا، ھیزی یاسادانان و ھیزی داد و ھیزی جیبەجێکردن... سوبحانی رەخنەى لەم بابەتە ھەبە لە باسی سیستەمە سیاسییە کەیدا کە بە بۆچوونی مەعریفەى کى زۆر بەجێ و وردیشە. ئەمەش زۆتر لە و رەخنەیدا دەردەکەوێت کە لە دەستووری ئێرانى گرتوو. دەلێت ئێو و توتوانە ھیزی یاسا دانانمان (تەشریعی) ھەبە لە گەل دوو ھێزە کە تێدا، لە کاتی کەدا ئێمە لە ئیسلامدا دەسەلاتی تەشریعیمان نیە چونکە شەرع خودا دا بەدەنی بە لکو

له جيئى ئوودا دىسە لائى (روونكر دىنەو-تېن) يىمان ھەيە، واتە پېچەوانەى ھەموو ياساناسەكان ئوودا دىت تېئورىيەكى نوئى لەو بواردە دىھىئىتتە ناوودە. واتە لە كۆمەلگەيەكى ئايىنىدا ياخود دىموكراسى- ئايىنىدا، كە ئەم دووانەش ھېچ نادىتتەك (تناقض) لەنئوانياندا نىە و ھەروەك لە شوئىنى دىكەشدا ئاماژەم پىكر دوو كە دىكرىت پىكەو كۆ بىكرىتەو، كە ھىزەكان برىتېن لەھىزى تەبىين - واتە كەشفى ئوودەى كە خودا چى پىي خۆشە لەم بابەتەدا نەك تەشرىع بگەيت- لەگەل ھىزى دادوھرى و جىبەجىكردن كە ئەمە خالىكى زۆر وردە مامۇستا ناصر توانىوئەتى كەشفى بكات. كە سوبحانى يەككە لە رەخنەگرە زۆرباشەكانى دەستوورى ئىزانى بوو، دىد و بۆچوونەكانى سەبارەت بەدەستوور و دەستوور نووسىن لە ولاتە رۆژھەلاىيەكاندا، دەبىت بەھەند بگىرىن، بەداخەو ئو نووسىنانەى لەسەرەتاي دارىشتنى دەستوورى ئىزانىدا لە رۆژنامەكانى (كېھان) و (اطلاعات) و... ھتد، بلاوى كر دوونەتەو لەبەردەستماندانىن، ئەگەر بىكرایە دەستمان بگەوتنايە زۆرباش بوو بۆ زياتر روون بوونەوئەى بۆچوونەكانى لەم بواردە {۱۰۲}.

ھەروەھا يەككى دىكە لەو شتەنە برىتە لەو خىلافەى لە نىوان زاناياندا ھەيە كە ئايا (شورا) واجىبە يان واجىب نىە، ئو بە يەقینەو دەيسەلمىئىت كە شورا واجىبە و ئو بابەتە يەكلايى دەكاتەو، پاشانىش شورا دابەش دەكات بۆ شوئراى تەخەصوصى و شوئراى سياسى و شوئراى خەلكى (الناس)، تەنانت ھەندىك برگەى ونى نىو مېژووى ئىسلامى پىدەدۆزىتەو، كە مەن لە بابەتتىكى دىكەى سەربەخۇدا باسى ئوودەم كر دوو، لەو شوئىنانەى نىو مېژووى ئىسلامىدا كەوا دەرەكەوئىت (شورا) نەبوو بىت لەنئو ھاوولاندا، ئو دەيسەلمىئىت كە بوو، چونكە واجىبە و مومكىنىش نىە ھەموو كۆمەلەى موسولمانان لە ئەمرى خودا دەرېچن، كە دىكرىت تاكە كەسك بىت لەو ئەمرە دەرېچىت، بەلام ناكرىت ھەموويان لەو ئەمرە دەرېچن، كەواتە لەو كاتەدا شوئرايەك بوو بەلام مېژوونەگىگراوئەتەو. ئوودەندە سورە لەسەر ئوودەى كە شورا واجىبە، ئەمەش دەبىت بەيەككى دىكە لە خالە گرنگەكانى فىكرى سوبحانى بنووسرىت. ھەروەھا بەلاى ئوودە دەبىت ئەندامانى شورا موچتەھىد بن، موچتەھىدش بەلاى سوبحانىو بەو مانايە نىە كە پىشتىر و تراوھ شارەزا بىت لە (علوم الالە). بەلكو تەنانت بەتەنها شارەزابوونى لە شەرعىش نايكاتە موچتەھىد بەلكو دەبىت تايبەتمەند و شارەزاش بىت لە يەككە لە بواردەكانى وەكو ياسا،

ثابووری، کۆمه ئناسی، دهروونناسی، و... هتد دا، ئینجا به موجه هید دیته هه ژمردهن {۱۰۶}.

خاڵکی دیکه له م بابته دا بریتیه له (اطاعة اولی الأمر) که ئەمەش له جوانترین داھێتانه کانی سوڤحانیه و یه کێکیشه لهو بابته تانهی که زۆر گهرفتی بۆ ئه و دروستکردوه له ئێراندا و ته نانه ت یه کێک بووه لهو شتانهی که بووه مایه ی شه هیدکردنی.

ئه ری جارێ له بنه ر هتدا (اولی الأمر) کێن؟ ئەمەش ده رهنجامی نووسینی کتیبی (الولاية و الامامة) بوو که نوسخه ی بۆ سه رۆک کۆماری ئه و کاته ی ئێران و زۆربه ی مه لا و زانا ورۆشنه ی و ئاخونده کانی ئه هلی ته شه یو عی ناردبوو و زۆربه شیان مه دحیان کردبوو، که یه کێک له و که سانه ی بېنیویه تی و دوا ی ئه وه نامه ی بۆ سوڤحانی نووسیوه (عبدالکریم سروش) بووه {۱۰۷}.

سوڤحانی له و کتیبه دا و له باسی سیسته مه سیاسیه که شیدا ده فه رموویت به ر له هه موو شتی ک گۆپرا په لی (اولی الأمر) واجیب نه ئه گه ر هاتوو پێچه وانه ی شه ر جولا نه وه و مه رجیش نه له هه موو شتی کدا گۆپرا لێان بکریت، ته نانه ت جیاوازی ئه و (عطف) هه ش ده کات که له ئایه تی ﴿أطیعوا الله و أطیعوا الرسول و اولی الأمر منکم﴾ ده یبینن که عه تفی (اولی الأمر) کراوه به بی دووباره بوونه وه ی (اطیعوا)، که پیشاندهری ئه وه یه (اطاعة) ی خودا و پێغه مبه ری خودا ئیلامیه، به لام ئیتاعه ی (اولی الأمر) ئیلامی نه، به لکو مه رجاره که له کتیبی (الولاية و الامامة) دا به فراوانی و به هه ردوو زمانی فارسی و عه ره بێش باسی ئه م بابته ی کردوه که گیانی خۆشی له پێناو بابته دا دانا، بۆیه ئه مه یه کێکه له و خاڵانه ی که گه لی کوردستان ده بیته شانازی پێوه بکات، ئاخ رکێ له رۆشنه ی و لیکۆله ره کانی ئیمه ئاماده یه له پێناو لیکۆلینه وه و به دوا چوونی کێ خۆیدا بۆ که شفی هه قیقه تیک گیانی خۆی له ده ست بدات! به راستی ئه مه گه وه ییه بۆ مامۆستایه کی ئایینی کورد و هکو ناصری سوڤحانی، بێگومان قسه کردن له سه ر سیسته می سیاسی لای ناصری سوڤحانی قسه ی زۆر هه لده گریت و خویندنه وه یه کی گه وه و فراوانی پێویسته، به لام لێره دا هه ر ئه وه ند ه مه به سته ئاماره به هه ندیک خالی زدق و گرنگ بده م بۆیه

زۆر به کورتی و پوختی به سه ریدا راده بووم.

يه کيکي دیکه له و شتانه بریتیه له وهی سیاست ته نهها تاییه ت نیه به
سیاسه تکاره کانه وه له فیکری سیاسی ناصری سوبحانید، که نه مه خالیکه که متر
خه لکی دیکه نامار هیان پیکردووه یان دهرکیان نه کردووه. ده شیت بلین هوشیاری
سیاسی له ریسای الامر بالمعروف و النهی عن المنکر هوه ده ست پیده کات، وه ک
له ته فسیری سوبحانیدا بو شو ثایه ته دهرده که ویت که هر ده بیت کومه لیک بن
له نیو کومه لگه دا فرمان به چاکه و نه هی له خراپه بکه ن، ده بیت هه له کانی نیو
کومه لگه راست بکه نه وه، ده ستی ده سه لات بگرن نه هیلن سنوره کانی خو ی
تیپه رینیت و مافی خه لکی بخوات، هوشیار بن له نیو کومه لگه دا بینا له سر ریسای
... ولتکن منکم امه يدعون الى الخير و یأمرون بالمعروف و یتھون من المنکر و اولئک
هم المفلحون که زوربه ی موفه سپره کان شو (من) یان له ته عبیری (ولتکن منکم امة)
دا به (من البعضیه) لیکدا وه ته وه و نه ژماریان کردووه، به لام لای سوبحانی بریتی
نیه له (من البعضیه) به و مانایه ی له نیو نیوه دا کومه لیک بین و بکه ن، به لکو شو
(من) ه بریتیه له (من البیانیه) واته نیوه بین به (امة) یه که هه مووتان به و کاره
هه لسن {۱۱۰}، نه مه شه شو نیو نیو دیعایه ی من ده یکم که ده مه ویت دیمو کراسی لای
کومه لگه بیت نه لای ده سه لات، لیژده شدا یه که سوبحانی کومه لی تیپه راندووه و
چوو به ره و کومه لگه، واته هه موو کومه لگه وای لیبتت نه مر به مه عروف و نه هی له
مونکر بکات. شو هوشیاریه یان تیذا دروست بیت که تاکه زامنی دروست نه بوونی
سته مکاریش بریتیه له وهی هه موو گه ل شو هه سته یان تیذا بیت، دوباره نه م
هه مه کیه ش (کلی) گشتیکی (فی الجملة) یه نه ک (بالجملة) — که دواتر لای کاک
نه حمه د باس له م زاراویه ده که م که له باسی دیاله کتیکي نیسلا میدا به م دوو
چه مکه ره خنه ی له هیگل گرتووه. که ده ووتریت (بالجملة) واته یه که یه که ی
کومه لگه شو هوشیاریه ی بیت، بویه لیژده که ده لیتن کومه لگه به مانای (بالجملة)
نیه که شیتنه کانی کومه لگه ش شو هوشیاریه یان هه بیت، به لکو به مانای (فی
الجملة) یه که دوخی باو به و جوړه یه. بویه شو (من) ه له ته عبیری ... ولتکن منکم
امة ... دا (من) یکی (فی الجملة) یه. لیژده ده توانم شو وه ش بلیم که ماموستا ناصر
بنه مای زوریک له فیکره کانی خو ی له سیسته مه سیاسیه که یدا له کاک نه حمه ده وه
ده گرتووه، به لام له ته وزیف کردنه وه یاندا سوبحانی ئوسولیانه تر مامه له ی کردووه
و زیاتر هه ولای داوه له قورئاندا که شفی نه م بابیه تانه بکات. کانتیک کاک نه حمه د دیت

(شوری) لە بەرامبەر ئیمامەیی ئەھلی تەشەببوعدا دادەنێت {۱۱۲} ھەر ھەمان فیکرە کە مامۆستا ناصر لە سیستەمی سیاسیدا تەوزیفی کردووە، بەلام ئەوەی موفتیزادە وەک ئەوەی لای سوبحانی بەلگەدار و سیستەماتیزەکراو نیە. لە زۆریە شتەکانی دیکەشدا بەوجۆریە کە سوبحانی ھاتووە فیکرەکانی کاک ئەحمەدی گەرە کردووە و فراوانتر و (مستدل) تر پیشانی داوە.

ھەر ھەمە سیستەمی ئابووری لای سوبحانی تاییەتمەندی خۆی ھەیە و گەلێک شتی جوانیشی لەو بوارەدا وروژاندووە. یەکێک لە تاییەتمەندیەکانی دەگەرێتەووە بۆ ئەوەی کە بەشیکە لە وکۆمەلە بابەت و کاسیتانەیی کە لە سەرەتاوە تۆمارکراون، ئەو قۆناغە کە ھێشتا سوبحانی بەتەواوی لە قۆناغی مەعریفەیی دەرەو ئەیینەووە نەگواستۆتەووە بۆ نۆ مەعریفەیی ئایینی و قورئان، کاتیک گۆی لە کاسیتەکانی باسی سیستەمی ئابووری دەگریت ھەست دەکەیت مەعریفەیی دەرەو ئەیینی زۆر ئامادەیی ھەیە، تەنانەت ئەو سیستەمە ئابووری و سیاسیانەیی لەوئێسێر دەکات لە نموونەیی لیبرالیزم و سۆشیالیزم و سۆشیالیزمی پلەبەند (سۆشیال دیموکرات) و ھەر ھەمە نازیەت و فاشیەت و... لەمانەووە بۆت دەرەو دەکەوێت کە مامۆستا ناصر ئەھلی خۆپێندەووە و بەدواداچوون بوو لە دەرەو ئەییندا. ئاخەر سوبحانی لەو قۆناغەدا کە بەتەواوی لە نۆو قورئاندا بە شەرحی وشەکانی قورئان بە کوردی و فارسی ناکات بەلکو لە خۆی سیستەمە قورئانیە کەدا ماناکانیان روون دەکاتەووە، یان لانی کەم وشەیکە لە (راغبی ئەصفەھانی) یەو دەھینێت و دوایی لە قورئاندا ئیستیدلالیان بۆ دەکات، بەلام لە سیستەمی ئابووریە کەیدا ھەست دەکەیت ماناکان بە کوردی و فارسی دەکات {۱۱۳}، واتە ھێشتا ئەو شۆپشە گەرەو ئەیین بە سەردا نەھاتووە کە لە دوای نووسینی کتێبی (الولایە و الامامە) وە رویدا. لەگەڵ ئەوەشدا ھەمان بونیادی فیکری دواتر لە سالی پیش گیرانیدا دوبارە کردۆتەووە، بۆ نموونە لە تەفسیرەکانیدا کە باسی زەکات دەکات ھەمان فیکرە کە لە سیستەمی ئابووریدا باسی کردووە. ھەر ھەمە لە شەرحی (الاربعین النووی) دا کە باسی زەکات دەکات دووبارە ھەر ھەمان فیکرە کە لە سیستەمی ئابووریە کەیدا باسی کردووە {۱۱۴}، لێرەشدا بوونی ھەیە. ئێستا باسی ئەوە ناکەم کە بنەماکانی فیکری ئابووری لای ناصر سوبحانی چێن کە لە کاسیتەکانیدا باسی کردوون، بەلام دەمەوێت ئاماژە بەچەند خالێک بکەم کە دەکرێت لەکۆی باسی سیستەمە ئابووریە کەووە دەرەو ئەیین،

ده توانين بليين سوبحاني ليره دا به پيچه وانه ي زوربه ي مه زه به كان مامه له ي كردوه ،
 كه فيكره يه كي هيناوه رهنگه لاي (المذهب الظاهري) (ئين حهزم) بووني هه بيت كه
 ده توانم بلييم له نيوان ئه م مه زه به و فيكري سوبحانيدا نزيكه كي زورباش هه يه ،
 ئه مه ش بانگه شه يه كه ده كرپت به به لگه وه قسه ي زياتري له سهر بكه ين به لام لي ره دا
 بواري ئه وه نيه ، ئه وه ش بلييم (ظاهري) لي ره دا به و مانايه نيه كه ته نها رووكه شي
 وشه كان ببينيت، به لكو به ماناي (تاك مانايي) هكه ي كه باس مان كرد، بو نمونه
 (المذهب الظاهري) ده ليت ئه م ئايه ته ئه وه مانا كه يه تي، ئه م فه رموده يه ئه وه
 مانا كه يه تي ئيتر هه رچيه ك باس نه كرا بيت ئه و بوشاييه ك هه يه له وشته دا و بريتيه له
 ناوچه ي (العفو)، خوداي گه وره بواري هيشتوته وه بو توي موسولمان، هه ر له به ر
 ئه وه ش ناو نراوه (الظاهري).

يه كيك له خاله كان له سيسته مي ئابووري سوبحانيدا بريتيه له يه كخته وه ي
 سيسته مي زهكات له گه ل سيسته مي ئابووري ئيسلاميدا، ئه وه نده ي من به دوا دا
 چوونم بوو بيت فيكري ئيسلامي له سه ده ي بيستدا زهكات به به شيك له سيسته مي
 ئابووري ئيسلامي داده نييت، ته نانه ت له كتيبي (فقه الزكاة) (يوسف
 القرضاوي) يشدا به و جوړه يه كه به را ي (ابو اعلاي مودودي) باشتري كتيبيكه
 له سه ده ي بيستدا له سهر زهكات نووسرا بيت. به لام ناصري سوبحاني له باسي
 سيسته مي ئابووريدا توانيو يه تي بيسه لمي نييت كه زهكات و سيسته مي ئابووري يه ك
 شته، زهكات له باز نه ي (العفو) مائي موسولمانان وه رده گيري ت (هه رچي له ئاستي
 ژياني ئه وان زياتره). ده بينيت له مه زه به كاندا جنسه كان ي زهكات دياري ده كرپت..
 ئه و شتانه ش كه زهكاتيان لي ده دريت به پي پشت به فه رموده كان و هه م ئه و تويژ
 و صينفانه ش كه زهكاتيان پي ده به خشري ت، به لام دوا جار به هو ي ئه و ريسايه ي كه
 ماموستا ناصر له گه ل زانستي فه رموده دا مامه له ي پي ده كات، به وه ي كه ئه وه ي له
 فه رموده كاندا هاتووه (تمثيل)، بو نمونه ئه و شتانه ي پيغه مبه ري خودا
 دياريكردون زوربه يان ئيستا له هيچكام له زوربه ي ولا ته موسلمانه كاندا نيه، بيه
 ئه و ديت ريسايه كي گشتي دياري ده كات، كه بريتيه له بري زياده له ئاستي بزوي
 گوړاو به پي سالا كان و ئيتر ﴿يؤخذ من اغنيائهم ويرد الى فقرائهم﴾ له
 ده وله مه نده كان وه رده گيري ت ﴿لكي لا يكون دولة بين الاغنياء منكم﴾ {١١٥} هه تا
 مال و سامان ته نها له ده ست كو مه ليكي كه مدا قورخ نه كرپت، واته هه موو ساليك

چی زیاتر بوو له ناستی ژيان لهو ساله دا نه وه ده چيته نيو پازنه ی (العفو) و ده بیټ بیه خشریت . یسألونک ماذا ینفقون قل العفو - { ۱۱۶ } هه رچی که له ناستی ژيانی ده وله مه نده کان زیاتره لییان و هردد گیریټ و ددریته هه ژاره کان. لیږه شدایه که پیټناسه ی (الانفال) ده کات. که (الانفال) واته (الفضل) زیاده. نه نه و مانایه ی که یاس ده کړیت، بویه دوباره (الانفال) یش ده چيته وه نيو پازنه ی (العفو)، نه و (الفضل) ده تنانه ت له فهرموده کانی سه حیجی موسلیم و بوخاریدا هاتووه که سه حایه که ده فهرمویت (.. هه تا واما بینی که ئیمه هیچ حه قیکمان نیه له (الفضل) ی مالی خو مان، که من له ژماره سیی گو قاری (هه ژان) یشدا له سه ر ئم بابه ته م نووسیوه { ۱۱۷ } . نه مه کړوکی فیکری ئابووری (ماموستا ناصری سوبحانی) یه { ۱۱۸ } ، لیږه شدایه بوونی مالکیه و جیاوازی چینایه تی که نابیت بگاته ئاستیک که (الفضل) له ژيانی کومه لیشدا دروست بیت و بیته پی شوه، بویه به رده وام مال دابه شده کړیته وه له نیو سیسته می ئابووری ئیسلامیدا. واته فیکره که بریتیه له وه ی هه ر شتیک له ناستی بریوی ژيان زیاتر بوو - که نه مه ش به پیی گه شه کردنی کومه لگه کان ده گوریت - ده بیټ بدریته که سانیک که له خوار نه و ناستی ژيان وهن له نیو کومه لگه دا. به مه ش هه م بواری پی شکه وتنی کومه لگه ده رده خستیت، هه روه ها ناشه لیریت جیاوازی چینایه تی له نیوان چینه کانی کومه لگه دا نه وه نده زور ببیت که کومه لیکیان ناچار بن وجودی مرقایه تی خو یان بفروشن له بهر نه وه ی که برین! واته ریگه نه دریت کومه لیک بتوانن نه وانی دیکه بکړن و سیسته می به ندایه تی دروست ببیت، هه ر به مه شه ده توانریت ریگری بکړیت له سته مکاری و به بوچوونی ئیمه هه ر نه مه شه بریتیه له جیبه جیکردنی دادپه روه ری، بو نمونه له کومه لگه ی ئیمه ده دبینیت هه مو وه له ئابووریه کان له ده ست کومه لیکي که مدایه، ئیتر نه گه ر که سیک کارمه ندیکي بچوک بوو یان له شوینیکي خوارتردا بوو ده بیټ ده ست به سنگه وه بگریټ بو نه وانی دیکه، نه مه ش به ندایه تیه، به لام نه گه ر نه و نه ی توانی نه وه نده زیاتری ببیت له نه م ئیتر ناتوانیت بیکړیت، بو نمونه له رورثاوا دا - نه وروپا و نه مریکا - کارگه ی وا هه یه شه ست حه قتا هه زار کرککاری هه یه و گه ر له کاتی هه لبراردنه کاند دنگ به حیزبه که ی نه و نه دات له سه ر کار دهری ده که ن! ده ی کاریش له وی واته ژيان، به لام نه گه ر نه و نه وه نده زورتری نه بوایه نه ییده توانی ئیستیغالی بکات. بزانه سوبحانی چه ند که سیکی گه وره بووه که نه م نوکته زور

وردانه‌ی كه شرف كردووه، كه ئەم فيكره‌ش زۆر نزیکه له فيكری سۆشیال دیموكراته‌وه، به‌لام ئەوه‌ی سۆشیال دیموكرات ئەو رێكخستنه وردا و ده‌قیقه‌ی نیه كه لای سوبحانی هه‌یه‌تی. كه ده‌بوو بزوتنه‌وه ئیسلامیه‌كان ته‌به‌نی ئەم فيكره‌یان بكردایه .

سوبحانی و زانسته كۆمه‌لایه‌تییه‌كان:

سه‌بارده‌ به زانسته كۆمه‌لایه‌تییه‌كانیش ده‌توانین بڵێین سوبحانی باش هزری دكتۆر عه‌لی شه‌ریعه‌تی خویندۆته‌وه، هه‌م له دروستبوونی شارستانییه‌دا و هه‌م له پێكهاته‌كانی نیو كۆمه‌لگه‌شدا، به‌بۆچوونی عه‌لی شه‌ریعه‌تی كه ئه‌وین له (تۆینی) هه‌وه‌ وه‌ریگرتووه، هیچ شارستانییه‌تێك به‌بێ هيجره‌ت دروست نه‌بوو، كه فه‌لسه‌فه‌ی هيجره‌ت و موهاجیر بوون له قورئاندا لای شه‌ریعه‌تی بریتیه‌ له‌م، بۆ ئەوه‌ی شارستانییه‌تێکی تازه دروست ببێت هه‌ر ده‌بێت هيجره‌ت رووبدات هه‌ر بۆیه‌ش له مه‌ككه‌دا شارستانییه‌ت دروست نه‌بوو هه‌تا موسولمانه‌كان له مه‌ككه‌وه هيجره‌تیان كرد بۆ مه‌دینه، كه عه‌لی شه‌ریعه‌تی له زۆریك له كتیبه‌كانیدا اسی كردووه. به‌لام مامۆستا ناصر به‌ زیره‌کی و بلیمه‌تی خۆی هاتووه له قورئاندا سه‌یری كردووه كه شارستانییه‌تییه‌كان دروست نابن ته‌نها به‌بوونی هيجره‌ت و یدی ئەو تیۆریایه‌ ناتواوه، ده‌بێت كۆمه‌لێکی دیکه‌ش بین ئەو شوێنه‌یان ناسی بێت، كه هيجره‌تی بۆ ده‌كرێت، به‌مه‌ش جیگیرى و مانه‌وه‌ی ئەوان و هزری نوێی ئەمان پێكه‌وه كۆ ببنه‌وه و شارستانییه‌تێکی نوێ دروست ببێت. واته‌ ده‌بێت كۆچكردووه‌كان پشتگیری بكرین له لایه‌ن پشتیوانه‌كانه‌وه كه هه‌ر خایان نیشته‌جیی ئو شوێنه‌ن، بۆیه‌ش له قورئاندا جه‌خت كراوه‌ته‌وه له‌سه‌ر (المهاجرین) و (الانصار)، كه ته‌نها باسی مه‌دینه نیه به‌لكو شتیکی بان می‌ثووبیه بۆ هه‌موو سه‌رده‌مه‌كان وایه، ئەمه‌ش داهینانیکی زۆر گه‌وره‌یه بۆ كوردیكی ده‌رچ‌ووی حوجره {١١٩}.

سوبحانی و مه‌نه‌ه‌جیه‌تی گفتوگۆكانی:

یه‌كێکی دیکه له و شتانه‌ی ده‌مه‌وێت له‌سه‌ر سوبحانی باسی بکه‌م بریتیه‌ له مه‌نه‌ه‌جیه‌تی مامۆستا ناصر له هه‌موو ئەو گفتوگۆیانه‌دا كه له‌گه‌ڵ رۆشنیرانی باله‌ سیاسیه‌كانی دیکه‌دا كردوویه‌تی له كوردستان و له ئێراندا و هه‌م له‌گه‌ڵ توێژی

ئاخوند و مه لاکان و فيکری ته صه وف و ته نانه ت له گه ل بائی قيتاليش کردوويه تی هه ست ده که يت له و گفتوگو يانه دا ئادابی (البحث و المناظره) ی زور ته وزيف کردووه، نه و زانسته ی که نه مړو ناخوینریت و هه ر باویشی نه ماوه، به لام له کاتی گفتوگوکانیدا به کاری هیناوه، که به رده وام جیگوړکینی کردووه له (معترض) هوه بو (مستدل) {۱۲۰} و به پېچه وانه شه وه به بی نه وه ی قسه ش به به رامبه ره که ی بېریت، که ده کریت نه مه بکریت به بناغه یه که جاریکی دیکه نیمه شیوازی گفتوگوکردن له نه وه و فیر بېینه وه و دور بکه وینه وه له و شیوازی نه مړو باوه، که هه موویشی شه په جنیوه و ناویشی نراوه گفتوگو!! بویه ده شیت شیوازی ناصری سوبحانی له گفتوگوکانیدا بکریت هوه بناغه ی گفتوگوی مه ده نیانه، که بو ساده ترین شت ده لیلی هیناوه و ئاماده نه بووه بچووکترین ریز له به رامبه ره که ی نه گریت، هه رگیز مامه له کردنی زانستیانه و مه نه جیه تی خوی بو به رامبه ره که ی تیکنه داوه

سوبحانی و میژوو:

هه روه ها مامه له ی سوبحانی له گه ل میژووشدا به جۆرکه که ده کریت بکریت بناغه ی فه لسه فه ی میژوو، که نه وانه ی میژویان خویندو ته وه و دیراسه ی میژوی ئاینیان کردووه وه کو (عماد الدین خلیل) که دکتوراشی له و بواره دا هیه و هه وله کانی جی نر خاندنه، به لام هینده ی سوبحانی له و باب ته دا ورد نه بوون و که شفی هه ندیک باب ته تیان نه کردووه. یه کیک له و شتانه ی ده کریت بیکه ی نه بناغه ی فه لسه فه ی میژوو لای ناصری سوبحانی بریتیه له به ستنه وه ی گۆرانه میژوویه کان به سیسته می نه خلاقیه وه، بیرى (مارکس) ئیستا که مترین به رگریکاری هیه له فه لسه فه ی میژوودا، به لام راکانی مه کئه نتاير زورترین به رگریکاری هیه، که خویندنه وه ی شارستانیته له سه ر بنه مای نه خلاق، لیره وه به بچوونی من سوبحانیش باش توانیویه تی گۆرانه میژوویی و شارستانیته کان ببه ستیته وه به فیکری ئاینیه وه و به مه ش ته فسیری هه موو قورئان ده کات: که سوره تی (الفاتحه) به ده قی هه موو قورئان داده نیت و دواى نه و سوره ته ش سوره تی (البقرة) ش باسی نه وه ده کات که وه رگه رانی میژوویی به پړوه یه، هه ر بویه باسی وه رچه رخانه رووگه (قبیله) ده کریت تیدا، وه رگه رانیکی میژوویی که ئیتر ئیمامه ت به زاراوه ی نه و، که ئیمامه ت به لای ناصری سوبحانیته وه ته نها ئیمامه تی نویر نیه، ته نانه ت که سیکیش

توانیت ئىمامەتى نوپۇز بىكەت ئەگەر شىتى دىكەى نەكر دىبىت و ھومومەكانى مەدەنيانە نەبوو بىت و... ھتە، كە ئەمەش يەككە لە فەتواكانى، لە شارستانىيە، يەكە وە دەگوازىتتە وە بۇ شارستانىيە وتى نوپۇ، وەرگەپانى رووگە لە (بىت المقدس) دوە بۇ (بىت الحرام) وەك ئايەتەكە دەفەر مووېت ﴿... فلوليك قىلە ترضاه...﴾ ئىتر رووگە وەر دەگىرپىن بۇيە ﴿... فولى وھك من مسجدا الاقصى الى مسجدا الحرام...﴾ ئەمە ئىرەدا وەرگەپانى مېژوويىيە و لىرەشدايە ھزى مېژووناسى و فەلسەفەى مېژو لای مامۇستا ناصر دەست پىدەكەت. سورەتى (آل عمران) یش كە دواى ئەو دەيت باسى ھۆكارەكانى ئەم وەرگەپانە مېژوويىيە دەكەت، بۇ ئەم وەرگەپانە بىت؟! بۇ دەبىت پىشەوايى شارستانىيەت لە (يھود) و (نەصارا) وە بدىتتە دەستى كۆمەللىكى دىكە؟! بۇيە لەم سورەتەدا باسى ھۆكارەكانى ئەم وەرگەپانە دەكرىت، ھۆكارەكانىش برىتيە لە ھۆكارە خودىيەكان (الاسباب الذاتية) واتە ئىنخىرافى عەقىدى، كە، وابوو ھۆكارى وەرگىرپانى مېژوويى برىتيە لە ئايىن لای مامۇستا ناصر. كەبەھىزى، ئەم تىۋرىيەش لەو دەايە كە ھۆكارەكە بە تەنھا ئايىن نىيە، تەنھا ھەر ئەو نىيە كە دانى عەقىدىيان بوو بىت، چونكە ئەمە جىكە وتى لەسەر شىتى دىكە ھەيە و شىتى رىش جىكە وتى لەسەر ئەم ھەيە، بۇيە لە سورەتى (النساء) دا باسى ھۆكارى دىكە دەكرىت كە برىتيە لە بوونى ستەمكارى لەننۆ كۆمەلگەدا، بە تەنھا ستەمكارى سىياسى نا بەلكو ستەمكارى لە جەوھەرى كۆمەلگەدا كە برىتيە لە چەوساندە، وەى دوو توپىژ لەننۆ كۆمەلگەدا كە ئەو یش توپىژى (ژن) لەگەل (مزال) ن. و. واتە ھۆكارەكە تەنھا ئىنخىرافى ئايىنى نىيە بەلكو دروستبوونى ستەمكارىيە لە جەوھەرى كۆمەلگەدا كە ئەمە بابە تىككى دوور و دىرژ بوو كاتى خۆى لە رۆژنامەى يەكگە توودا لەسەرم نووسى، كە ھەموو لادانىك لە ئايىن ھەتمەن ستەمكارى بەرامبەر دوو. وپىژى لاوازى نىو كۆمەلگە دروست دەكەت (كە برىتين لە ئافرەت و مندال). ئىستا دە نىيت لە رۆژئاوادا كاتىك كە ئىنخىرافى عەقىدى تىيدا رووى داوە ستەمكارى سىياسى، مەتر ديارە، لە رووى سىياسىيە وە لىبرالىيەت و چەمكى ماف دەرگە و توو، بەلام ستەمكارى لە جەوھەرى كۆمەلگەدا بوونى ھەيە، بۇيە دوو چەوساوەترىن چىنى نىيە ئەو كۆمەلگايانە برىتيە لە مندال و ئافرەت، كە ژن بوو تە ئامپىرك بە دەستى پىيارە وە، ئىتر مەرج نىيە تەنھا لە رووى جەستە وە زولمى لىبكەت، ئىستىغلال دەكرىت، بەلكو مىندالىش (كە سىكس لەگەل مىندالدا دەرەنجامى ئەو ھەيە) بۇيە سورەتى (النساء) كە

دوای سورەتى (آل عمران) دىت باسى ھوکارە دەرەکیەکانى ئەو لىسەندەنەۋەى خىلافەتە دەکات لەو شارستانیەتە و دانى بەدەست کۆمەلێكى دیکەۋە. واتە ئیۋەش ئەى موسولمانان ئەگەر ژن و مندال بچەوسیننەۋە ئەوا ۋەکو یەھود و نەصارا خودا خەلافەتتان لىدەسیننیتەۋە و دەیداتە دەست کۆمەلێكى دیکە کە (یحبوهم و یحبونە) {۱۲۲} ئەوان خودایان خۆش دەوێت و خوداش ئەوانى خۆش دەوێت. واتە خۆشەویستى خودا و مەخلوقاتى خودا لەنێو کۆمەلگەيەكى سەتەمکاردا جیى نابیتەۋە. ئەمە تىۆریایەكى خۆپەندەۋەى مێژوۋە کە ناصرى سوبحانى بەبى ئەۋەى زۆر ئاگادارى فەلسەفەى مێژوۋى تەوانیویەتى ھەر بە تەوانای مەخیلە و زیرەكى خۆى و ئەو تەركیزەى لەسەر قورئان ھەیبوۋە تەوانیویەتى ئەمە دەرپەننیت {۱۲۳}.

یەكێكى دیکە لەو داھێنانەى دەكریت لە فیکرى مێژوویى سوبحانیدا ئاماژەى بۆ بەکەین بریتىە لە ھیکمەتى نووسینەۋەى قورئان بەو ریزبەندیەى ئیستایەۋە، کە ئەمە دەبەستیتەۋە بە فیکرى مێژوویەۋە، بۆچى قورئان ریزبەندیەكى لەنێو (مصحف)دا ھەمان ریزبەندى کاتى دابەزینی ۋەحى نى؟! بۆیە لێرەدا سوبحانى دەفەرمووێت ریزبەندى دابەزینی پێویستى (حاجە) سەردەمى پێغەمبەرى خودا (د.خ) بوو و پێویستى نبووەت بوو، ۋە ئەۋەى دەفەرمووێت ھەموو ئایینێك لەسەردەمى دامەزراندا جۆرە ئەھکامێكى تایبەت بە خۆى ھەيە کە جیاواژە لە ھۆکەمەکانى سەردەمەکانى داھاتوو. دابەزینی قورئان بەریزبەندى نزولى خۆى پێویستىەكى دامەزراندنى ئایینی خودا بوو لەو سەردەمەدا، بەلام بوونى ریزبەندى ئیستای سورەتەکانى نێو قورئان پێویستىەكى بان زەمانیە بۆ ھەموو سەردەمەکان، بەو مانایەى سەردەمى پێغەمبەرى خودا ۋای دەویست کە بەو ریزبەندیە ئایەتەکان دابەزن، بەلام ئیستا ھەموو مەرقایەتى و دیدى قورئان بۆ ھەموو شوێنکاتەکان داخوازی ئەۋەیە بەو شیۋەيەى ئیستا بێت، واتە پێویستى و رەۋتى مێژوویە کەوا دەخوازیت یەكەمجار پاش سورەتى (الفاتحة) سورەتى (البقرة) بێت و ئینجا بەدویدا (آل عمران) و ... ھتد، ئەوانى دیکە بێن.

گرنكى ئەم ریزبەندیە بۆ ھەموو سەردەم و مێژوویەكە، سورەتى (الفاتحة) ش مەتنى ھەموو قورئانە بۆیە لەسەرەتاۋەيە، کە واتە تێگەشتن لە ریزبەندى ھەموو سورەتەکانى قورئان تێگەشتنە لە گرنكى مێژوویى مێژوو و ھەروەھا پێویستى ئەو

شنانه ش بۆ ميژوو، واته ئو شتانه ي له سووره تي (البقرة) دا باسكراون زور گرنگن بۆ هه موو موقايه تي بۆيه لهو سووره تا باسكراون، ئه مه ش دويا ره به ستنه وه ي ئه و ريزبه نديه ي قورئانه به تيوري اي ميژووي و فله سه فه ي ميژووه وه { ۱۲۴ } . يه كيكي ديكه له خاله گرنگه كانى فيكرى ميژووي لاي ماموستا ناصر بريتيه له وه ي هه ميشه قورئان ده كاته ده ليل به سه ر روودا وه ميژوويه كانه وه به لكو به پيش زده نه ي نه بووه تيشه وه . وه ك ئاماژه م پيدا له بابه تي شورا دا دواي ئه وه ي كه ده يسه ميئي ت شورا واجيبه و كۆمه لي يه كه مي موسولمانيش مومكين نيه هه موويان له و سه مره ده رچن، بۆ نموونه له جه نكي هه لگه را وه كاندا (حروب الرده) ئه وانه ي دواي و فاتي پيغه مبه ري خودا (د.خ) هه لگه را نه وه و زه كاتيان نه دا و نويزيان نه ده كرد، چه زده تي ئه بو به كر فه رموي ئه گر جل و به رگي خيزانه كانى پيغه مبه ريشم بينيبي ت به ده ست دوژمنانه وه - كه ئه وه بۆ جولاندى چه ماسه تي سه حابه كانه بووه بۆيه به ر جوړه ده فه رمووي ت، به تايبه تي بۆ ئه خلاقياتي پاله وانه ي ئه و كاته كه نورمى ئه خلاقى سه رده مي كون بووه - ئه و ئه و جه نگه يان له گه ل ده كه م، ليژده كتيبه كانى ميژوو و نيشان ده دن كه ئه بو به كر ئه و جه نگه ي به ديكتاتوري سه پاندوه به سه رياندا، به لام ماموستا ناصر ده فه رمووي ت له به ر ئه وه ي شورا واجيبه و سه حابه كانيش به گشتى له واجيب لايان نه دا وه، ئه مه ش ده كاته ده ليل له سه ر ئه وه ي ليژده ر رووداويكي ميژووي رووي دا وه كه بريتيه له وه ي كه سه حابه كان شورايان ئه نه جامدا وه، ئه گر چي ميژووش نه گيژايي ته وه، هه روه ها له باسي فريشته كاندا ئه و ئايه ته ي كه ده فه رمووي ت: ﴿... قَالُوا اتَّجَلَ فِيهَا مِنْ يَفْسِدِ الدَّمَاءِ وَنَحْنُ نَسْبِحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ...﴾ { ۱۲۶ } له رووكه شدا و ده رده كه وي ت كاتي ك خوداي گه و ره فه رموي من خه ليفه يه ك له سه ر زه وي داده ني م يه كسه ر ئه وان وتيان كه سيك داده ني ت كه خوين بريژي ت و ... هتد، ليژده شدا هه ست ده كه ي ت شتي ك ونه ! ماموستا ناصر خودي ئه م ئايه ته ده كاته ده ليل له سه ر ئه وه ي كه خوداي گه و ره باسي كردوه كه من خه ليفه يه ك داده ني م ئه مه سيفه ته كانيه تي، ئيراده ي ده ده مي و موقته زي ئه م ئيراده ي شي ئه وه يه خوين بريژي ت و خراپه بكات و ... هتد، ئينجا ئه وان وتويانه كه سيك داده ني ت ئه وه بكات و خوين بريژي ت ؟ ! كه ئه مه له رووي ميژوويه وه باس نه كرا وه به لام قورئان ده كاته ده ليل له سه ر ئه و روودا وه ئه مه ش خاليكي زور گرنگه له كاتي كدا كه فيكرى ميژووي له ئيسلامدا كه مترين شتي له سه ر

نووسراوه {١٢٧} وه‌کو زانسته‌کانی فه‌رمووده نه‌یه یان وه‌کو (علوم القرآن) نه‌یه که هه‌موو ره‌هه‌نده‌کانی نووسرا بێته‌وه، بۆیه ده‌کریت ئه‌مه بکریته بناغه‌یه‌ک بۆ خویندنه‌وه‌ی میژوو، به‌تایبه‌تی میژووی سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ری خودا، نه‌ ته‌نها ئایه‌ته ته‌وسیفیه‌کانی قورئان به‌لکو ئایه‌ته نو‌رماتیفه‌کانی قورئانی‌ش، واته‌ ئه‌و ئایه‌تانه‌ش که ئه‌حکامیان تێدایه، بۆ نمونه شورا واجیب بوون حوکمی‌که و سوبحانی ده‌یکاته ده‌لیل له‌سه‌ر رووداوێکی میژوویی ده‌کاریت له‌سه‌ر فیکری میژوویی لای مامۆستا ناصر زیتر بکه‌ین به‌لام لێره‌دا هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ بوار هه‌یه، به‌لام خاڵێکی دیکه له‌ فیکری میژوویی ناصری سوبحانیدا ئه‌وه‌یه که ئه‌و ده‌لێت قورئان (قصه) ناگێریته‌وه و کتیبی‌کی (قصه‌یی نه‌یه، (قصه‌)ش بریتیه له‌وه‌ی ورد ورد شته‌کانی نیو ئه‌و بابته‌ باس بکه‌یت، به‌لکو قورئان (قصص) ده‌گێریته‌وه، (قصص)یش هه‌لبژاردیه، واته ئه‌و شتانه‌ی که رێسای میژوویی تێدایه، ئیعتیباری تێدایه، لێره‌شدا دوباره مامۆستا ناصر له‌ رووداوی میژوویییه‌وه ده‌گوازیته‌وه بۆ رێسای میژوویی، که ئه‌وه‌ش بابته‌تیکی گه‌وره‌یه له‌ فیکری میژوویدا لای مامۆستا ناصری سوبحانی {١٢٨}.

سوبحانی و کۆمه‌لگه‌:

هه‌روه‌ها مامۆستا ناصریه‌کی‌که له‌و بیریارانه‌ی باش توانیویه‌تی کلێشه‌ی نمونه‌یی کۆمه‌لگه‌ی موسوڵمان بۆ هه‌موو سه‌رده‌مه‌کان پیشان بدات، که بابته‌تی کۆمه‌لگه‌ لای سوبحانی زۆر ئاماده‌یی هه‌یه، به‌لکو لای ئه‌و باسی کۆمه‌لگه‌ و دیاریکردنی توێژه‌کانی کۆمه‌لگه‌ و بوا‌ری ریفورمی کۆمه‌لایه‌تی و گۆڕینی کۆمه‌لگه‌ و ته‌نانه‌ت جو‌ری بیناسازی نیو کۆمه‌لگه‌ ئاماده‌یی‌کی گه‌وره‌ی هه‌یه به‌ تایبه‌تی له‌ ته‌فسیرکردنی هه‌ر سی سوره‌تی (التوبة، النور، الاحزاب) {١٢٩} دا. که له‌ ته‌فسیری سوره‌تی (التوبة) دا ده‌فه‌رموویت خودای گه‌وره هه‌موو توێژه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی ئیسلامی بۆ پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی باس کردووه که له‌ نیو کۆمه‌لگه‌دا ده‌کریت چه‌ند گروپ بن، که ئه‌مه بناغه‌یه‌کی زۆرباشه بۆ زانستی کۆمه‌لایه‌تی ئیسلامی که ده‌کریت قسه‌ی زیاتری له‌سه‌ر بکریت و سوودی لی‌ ببینین، بۆ نمونه (منافقین) دابه‌ش ده‌کات به‌سه‌ر نو‌و گروپدا، (مونا‌فیق)یش ئه‌و که سه‌یه له‌ نیو خودی کۆمه‌لگه‌دا دژایه‌تی کۆمه‌لگه‌ ده‌کات، هه‌یانه ته‌واو خۆی یه‌کلایی کردووه‌ته‌وه بۆ دژایه‌تی کردنی کۆمه‌لگه‌. هه‌یانه راپاو ناجیگیره، هه‌شیانه گروپیکیان دروستکردووه و له‌

مزگه‌وتیکدا دانیشتون — که ئه‌وه هه‌میشه هه‌یه. به‌مجۆره ده‌یانکات به‌نۆ پۆله‌وه. ئینجا (مؤمن) هه‌کانیش له‌ولاه و ئینجا کافره‌کانیش له‌ده‌ره‌وه‌ی کۆمه‌لگه‌وه، که ئه‌م پۆله‌ندیه‌ی سووره‌تی (التوبه) پێش ئه‌و که‌سیکی دیکه به‌وجۆره که‌شفی نه‌کردوه که ده‌کریت بناغه‌ی دابه‌شکردنی هه‌نده‌سه‌ی کۆمه‌لایه‌تی پیشان بدات {۱۳۰}.

هه‌روه‌ها له‌سووره‌تی (الاحزاب) دا هه‌نده‌سه‌ی جنسی کۆمه‌لگه‌ پیشان ده‌دات: سووره‌تی (الاحزاب) دا هه‌نده‌سه‌ی جنسی کۆمه‌لگه‌ پیشان ده‌دات، ئه‌وه‌ی که (فاطمه مه‌رنیسی) باسی کردوه و له‌سالی دوو هه‌زار و پینجا خه‌لاتی نیۆده‌وله‌تی هۆله‌ندیان پێدرا له‌گه‌ڵ عه‌بدولکه‌ریم سروش و (صادق جلال العظم) که کۆمه‌لناسیکی مه‌راکیشیه و باسی دابه‌شکردنی هه‌نده‌سه‌ی ره‌گه‌زی نیۆ کۆمه‌لگه‌ ده‌کات، که مامۆستا ناصر شتی فاتیمه مه‌رنیسی نه‌خویندۆته‌وه چونکه ئه‌وکاته فاتیمه ئه‌و ناویانگه‌ی ئیستای نه‌بوو که له‌دوای نه‌وه‌ده‌کانه‌وه کتێبه‌کانی بلا‌وبونه‌ته‌وه و ئیمه ئاگاداری هه‌ین، به‌تایبه‌تی له‌و کتێبه‌یدا که باسی هه‌نده‌سه‌ی جنسی کۆمه‌لگه‌ ده‌کات و به‌و میتۆده کۆمه‌لگه‌ رۆژه‌لاتیه‌کان ده‌خوینێته‌وه. مامۆستا نصیریش له‌تەفسیری سووره‌تی (الاحزاب) دا رێک ئه‌و دابه‌شبوونه جنسیه‌ی نیۆ کۆمه‌لگه‌ زۆر به‌ورده‌کاری و وه‌کو زانایه‌کی سۆسیۆلۆژیست پیشان ده‌دات و زۆرباش ته‌وزیفی ئه‌و بابته‌ ده‌کات، ته‌نانه‌ت له‌سه‌ر ئاستی تاکه‌که‌سیش که ئه‌و که‌سه‌ی ده‌یه‌وێت گۆرانیکی ریشه‌یی له‌کۆمه‌لگه‌دا بکات ده‌بێت مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ خیزانه‌کانیدا چۆن بێت، یان ئه‌و که‌سانه‌ی (دلایان نه‌خۆشی تێدا‌یه) {۱۳۱} و به‌هاوسه‌ره‌کانی خۆیان رازی نابن و له‌سه‌ره رێگا‌کاندا ده‌وه‌ستن و ده‌بنه‌مایه‌ی ده‌رکه‌وتنی گوتاری لۆقه‌کردن که (رێبوار سیوه‌یلی) له‌گۆفاری ره‌هه‌ند و له‌هه‌فته‌نامه‌ی هاو‌لاتیشدا به‌فراوانی له‌سه‌ری نووسیوه که ئه‌وه جۆره نه‌خۆشیه‌که و له‌قورئانیشدا به ﴿... فی قلوبهم مرض...﴾ ناوی هێنراوه که زۆر هه‌رپه‌شه‌یان لێده‌کات ئه‌گه‌ر واز نه‌هێنن خودا ئیعلانی شه‌ریان له‌ته‌کدا ده‌کات، چونکه پێغه‌مبه‌ری خودا وه‌حی بۆ ده‌هات، بۆیه رێک ناوی ده‌بردن ئه‌گه‌ر وازیان نه‌هێنایه، ته‌نانه‌ت له‌ناو خیزانه‌کانیشدا ته‌وزیفی ئه‌م بابته‌ی کردوه که مڕۆڤ چه‌ند ده‌ترانیت نامه‌هره‌م ببینییت و په‌یوه‌ندی خیزانه‌کان چۆنه، خۆ نا‌کریت به‌ته‌واوه‌تی کۆمه‌لگه‌ی ژن و پیاو له‌یه‌که‌تر جیا بکریته‌وه! به‌لام نه‌خۆش نه‌که‌ون له‌و به‌واره‌دا،

چۆن مەجلیسەکان بېنەو بەیەك نە ئەوێ جیا بېنەو بەیەكتر، ئاخەر بەپێچەوانەى ئەوێوە کە دەوتریت ھەمیشە فەلسەفەى دابەشکردنى جنسەکان لە ئیسلامدا لەسەر بناغەى زەمەنە نە لەسەر بناغەى مەکان، واتە ئەوێ نە شوینی ژن و پیاو بەیەكتر جیا بێت، کە ئەمە فیکرى مامۆستا ناصرىشە، ھەمیشە ھەولێدەدریت مەکان بەکبخریت، لە مزگەوتدا ژن و پیاو بێن، لەو شوینانەدا کە جەژنى تێدا دەکریت ژن و پیاو پێکەوێ بێن، میوان لەسەر ھەمان سفرە بە ژن و پیاو ھەوێ لەگەڵ خاوەن مالا کەدا نان دەخۆن، بەلام لە ھەموو ئەوانەدا بە حىجابەو کە چاودێرى ئەو ھەستە بایۆلۆژیە بکریت کە وروژاندنى سێکسى روونەدات (کە ھەتەن لەکۆتاییدا لۆقەکردنى لێدەکەوێتەو) برادەرێک پرسى ئازادى نێوان دوو رەگەزى لێکردم، وێم من باوەریم بە ئازادى نێوان دوو رەگەز ھەبە، بەلکو دەبێت رێک بخریت و (تەنظیم) بکریت، کە ئەمە مەبەست بوو کە ئیستا باسکرد، بەلام دەبێت رێکبخریت، وتى باشە ئەگەر رێکخرا ئەو ئەو کاتە نامینیت، پێم وت: نا... ئەگەر رێکخستنى تێدا نەبێت ئەو بە دۇنیایەو لە لەشفرۆشیەو دەرەنجامەکەى دەرەچیت، ھەتەن لەمەدا ئافرەتیش قوربانى ھەك لە فیکرى مێژوویى سوبحانیشدا ئامازەمان پێدا، کۆمەلێک ئافرەت دروست دەبن کە لەشفرۆشى بکەن، کەمتر پیاو (مەگەر ئینحرافى جنسى رووى دابیت لە کۆمەلگەدا) ئەگەر نا دوو توێژ دەبنە قوربانى (مندال) و (ئافرەت) کە ئیستا لە زۆریک لە ولاتاندا سێکس لەگەڵ مندالدا دەکریت کە خوێندومانەتەو و بێستومانە.

لێرەو بەکورتى سوورەتى (الاحزاب) باسى دابەشکردنى ھەندەسەى جنسى کۆمەلگەى کە ھەولێدەنە بۆ یەكخستەنەوێ دوو رەگەز لە رووى مەکانیەو بەلام بەنەھێشتنى نەخۆشیە سێکسیە کۆمەلایەتیەکان، تەنانتە بۆیە لێرەدا باسى ئەوێ تێدایە کە پێغەمبەرى خودا (د.خ) (زەینەب) مارە دەکات کە ھەکو بوکێک حساب کراو بەوێ خێزانى (زەید) بوو، بەلام (زەید)یش کۆرى ئەو نەبوو، ئەمەش بناغەى دابەشکردنى ھەندەسەى دوو رەگەزى نێو کۆمەلگەى و جارێکى دیکە دابەشى دەکاتەو کە زۆر گران بوو، بەبۆچوونى من گرانترین قوناغى کۆمەلگەى ئىسلامى و دامەزراندنى کۆمەلگەى ئابینى لەسەر پێغەمبەرى خودا (د.خ) ئەم قوناغە بوو کە تا ماوہەك ھەر شار دوویەتیەو نەبوێراو بەسى بکات لەبەر ئەوێ نەوھکو لێی

قبول نه كړيټ، به راستی زور قورس بووه و زوری چه شتووه به داخه وه كه نه مړې به پيچه وانه وه له سر نه و زاته ديته هه ژماردن {۱۳۲}.

هر ليره شدايه كه ماموستا ناصر سيسته می زه واج له و سوره تدها له خزمه تی نه م هزدها ته وزيف دهكات، بيگومان سوبحانی به م ته عبرانه ی من به يانی ناكات، به لام دهره نجامه كه به وجوره دهكه ويته وه، بو نمونه بوچی واجيبه ثافره ت له كاتی شو كړدنيدا دوو شاهیدی ببيټ و (ولی الامر) له وی بيټ له گه ل ژن و پياوه كه ش؟ له بهر نه وهی نه م سيسته مه هنده سیه ويران نه كړيټ و له نيونه بريټ، له بهر نه وه نيه كه نيستا دهووتريټ گوايه ثافره ت كه سایه تی كامل نيه و پيويسيټي به كه سيكه به ناويه وه قسه بكات! به لكو له بهر نه وه يه ده كړيټ دوو پياو ثافره تيكي نه دار و هه ژار نيستيغلال بكن له رووی سيكسيه وه - كه نيستا سيكسي گروپی هيه! - به لام نه گهر كه سيك بوو وه كو ميټرد و دوو شاهیدی ديكه ش هه بوون له گه ل (ولی الامر) نيكيش ريده گريټ له وهی نه وه كه نه م نيستيغلال كړدن بيټ. قسه كه له وه دايه كه نه م بو ناشكرا كړدنه، ته نانه ت پيغه مبهري خودا (دخ) زور هانی هاوه لانی داوه كه زه واج به ناشكرا بكن بو نه وهی نه هيلريټ نه وه هنده سه جنسيه تيک بدريټ و كومه لگه به ره و نينحراف بپوات {۱۳۳}.

له سوره تی (النور) يشدا دابه شكر دنی كومه لگه بوونی هيه له سر بنه ماي خيزانه كان چوڼ بژين. ته نانه ت هنده سه ی ناوه وهی خيزان چوڼ بيټ، هر له خودی ثايه ته گانه وه دهرده كه ويټ كه له هه ندېك كاتدا منداله كان له ژووری دايك و باوكدا نه بن، واته هر كاميان ژووری سه ربه خووی خويان ببيټ، ته نانه ت نه مندالانه ش كه هيشتا فاميان نه كړدوه له چه ند كاتيكي دياريكراودا ريگه ی ده دريټ بچه ژووری دايك و باوكه وه، كه نه م هونه ري بيناسازی ئيسلاميما پيشان ددهات كه به چ شيوازيك بيټ، به لام زور به داخه وه شارستانيه تی ئيسلامی له دوی دارمانه وه ئيتر نه يتوانی به وجوره بپواته پيشی، به لكو ته نها يه ك ژور هه بووه بو هه موو نه دنامانی خيزانه كه و ته نانه ت بو ناژه له كانيشيان، ليردها ماموستا ناصر دهفه رمويټ به بوچوونی من له نه داريدا نه بووه به لكو له جيټه جيټه كړدنې نه و شيوازه بووه كه سه ره تاكه ی له قورثاندا به يان كراوه. بويه هه رچيه ك په يوه ندي به ريكخستنی نه م هنده سه خيزانيه وه هه بيټ له رووی شوينكاته وه له و سوره تدها باسكراوه و هه روه ها هر شتيكيش تيكدري نه م دابه شكر دنه هنده سه يه بيټ

لەسەر ئاستی خێزانەکان بە ھەمان شیوہ باسکراوہ لە سورەتی (النور)دا {۱۳۴}، ھەروەھا ھەر ئینحرافیکیش کە لە ئەنجامی جێبەجێ نەکردنی ئەمەدا بکارئێت روو بدات باسیکراوہ. بۆ نموونە لەنێو کۆمەلگەی کوردیدا کە کۆمەلگەیەکە پاکە ھەست دەکەیت ھەندێک جار بڕیک ئینحرافی جنسی رووی داوہ کە بەبۆچوونی من لە ڕەچاوەکردنی ئەم بابەتەدا روویداوہ، پاشان چاکسازی کۆمەلایەتی کە دوای ڕەچاوەکردنی ئەمانە دروست دەبێت. فیکری چاکسازی لای سوبحانی بە پێچەوانەی ھەموو فەقیھەکانەوہ فیکریکی زۆر عقوباتی و سزادەرنی، فیکریکە لەگەڵ شەریعی شەریعتی ئیسلامیدا زۆرباش دەگونجێت، کە شەریعی ئیسلامی لەنێو ھەر پێنج شەریعتە یاساییەکی دنیادا بەرھەمترین شەریعە، ھەم لەشەریعی ئەنگلۆ سەکسۆنی، ھەم لەشەریعی لاتینی، ھەم لەشەریعی رۆمانی و چینیش، شەریعتی ئیسلامی لە ھەموویان بەزەبێترە. بۆیە فیکری (مامۆستا ناصر) لە چاکسازیدا لەگەڵ ھەموویاندا باشتر دەگونجێت. ھەموو ئینحرافیکی کە لە کۆمەلگەدا دروست دەبێت فەقیھەکان زۆر تووند مامەلەیان لەگەڵدا کردووە، بۆ نموونە کوشتنی ھەلگەراوہ (مرتد) کە بنەماگەی لەسەر ئایین دامەزراوہ، بەلام مامۆستا ناصر بەپێچەوانەی ھەموویانەوہ زۆر نەرم مامەلە کردووە، بۆ نموونە ھەموو فەقیھەکان لەسەر ئەوہ کۆکن کە ئەگەر کەسێک خێزانی ھەبوو بەلام زینای کرد دەبێت بکوژێت، بەلام سوبحانی لە تەفسیری سورەتی (المائدة)دا لە ئایەتی پەنجا و چواردا دەفەرمویت: نا... لەبەر زینا کەس ناکوژێت، ئەم فەتوایەش لە ھەزرەتی عەلیەوہ وەرەگریت. واتە کەسێک کە ژنی ھەیە لەبەر ئەوہ ناکوژێتەوہ کە زینای کردووە، لەکاتیکیدا حوکمی زینا دیاریکراوہ کە بریتیە لە جەلدلێدان، بەلکو لەبەر دوو ھۆکاری دیکە، یان دەبێت کەسێکی کوشت بێت یان فەسادێ کردبێت، کە زینا بەشیکی کەمە لە فەساد و حوکمەکی لێدانی جەلە، فەساد بریتیە لە تیکدانی کۆمەلگە ﴿...من قتل نفسا بغير نفس او فسادا فى الارض كأنما قتل الناس جميعا...﴾ بۆیە کوشتنەوہی کەسێکی خێزاندەر کە زینای کردووە لەبەرکردنی زینا نیە بەلکو لەبەر ئەوہیە کە ئەم کەسە پێویستی بەم زینایە نیە و دروستکردنی فەسادە لەنێو کۆمەلگەدا، وەک دەووتی ئیسرائیل باندی ئافرەتانی لەشەرۆش دەنێت بۆ وڵاتە ئیسلامیەکان بۆ دروستکردنی ئینحرافات لەو کۆمەلگانەدا، یاخود لە تورکیادا باندی گەورە گەورە دەرکەوتوون کە خەریکی لەشەرۆشین، لەبەر ئەوہ بوونی ئەم سزایە

له بهر تېكنه چوونى سېسته مى گشتى (النظام العام) و ريساكانى نيو كومه لگه يه، نه له بهر نه وهى زينا نه مينيت نه گهرنا له كومه لگه ي ئيسلاميشدا نه گهرى روودانى زينا هه يه. بويه سوبحاني ده فهرمويت نه گهر دهركه وت باند و شه به كه ن و هاتون كومه لگه ي ئيسلامى تېكېدن نه و كاته سزاكه يان به سهردا جيبه جى ده كريت كه كوشتنه. به لام نه گهر نامانجيكى له و شيوه يه ي له پشتوه نه بوو و ته نها هه له يه كى تاكه كه سى بوو نه و ته نها له حوكمى زينادا ده بيت و جه لدى ليد ده ريت. واته سيسته مى فيكرى ماموستا ناصر له نه حكامدا سيسته ميكي سزاده ر نيه، نه گهر (اسماء الله) لاي نه و دوو به ش بن، جه لاي و ئيكرامى، نه و ته شريع لاي سوبحاني زورتر له به شه ئيكراميه كه پدايه نه له به شه جه لايه كه پدا، سزادان نيه به لكو راست كردنه وه و چا كرده وهى كومه لگه يه. كه نه مه ش له گه ل فيكرى عقوباتى سهرده مى نويدا ده گونجيت {١٣٥}.

سوبحاني سيسته مى ئايينى و عقايد:

ده شيت بلنم سوبحاني زورتر له زانسته كانى عقايد و سيسته مى ئايينيه وه بووه كه موعجب بووه به رامبه ر به فيكرى ئيسلامى نو، به تاييه تيش فيكرى (ابو اعلاء مودودى) و دواتر (سه بيد قوتب) و هه روه ها (حسن بنا) و... هتد، بوته نه نداميكي بزوتنه وهى كومه لى برايان له و كاته دا، ده توانم بلنم زورنك له داهينانه كانى سوبحاني ده چنه نيو بارنه ي جيهان بينى ئايينى و زانسته كانى عقايد وه كه زورباش بو باب ته كانى زانستى ته وحيد چووه، بو نمونه هه ر له و گفتوگو يه دا كه له گه ل كه سيكي به حيساب نه هلى ته سه وفدا نه نجامى داوه كه نه و زور به رگرى له (وه سيله) ده كات و هه ولئ هينانه وهى به لگه ي زور ده دات له م بواره دا، به لام ماموستا ناصر به ده ليلى قورئانى ده يسه لمينيت كه وه سيله برتبه له كارى چاكه (الاعمال الصالحه) كه نه مه شتيكه زور و تراوه به لام كه سيك نه بووه وه كو سوبحاني به لوژيكى قورئان نه وه بسه لمينيت، بو نمونه نه وانه ي نه مجوره بير كرده وه يان هه يه به لگه به ئايه تى ﴿...يبتغون الى ربهم الوسيلة ايهم اقرب...﴾ {١٣٦} ده هيننه وه، ده ي ماموستا ناصر هه ر خودى نه م ئايه ته ده كاته به لگه ي نه بوونى وه سيله به و مانايه ي كه نه وان ليئ تېگه يشتون، واته دروست بوونى سيته ميك له نيوان به نده و خودادا، ماموستا ناصر هه ر خودى نه و ئايه ته ده كاته ده ليل دژى نه و

فيكرهيه، كه به لای منه وه لیږدهدا به لوژیكیكي ژور جوان و به هیژ هیناویه تی، خورافاتای ئایینی پی راست دهكاته وه و باشیش پیکایه تی، بویه ئیمه ی كورد ماف خۆمانه ژور شانازی بکهین به مه لایه کی كوردی گه وړه ی وهكو سوبحانیه وه كه نه وهنده مامه له یه کی جوان و ناسکی له گه ل فیکری ئایینیدا هه بووه.

جا ده فهرمویت نه وه ی له ئایه ته كه دا هاتوو بریتیه له گرتنی وه سیله به نزیكترینیانه وه له خوداوه ﴿...ایهم أقرب...﴾ كه له نیو موسولمانانیشدا نزیكترین كه سیك له خوداوه پیغه مبهری خودایه (دخ)، كه وا بوو نه گهر ئیمه پیغه مبهری خودا یان هر شیخك و نه ولیایه کی خودامان كرده وه سیله نه ی خودی پیغه مبهری خودا كه خوی له هه موو كه س نزیكتره کی بكاته وه سیله !... كه واته نه وه وه سیله یه لیږدهدا به مانای كرده وه ی چاكه هاتوو وه وه سیله ی پیغه مبهری خوداش لای خودا كار ه چاكه كانیه تی، بزانه چه ند ورد بووه له كه شفی نه م بابته دا. شتیکی دیکه له و شتانه ی كه بهنده ژور پیتی موعجه بم له فیکری ئایینی ماموستا ناصردا بریتیه له چاره كړدنې گرفتې به رزه خ كه ناودژتییه بووه له نیو فیرقه ئیسلامیه كاندا و عه قانیدی ئیسلامیدا و كه س بوی چاره نه كراوه.

ماموستا ناصر به حوكمی نه وه ی باش شارهزا بووه له زانستی عیرفان و نه ده بیاتی ئیرانی و هه روه ها له به شه هیندیه كه شیه وه لای (ئقبال لاهوری) كه ژور باش سوودی له فیکری (ئقبال لاهوری) بینوووه بۆ روونكړنه وه ی بابته ی به رزه خ و دوایش ئیستیدلال بۆ كړدنې له قورئاندا -كاتيك من ده لیم سوبحانی فلان شتی له نه م یان له نه وه وهرگرتوو مه به ستم له وه یه كه روونانیدی بابته كه لای نه وانه وه بووه به لام دواتر خوی قووتر پیشانی داو و له قورئاندا ئیستیدلالی بۆ كړدوون. ئقبال لاهوری قه ناعه تی وابه كه رۆحی مرقه ته ناهت له به شه شتییدا ده جوولیت و به رده وامه له چه كه تگردندا سوبحانی نه م فیکریه یه له لاهورییه ده هینیت بابته ی به رزه خ ی پی روون دهكاته وه. جاری ده فهرمویت جیوازی هه یه له ئیوان رۆح و نه فساد، رۆح بریتیه له به شه ئیلاهییه ی كه هیشتا تیکه ل به خاك نه بووه، كه هاته نیو خلكه وه ئیتر هه ندك له خه صله ت و هیه ته كانی خاك وهرده گرت، بویه له رۆح ده كه ویت و به یتیه نه فس. رۆح خه صله تی خاك وهرده گرت هه یه له چوون ئاسن كاتيك ده خریته نیو كوره وه خه صله تی ناگر وهرده گرت و سنور ده یتیه وه خو ئاسنه كه نابته ناگر، بویه نه م رۆحه ش خه صله تی خاك وهرده گرت، كه واته

نه فس دهكاته رۆح له گه ل ئه و خه صله تانه ی خاك كه لكاون به رۆحه وه، بۆیه له جیهانی بهرزه خیشدا هه ر نه فسه ده جولیت نه رۆح، ئه و ئازارانه ی له و جیهانه دا ده چیژریت ئه وه نه فسه و به هۆی خه صله ته کانی خاکه وه ده چیژریت نه رۆح. که ئه مه ناو دژیتیه که له فه لسه فه و زانستی که لامی ئیسلامیدا که که سیك پيش ئه و نه یکردوه .

به کیکي دیکه له و شتانه بریتیه له سیفه تی مه له که بوونی ئیمان، ئه و که سه ی که بوو به ئیماندار ئیتر ناتوانیت بی ئیمان بیت، ئه و که سه ی بوو به ئیماندار حه تمه ن ده چیت به هه شت و ئیدی ناچیت به هه ننه م که ئه مه باب ته ککه ره نگه زۆرک له مه لاکان له دژی ئه م فیکره یه ی سوبحانی راست بینه وه که چۆن به و جۆره یه ! له کاتی که ئه وه تا له قورئاندا هاتوه که ﴿... و ان منکم الا واردها...﴾ { ۱۲۷ } هیچ یه کیک نیه له ئیوه که به هه ننه می پی پیشان نه دریت، به لام سوبحانی ده فه رمویت وشه ی (وارد) واته چوونه که نار، سه ریک ده کیشیت به لایدا ئه گه ر نا ﴿... کل نفس بما کسبت رهینه...﴾ هه ر که سیك یان به هه شتی یا به هه ننه میه ئیدی ئه وه نیه هینده ی گونا هه کانی له به هه ننه مده ده بیت و دوا یی ده خریت به هه شته وه !... که ئه مه ش یه کیکه له ئیستیداله زۆر به هیزه کانی ناصری سوبحانی که له زۆرک له نه واره کانی باسی کردوه . که ئه مه باب ته ککی زۆر گرنگه چونکه زۆر شت هه یه ئه گه ر وانه بیت ماناکانی قورئان تیکده چیت، که ئه مه مه خیه ی ماموستا ناصر پیشان ده دات که چنده بلیمه ت و زیره ک بووه، به رای من هه رگیز مومکین نیه له سه رده می مۆدیرنه دا که سیك به و بلیمه تی هه لکه ویت ئه گه ر رۆشنیری پیش مۆدیرنه نه بووایه و له و یوه نه هاتبا یه . هه ر به مه شه کیشه یه کی وه کو له ئیوان به هه شت و به هه ننه م بوونی (أصحاب الاعراف) چاره سه ز ده کات که وتراوه دوا ی ته و ابوونی قیامه تیش هیشتا ئه وان له ئیوانی به هه شت و به هه ننه مده ماونه ته وه ! به لام سوبحانی ده فه رمویت نا... ئه وانه فریشته ن و له ده سته ی فریشته کانی به هه شت و به هه ننه م که له قورئاندا هاتوه .

هه روه ها یه کیکي تر له خاله گرنگه کانی بواری زانستی عه قاید و ته و خیدناسی لای سوبحانی بریتیه له باب ته ی کاریگه ری مردو له سه ر زیندو وه کان و ژینانی دونیا . که زۆر جوان وه لامی ئه م باب ته شتی داوه ته وه و ده کړیت مروقی دیندار و یه کتا په رست زۆرباش سوودی لی ببینیت له راستکردنه وه ی گه لیک خورافات

ئادىنى و بۆچۈنى ناپاست كە بەناوى ئايىنە ۋە چۈنە ۋە ئاۋزەنى خەلىكە ۋە سوبحانى بە ئىستىدلالى قورئانى ۋە فرمودەى زۇرباش دەيسە لمىنىت كە مردوۋەكان ھىچ كاريگەرەكيان لەسەر ژيانى زيندوۋەكان نىە . چەندىن ئايەت دەمىنىتە ۋە بۆ ئەم بابەتە ، ۋەك ئايەتى ﴿... انك لاتسمع من في القبور...﴾ { ۱۲۸ } كە ئەمە ۋەكو تەشبيھىكە بە ۋە مرقانەى كە باۋەريان پىت نىە ، كە لە تەشبيھىشدا دەبىت روى لىكچواندەنە كە لە لىچوۋ - مشبە بە - دا بە ھىزتر پىت لە لە ۋچوۋ - مشبە - كە ، ۋاتە تۆ ناتوانىت بەم بى پروايانە بىسىتىنى ھەر ۋەكو چۆن مردوۋەكان ناتوانن ھىچ لە تۆۋە بىسىتن ، كە ۋاتە كافرەكان تەشبيھ كراۋن بە مردوۋ ، بە ۋە مانايەى كە مردوۋ ھەر زۆر ناپىستى . بە مجۆرە چەندىن ئايەت دەمىنىتە ۋە لەسەر ئەۋەى كە مردوۋەكان ھىچ كاريگەرى ۋە ناگايەكيان بەسەر ژيانى دونياۋە نىە و بۆچۈنىكى لە ۋجۆرە لە خورافەىك زياتر نىە ! { ۱۲۹ } .

كۆتا ۋەتەم دەربارەى سوبحانى لەسەر ئەۋ بۆچۈنەى زۆربەى ھاۋرىكەنى كە پىيان ۋايە تەنھا سەرچاۋەى مامۇستا ناصر برىتى بوۋە لە قورئان . بە لام بە پىي زانستى ھىرمە نيوتىك - علم التأويل - ۋە ھەر بەخودى دراسە كەردنى قورئان ۋە ژيانى مامۇستاش دەردەكە ۋىت كە كە سىك مومكىن نىە بتوانىت بە تەنھا مەعرفە دابھىنىت ، ۋەكو پىشترىش ئامازەم پىدا ، مەعرفە شوناسىكى بە كۆمەلى ھەيەت ۋە مەعرفەى ئايىنىش جىاۋازە لەخودى ئايىن ، ھەرۋەك لە باسى قۇناغەكانى ژيان ۋە رۆشنىرى سوبحاندا دەركەۋت . بۆيە كە سىك ناتوانىت بە تەنھايى مەعرفە دابھىنىت جگە لەۋەى لە كۆمەلگەۋە ئەۋ مەعرفەى ۋە رەگرەبىت ، بە لام ئەمە ۋەكو پىشەكى ۋە سەرچاۋەىك مەرج نىە راستە ۋەخۇ دەرنجامەكانى لەۋ مەعرفە پىشەنەۋە رەگرەبىت ، بە لگو ۋەك باسما كەرد زۆر شتى نوئى لە قورئان ۋە زانستە ئايىنەكاندا كە شەكردوۋە كە پىش ئەۋ بوونيان نەبوۋە ۋە مەش بلىمەتى سوبحانىمان پىشان دەدات كە چۆن توانىۋىيەتى بۆ ئەۋ بابەتەنە بچىت ! ئەگەر ۋەكو زانستى ھىرمە نيوتىكا بە دلتايىيەۋە دەلىم كە بابەتە ۋە رۆژتەرۋەكانى لاي سوبحانى رىشەيان ھەيە لە كەلتور مەعرفەى پىش مۆدىرنە ۋە ھەرۋەھا لە رۆشنىرى نوئىدا . بە لام ئەۋ توانىۋىيەتى ئىستىدلالى پىش مۆدىرنانە بكات ھەرۋەكو چۆن لە ناسى نوورسىدا ۋە تمان ئەگەرچى سەعيد نوورسى لەسەردەمى نوئىدا ژياۋە ، بە لام

توانيوپه تی رۆحي عيرفانی پيش مۆديرنش بپاريزيت، بۆيه گرنگی سوبحانیش له م خالّه دايه .

بۆ نموونه فه قيهه كان ئيستا له زانسته مروييه كانوه ده چنه وه بۆ فه توا، به لام ماموستا ناصر كلتورى نه شيواندوه، به لكو كلتورى به كار هيناوه له فه تواكانيدا و له هه مان كاتيشدا بۆشاييه كانى سهرده مى نويشى كه شفكردوه، نه هاتوه له كلتور و سهرده مى نويدا يه كيكيان به سهر ئه وى ديكه دا زال بكات و بيسه پينييت، بۆشاييه كانى سهرده مى نوئي بينيووه و له كلتوريش سوودى وه رگرتوه و به كارى هيناوه، مه به ستيشم له كلتور سهرچاوى يه كه مى ئايينه كه وه حيه - نه ئه وى كه هه نديك كه س ده يلّين- و هه روه ها مه عريفه ي ئايينيش به گشتى. بۆيه دواچار وه كو زانستى ته ئويل لانيكه م وه ك ورژاندى بابته كانيش بيّت ئه وا سوبحانى سوودى له سهرچاوى ديكه بينيووه، هينده ي به راوردم له نيوان ماموستا ناصر و كا ك ئه حمه ددا كرد بيّت بۆم ده ركه وتوه زۆريه ي ئه و شتانه ي كه بوونه ته سيسته ميّك لاي سوبحانى، چ بابته ئايينيه كان بيّت يان بابته كانى زانسته مرقايه تيه كان و زانسته ئه زمونييه كان بيّت كه ئيستيدلالى قورئانى بۆ كردوون، لاي كا ك ئه حمه ديش هه ن به لام به ميتۆدى و به كورتى، به حوكمى جياوازي ته مه نيشيان بيّت هه ست به م كارىگه ريه ي فيكرى موفتى زاده ده كه يت به سهر سوبحانيه وه. راسته مه دزه سه ي قورئانى ماموستا ناصر له پاوه دا جياواز بووه له مه كته بي قورئانى كا ك ئه حمه د به لام هه ر له خودى فيكره كه ياندا هه ست به ليكچوون و نزيكه ك ده كرّيت. ته نانه ت خودى كا ك ئه حمه ديش داني به وه دا ناوه ئه وى كه سوبحانى له هه نديك بابته دا پيكاويه تى كه ئه و نه پيكاوه ! {١٤٠}.

هه روه ها ده توانم بلّيم يه كيكي ديكه له سهرچاوه كانى برىتى بووه له رۆشنبرى و كلتورى ده وه له مهندى ئيرانى، به تايبه تى رۆشنبره ئايينيه كانى وه كو (مطهرى) و (عه لى شه ريعه تى) و (عبدالكريم سروش) و (طالقانى) و... هتد، يه كيكي ديكه له سهرچاوه كانى برىتى بووه له رۆشنبره ئايينيه كانى ولا ته ئيسلاميه كانى ديكه وه كو (ئهبو ئه علاى مه ودودى) و (ئيمام به ننا) و (سه عيد نوورسى) كورد و (جه ماله دينى ئه فغانى) و (محمد عبده) و... هتد، كه بۆ ورژاندى بابته كه ان خوڤندنه وه و به دوا داچوونى بۆ فيكر و به ره مه كانى ئه و كه سايه تيانه هه بووه، به بۆچوونى من له قورئاناسيدا سوودى له تالّه قانى بينيووه، هه روه ها له جيا كردنه وه ي شه ريعه ت

لەگەڵ جیهانبینی ئیسلامیدا و لە ناسینی ئە حکام و ئایینی نورماتیقددا سوودی لە (دکتۆر عەبدولکەریم سروش) بینوود بەتایبەتی کتیی (دانش و ارزش)ی کە لە زۆریک لە کاسی و نەواری کانییدا راستەوخو یان ناراستەوخو ئامارە ی پیکردووە. تەنانەت خۆیندەنەوێکانی لەو و پێشتری هیندە قول لە نەستیدا چەسپیوون، کاتیک باسی ئەو دەرکات کە مرقی ئیماندار ناچیتە دۆزەخ و ھەتەن ھەرکەسیک ئیمانی ھەبوو دەچیتە بەھشت، یەکیک لە ھارپیکانی پیی دەلیت خو خەواریجەکانیش وا دەلین، سوبحانیش دەلیت بە راست وا دەلین!! ئەمەش مانای ئەوێ کە زۆر سوودی لە بیروبۆچوونی فیرقە جیاوازی کانی نیو کلتوری ئیسلامی بینووە. بۆیە مامۆستا ناصر ئەو کاتە یەکلای بوو تەو بۆ دیراساتی قورئانی زۆر سوودی لەم پاشخانە مەعریفیە وەرگرتوو. بۆ نمونە زۆرجار ئیستیدلال بەشیعرەکانی ئیقبال دەرکات کە مومکین نیە ئاگاداری شیعرەکانی بوو بێت بەلام ئاگای لە فیکری فەلسەفی ئەو نەبوو بێت!! تەنانەت سودی لە کتیی (مێژووی ئێران)ی دوکتۆر (مطهری) بینووە و زۆر بۆچوونی ئەو لە بابەتەکانیدا تەوزیف کردووە، بەمجۆرە ھەست دەرکەیت سوود بینن لە فیکر و بەرھەمەکانی زۆریک لە مەرجەع و کەسایەتی و بیریارە ناسراوەکانی ئێران لە نمونە ی (مطهری) و (طباطبایی) و (عبدالکریم سروش) و...ھتد، لە دیوی نادیار ی فیکر و بابەتەکانی سوبحانیدا بوونی ھەبە، بەلکو قسەشی لەسەریان ھەبە. ئاخر سوود بینن تەنھا بریتی نیە لەوێ قسە و بۆچوونی بەرامبەرەکان بگوازیتەو، بەلکو پێچەوانە ی ئەویشە، ئەوێ کە (خاتەمی) دەلیت ئیمە بە رۆژئاواو دەژین، چونکە چ ئەوانەمان بەگوێ رۆژئاوا دەرکەن و چ ئەوانەشمان کە دەمانەوێت جیا بین لە ئەو دواجار پیوەرە کە بۆ ھەر دوو لا رۆژئاوا، بۆیە مومکین نیە وروژاندنی رۆشنیری یاخود مەعریفە کەسیک بۆ خوێ دایبھێنیت، بەلام دەرکیت دەرەنجامەکان نوێ بن و ھوكمی لەسەریان ببیت.

بەکورتی سوبحانی سوودی لە فیکری ئەھلی تەشەبوع و ئیعتیزالیش بینووە و راستیشی کردوونەتەو، بۆ نمونە ئەو رەخنە یە کە ئەھلی تەشەبوع لە (اصحاب)ی دەرگن، بە بۆچوونی من سوبحانی بە ئیستیدلالیکی قورئانی زۆرباش وەلامی داوونەتەو، بەلام خو وروژاندنی بابەتە کە لەلایەن ئەوانەو بوو کە وایکردووە ئەم بدوێت لەسەری. لەم بابەتەدا بەلگە بەو ئایەتە دەھێنیتەو کە باسی

(بيعة الرضوان) دهكات ... الذين يبائعونك تحت الشجرة... {١٤١} كه خودا دهفه رموويت رازيم له ئهوانه - رضى الله عنهم - دهى ئهوانه حه زه تى عومهر و ئه بوبه كرىشى تيدا بووه، ته نانهت ئهوانه شيان كه ئاماده نه بوون له وى پيغه مبهرى خودا له برى ئهوان دهستى داناوه. باشه كاتيك خودا يه كه يه كه له كه سه كان رازيه نيتر چۆن ده ليت ئه وه يان مونافيقه يان فلان و فيسار سيفه تى ده ده يته پال؟! بويه ده بينيت هه ر به قورئان وه لامى داونه ته وه وه روه ها وه لامى وروژاندنى بابه تى ئيمامه تيشى داونه ته وه به تايبه تى له كتيبي (الولاية و الامامة) دا وهك پيشتريش ئامارده مان پيدا، به لام دواجار له هه موو ئه مانه دا بابه ته كان ئهوان وروژاندويانه ئه گه رچى ده ره نجامه كانى ماموستا ناصر شتيكى ديكه بوو بن!.

په راويزه كان:

۱-

- عبدالکريم زيدان، الوجيز اصول الفقه، نشر احسان، تهران الطبعة الاولى، ص ۸.
- ۲- ناصري سوبحاني، زنجيره کاسيتي نيزامي ثقيتصادي ئيسلامي، کاسيتي چوارهم.
- ۳- عومر عه بدولعه زيز، ژياننامه ي شهيد ناصري سوبحاني، ده ستنووس.
- ۴- هه مان سه رچاوه ي پيشوو.
- ۵- هه مان سه رچاوه ي پيشوو.
- ۶- بديع الزمان سعييد النورسي، سيرة ذاتية، اعداد وترجمة: احسان قاسم الصالحي، دار سوزلر للنشر، استانبول، الطبعة الاولى، ۱۹۹۸، ص ۵۲۶.
- ۷- سه رچاوه ي په راويزي ژماره (۲).
- ۸- زنجيره ي نيزامي سياسي ئيسلامي، به تاييه ت کاسيته کاني ژماره (۴-۵).
- ۹- زنجيره کاسيته کاني ئوصول الفقه، به تاييه ت کاسيتي ژماره (۶).
- ۱۰- هه مان سه رچاوه ي پيشوو هه مان سه رچاوه.
- ۱۱- ناصري سوبحاني، کتبي (الفتاوي)، ده ستنووس.
- ۱۲- له چاوپيکه وتنیکي راسته وخودا هاوپي نو سالي پيش زينداني ماموستا عومر عه بدولعه زيز يو گيرامه وه.
- ۱۳- هه مان سه رچاوه ي پيشوو.
- ۱۴- مصطفى ملكيان، راهي به راهي، نشر نگاه معاصر، تهران، ۱۳۸۰، ص ۳۵.
- ۱۵- عبدالرحمن حسن حبنكة الميداني، ضوابط المعرفة واصول الاستدلال والمناظرة، دار القلم، دمشق، الطبعة الخامسة، ۱۹۹۸، ص ۳۷۰.
- ۱۶- الامام تاج الدين عبدالوهاب ابن السبكي، جمع الجوامع، نشر: كتابفروشي محمدي سقز، ص ۲۳.
- ۱۷- علي صادق اسماعيل، الشيخ ناصر السبحاني و منهجه في التفسير بحث مقدم الى كلية الشريعة والدراسات الاسلامية، ۲۰۰۴، ص ۲۱.
- ۱۸- زنجيره ي کاسيتي (علوم الحديث) به زمانى کوردي.
- ۱۹- ناصري سوبحاني، زنجيره کاسيتي ته فسيري سورده تي (البقرة).
- ۲۰- نگل ديهي کي ناسراوه به قورثانه ده ستنووسه که يه وه، که له نيوان شاري سنه و ميريوانديه.

- ۲۱- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۱۹).
- ۲۲- ماموستا عومر عه بدولعه زیز له سه ر زاری سوبحانيه وه گي پرايه وه.
- ۲۳- هه مان سه رچاوه‌ی پيشوو.
- ۲۴- هاوړي سوبحاني ماموستا عومر عه بدولعه زیز بوی گي پرامه وه.
- ۲۵- ناصر سبجاني، بينش اسلامي، ده ستنووس ۲۵۶.
- ۲۶- کتيبي (المصطلحات الاربعة) ي بيریاری ناودار نه بوئه علای نه لمه وودوی.
- ۲۷- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۳).
- ۲۸- هه مان سه رچاوه.
- ۲۹- هه مان سه رچاوه.
- ۳۰- ته حسين حه مه غه ريب، زیان به نايينه وه جوانه، گوڅاری هه ژان ژماره (۱۴-۱۵) ل. ۲۵۰.
- ۳۱- ناصري سبجاني، کتيبي (الولاية والامامة)، ده ستنووس.
- ۳۲- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۱۲).
- ۳۳- هه مان سه رچاوه.
- ۳۴- هه مان سه رچاوه.
- ۳۵- هه مان سه رچاوه.
- ۳۶- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۸).
- ۳۷- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۱۲).
- ۳۸- هه مان سه رچاوه.
- ۳۹- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۳).
- ۴۰- ناصري سوبحاني کاسي تي ته فسيري سوره تي (العاديات).
- ۴۱- ناصري سوبحاني کاسي ته کاني ته فسيري سوره تي (الانفال، الحج)
- ۴۲- (وه سیه تنامه) وه (گياني وه سیه تنامه) ل. ۴۲.
- ۴۳- ناصر سوبحاني، کاسي ته کاني (شرح اربعين نوي).
- ۴۴- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۲).
- ۴۵- بۆ نمونه بروانه فه تاواکاني (د يوسف القرضاوي) چوار بهرگ.
- ۴۶- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۱۲).
- ۴۷- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (۳).
- ۴۸- قورثاني پيرؤز سوره تي (الشعراء) نايه تي (۱۷).

- ٤٩- ته حسين حهه سعيد، داهينان له ساتي كوتاييدا، گوڅاري هه ژان ژماره (١٦) ل ١٢٨.
- ٥٠- ناصري سوبحاني، كورتكراوهي مه قاصيدي نيمامي شاطبي، ده سننوس.
- ٥١- ناصري سوبحاني، دوو كاسيتي القتال.
- ٥٢- ناصري سوبحاني زنجيره كاسيتي (اسماء الله).
- ٥٣- به بچووني من هزي كه ستيكي وهك فاروق رديق نوينه ري نه م ته رزه يه.
- ٥٤- عبدالكريم سروس و ديگران، سنت سيكولاريزم، مؤسسه ي فرهنگي صراط، تهران چاپ دوم، بهار ١٣٧٢، ص ١٢٩.
- ٥٥- سه رچاوهي په راويزي ژماره (١٢).
- ٥٦- هه مان سه رچاوه.
- ٥٧- هه مان سه رچاوه.
- ٥٨- هه مان سه رچاوه.
- ٥٩- ناصر سوبحاني، كاسيته كاني شهرحي (جمع الجوامع) كاسيتي سييه م.
- ٦٠- ناصر سوبحاني، زنجيره كاسيته كاني به ندياه تي.
- ٦١- ته حسين حهه غهريب (ئيسلامي گه ردووني، ئيسلامي نه سرؤيؤلؤجي، ئيسلامي فيلؤلؤجي) گوڅاري هه ژان ژماره (١).
- ٦٢- ناصر سوبحاني، دوو كاسيتي (القتال) ..
- ٦٣- گفتوگوي سوبحاني له گه ل مه لا نه حمه د ناويكدا.
- ٦٤- ناصر سوبحاني، ته فسيري سوره تي (الفاتحه).
- ٦٥- سه رچاوهي په راويزي ژماره (١٢) ل ٣.
- ٦٦- ناصر سوبحاني، (المفاهيم) ده سننوس.
- ٦٧- سه رچاوهي په راويزي ژماره (١٢) ز
- ٦٨- هه مان سه رچاوه.
- ٦٩- (descriptive and prescriptive).
- ٧٠- زنجيره كاسيته كاني (التوحيد) كاسيتي ژماره (٨).
- ٧١- عبدالله تحوض عبدالله، سيد قطب، الاديب الناقد، الطبعة الاولى، مكتبة المنار - الزرقاء.
- ٧٢- ناصري سوبحاني، زنجيره كاسيتي ته فسيري سوره تي (الحج).
- ٧٤- ناصري سوبحاني، شرح اربعين نووي، باسي شايت و ئيمان و ته فسيري سوره تي (النبأ).

- ۷۵- محمد عابد الجابري، الدين والدولة وتطبيق الشريعة، مركز دراسات الوحدة العربية، بدون تاريخ.
- ۷۶- ناصري سوبحاني، زنجيره كاسيتي (شرح شذور الذهب)، بهشي (أفعال و فعلى مضارع).
- ۷۷- سه رچاوهي په راويزي ژماره (۷۳).
- ۷۸- سه رچاوهي په راويزي ژماره (۷۴).
- ۷۹- ناصري سوبحاني ته فسيري سوره تي (لقمان).
- ۸۰- سه رچاوهي په راويزي ژماره (۳۰).
- ۸۱- نه حمه دي موفتي زاده، دوو كاسيتي (نيسرا و ميعراج)، ژماره (۲).
- ۸۲- قورثاني پيروژ، سوره تي (ال عمران)، ثايه تي (۵۹).
- ۸۳- قورثاني پيروژ، سوره تي (ال عمران)، ثايه تي (۷).
- ۸۴- الدكتور عصام العطية، القانون الدولي العام، وزارة التعليم العالي والبحث العلمي، كلية القانون الطبعة الخامسة، ص ۳۵۰، الدكتور منذر الشاوي، مذاهب القانون مركز البحوث القانونية، وزارة العدل، بغداد ۱۹۸۶.
- ۸۵- ناصري سوبحاني، ته فسيري سوره تي (الاعراف) كاسيتي دووهم.
- ۸۶- دوو كاسيتي زانسته كاني فهمووده، ده ستونوسكي سوبحاني كه يو زاناياني نه نسكلو پيدايي (سوننه تي) نووسيوه له كه نداو، ده ستونوس، ل ۱۰.
- ۸۷- ناصري سوبحاني، ته فسيري سوره تي (عبس)، دوو كاسيت.
- ۸۸- دوو كاسيتي فهمووده.
- ۸۹- ته فسيري سوره تي (عبس).
- ۹۰- ناصري سوبحاني، ته فسيري سوره تي (ال عمران) ثايه تي (۱۸۷).
- ۹۱- ناصري سوبحاني، زنجيره كاسيته كاني (اصول الفقه)، بهشي كيتاب له سه رچاوه كاني شهريعت.
- ۹۲- مه به ست ثايه تي ته غيري خه لقي خودايه له قورثاني پيروژدا، سوره تي (النساء) ثايه تي (۱۱۹).
- ۹۳- سه رچاوهي په راويزي ژماره (۸۷).
- ۹۴- دي سوسير، علم اللغة العام، ت: د. يوثيل يوسف عزيز، بغداد ۱۹۸۶.
- ۹۵- دوو كاسيتي زانسته كاني فهمووده.
- ۹۶- زنجيره كاسيتي الناسخ والمنسوخ، كاسيتي به كه م.
- ۹۷- سه رچاوهي په راويزي ژماره (۹۱).

- ۹۸- ھەمان سەرچاوە.
- ۹۹- زنجیرە کاسیټەکانی بەندایەتی، کاسیټی (۲-۱).
- ۱۰۰- ناصری سوبحانی، کتیی (الفتاوی)، دەستنوس، ل ۹ بەدواوە.
- ۱۰۱- ناصری سوبحانی، زنجیرە کاسیټەکانی بەندایەتی، کاسیټی (۲-۱).
- ۱۰۲- ناصری سوبحانی، زنجیرە کاسیټەکانی نێزانی سیاسی (۷-۶).
- ۱۰۳- ھارپێ سوبحانی عومەر عەبدولعەزیز، ژياننامە ی شەھید ناصری سوبحانی، دەستنوس.
- ۱۰۴- تەحسین ھەممە غەریب، گوڤاری دوانگە، ژمارە (۲۶).
- ۱۰۵- سەرچاوە ی پەرەوێزی ژمارە (۱).
- ۱۰۶- سەرچاوە ی پەرەوێزی ژمارە (۱۰۲).
- ۱۰۷- سەرچاوە ی پەرەوێزی ژمارە (۱۰۴).
- ۱۰۸- قورئانی پیرۆز، سورەتی (النساء)، ئایەتی (۵۹).
- ۱۰۹- قورئانی پیرۆز، سورەتی (ال عمران)، ئایەتی (۱۰۴).
- ۱۱۰- تەفسیری سورەتی (ال عمران)، زنجیرە کاسیټەکانی نێزانی سیاسی.
- ۱۱۱- ئەحمەدی موفتیزادە، حکومەتی ئیسلامی.
- ۱۱۲- ھەمان سەرچاوە.
- ۱۱۳- ناصری سوبحانی، کتیی (الولاية والامامة)، دەستنوس.
- ۱۱۴- قورئانی پیرۆز سورەتی (الحشر)، ئایەتی (۷).
- ۱۱۵- ناصری سوبحانی، شرح الاربعین النوویه، بابەتی زەکات.
- ۱۱۶- قورئانی پیرۆز، سورەتی (البقرة) ئایەتی (۲۱۵).
- ۱۱۷- ئازاد مودەرپس، ھەژان ژمارە (۳)، ھەلکۆلینیک لە قورئانەو.
- ۱۱۸- ناصری سوبحانی، زنجیرە کاسیټەکانی نێزانی ئیقتیصادی ئیسلامی، کاسیټی (۳-۴-۵).
- ۱۱۹- دوو کاسیټی (القتال).
- ۱۲۰- سەرچاوە ی پەرەوێزی ژمارە (۱۵).
- ۱۲۱- قورئانی پیرۆز، سورەتی (البقرة)، ئایەتی (۴۴).
- ۱۲۲- قورئانی پیرۆز، سورەتی (المائدة)، ئایەتی (۵۴).
- ۱۲۳- ناصری سوبحانی، پێشەکی تەفسیری قورئانی پیرۆز، بە زمانی فارسی دەستنوس.
- ۱۲۴- ھەمان سەرچاوە.

- ۱۲۵- سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (۹۱) باسی کیتاب.
- ۱۲۶- سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (۱۲۳).
- ۱۲۷- ناصری سوبحانی، ته‌فسیری سوره‌تی (القصص).
- ۱۲۸- ناصری سوبحانی، ته‌فسیری سوره‌ته‌کانی (الاحزاب، التوبه، النور).
- ۱۲۹- ناصری سوبحانی ته‌فسیری سوره‌تی (التوبه).
- ۱۳۰- ناصری سوبحانی ته‌فسیری سوره‌تی (الاحزاب).
- ۱۳۱- قورئانی پیروژ، سوره‌تی (الاحزاب) نایه‌تی (۶۰).
- ۱۳۲- ناصری سوبحانی، ته‌فسیری سوره‌تی (الاحزاب) بابه‌تی (زهید و زهینه‌ب).
- ۱۳۳- ناصری سوبحانی سی کاسیتی (الزواج).
- ۱۳۴- ناصری سوبحانی، کاسیته‌کانی (اسماء الله).
- ۱۳۵- د. علي حسين الخلف / ا.سلطان عبدالقادر الشاوي المبادء العامة في قانون العقوبات، وزارة التعليم العالي والبحث العلمي / جامعة بغداد، بغداد ۱۹۸۲ ص ۲۴
- ۱۳۶- قورئانی پیروژ، سوره‌تی الاسراء، نایه‌تی (۵۷)
- ۱۳۷- قورئانی پیروژ، سوره‌تی (مریم)، نایه‌تی ۷۱
- ۱۳۸- قورئانی پیروژ، سوره‌تی (فاطر) نایه‌تی (۲۲) ۱۳۹- سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (۷۰)-
- ۱۴۰- سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (۱۲)
- ۱۴۱- قورئانی پیروژ، سوره‌تی (الفتح)، نایه‌تی (۱۸).

بەشی سییەم ئەحمەدی موقتى زادە و دواھەناسەکانى فەلسەفەى ئىسلامى

ئەگەر توانىبىتەمان لە دووبەشى رابردودا تەنھا شتىكى كەمىش بىت لەسەر ھەردوو كەسايەتى مەزنى (سەعید نوورسى) و (مامۇستا ناصر) بنووسىن كە بە بۆچوونى من دوواين (عارىف و فەقیهى) شارستانىەتى ئىسلامى بوون، بەراستى رەنگە نەمتوانىبىت ئەوھى پىووستە لە بارەى ئەو كەسايەتە مەزنانەوہ بینووسم، كە فرە رەھەندى و فراوانى فیکر و مەعریفەى ئەوان زۆر لەوہ زیاتر ھەلدەگریت لە بارەیانەوہ بنووسریت، بەلام ئەوھندەى توانىبىتەم ھەولمداوہ تیگەیشتنى خۆم بۆ ئەو كەساتەتیانە لە ماوہى پانزە سال ئەزموونى ژيانم لەگەل بەرھەم و بابەتەکانیاندا پيشان بدهم، كە ھەر لە پۆلى یەكەمى ناوھەندیەوہ ھەتا ئیستا لە خزمەت بابەتەکانى (مامۇستا نوورسى)دا ژياوم، دواى كىمىابارانى ھەلەبجە و چوونمان بۆ ئێران چوومە خزمەت بابەتەکانى (مامۇستا ناصر) و زیاتر بە بەرھەم و بابەتەکانى ئەویش ئاشنا بووم.

ھەرۆھەلەم بەشەدا دەمەویت لەسەر فیکرى (كاک ئەحمەد) بنووسم ئەوھندەى كە من خۆتەندىتەمەوہ و ئاگادارى فیکرى ئەویم، رەنگە خەلكى دیکە زۆر شتى لەسەر نووسىبىت، ھەيە لە رینگەى شیعەرەکانیەوہ ناسیویانە، ھەيە لە رینگەى سیاسەتەوہ و ئەو مەملەتەى سیاسیانەى كە (كاک ئەحمەد) لە قۇناغەکانى تەمەنیدا تیدا ژیاوہ ھەر لە سەرەتای بوونى لەناو حیزبى دیموکرات لە پيش سالى چل و سى ھەتاوى و تا دواتر كە یەكلايى بۆتەوہ بۆ بانگەوازی ئىسلامى و ئەو سەردەمەى كە ئیتەر پیتی

وابووه - هیت له (تهزکیه) وه برواتووه بۆ (تعلم) - که له بهشهکانی پیشتردا ئاماژهن بۆ کردووه، بۆیه مهزکەسیک له رهههندیکهوه ههولێ پیشاندان و ناساندن (موفتیزاده)ی داوه، وک (دکتور سروش) که له جورئەت و ئازایهتیهوه (خومهینی) و (ههزرتی عهلی) خویندۆتهوه، مهعریفه‌ی مروّقی سه‌ربه‌رز مه‌عریفه‌یه‌کی گه‌وره‌یه، ئایینی مروّقی سه‌ربه‌رز ئایینیکی سه‌ربه‌رزانه‌یه، جا (کاک ئهمهد) به‌ حوکمی ئه‌وه‌ی باکی نه‌بووه و پیاویکی سه‌ربه‌رز بووه، پیاویک بووه ترسی نه‌بووه له‌ هه‌ستیارترین باب‌ه‌دا قسه‌ی خۆی کردووه، ته‌نانه‌ت دوا‌ی ئینقیلاب و گه‌رانه‌وه‌ی خومه‌ینی، له‌کاتی گه‌رانه‌وه‌ی رابه‌ری ئێرانی له‌ کۆبوونه‌وه جه‌ماوهریه‌که‌ی تاران، دوا‌ی ته‌واوبوونی قسه‌کانی (خومه‌ینی) ئه‌ویش قسه‌ی کردووه. هه‌روه‌ها دوا‌ی نووسینی ده‌ستوری ئێرانی به‌رامبه‌ر هه‌موویان ره‌خنه‌ی گرتووه. ته‌نانه‌ت له‌و دانیه‌شته‌دا که له‌ تاراندا سازکراوه و زۆریک له‌ بیریاران و لیپرسراوانی ئێرانی له‌ وه‌زاره‌تی ئیرشاد گۆییان لێی بووه ته‌عبیریک که ئاماژه‌ی بپه‌که‌ات و ئیستاش له‌ گویمدا زرنکه‌ی دیت بریتیه له‌وه‌ی که پێیان ده‌فه‌رمویت (ده‌ستان بشکیت بۆ خۆتان و یاسایه‌کی بنه‌رته‌ی - قانون اساسی - که نووسیوتانه) {۱} بپواناکه‌م پیاویکی وه‌کو ئه‌و نه‌بوايه که‌سیکی دیکه‌ بیویزایه به‌م جووره قسه‌ بکات پیاویک که هه‌میشه وه‌کو هه‌ژاره‌کانی (سنه) چاکه‌تیک و شه‌روالیک کوردی له‌به‌ربووه {۲} بۆیه هه‌روه‌کو چۆن (عه‌بدولکه‌ریم سروش) له‌ ربی بویرییه‌وه باسی خومه‌ینی ده‌کات، هه‌روه‌ها (عه‌باس مه‌حمود عه‌قاده‌ش بیریاریک گه‌وره‌ی میسریه به‌ هه‌مان شتیه وه‌سف (هه‌زرتی عه‌لی) ده‌کات، ده‌کریت ئیمه‌ش بویری بکه‌ینه ده‌ستکه‌لای خۆمان و وه‌سف (کاک ئهمهدی موفتیزاده)ی پێبکه‌ین، که ئه‌مه ئه‌و خه‌سه‌له‌یه لای (موفتیزاده) که په‌یوه‌ندیه‌کی رۆحی بۆ من له‌گه‌ڵ ئه‌ودا دروست کردووه و له‌ زۆر هه‌لوێستی خۆدا جورئه‌تی پێبه‌خشیوم، ه‌ی واهیه له‌ ره‌هه‌ندی کۆمه‌لایه‌تیه‌وه (کاک ئهمهد)ی خویندۆته‌وه، که ده‌شی‌ت بلێن له‌ دیارترین سه‌رکرده‌کانی بزوتنه‌وه ئیسلامیه‌کان و فیکری ئیسلامیه له‌ سه‌رده‌می نوێدا که به‌ بۆچوونی من له‌ هه‌موویان زۆرتر توێژی هه‌ژاری خۆشویستووه، ته‌نانه‌ت له‌و پۆله‌نده‌دا که بۆ جوانی و جوانناسی ده‌کات، جوانی ده‌ره‌کی و جوانی قه‌لبی که من بینومه له‌ شوێنی دیکه‌دا بۆ نمونه له‌ فیکری چه‌پ و مارکسیدا یارمه‌تیدانی هه‌ژاران ده‌بیته به‌شیک له‌ ئه‌ده‌بیات و ناوی

دەنریت (ریالیزم)، بەلام ئەوەی که ھەر خودی ئیھساس لەگەڵ ھەژاراندا جوانی بێت مەقامیکە لای (موفتیزادە) زۆر بە زەقی ھەستم پیکردووہ - ئەمەش وەکو رەخنەگرێک و خوێنەرێکی بەردەوامی بواری ئەدەبیات و ئەدەبیاتناسی دەیلیم - کہ ئەو مەقامە ئەوەندە بەرزبۆتەوہ لای (کاک ئەحمەد) نەک ھەر یارمەتیدانی ھەژاران واجیبە، وەکو ئەوەی لە زانستی ئەخلاق و فیقھدا دەوتریت، نەک ھەر ئیھسان و خەیرە بەلکو جوانناسیە، بەشیکە لە ھەستی جوانی ئەو، لە یەکیک لەو کاسیتانەیدا کہ باسی ھەستی جوانبینی و جوانناسی دەکات ھەست دەکەیت ژیان لەگەڵ ھەژاراندا بە بەشیکە لە جوانی دەبینیت {۳}.

رەھەندیکی دیکە کەسایەتی (کاک ئەحمەد) کە کەمتر لە رووکەشدا دەرئەکەوێت و رەھەندیکی زۆر قوولە لای موفتی زادە: بریتییە لە چرکەساتە فەلسەفیەکانی (کاک ئەحمەدی موفتیزادە) کە ھەرگیز لەبەر ناچن، ئەگەر دوایین فەیلەسوفی ناو میژووی ئیسلامی بریتی بێت لە (مەلا ھەدرا) کە تیۆریای (حیکمەتی بالایی نوسیووہ، ئەوەی ناودەبریت بە (حیکمەتی بالایی - الحکمة المتعالیة-)، بە بۆچوونی من (کاک ئەحمەد) لەو چرکەساتە فەلسەفیەکانەیدا یاخود لەو کاسیتانەیدا کە باسی فەلسەفە و بابەتە فەلسەفیەکان دەکات یاخود ئەو بابەتانە کە لە ھەندیک باسی تایبەتدا ئاماژە ی پیکردوون ھەست دەکەیت لە بۆچوونە فەلسەفیەکانیدا زۆر قوول رویشتووہ، دەکریت ئەمە بابەتی چەندین کتێب لەسەر نووسین بێت، ئەو دەھینیت ھەزاران پەرە لەسەر بنووسین، رەنگە بەھۆی نەمانی ھەستی فەلسەفی لەلای رویشنیرانی ئایینی ئیمە زۆر ھەست بەم بابەتە نەکریت. بۆ نمونە من کاتێک گویم لە یەکەم کاسیتی (کاک ئەحمەد) بوو مامۆستای فیهقی ئیسلامی بووم لە حوجرە، کە باسی (مومکین و واجب و ممتنع) دەکرد لە زانستی کەلامی ئیسلامیدا شوکە یەکی لادروست کردم و قوولتر بزدمنی ئەو دیوہوہ، ئەمە بێجگە لەوەی کە (کاک ئەحمەد) لە ھەندیک شوێندا رەخنە لە فەیلەسوفەکان دەگریت، ئەوانە کە بەرھەمی کرداری لە تیۆریە فەلسەفیەکانیاندا نیە، ئەمەش وای لە (کاک ئەحمەد) کردووہ کە بیهوێت دووبارە بینایەکی فەلسەفی دابڕژیتەوہ کە بەرھەمی کرداری ببیت، بۆیە دەکریت ئەو جۆرە مامەلەیی (کاک ئەحمەد) ناوبنێن فەلسەفە کرداری یاخود (فەلسەفە نۆرماتیف) {۴} کە لە شوێنی دیکەشدا باسما لیکردوہ، کە ھەنوکی ئەم فەلسەفیە کەمترین ئامادەیی

ههيه، چونكه فەلسەفەى كۆن فەلسەفەى مېتافىزىكىيە، لەگەڵ ئەوەشدا كە قەريحەى (موفتىزاده) قەريحەى كى فەلسەفەى مېتافىزىكىيە، واتە لە (كل) هەو دېتەو بۆ (جزء)، ئيمبريقا نيه لە (جزء) هەو بېروات بۆ (كل)، بۆيه دەبينيت كە باس لە (كليات)ى بوون دەكات لە نموونەى (خود) و (مروّف) و (خەلق) و... هتد، بەلام لە هەمان كاتيشدا هەست دەكەيت جوان توانيويى كۆكردنەو هەيك بكات لە نۆوان فيكر و فەلسەفەى ئىسلامى و خويندەنەو ئەو بۆ (قورئان) لەگەڵ سۆسۆلۆجيا دا {ه}.

دەتوانين بڵاين سوودى لە (دەلى شەريعەتى) بينيوە لەو بوارەدا، بەلام ئەمە لە روو كۆمەلایەتەكەيەو كە دواتر ئەو خۆى بۆ خۆى فەلسەفەى بۆ زياد كردووە، ليرەو بە كورتى ئەگەر كەسانى ديكە هەريەكە و لە رەھندىكەو هەولێ ناساندنى (كاك ئەحمەد) يان دايت، ئەوا من بۆ خۆم لە رڭگەى فەلسەفەى (كاك ئەحمەد) هەو كاك ئەحمەد ناسيوە و هەر ليرەشەو دەتوانم لەسەرى بنووسم، كە دەكرىت ئەمە دەروازەيەكى باش بىت تا لىيەو قسە لەسەر شتەكانى ديكەشى بكەين.

قۇناغەكانى ئىيانى كاك ئەحمەد:

بە بۆچوونى من ئەم ديووە فەلسەفەى (موفتىزاده) لەو قۇناغەى ژياندا كە دەبىتە مامۆستای زانكۆ روونتر دەردەكەو، چەند ئاگادار بوو بە مەكتەبە فەلسەفەى كان، بۆ نموونە مەكتەبى وجودى لای (سارنەر) كە ئەوئەندەى من خويندبىتمەو لای زۆرىك لە بىريارانى ئىسلامى بىجگە لە زەمكردنى شتىكيان پىتەبوو دەربارەى، ئەو نەبىت كەسىكى وەكو (ئەحمەدى موفتىزاده) لە حەفتاكاندا بە جۆرىكى زۆر سەرنجراكيش مەدحى وجوديت دەكات، كە ئەمە رۆحيتىكى ئايىنە زەمى بەرامبەرەكە نەكەيت لە دوورەو، بەلكو بىناسيت و خالە ئىجابيەكانى وەربگرىت. بۆيه (كاك ئەحمەد) هاتوو خالە ئىجابيەكانى (وجوديت)ى كردۆتە دەستكەلای خۆى ياخود خالە ئۆنتۆلۆژى و گرنگەكانى (ماركسيەت)ى كردۆتە دەستكەلای خۆى، تەنانت خالە گرنگ و بەهیزەكانى فەلسەفەى يونانى كۆنى لەلای (سوكرات و ئەفلاتون) و.. هتد، بە هەمان شيوە كردۆتە دەستكەلای خۆى. بە داخەو كە (كاك ئەحمەد) لە سالەكانى كۆتايى تەمەندا - يادى بەخىر و گۆرەكەى پىر لە نوور بىت - زۆرتىنى لە زىنداندا بوو بۆيه زۆر ئاگادارى ئەو تەوژمە فيكرى و وەرگەرپانە رۆشنپىريە فراوانەى ئىران نەبوو.

کە لە دوای ئینقیلابەووە روویدا، بۆیە نەیتوانیوە لە نزیکەووە راستەوخۆ خۆبندنەووەی بۆ مەکتەبە فەلسەفەییە نوێکان ھەبێت بە زمانی خۆیان، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانم بڵێم (کاک ئەحمەد) ھێندەیی بواری ھەبوو زۆرباش ئەو مەکتەبە فەلسەفیانەیی ناسیوووە کە لەو کاتانەدا بوونیان ھەبوو و ھەروەھا زۆرباش دراسەیی فەلسەفەیی کۆنی ئیسلامی کردوو، ئیتر چ فەلسەفەیی فیرقەکان بێت کە دوایی دەرکەوتوون یاخود ئەو فەلسەفەییە بێت کە فەیلەسوفەکانی وەکو (ئین روشد) و (فارابی)... تەبەنیان کردوو، ھەموو ئەمانە لای (موفتی زادە) بە ئەندازەیی ئەو دەبێت کە بشیت ناوی بنیین دوایی فەیلەسوفی شارستانیەتی ئیسلامی، ھەرچەندە وتراوە لای ئەھلی تەشەببوس کە (طبائاتی) دوایی فەیلەسوفە لە میژوویی ئیسلامیدا بەلام بە بۆچوونی من (کاک ئەحمەد) کەوتۆتە دوای ئەووە، تەنانت زۆر شت ھەیە کە بەسەر فەلسەفەیی (طبائاتی) دا تێپەر بوو دواتر لای (کاک ئەحمەد) وردتر و قوولتر پیشاندراون، بۆ نمونە لە بەرامبەر فەلسەفەیی ریاڵیزمەووە لای (طبائاتی) - کە دیارە ریاڵیزم بەو مانایە نا کە لای مارکسیەت ھەیە - (کاک ئەحمەد) دیت فەلسەفەییکی گەردوونی و گەورەتر لەو پێشنیار دەکات، کە ئەوەندە قوول (مارکس و ھیگل)ی خۆبندۆتەووە ھەست دەکەیت قوولتر باسەکانی (تضاد دیالکتیکی) و ئەو بابەتانەیی تێپەراندوووە کە لە کتێبە نوسراوە باوەکانی ئەم بواردە ھاتوون، تەنانت ئەوەندە قوول (ھیگل)ی ناسیووە توانیویتی ئەو نەقسانە پیشان بدات کە (ھیگل) بەسەر مەعریفەدا ھێناونی {٦}، بە تاییبەتی لەو بابەتەیدا کە دەربارەیی (دیالکتیکی ئیسلامی)یە و لە ژمارەیی (٦)ی (ھەژان)یشدا بلأوکراوەتەووە، زۆر بە قوولی رەخنەیی (ھیگل)ی کردوووە کە بە بۆچوونی من دەکریت بڵێن یەکیکە لەو رەخنە زۆر وردانەییە لە فەلسەفەیی تازە و لە رۆشنگەری نوێ کراوە، کە ھەر بە خۆبندنەووەی خۆیشی ئەمەیی کردوووە، بۆ نمونە ھەر بەو دوو زاراوەیی کە لای مەنتقیەکان و زانایانی کەلام و فەیلەسوفەکان و زانایانی (أصول) لە شارستانیەتی ئیسلامیدا بەکار براوە کە بریتین لە ھەردوو زاراوەیی (کلی فی الجملة) و (کلی بالجملة) {٧}، دیت رەخنەیی (ھیگل) دەکات، ئەو (ھیگل)ی کە دەبێتە دەستکەلای (مارکس) کە دوایی بە تیۆریای گۆرانی کۆمەلایەتی و بە خوداگردنی میژوو دەست پێدەکات، ھەر لێردەدا ئەو ھەلەییە پیشان دەدات کە ئەوان ئیقتیباسیکیان لە شارستانیەتی ئیسلامیەووە کردوو، بەلام بە ھەلە ئەو

وهرگرته‌يان ته‌نجامداوه، به‌بې‌ئوه‌ی‌بتوانن به‌تواوه‌تی‌وه‌کو‌خوی‌وهری‌بگرن، له‌کتیبه‌عه‌قایدیه‌ته‌قلیدیه‌کاندا و‌لای‌مه‌زه‌بی‌(ته‌شعری)ش‌به‌م‌جوردیه، لی‌رده‌ا (کاک‌ته‌حمده) ده‌لټ: (هیگل) هاتووه‌ته‌م‌قسه‌یه‌ی‌هر‌به‌روکه‌شی‌وهرگرته‌وه به‌و‌مانایه‌ی‌همووشتی‌ک‌ده‌گورټ! له‌کاتی‌کدا‌فله‌سه‌فه‌ی‌ئیسلا‌می‌ده‌لټ (بوون له‌گوراندایه) که‌ریشه‌ی‌له‌فله‌سه‌فه‌ی‌یونانی‌شدا‌ه‌یه‌که‌یه‌کټ‌له‌فه‌یه‌سوفه یونانی‌ه‌کان‌وتوویه‌تی‌دو‌جار‌پی‌یه‌کان‌نا‌خه‌یه‌ناو‌رو‌باریکه‌وه، به‌لام له‌به‌رته‌وه‌ی‌فله‌سه‌فه‌ی‌ئیسلا‌می‌ه‌میشه‌توانیویه‌تی‌ته‌علی‌قی‌ه‌بیت‌له‌سه‌ر فله‌سه‌فه‌ی‌یونانی، بویه‌(کاک‌ته‌حمده) ده‌لټ (هیگل) ته‌م‌علی‌قانه‌ی‌نه‌بینیوه، لی‌ره‌وه‌راسته‌وه‌کو‌رټسایه‌ک‌له‌فله‌سه‌فه‌ی‌ئیسلا‌میدا‌ه‌یه‌که‌(بوون‌له‌گوراندایه —‌العالم‌یتغیر) به‌لام‌ته‌م‌گورانه‌گورانی‌کی‌(فی‌الجملة)یه‌نه‌ک‌(بالجملة)، (فی‌الجملة)یه‌به‌و‌مانایه‌ی‌که‌(زورینه‌ی‌به‌شی‌وه‌یه‌کی‌گشتی‌له‌گوراندایه) نه‌ک‌به‌و‌مانایه‌ی‌که‌یه‌که‌یه‌که‌ی‌شته‌کان‌ده‌گورټن، بویه‌گورانی‌ک‌نیه‌(بالجملة) وه‌کو‌ته‌وه‌ی‌(مارکس) و‌(هیگل) وتوویه‌نه‌به‌و‌مانایه‌ی‌هیچ‌شتی‌کی‌جی‌گیر‌بوونی‌نه‌بیت! که‌ته‌مه‌ته‌گه‌ر‌ه‌ستیک‌ی‌فله‌سه‌فه‌ی‌قول‌نه‌بیت‌لای‌(موفتی‌زاده) نه‌یده‌توانی‌ته‌وه که‌شف‌بکات‌(۸)، یه‌کټ‌له‌هاورټیکانی‌بوی‌گیرامه‌وه‌وتی: له‌شه‌هید‌(فاروقی فرصاد)م‌بیستووه‌که‌باسی‌کردووه‌جاری‌ک‌ه‌ندی‌ک‌له‌ماموستا‌کانی‌زانکوی‌تاران هاتوون‌گفتو‌گو‌گیه‌کی‌فله‌سه‌فه‌ی‌قولیان‌له‌گه‌ل‌(کاک‌ته‌حمده)دا‌کردووه، دواتر (ماموستا‌فاروق)هیچ‌تینه‌گه‌یشتووه‌و‌له‌(کاک‌ته‌حمده)ی‌پرسی‌وو‌ته‌وه‌چون‌وا ده‌لټیت؟ (موفتی‌زاده)ش‌وه‌ک‌شی‌وازی‌باوی‌خوی‌له‌گه‌ل‌هاورټیکانی‌وقوتابیه‌کانیدا به‌ته‌عبیری‌کی‌کوردی‌شیرینی‌جوان —‌که‌بیکه‌یه‌ته‌وه‌به‌عه‌ره‌بی‌ره‌نگه‌به‌لای سه‌له‌فیه‌کانه‌وه‌زور‌ثایینی‌نه‌بیت، وه‌ک‌ه‌ندی‌ک‌جار‌فه‌رموویه‌تی‌(وه‌گیانی‌نی‌وه) له‌و‌جوره‌ته‌عبیرانه —‌پیی‌وتووه‌ئا‌خر‌گی‌له‌گیان‌به‌ده‌ست‌خوم‌نیه‌بوم‌دیت، ده‌ی‌ته‌وه‌هسته‌فله‌سه‌فه‌یه‌به‌ئاسان‌دروست‌نابیت، بویه‌به‌بوچوونی‌من‌(کاک‌ته‌حمده) زور‌باش‌سوودی‌له‌وقوناغه‌ی‌ژیانی‌بینیوه‌که‌ماموستا‌بووه‌له‌زانک‌و‌باش رو‌شن‌بیری‌نویی‌خویندوته‌وه، ته‌مه‌ش‌پی‌چه‌وانه‌نایه‌ته‌وه‌له‌گه‌ل‌ته‌وه‌دا‌که‌پیشتر وتو‌ومانه‌قه‌ریحه‌ی‌هر‌یه‌کټ‌له‌که‌سایه‌تیه‌کانی‌(سه‌عید‌نورسی) و‌(ناصری‌سوبحانی) و‌(کاک‌ته‌حمده) قه‌ریحه‌یه‌کی‌پیش‌مؤ‌دیرنیزمه‌و‌قه‌ریحه‌یه‌کی نه‌ریتیا‌نه‌یه، ره‌خنه‌گری‌مؤ‌دیرنیزمن‌به‌فیکری‌پیش‌مؤ‌دیرنه‌وه، به‌لکو‌دوايین

(عارف) و (فەیقە) و (فەیلەسوف)ی سەردەمی پێشووون کە لە سەردەمی نوێدا ژیاون، چونکە ئیمە وتمان یەکیك له خالە هاوبەشەکانی نیوان ئەو سێ کەسایەتیە بریتیه له قوناغەکانی پێگەیشتنی رۆشنبیری ھەریەکیکیان، کە سێ قوناغە: قوناغیکیان بریتیه له ژيانان لەناو حوجرەدا و خۆیندنیکى نەرىتى ئەو سەردەمە و ۆدەرگرتنى تینوانەى مەعریفەى حوجرە تا ئەوکاتەى بوونەتە مەلا، بێگومان (کاک ئەحمەد) یەکیك له و کەسانەى کە باش توانیویتى بەسەر مەزھەبگەراییدا زال بیت بە بۆچوونی من، تەنانت له یەکیك له ئامۆزگاریەکانیدا بۆ (موحەمەد ژيان) ى کۆرى دەلێت: ئەگەر ئەوانەى پێشتر له زیندانداندا لەگەڵماندا بوون خەلکى عارەق خۆر و بێ دین بوون ئەوا ئیستا موسلمانن، دەى من ئیستا بێردەکەمەو ۆرێك له و کەسانەى لەگەڵ (موحەمەد ژيان)دابوون له زیندانداندا شیعەبوون، کەم مەلای دیکە ھەیه بتوانیت بەو ئاسانیە ئەو زاراویە بلێت، کە ئەو فەرموویەتى براى ئایینی تۆن، زۆر دوور نەکەومەو ۆ وەك وتم قوناغى یەکەمى خۆیندنى (کاک ئەحمەد)یش بریتى بوو له تەواوکردنى حوجرە و بوونی بە فەقێ و وەکو کۆرە مەلایەك کە باوکى موفتى بوو له شارى سنە و ژيانىکى زۆر باشیان ھەبوو بەلام مالەباوانى بەجێھێشتوو ھەبەر ئەو ھى کە نەبویستوو ژيانىکى مۆترەفانە بڑى {٩}؛ کاتێک له دەعوەتێکدا بێنویەتى کە باوکى دەعوەتى سەرۆکى پۆلیسەکانى شارى سنەى کردوو، ھەستى کردوو کە ئیستا ھەژارەکانى شارى سنە ئەمەیان نیە، ئیدى نەیتوانیو ھەبەر ژیانەدا بڑى، بۆیە سەرى خۆى ھەلگرتوو ۆ ھاتوو بۆ کوردستانی عێراق، کە دواى ئەو ھى خۆیندنى فەقییەتى تەواوکردوو ۆ خەلکى ئێرە دەگێرئەو ھەبەر فەقیەكى سەرکەوتوو بوو ۆ پاشان گەراوئەو ۆ بۆ ئێران ۆ باوکى تاقیکردۆتەو ۆ تا بزانیئ چەند زانستى پێیە، کە نەرەحەترین کتیب کە کتیبى (جمع الجوامع) ھەبەر مامۆستایانى کوردستان ۆ ناچارى دەکات کە وانەىکى لى بلێتەو ھەبەر فەقیکانى باوکى، پاش گوێ لیبوون، باوکى زۆر سەرى سورماو ھەبەر ئەو ھەموو عیلمەى چۆن کۆکردۆتەو {١٠}، بۆیە مەلایەكى زۆرباش ۆ سەرکەوتوو بوو، کە له یەکیك له گفتوگۆکانیدا ھارپێیەكى پێدەلێت: مەلا فلان کەس وادەلێت ئەویش دەلێت: دەى منیش (مەلام)، (مەبەستى له مەلا بوونی خۆیەتى (کاک ئەحمەد) ھەبەر باشترین مەلاکان بوو).

قوناغی دووهم: قوناغی دیکه ی ژیاڼی بریتی بووه له ژیاڼی سیاسي ټو و بوونی له ناو حیږی دیموکرات و بابته نه ته وایه تی و کۆکردنه وای (دین) و (نه ته وه) پیکه وه، که که م له نه ته وه ییه کان به و جوړه بوون، پاشان له دواي سالی چل و سی ته وای به دواوه قوناغی سییه م له ژیاڼی ده ست پی ده کات ټو دهمه ی که یه کلابی ده بیته وه بۆ که یان دنی ئایینی خودا و زیندوو کردنه وای فیکری ئایینی و بوژاندنه وای بابته ئایینییه کان له کوردستانی ئیزان - که ده کړیت دواتر زۆتر له سه ر ټمه قسه بکه یڼ- جا هر وه و ټم ټمه پیچه وانه نایه ته وه له گه ل ټو ده دا که بلین زۆر شاره زابووه له فیکر و مه عریفه ی سه رده می خو ی، که به بۆچوونی من هه ریه که له (کاک ټه حمه د) و (مامۆستا ناصر) یش زۆر سوودیان له بیریارانی شیعه بینیه له وانه ش وه کو (عه لی شه ریعه تی) و (مطهری) و (تاله قانی) و (طباطبائی) و... به تایبه تی (کاک ټه حمه د) که زۆر سوودی له (عه لی شه ریعه تی) بینیه، زۆر جار خو ی شتیکی هه بووه به لام چۆن ته عبیری لیبکات (شه ریعه تی) هاوکاری بووه له و بابته دا {۱۳}، له گه ل ټو ده شدا هیچی له ټوان که متر نه بووه، به لکو زۆر له وان پیشتو بووه، هه روه ک باسما نکرد (کاک ټه حمه د) زۆر سوودی له ژیاڼی زانکویی خو ی بینیه به تایبه تی له و تنه وای وانه ی (فیه قه)، که هه ندیک بۆچوونی فیه قی هه بووه به هه ناسه یه کی فه لسه فیانه وه، ئاخو (فیه قه) به دريژیدا که و توه، واته ريسا ئوسولیه کان ده هیئت و دواتر به مامه له کړدن له گه ل ريسا ئوسولیه کاند فیه قه له دایک ده بیئت، به ته نها مامه له کړدن (کاک ټه حمه د) له گه ل فیه قه له بواری پانیدا بووه، که به فیکر و هه ستيکی فه لسه فیانه وه مامه له ی له گه لدا کړدوه، له پیشتدا بنه ما فیکری و فه لسه فیانه کی لاړوشن بۆ ته وه ئینجا دهره نجامه فیه قیه که ی گرتوه، بۆ نمونه من له بیرم دیت له یه کیک له نووسینه کانی (کاک ټه حمه د) دا خویندمه وه که باسی نایه کساننی نیوان ژن و پیاو ده کات، که به بۆچوونی من ټمه یه کیکه له بونی ی فیکری فیه قی کۆن که ټمړۆ له هه ندیک شویندا ته ئویلی بۆ ده هیئت نه وه به لام ته ماشا ده که یه تی له شوینیکی دیکه ریگه تی پی ده گریته وه و ناتوانیت چاره یه کی ریشه یی بکه یه تی، بۆ نمونه له بابته تی جیاوازی خوینی ژن و پیاویان له باسی میرات و نه فه قه دا و... هتد، بیگومان مه به ستم ټو ه نیه که له شارستانیته تی ئیسلامیدا که سیک نه بووه چاره ی ټم گرفته ی لایو بیئت، به لام هه سته که م (کاک ټه حمه د) زۆر قوول چاره سه ری ټم بابته تانه ی کړدوه و به هه ناسه یه کی فه لسه فیانه تی

روانیون، بۆ نموونە ژن لە ماله‌وه‌یه و پیاو کاسبی دەکات، دە‌ی خو ئەم ژنە ئە ماله‌وه ماندوو دە‌بێت، جل شۆرینه، خواردن ئاماده‌کردنە، بە‌خێوکردنی منداڵە... ھتد، کە زیاتر مە‌بە‌ستم کۆمە‌لگە‌ی نە‌ریتی خو‌مانە ھە‌تا ئیستاش، بە‌لام ئافەرەتە‌کە تە‌لاق دراوہ وە‌کو ئە‌وہ وایە یە‌ک رۆژ ئیشی نە‌کردبێت لە‌و ماله‌دا! لێ‌رە‌دا (کاک ئە‌حمەد) دێت مامە‌لە‌ی شە‌ریکایە‌تی جە‌ستە‌یی (شراکە‌ الابدان) کە یە‌کیکە لە بابە‌کانی فێقە دە‌یکاتە دە‌ستکە‌لای خو‌ی و دە‌فەرمو‌ویت ژن ھەر کە چوو‌یە مائی مێ‌ردی ب‌لێت: مێ‌ردە‌کە‌م من و تۆ شە‌ریکین ئیدی لە‌ھە‌موو شتیکدا دە‌بنە شە‌ریک و پێش میرات دابە‌شکردن نی‌و‌دی خو‌ی دە‌بات، جا ھەر بە‌م قە‌ریحە فە‌لسە‌فیە‌وہ مامە‌لە‌ی لە‌گە‌ڵ زۆربە‌ی شتە‌کاندا کردو‌وہ لە دە‌رە‌نجامدا واکە‌وتو‌تە‌وہ کە زۆتر وتە‌کانی وتە‌ی میتۆدین، ھەر ئە‌و‌ە‌ی کە ئاماژە‌م پێ‌کرد، ئە‌و ھاتو‌وہ (شرکە‌ الابدان) کە بابە‌تی‌کە لە‌بابە‌تە‌کانی فێقە کردو‌یە‌تیە دە‌ستکە‌لای خو‌ی چارە‌ی گرتی ئافەرە‌تی پێ‌دە‌کات، (شرکە‌ الابدان) یش بریتیە لە‌و‌ە‌ی کە چە‌ند کە‌سی‌ک بە یە‌کە‌وہ لە شۆ‌ئێ‌نکدا ئیش دە‌کە‌ن، بۆ نموونە کاتی نان خواردن یە‌کی‌کیان دە‌رواتە‌وہ ماله‌وہ خواردن ئامادە دە‌کات، لە‌وکاتە‌دا ئە‌وانی دیکە ھەر پارە‌یە‌کیان دە‌ستکە‌وت ئە‌ویش شە‌ریکە لە‌گە‌ڵیاندا، لێ‌رە‌دا سە‌یرکە چ یە‌کسانە‌کی قوول لە‌نیوان ژن و پیاو‌دا دروست دە‌کات، واتە ئە‌و رۆحە فە‌لسە‌فیە قوولە چێ‌ە کە‌وا دە‌کات لە‌م پیاوہ تە‌نانتە‌ بتوانێت فێقە‌یش بە‌و قوولێ بە‌خوێ‌نێتە‌وہ!

بە‌ رای من جگە لە جیا‌وازبوون لە شێ‌وازی مامە‌لە‌کردنی (موفتی‌زادە) و قە‌ریحە‌ی فە‌لسە‌فیە‌نی خائێ‌کی دیکە‌ی جیاکە‌رە‌و‌ە‌ی ئە‌و لە‌گە‌ڵ ھە‌ردوو کە‌سایە‌تی (نورسی) و (سوبحانی) بریتیە لە — رێ‌سایێ بوونی بابە‌تە‌کانی — واتە لە‌گە‌ڵ ئە‌و‌ە‌دا قسە‌کانی (کاک ئە‌حمەد) زۆربە‌یان رێ‌سا و میتۆدن، ھە‌رە‌کو باس‌مان کرد (مامۆستا ناصر) زۆرێ‌ک لە بۆ‌چوونە‌کانی کاک ئە‌حمەدی ھێ‌ناوہ کردوونی بە سیستە‌میکی گە‌ورە، جا ئە‌م قە‌ریحە فە‌لسە‌فیە‌ی (موفتی زادە) وایکردو‌وہ کە شتە‌کانی ئە‌و میتۆدی بن (المواضیع المنهجیة والقواعدیة) دواتر (مامۆستا ناصر) سوودی لێ‌بینیوون و لە‌ قورئاندا بۆیان گە‌راوہ، ھە‌رە‌ک لە‌ باسی (سوبحانی) دا باس‌مان کرد، ھە‌رە‌ھا سە‌رە‌پای میتۆدی بوونی بۆ‌چوونە‌کانی یە‌کی‌کی دیکە لە‌ تابیە‌تمە‌ندی فیکری (کاک ئە‌حمەد) بریتیە لە‌ رۆشن بوون (الوضوح)، واتە کە سە‌یری (مامۆستا ناصر) دە‌کە‌یت ھە‌ست دە‌کە‌یت بابە‌تی جیا‌جیای ھە‌یە و لە‌ھەر بابە‌تی‌کیشدا سیستە‌می

خوى ديارىكردووه و روونه، به لام نه وهى هه موو سيسته مه كانى كۆيكه يته وه له شتيكدا ناتوانيت نه وه بكهيت، كه من زياد له پينچ سال له گهال بۆچوونه كانى (سوبحان) دا ژيام، هه ستمكرد نه و روشنيه ي كه كۆى سيسته مى فيكرى (كاك نه حمهد) پيشانى ده دات لاي (ماموستا ناصر) به و جور نه، باب نه كانى (سوبحان) كۆمه ليك سيسته م و دوورگه ي جيا جيان له يه كترى، به لام ده كريت بلين (كاك نه حمهد) كۆى شته كانيشى بۆ خوى سيسته ميكه كه له زۆريك له نووسينه كانيدا ده گه رپته وه سه ر نه و خشتانه ي (جدول) انه ي كه دايناون، واته فيكرى زۆر روونه، به تاييه تى له كتيبي (له باره ي كوردستانه وه) دا {۱۵} زۆر هه ست به روونى فيكرى نه و ده كه يت كه له م رووه وه زۆر له عه قليه ته ته جزئييه كه ي مؤدبىر ده كات كه له جه دوه له كانيدا په يوه ندى نيوان شته كان له گهال يه كتردا پيشان ده دات، نه م روشنيه ش يه كيك له تاييه ته نديه كانى فيكرى (كاك نه حمهد)، نه گه ر چى (كاك نه حمهد) گه ريده يه ك بووه له نيوان (زهين) و (قهلب) دا، له و نيوانه دا به رده وام له هاتووچۆدا بووه، جارجار لايداوه ته لاي (قهلب) و جارجارش به وديودا رويشتوووه بۆ لاي مهمله كه تى (زهين) {۱۶}، كه به بۆچوونى من هه تا كۆتايى ژيانى و ته نانه ت له شيعره كانيشيدا له م ريئواريه ده ربازي نه بووه، بۆ نمونه (مه ولانا) چۆته مهمله كه تى عيشق و ئيدى تا كۆتايى نه هاته ده ره وه، يان كاك ناصر نه و ده مه ي چوووه ژيىر سيته رى قورئانه وه، - فى ظلال القران - به ديديك و ته فسيريكي فيقه يانه وه ئيدى تا نه وكاته ي گرتيان و شه هيديان كرد نه گه رپه وه له و ميتۆده ي گرتبوويه به ر.

يه كيك له و شتانه ي كه ئيستا گرتى بۆ قوتاييه كانى كاك نه حمه ديش دروست كردووه نه م ريئوار بوونه يه تى (دواتر له ديووه فهلسه فيه كه يه وه زۆرتر قسه ي له سه ر ده كه م) ئايا به لاي (قهلب) هكه ي كاك نه حمه ددا برۆن يان به لاي زهينه كه ي له وه و پيشيدا و نه و كار ه سياسيانه ي كه كردويه تى به بۆچوونى من (موفتى زاده) تا نه و رۆژه ش سه ري نايه وه - به رپه حمه ت بيت - خوى يه كلايى نه كرده وه به لاي هچكاميكياندا ته نانه ت له و شوينه دا كه باسى ژيانى شيعرى خوى ده كات، پۆله ندى ده كات به سه ر سى جور دا: شيعريك كه دل زۆرى بۆ هيناوه و وتويه تى، شيعريكيش كه ده يه ويى ئاموزگارى بكات (نه مه زهينه) شيعريكي ديكه ش له كاتيكا كه رۆژنامه يه كى خويندۆته وه و يان شيعرى شاعيريكي بينيوه و هه ستى

کردوووە لاوازه، که کاک ئەحمەد بە حوکمی زیرەکی و بلیمەتی خۆی ئەو ھەستە وردەى ھەبوو، بۆ نموونە کاتیکی کتییکی خویندۆتەو، چونکە مەنھەجیەت و میتۆدی فیکری خۆی لا روون بوو توانیویتی بە ئاسانی رەخنە بگریت، یەکیەک لەو رەخنەنەشی بریتیە لەو رەخنەى که لە (د. یوسف القرضاوی) گرتوووە لە ئەولەویاتی بزوتنەو ئیسلامیەکیەدا (اولویات الحركة الاسلامیة) بەلامەووە رەخنەىەکی زۆر سەپرو عەنتیکەى، بۆیە کاتیکی مەنھەجیەت روۆش بوو دەتوانییت بکریتە پێوەر، شتەکانی دیکەى پێی بپۆریت، لەبەر ئەو کاتیکی شیعریکی لە روژنامەىەکی یان لە کتیییکدا لە زینداندا بینووە توانیویەتی بلیت باشە یان لاوازه و من دەتوانم باشتر لەو بلیم، لێرەو ھەست دەکەیت یەکی جوۆری شیعری نیە، شیعەرەکانی شیعریکی عیرفانی رووت نین، تەنانەت تا ئیستا کەسیکم نەدیووە بە قوولێ لەسەر شیعەرەکانی (موفتی زادە)ی نویسییت، لەم دوايانەدا بڕایەکی کە زۆر نەقدی ئەدەبی جوانی ھەىە لەسەر زۆریکی لە شاعیرە مردووەکان (لە سەر-حافیز-یش) پێی وتم: شیعەرەکانی (کاک ئەحمەد)م گرت بە دەستم و ھێچم پێنەکرا، ئەو لەبەر ئەو ھەىە کاک ئەحمەد سێ جوۆر شیعری ھەىە، ئاخەر قەرەیحەى کوردستانی عیراق جیاوازه لە کوردستانی ئێران، بۆیە من قەناعەتم وایە ئەگەر لە پاشخانیکى عیرفانی ولە (مەولانا) و (حافیز) ھووە نەىەیتەو ھاتوانیت قسە لەسەر کاک ئەحمەد بکەیت، ھەر ھەىە ئەگەر لە کلاسیکی ئیسلامیش شارەزا نەبیت ناتوانیت ئەو بکەیت، بەلام بە بۆچوونی من ئەو ھەىەکی لە ھۆکارەکان بوو.

خاڵۆی رێبوار (رێبوارى ھەزرى ئەحمەدى موفتى زادە):

ھۆکارێکی دیکە بریتیە لەو رێبوارىەى کاک ئەحمەد، کە ئەو خاڵە رێبوارە (بەبێ تەشبیھ) لەگەڵ ئەو تەعبیرەى کە عاریفەکان و سۆفیەکان بۆ پێغەمبەرى خودای بەکار دەھێنن، بەراستی خاڵە رێبوارێکی بوو ھەمیشە لە نیوان زەین و قەلبیدا سەفەرى کردووە، لە دەمیکیدا لە جیھانی زەین و فەلسەفە و فیکردا بوو لە ھەمان کاتدا گەراوہ تەوہ بۆد: وەکو خۆی دەلیت (ھاو... ھاو دلی) زۆری بۆ دەھێنیت و دەگەریتەو بۆ دونیای عیرفان و قەلب {۱۷}، ئەمەش زۆرجار رێگر بوو لەو ھەىە بتوانییت مامەلەىەکی مەنھەجیانە لەگەڵ (کاک ئەحمەد)دا بکریت، با فراوانتر بچینە ناو فیکر و بابەتەکانی کاک ئەحمەد و ھەىەکی لە خۆشەویستەکانم وەکو

(مامۆستا نوورسی) و (مامۆستا ناصر) یش که ئەگەر ئەوان نەبوونایە رەنگە من که سێکی دیندار نەمبوومایە و نەمتوانیایە دینداری بکەم، چونکە ئەو دیندارە باوہی پیتش ئاشنا بوونم بەم کەسایەتیە مەزنانە ناسیبووم هەستم دەکرد پتۆیستی من دابین ناکات، بەلکو رووکەشترە لەوہی بتوانریت جیی ئومیدیکی قولل بیت، بۆیە فیکری کاک ئەحمەد یەکیک بوو لەوانە ی باش هاوکاریکردم لەم بابەتەدا، لەبیرم دیت کاتیک بابەتی (فەلسەفە ی حجاب) {۱۸} م لە سالی (۱۹۸۸) دا خویندەوہ، وایلیکردم کہ جاریکی دیکە بچمەوہ بە فیکری ئایینی خۆمدا، ئەگەر چی زۆر لە فیکری ئایینی لەلای بیریارانی دیکە ی جیہانی ئیسلامیم خویندبووہ، بەلام هیچکامیان بە ئەندازە ی بۆچوونەکانی ئەو تیری نەکردم، بۆ نمونە بابەتەکانی (شوری) و (ئیسراو میعراج) و (ئاین و ئینسان) و... ھتد کہ هەستم دەکرد زۆر نزیکی لە نیوان من و ئەودا ھەیە لە رووی رۆحیەوہ، ئەو ئاشنا بوونە ی ئەو بە عیرفانی کوردی و بەشیوہ زاری ھەورامی، کہ بۆ من یەکیکە لەو شیوہ زارانە ی زۆر سوودم ئی بینووہ لە رووی عیرفانەوہ، تەنانەت ئاشنا بوونی ئەو بە (مەلەوی) و (وہلی دیوانە) {۱۹} ، کہ بۆ من ئەوہ شتیک ی نوێ بوو بە تابیەتی بۆ ئەوکاتە، کۆکردنەوہ ی فیکری نەتەوہ یی لەگەڵ بابەتی ئایینیدا کہ وەک ئیستا نەبوو (کہ نەک یەکیک لە مومکیناڤە) بەلکو یەکیک لە پتۆیستەکانی ئەمڕۆیە.

رێبوار ی فیکری و فەلسەفیش:

لە راستیدا ئەو رێبوار یی کہ کاک ئەحمەد بوو یەتی لە عیرفان و لە فیکری ئایینیدا لە فیکری فەلسەفی ئەویشدا بوونی ھەیە، فیکریکە بۆ سەردەمی ئیستقراری کۆمەلگە ناشیت، بۆ سەردەمییکە کہ لە حالەتی گوزەردا بیت، کہ لە ھەندیک پرگەدا بۆچوونەکانی نزیکن لە (عەبدولکەریم سروش) ھوہ، بەلام بە گشتی زۆر نزیکترن لە بۆچوونەکانی (عەلی شەریعەتی) ھوہ {۲۰} ، لەو خالەدا کہ بە بۆچوونی من فیکری (عەلی شەریعەتی) ش فیکریکی ئینقیلابیە، ئینقیلابیش بە زاراوہ ی کاک ئەحمەد واتە (مەکتەبی) بوون، کہ لە ئاییندا فیکریکی ئاراوتە یە، فیکریکە بۆ سەردەمی جیگیر ی کۆمەلگە ناشیت، شەریعەتی و موفدی زادەلە ھزری ئینقیلابیدا لە یەکدی نزیک دەبنەوہ.

بوونی جیاوازیەکان یەکیکە لە تاییبەتمەندیەکانی سەرەدەمی ئیستیقرار، واتە جیاوازی نەتەوایی و مەزھەبی و... ھتد، لە کۆمەلگەی مەوقایەتیدا لە سەرەدەمی جیگیر کۆمەلگەدا بەلانیاییەو ھەر بوونی دەبێت، بێگومان ھەرچی ھەولێان بۆ کەمکردنەوێ ئەو جیاوازیانە کاری عاریفەکان و رۆشایەکان و سیاسەتکاران، ھەول بەریت ھەرچی زیاترە جیاوازی چینیەتی و نەتەواییەتی و مەزھەبی نەمێنیت، بەلام ئەوێ کە بە تەواوی جیاوازیەکان نەمێنیت ئەوا ئیدی کۆمەلگەش نامێنیت، ھەرۆکو ئەوێ لە زماندا وتمان ئەگەر مەجاز لە زماندا نەمێنیت ئیدی خۆی بۆ خۆی زمانیش نامێنیت، چونکە زمان بە مەجازەو زمانە، کۆمەلگەش بە بوونی جیاوازیەو کۆمەلگە، واتە سەرەدەمی جیگیر کۆمەلگە بەندە بە بوونی جیاوازیەکانەو، لێرەو ئەو فیکرە فەلسەفیە دەیوێت ئەم جیاوازیانە ھەلگیریت، یەکەم: دەبێتە ئایدۆلۆجیا، دووھم: بۆ سەرەدەمی جیگیر کۆمەلگە ناشیت، کاک ئەحمەد بە حوکمی رێبوار بوونی خۆی لەنیوان (زەین و قەلب)دا کە بە بۆچوونی من باش لەو رێباریە خۆشی تیگەبشتوو لە جولانی بەرەو قیامەت، بۆیە فیکری فەلسەفی ئەویش بۆ سەرەدەمی پالانەو و نا رێباری و جیگیربوون نیە، بەلکو فیکریکە بۆ سەرەدەمی گوزەرە، دەشیت بلێم ئەگەر فیکری کاک ئەحمەد فەلسەفی بیت ئەوا فیکرە فەلسەفیەکەشی فیکریکی فەلسەفی کرداریە، پێچەوانە ئەو بۆچوونە کە دەلیت: دیوی کرداری فەلسەفی میتافیزیکی یۆنانی کۆن نەھاتە ناو شارستانیەتی ئیسلامیەو، ئەو رەخنەیی کە (محمد عابد الجابری)ش لە شارستانیەتی ئیسلامی گرتوو، کە دەووتی ئەگەر بەشە سیاسەتکارە لەگەڵ ئیلاھیات یۆناندا بەتایەتە ناو، ئەوا شارستانیەتی ئیسلامی بەو دەردە ئیستا نەدەچوو، من لە چاوپێکەوتنیکی دیکەشدا کە لە گوڤاری (ھیشتا)دا بلابۆتەو ھەلامی ئەو دەوڵەتەو کە ئەگەر فیکری سیاسی یۆنانی کۆن نەھاتۆتە ناو شارستانیەتی ئیسلامیەو ئەوا یەکەم: ئەو پیلانیکی نەبوو، بەلکو ھەر خۆی واکەوتۆتەو، کە نەھاتوو لەبەر ئەوێ کە نەشیاو بیت نەوێک نەویسترا بیت. دووھم: خۆھاتنی فەلسەفی ئیلاھیات یۆنانیش مەترسی بۆ دەسەلات ھیچی کەمتر نەبوو لە فەلسەفە سیاسەتکارە، چونکە ھەر دەستکاریکردنیکی سیۆلۆژیا بە تاییبەتی لە کۆمەلگەییکی ئایینی، دەستکاریکردنیکی دەسلەتیشە {٢١}، بۆیە دەتوانین بلین کاک ئەحمەد ئەو فەلسەفە سیاسییە ھیناوە کە دەووتی لە شارستانیەتی

ئىسلاميدا بوونى نيه، يان ئوۋى ناومان برد به فەلسەفەى كردارى، واتە بېجگە لەۋەى ۋەكو قەريخە ميتافيزيك لاي (موفتىزادە) بوونى ھەيە، ئەۋا فەلسەفەى ئەۋ فەلسەفەيەكى كرداريىە، كە ئەمەشە كاتى خۆى ناويان ناۋە فەلسەفەى سياسى، ياخود دۋاى ھاتنى ھيكمەت لە فەلسەفەى ئىسلاميدا ناۋنراۋە ھيكمەتى كردارى.

فەلسەفەى موفتىزادە

و (چەوساندنەۋەى چىنايەتى، نەتەۋەيى، مەزھەبى)

لېرەۋە فەلسەفەى كاك ئەحمەد فەلسەفەيەكى كرداريە، كە لەسەر سىكۆچكەيەك بىنا بوۋە: نەھىشتنى چەوساندنەۋەى (چىنايەتى و نەتەۋەيى مەزھەبى) {۲۲}، ھەموو بۆچۈنەكانى كاك ئەحمەد تەنانت دىدى ئەۋ بۆ ئاين، بۆ كۆمەلگە، بۆ سياسەت و بۆ دەستورى ئىرانىش كە ئەۋ ھەموو رەخنە گەۋرانەى لە دەستورى ئىرانى گرتوۋە و بە بۆچۈنى من (موفتىزادە) يەككە لە رەخنەگرە زۆرباشەكانى دەستورە لە دونيادا، ھەر لەم سى بنەمايەۋە باسى لە چاكسازى كشتوكالى تا برايتى نىۋان شىعە و سوننەشى كردوۋە، كە دۋاى ئەۋەى لە مادەى دۋانزەى دەستورى ئىرانيدا چەسپىنرا كە مەزھەبى سەرەكى ئىرانى برىتيە لە مەزھەبى جەغفەرى، كاك ئەحمەد ھاتوۋە بەۋ فېكرەۋە كە نەھىشتنى جياۋازى مەزھەبىيە ھەۋلى چارەسەر كەردنى ئەم گەرفتە دەدات، كە بە بۆچۈنى من ئەمە پانتايىيەكى زۆرى لە فېكرى كاك ئەحمەددا داگىر كەردوۋە، ھەروەھا ھەۋلى داۋە بۆ نەھىشتنى جياۋازى نەتەۋەيش كە ئەۋ ھەموو گەفتوگۆيانەى كاك ئەحمەد لەگەل دەسەلاتى ئىرانيدا كەردوۋەتى و پىشنيار كەردنى خود موختارى بۆ كوردستان {۲۳} ۋە ھەموۋى لەسەر ئەۋ بنەمايە بوۋە، ۋەك لە نووسىنيكىدا بەناۋى (ۋەھدەتى ئىسلامى) يەۋە بۆچۈنى خۆى بەرامبەر بە فېدەرالىيەت باس كەردوۋە كە دەبىت لە پىشدا دەۋلەتى فېدەرالى بوونى بىيىت ئىنجا ھەرىمە سەربەخۆكان جىبابنەۋە، كە بە بۆچۈنى من ئەمە دىدىكى زۆر قوۋلە لەۋىدا باسى كەردوۋە، من يەككە لەۋ ناۋدژىتيانەى لە فېقھى دەستورىدا دەمخوئىندەۋە ئەۋە بوو كە دەۋرتىت دەۋلەتى فېدەرالى برىتيە لە يەكگەرتنى كۆمەللىك ھەرىمى سەربەخۆ بە رېككەۋتنيك، بەلام ئىستا سەيرى عىراق بىكە دەبىنيت دەۋلەتلىكى مەركەزىيە و دەكرىت بە ويلايەت نەك ئەۋەى كۆمەللىك ويلايەت بن و يەكبگرن، بۆيە بۆچۈنى (موفتىزادە) لەم بۋارەدا بۆچۈنىكى زۆر

قوولە و باش پىكاوتىتى، كە بەرەي مەن ئەگەر كەسك فەيلە سوڧىكى ياسا و مافناس نەبىت ناتوانىت ئەورە خەنە قوولانە بكات {٢٤}.

ليرەو ئەو سى چەمكەي مامەلەي چىنايەتى و مامەلەي مەزەبى و مامەلەي نەتەوەيى زۆربەي زۆرى بۆچونەكانى كاك ئەحمەدى داگىر كىرەو، تەنانت بە بۆچونى مەن دىدگاي ئەو بۆ قورئانىش لەو سى چەمكەوہە {٢٥}، بەمەشە كە فەلسەفەي كىرەي كاك ئەحمەد دروست دەبىت، ئەمەش دەرگايەكى باشە بۆ ناسىنى فىكرى كاك ئەحمەد بەرەي مەن، كە زۆرىك لە نووسىن و وتارەكانى لەم دىدەوہە، بەلام ئەمە فىكرىكە بۆ سەردەمى جىگىرى كۆمەلگە ناشىت، بۆيە دەتوانم بلىم يەككە لە نەپىكانەكانى كاك ئەحمەد بوو لەسەر ئەم بۆچونە، ئەم رىيواربونە ئەو- بەزاراوى خۆي -(دلى سان) شتىكى زۆر گەورە، لە جىهانى رۆحدا ھەولدان بۆ ئەوہى كە جىاوازي چىنايەتى نەمىتت، ئەو ھەموو ھەولانەي كاك ئەحمەد داويەتى تا ھەك ھەزارەكان بۆي، تەنانت دەگىرەو كاتىك كارمەند بوو رۆژى ھەينى تەرخان كىرەو بۆ ئەوہى ئەگەر ھاورپىيەكى مال گواستەوہى بىت لەناو شارى سەنەدا نەچىت ئۆتۆمبىلى دىكە بەكرى بگىت، بەلكو خۆي ئۆتۆمبىلىكى كۆنى ھەبوو چوو مالاكەي بۆ بار كىرەو، جگە لەو زۆرجار كە بە ھەندىك لە گەرەكەكانى سەنەدا تىپەپىوو و مەندالان رايان كىرەو بە شوپىن سەيارەكەيدا، لەوكاتەدا ھاورپىيەكى يان قوتابىيەكى كە لەگەلدا بوو وىستويەتى لىيان تۆرە بىت، بەلام كاك ئەحمەد فەرمويەتى لىيان گەرى، تەنانت ئۆتۆمبىلەكەي خاكرەو تەو و ئازارى مەندالەكانى نەداو و بەلكو ئامادە نەبوو لىشان تۆرە بىت {٢٦}، ليرەو بىگرە تا دەگاتە ئەوہى كە ميوەيەكى نەخوارەو ئەگەر ھەزارەكان پىيان نەخوارا بىت، جلوبەرگىشى ھەكو خەلكە ھەزارەكەي سەنە لەبەر كىرەو (كە لەبەر كىردنى كۆتىكى بىيانى بوو لەگەل شەپوالىكى كوردىدا) {٢٧} كە ئەو ھەندەي مەن سەردانى ئەو ناوچە كوردنشىنەم كىرە بىت ھەتا ئىستاش ھەزارەكانيان ئەو جۆرە جلوبەرگەيان لەبەردايە، ھەر ليرەو تا دەگاتە ئەوہى زيانى خۆشى مالاوہى جىھىشتوو زيانى سوختەيى حوجرەي ھەلباردوو، كە گەنجى ئەمپۆ لە سوختەيى تىناگات، سوختەيى واتە زىللەت! زىردەستەيى موستەعىدەكان، مالاو مال كىردن بۆنان، ھەزارى و پىنە بە جەوہ بوون، ھەموو ئەمانەي قىوول كىرەو لەبەر ئەوہى ھەكو ھەزارەكان بۆي، كە يەككە لە شانازىيەكانى كاك ئەحمەد لە ھەسبەتەكانىدا

بريتيه له وهى كه شانازى به نه وه وه دهكات كه نه وه قى بچكوله يه كى ناو كورده وارى بووه {۲۸}، بويه وهك باسم كرد نه م ريبوار بوونهى (موفتى زاده) له ناو جيهانى رۇحدا زور مه زن و گه وره يه، به لام نه مه فيكرىكى سهرده مى ئيستقرار نه، فيكرى سهرده مى ئيستقارارى كومه لگه فيكرىكه كه باوه پرى وايه كومه لگه خوى دروست دهكات وه، هه ميشه به خويدا ده چيته وه و چينه كان داده رپژيته وه ناهيلايت زور له يه كتر دوربكه ونه وه، به لام نه وهى جياوازي چينايه تى و ململانى نيوانيان نه مي نيئت، نه گهر نه م ململاني يانه نه مي نيئن نه وا كومه لگه ش ناتوانيئت به رده وام بيت، به لام خودى كاك نه حمده به كردارى له ژيانى خويدا له گه ل نه م بوجوونه يدا ژياوه، كه يه كيك له ره خنه زور توونده كانى له سيستمه مى ده سلا تى ئيران نه وه يه كه ده فهرمويت هاتوون ئاغاواته كانيان چه كدار كردوون بؤ نه وهى به ريبه گيانى جوتياره كان، ته نانه ت ده گرى بؤ نه م مه سه له يه، ئاخى به لاي (كاك نه حمده وه رۇحى ئايين بريتيه له نه وهى كه به رگرى له چه وساوه كان بكرىت و جياوازي چينايه تى نه هيلريئت) به لام له ولاوه ده بينيئت سيستمه مى به ناو ئيسلامى ئيرانى ديئت له پيناو جيگيرى و مانه وهى خويدا دهره به گه كان چه كدار دهكات {۲۹}، ته نانه ت راسته خو ره خنه تى توندى ئاراسته تى خومه ينى كردوه، نه وه گفتوگويه تى نيوان نه وه خومه ينى كه هتا ئيستاش كورده كان باسى دهكات كه له ته له فزيونه وه راسته وخو په خشكراوه، كاتيك گه يشتوونه ته سه ر خاله ناكوكان له سه ر بابته تى نه ته وايه تى و له ويذا كاك نه حمده زور توپه بووه يه كسه ر دهنگه كه يان بريوه {۳۰}، ليړه شه وه هه روه كو باسما ن كرد دهكرىت (موفتى زاده) له ربي بويريه وه بخوينه وه، هه ر ليړه وه بيگره تا ده گاته به رگرى كورده كانى له سه ر خود موختارى و نه وه كو نگره گه وره يه تى له شارى سنه گرتوويه تى كه له هه نديك دهنگو باسه كانى نه وكاته تى راديو تى له نده ندا هاتوه، لانيكه م پينج سه د كه س له رۇشن بيرانى ئيرانى به شداريان تيدا كردوه، هه تا بريار بووه (قاسملو) له وي بيت {۳۱}، نه مانه هه مووى به لگه تى نه و راستيه ن كه كاك نه حمده ته نها له فيكردا نه وه ستاوه ته وه به لكو له كردار يشدا سه لم اندويه تى، نه مه خاليكى زور گرنگه له ژيانى (موفتى زاده) دا بؤ نمونه من زور كه سم له چه په كان بينيووه كه بانگه شه تى چه پايه تى كردوه و كه چى له هاوپر كه تى دزى كردوه، به لام كاك نه حمده چيروكى ژيان (قصه الحيا) نه بووه وه كو (سه يد قوتب) ده فهرمويت، به لكو خودى ژيان بووه، كه به بوجوونى من هه ستى سياسى

ئەو لە وەكەتەدا ھێندە گەورە بوو ھەتا ئیستاش سیاسەتەکانی كورد نەگەشتوونەتە ئەو ھەستە سیاسییەكە كاك ئەحمەد لەو سەردەمەدا بۆ كورد بویەتی، داواكانی زۆر لە سەرۆکی داوای حیزبە نەتەواییەكانەو بوو، بۆ ئەمەش ھەولێ داوای و شەپێ کردوو، ئەوێ ھەستە دەبینیت كورد پەرەریکی رەخنەگری وەكو (ھەژار) وەسفی دەكات، دیارە بە گالته وەسفی نەکردوو، كاك ئەحمەد ئەگەر بۆچوونە نەتەواییەتەكانی لەو پەڕی بۆریدا بە كەردوو پێشان نەدايیت ھەرگیز لە ژێر تیغی رەخنەكانی (ھەژار) دا دەربازی نەدەبوو {۳۲}.

ھەرۆھا زۆر ھەولیداو ھەستە جیاوازی مەزھەبایەتی نەھێلێت، كە زۆر جەريئانە ویستوویەتی ئەو جیاوازی مەزھەبی بەلکو دوو ئایینی نەزیکە ھەزار و چوار سەد سالا لە نیوان شیعی و سوننەدا دروست بوو نەھێلێت، لانیکەم خۆی بەو جۆرە ژیاو، ھەرۆھو ئامۆژگاری كۆرەكە دەكات كە ئەوانە بۆی تۆن، كە لە سەردەمی دەسلەلاتی شاھدا لەگەڵ زۆریك لە مەرجە و كەسایەتی شیعیدا لە زینداندا بوو لەوانە وەكو (بەنی ھەدر) و (باھونەر) و.. كە دواتر دەبنە دەسلەلاتدار و كاری دەستی گەورە لە كۆماری ئیسلامی ئێراندا، كە توانیویەتی ئەو ھەستە بریاتیەتی ئەم باوھەری پێیەتی پێشانیان بدات، ئەمەش كاریکی ئاسان نیە كە یەكێتێك لە نیوان زەین و مامەلە كەردایدا ببێت، ھەر بۆیەش لە سەرەتاو ھەستە باسمان كە دەسلەفە (موفتی زادە) فەلسەفەییەكی كەردا.

یەكەم سەرۆك كۆماری پاکستان كە (گاندی) دەبینیت، كەناوی (محمد علی جناح) بوو دەلێت مەمەوێت دەولەت جیاكەمەو، واتە بەشی موسلمانەكان جیاكەتەو (كە دەكاتە پاکستانی ئیستە) یەكێك لە ھاوڕێكانی (گاندی) دەلێت خۆ ئێمە بە فیکری گاندی بۆی یەكین، (محمد علی جناح) یش لە وەلامدا دەلێت: بەھزری گاندی بەلێ، بەلام لە واقیعدا نا! چونكە ئێمە لە واقیعدا دەژین و كەسمان وەك گاندی عاریف نین. ئەمە ئەو وەلامە ھەستە دەیداتەو بە ھاوڕێكە گاندی لە راستی ئەم بۆچوونەش لەلای كاك ئەحمەد شتیكە و لە واقیعدا و لە سەردەمی ئیستقراردا شتیکی دیکە، بەبۆچوونی مە ئەمە ئەو كەلێنە ھەستە لە فیکری كاك ئەحمەدا ھەستە، كە دەشێت بۆی لەم بڕگەیدا نزیكە (عەبدولكەریم سەروش) ھەوای ئەوێ دەگەزێت لەلایەن مەلاكانەو، چینی ئاخواندی ئێرانی، داوی ئەوێ كە خۆی نەتەواییەكی فاشیستانە بۆ (ئایین) دەكەن، ئەوێ لەگەڵ ئەواندا بێت

دینداره و له سهر حقه و نه ودهش له گه لیاندا نه بیت بیډینه و هیچ حه قیکی لانیه، که سییه میځ نیه یان نه ودهتا له گه ل منی یاخود دژى منی، نه و لوجیکه ی که فیکری فاشیستی له سهری دهژى، کاتیک (سروش) بهمه دهگه زریټ ئیدی دهست دهکات به نووسینه تونده کانی له سهر مه لاکان، که ده لیت ئایینی ئیسلام سیکولاره و پیوستی به چینی ناخونده کان نیه، پیوست به نیوانبه ریک (الوسیط) نیه له نیوان خالیک و مه خلوقدا که نه مش یه کیک له ماناکانی سیکولاریزمه لای نه و، راستیشی بوجوه، به لام خو ناکریت کومه لگه یه کی جیگیر بیت و پیاوانی ئایینی نه بن، راسته کومه لیک دروست ده بن به لکو زورینه یه ک دروست ده بن که مه عیشه تیان له ریگه ی شهریعه ته ویه، نه مه گومانى تیدا نیه، به لام نه گه ر بته ویت چینی مه لاکه ل - به زاراهى کاک نه حمده - له ناوبیه یت نه و تو له ناو ده چیت و چینی مه لاکه ل هه ر ده میت، که خودی کاک نه حمده و قوتابیه کانیشی له سهر بوونی نه م دیده له فیکری نه ودا باجیکی زوریان داوه، ته نانهت له یه کیک له وتاره کانیدا که به وتاری (نیگل) به ناویانگه ده لیت نازانم نه م ئایینی ئیسلامه به دهست نه م مه لاکه له وه چون ماوه {۳۵}، بویه به رای من نه مه ره خنه یه که که ده کریت له فیکری (موفقی زاده) بگیریټ، چونکه نه مه فیکریکه له سهرده می گوزهردا و بؤ مرقفه مه کته بیه کانه، بؤ مرقفه نوخبه کانه، بؤ نه وانه یه که ده یانه ویت گورپانکاری له ناو کومه لگه دا بکه ن نه گینا بؤ خودی کومه لگه نیه، نه مه گرفتیکه وه ک پیشتیش باسمان کردوه دووباره په یوه ندی هیه به جیا کردنه وه ی کومه ل له کومه لگه، که هه م سروش و هه م کاک نه حمده یش له م بابه ته دا تیکه وتوون به بوجوونی من که ناکریت کومه لگه یه ک به بی توژی (مه لاکه ل) بیت، که هیچ ئایینی کیش به بی توژی روحانی نابیت، نه و گومانه ی مؤدیرنه به رامبر به ئاین په یدای کرد هه ر له (هیم) وه هه تا نه مړ - که له زور شوینی دیکه شدا باس مکردوه - ته نانهت فیکری کلاسیکی ئایینی هه لوه شانده وه، ئیلاهیاتی مه سیحی کونی هه لوه شانده وه، به لکو کومه لگه ی واهه بوو حه فتاسال به بی باسی خودا ژیا! (وه کو یه کیتی سؤقیه تی پشوو) کومه لگه هیه له سهر لائیکیه ت دروست بووه، به لام ئایا که شیش و مه لاکان له و کومه لگانه و کومه لگه کانی دیکه ی رورثاوادا هه لگه نران یاخود ئیستاش یه کیک له چینه به هیزه کانی کومه لگه ی رورثاوان؟! ناکریت توژی روحانی نه میت {۳۶}، نه مه یه کیک له هه لکانی روشن بیرانی ئیمه شه که وا ده زانن ده کریت پیاوی ئایینی

مه‌کته‌بی بوون و ژبان له واقیعدا:

لیره‌وه من که ده‌لیم فیکری کاک ئەحمەد فیکریکی مه‌کته‌بی و ئینقیلابیه و بۆ سەرده‌می جیگیرى کۆمه‌لگه‌ ناشیت مانای وانیه که (موفتی‌زاده) ئەم واقیعه‌ی ئیستای کۆمه‌لگه‌ی له‌به‌رچاو نه‌گرتوه، واته‌ هه‌رچه‌نده کاک ئەحمەد هه‌ولێ ئەوه‌ی داوه (شورا) جیگه‌ی ویلايه‌ت و ئیمامه‌ت بگریته‌وه و جیاوازی مه‌زه‌به‌ی نه‌می‌نیت، به‌لام ئەمه‌ش مانای ئەوه‌ نیه‌ ئەو واقیعه‌ی ئیستاش هه‌یه‌ له‌به‌رچاوی نه‌گرتوه، به‌لام چۆن مامه‌له‌ بکه‌ین له‌گه‌ڵ مه‌زه‌به‌ جیاوازه‌کان و ئەو مه‌زه‌به‌گه‌راییه‌ی ئەم‌ڕۆ هه‌یه، ئایا ده‌کریت به‌هۆیه‌وه‌ دژایه‌تی و زه‌می یه‌کتری بکه‌ین؟ که به‌بۆچوونی من هه‌م (مامۆستا نوورسی) و هه‌م کاک ئەحمەدیش له‌م بابه‌ته‌دا زۆر گه‌وره‌بوون که هه‌رگیز زه‌م‌کردنی خه‌لکی دیکه‌یان قبول نه‌بووه، ته‌نانه‌ت کاتی‌ک زۆر ده‌چیته‌ ناو باسه‌کانی و شیعره‌کانیه‌وه و هه‌روه‌ها گوێ له‌و کاسیتانه‌ی ده‌گریت که له‌ دوا‌ی به‌ربوونی له‌ زیندان تۆمارکراون هه‌ست ده‌که‌یت قبولی نیه‌ (ته‌نانه‌ت) زه‌می خراپه‌کارانیش بکری‌ت {٢٨}، ئەمه‌ به‌راستی شتیکی زۆر گه‌وره‌ و جوان و ناسکه‌ له‌ جیهانی عیرفان و رۆحدا، واته‌ وه‌کو ناچاری ئیمه‌ مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ ئەو واقیعه‌دا ده‌که‌ین که هه‌یه، لیره‌وه کاک ئەحمەد یه‌کی‌ک له‌ گه‌وره‌ترین بیریاره‌کانی جیهانی ئیسلامی بوو که توانیویه‌تی به‌ر له‌ خوین‌پێژی بگری‌ت، ته‌نانه‌ت ئەوه‌ زانواوه‌ که حیزبه‌ چه‌په‌کان له‌ قوتابه‌کانیان کوشتوه و سزای زۆر سه‌ختیان دا‌ون به‌لام کاک ئەحمەد نه‌چۆته‌ سه‌نگه‌ری تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌وه‌ ئەگه‌ر چی توانای ئەوه‌شی هه‌بووه‌ {٣٩}، ته‌نانه‌ت ئەوه‌نده به‌ناوبانگ و مه‌حبوب بووه‌ لای خه‌لکی شاری سنه‌ کاتی‌ک هاتۆته‌وه‌ بۆ ئەو شاره‌ له‌دوا‌ی ئینقیلاب و هاتنه‌وه‌ی خومه‌ینی، خه‌لکی سه‌یاره‌که‌یان به‌رزکردۆته‌وه‌ هه‌نده‌ خۆشه‌ویست بووه‌ {٤٠}، واته‌ ده‌یتوانی تۆله‌ به‌سه‌نیته‌وه‌ به‌لام ئاماده‌ نه‌بووه‌ ئەوه‌ بکات، ئەوکاته‌ی ده‌گاته‌ ئەو قه‌ناعه‌ته‌ی ده‌سه‌لاتی ئێرانی چاره‌ی گرفته‌کانی کوردی بۆ ناکه‌ن، دوا‌ی ئەوه‌ی وه‌کو دوا‌ین هه‌ولێ خۆی فراوانترین نامه‌ ده‌نوسیت له‌ کتییێکدا به‌ناوی (ده‌ریاره‌ی کوردستان) {٤١} و ئەو ده‌مه‌ی دوو سێ لێپرسراوی کۆمه‌لی برایان (الاخوان المسلمون) ده‌چن ت‌کای لێده‌که‌ن که وازنه‌هێنیت و نا‌ئومید نه‌بی‌ت له‌ چاکسازی، به‌لام ئەو له‌جیات‌ی ئەوه‌ی بی‌ت تۆله‌ به‌سه‌نیته‌وه‌ و ده‌ست بکات به‌ کوشتا‌ر، دیت خۆی وازده‌هێنیت، که ئەمه‌ له‌ هه‌ستیکی قووله‌وه‌ بووه، له‌گه‌ڵ ئەو هه‌موو فشاره‌ی

لەسەری بوو لەلایەن حیزبە کوردیەکان و لەلایەن دەسەلاتیشەووە کە بە راستی ھەر ئێو بوو بەرگە ئێو ھەموو فشارە گرتووە و وازی لە خەباتی مەدەنی خۆی نەھێناوە، کە دەیتوانی شوینی خۆی مەحکەم بکات و زۆر بە ئاسانی دەسەلات باوەشی بۆ دەکردووە، بەلکو بە شوین کەسیکی ئاواھیدا دەگەرێت بەلام ئێو بەمە رازی نابێت، نایەوێت ببێتە دیکتاتۆر تەنانەت لە شۆردنی جەلەکانی خۆیشدا، ئەوکاتە لە زیندان دێتە دەر و میوانی مائیک دەبێت و لەوێ خۆی دەشوات و دەبیندەرەنگ دێتە دەر لە ھەمام کە خەریکی شۆردنی جەلەکانی خۆی بوو، دواتر لێی دەپرسن بۆ نەتەئەلا بۆت بشۆرین، ئەویش دەفەرمویت ئاخر دەتەوێت بێمە دیکتاتۆر؟ خەلک جەلم بۆ بشوات، ئەمە چیرۆکیکە رەنگە نامۆبێت بە سەردەمی مۆدیرنە، چیرۆکی پیاویک بە و رۆحە و بە ھەموو فەزێلەتەکانی پێش مۆدیرنەو، تەنانەت کاتیکی گۆیم لە دۆعاکانی کاک ئەحمەد بوو خۆی دەمنەو بێنیم زۆریکیان لەو دۆعیانە کە گێرێتە وەیان ھی شیعە، بەلام مانای قوولیان تێدا، جگە لەوەش رێگە گرتووە لە قوتابییەکانی کە خۆیان خەریکی شتیک بکەن لە توانا و باری ئەواندا نەبێت، کە ئەمەش لێکچوونیکی دیکە لە نۆوان کاک ئەحمەد و مامۆستا نوورسیدا تەنانەت خۆی لە شوینیکیدا دەلێت ئەگەر ئێو بێتە تانزانیا! ئیستا ئێو ھەموو ئەزکە نەدەکەوتە سەر شانی من {٤٢}! ھەرۆھە زۆر بە ھەزەرەو مامەلە لەگەڵ وەرگرتنی فەرموودەدا کردووە کە ئەگەر زۆر مۆتەواتیر و دڵنیا ئێدا نەبوو بێت پشتی پێنەبەستوو {٤٣} کە ھەموو ئەمانەش دووبارە لە پێناو کە مکردنەوێ جیاوازی چینیەتی و مەزھەبی و نەتەوایەتی بوو.

کوردبوون لاس موفتەزادە:

بەلام لەگەڵ ھەموو ئەوانەشدا لایەنی کوردبوون لە کاک ئەحمەددا زۆر بەھێز بوو، کە ھەرۆھەکو پێشتریش باسمانکرد چ سەعید نورسی و چ ناصری سوبحانیش ھەریەکەیان مامەلەییەکی تاپەتیا لەگەڵ مەسەلەیی کورد و فیکری نەتەوایەتیدا کردووە، کە (نورسی) کتیبیکی تاپەتییەتی ھەبە دەربارە کێشەیی کوردی و بەناوی (رەچەتەیی عەوام) ھەبە ناویانگ بوو، دەوترێت گواپە بەناوی رەچەتەیی کرمانج یاخود کوردەو بوو دەستکاری کراوە {٤٤}، ھەندێک لە نووریەکان وەک مەدرەسە (زەھرا) و (مامۆستا عیزەدین) لەسەر ئێو رایەن کە دەستکاری ئێو

بابه تانه كرا بېټ كه په يوه ندى به كوردايه تى نورسى و ئه و بابه تانه وه بوه،
 ئه گهر نا (ماموستا نورسى) زور بهرگرى له كېشه ي كورد كړدوه و له ديد
 عاريفانه كه ي خوږه وه سه يري بابته نه ته وايه تى كړدوه و چاره يه كى تايه تى بڼ
 نه و گرفته پښووه و زور ويستوويه تى خو ي له و فيكره شو قينى و فاشيستيه به دور
 بگريټ كه به ناو ي نه ته وايه تى و نه ته وه په رسته يه دورست ده بېټ، هره وه
 (ماموستا ناصر) يش موسايانه بهرگرى له نه ته وه ي كورد ده كات، كه (موسا)
 پيغه مبه ريش بوه و له هه مانكايشدا بهرگرى له (بهنى ئيسرائيل) كړدوه {٤٥}،
 بويه نه و يش بهم فيكره وه ده چي ته ناو بابته نه ته وايه تيه كانه وه - كه پيشتر
 نامارژه مان به مانه كړدوه - به لام ده توانم بلېم (كاك نه حمده) له رووى فهره ننگ و
 كلتوره وه و له رووى ميژووى زياني كه سايه تى خو يشيه وه له (ماموستا نورسى) و
 (سوبحاني) ش كورد تر بوه، هر له به شداري كړدنيه وه له حيزبى ديموكراتى
 كوردستانى ئيرانيدا (حدكا) و ئه و راستكرده وانه ي له ميژووى كوردا
 كړدويه تى {٤٦} و ته نانه ت نه و هه ولا نه شى كه له دروستبوونى زمانى يه كگرتوى
 كورديدا داويه تى، ته نانه ت نه گهر به وردى سهرنجى شيعره كاني بدهيت هست
 ده كه يت رينوسيكى تايه تى خو ي هيه، نه م رينوسه شى له سر نه وه بونيدانوا
 كه نه و باوه رى به جياوازي نيوان نووسين و وتن نيه {٤٧} وه كو نه وه ي كه له
 فارسيدا هيه، كه نه م ره و تيكه ده كريت زمانزانان به شوينيدا بچن، هره وه
 له سر بابته ي كورد و نه و زور كاسيتى هيه كه تييدا شتى زور جوانى وتوه و زور
 ميژووناسانه گه ليك له و بابته تانه ي راستكرده وه و بابته ي كاوه و بهرگرى كړدى له
 ئيمپراتوريه تى كوردى تييدا باسكردوه كه كاتيكا نه و نه م ي باسكردوه خه لكى
 ديكه نه و باسانه ي لانه بوه و به لكو نه و ميژووه پيچه وانه ليكرداوه ته وه، ليړه وه
 تاده گاته سهر باش كوردى زانين كه ده شيت بلېم زور جيگه ي گرنگى پيدانى نه و
 بوه، ئاخر ئيمه به حوكمى زال بوونى شيوه زارى سليمانى زوريك له زارواه و
 وشه كاني شوينه كاني ديكه مردوون لمان، كه ئيمه زورجار له زهت له شيعره كاني
 كه سيكى وه كو (كاك نه حمده) نابهين له بهر نه وه ي كه قه ريحه ي ئيمه جوړيكى
 ديكه يه و زارواه كان جياوازن، ده بېټ من وه كو سنيه يه ك بيربكه موه ئينجا له زهت
 ده بهم له شيعره كاني كاك نه حمده، ياخود ده بېټ وه كو هه وراميه ك بيربكه موه
 ئينجا له زهت له شيعره هه وراميه كاني ده بهم، ليړه وه ده توانم بلېم (موفتى زاده) زور

دەولەتمەندە لە زاراوە و وشەدا {٤٨} مەگەر (هەژار) وەکو ئەو بوو بێت، تەنانەت مامەلەیی ئەو لەگەڵ نەڕیتی کۆردەواریدا زۆر تاییبەت بوو، بۆ نموونە ئەو وەسبەتەیی لە بابی عورفدا بۆ قوتابییەکانی خۆی دەکات دەلێت نەکەن جلی کوردی داکەن {٤٩}، کە ئەگەر بە زانستی کۆمەڵناسی لێکی بدەینەو، ئەمە وەکو رەمزیکە و تەنھا داکەندنی ئەو جلۆبەرگە نیە بەلکو شتی دیکەشی لە پەنادایە {٥٠}، ئەو تەنھا دیوہ بینراوەکەیەتی بۆیە ئامۆژگاری قوتابییەکانی دەکات کە هەمیشە جلی کوردیتان لەبەر بێت و خۆیشی وایکردوو، ئیتر لێرەوہ بیگرە تا دەگاتە هەستە قوولە نەتەواوەتیەکانی دیکە کە سێک بوو نەک تەنھا هەستی نەتەوہیی بەلکو فیکری نەتەوہیی هەبوو، ئەگەر فیکری ئەو سیالیزمیک بوو (نەتەوہ، مەزەب، چین) ئەوا یەکیکیان بریتی بوو لە باسی نەتەوہ، بەلکو هەموو گفتوگۆکانی ئەو لەگەڵ دەسەلاتدا لەسەر بناغەی چارەسەرکردنی گەشتی نەتەوہیی کورد بوو کە تائیستاش فیکری سیاسی نەتەوہیی ئێمە نەگەشتۆتە ئەو ئاستە، هەر لەو سەردەمدا بابەتی فیدرالیەتی پێشنیار کردوو و بەری لە فیلەکانی دەسەلاتی ئێرانی گرتوو کە بەناوی یەکیەتی نیوان سوننە و شیعی و یەکیەتی نیوان فارس و کوردەوہ و یەستویانە کێشەیی کورد و بابەتە نەتەوہییەکانی کورد بکەن بە ژێرەوہ {٥١}، بەراستی کاک ئەحمەد زۆر قوول توانیویەتی فیکری ئایینی و فیکری نەتەوہیی پێکەوہ کۆبکاتەو، زۆریک لە نەتەوہەکانی دیکەدا ئەوەندەیی من بەدوادا چوونم هەبێت هەستمکردوو لە فیکری ئایینیاندا فیکری نەتەوہیی ونە، بۆ نموونە لای بزوتنەوہ ئیسلامیەکانی ولاتەکانی دیکە، بەلام فیکری نەتەوہیی چ لای کاک ئەحمەد و چ لای مامۆستا ناصریش لە ئێراندا ئامادەییەکی زۆر باشی هەبوو {٥٢}.

زەمەنی یان بان زەمەنی بوونی فیکری کاک ئەحمەد:

لەگەڵ ئەوەشدا ئامارەماندا کە فیکری کاک ئەحمەد زیاتر فیکری ئینقیلابی و مەکتەبیە و بۆ سەردەمی جیگیر کۆمەلگە ناشی، بەلام ئەمە مانای ئەوە نیە کە فیکری ئەو فیکریکی زەمەنی بێت، کە دەکریت بووتریت پێشنیاری ئەو بۆ فیکر بەو جۆرە، ئەگینا فیکریکە دەچیتە بان زەمەنەوہ، جارێک ئەو جیاوازی دەکات لە نیوان ئیمانی زەینی (فیقهی) و ئیمانی قەلبیدا {٥٣} کە ئەمە سەرەتایەکی بوو دايمەزاندوو و دواتر (عەبدولکەریم سروش) ئەوەی فراوانتر پێشانداو، لێرەدا کە

لاى بيريارانى ديكه زۆربهى مهفهومهكان مهفومى زهمهنى و ميژووين، لاي كاك
 ئهحمده دهچنه بان ميژووهوه، كه دهتوانم بلّيم دواتر ماموستا ناصر زور سوودی
 له م لايه نه فيكریهى ئه وهرگرتووه، بۆ نمونه (ئههلى فەتره) له فيقهى سیرهى
 پيغه مبهري وه حى ناسيدا بریتیه له وه زهمهنى كه پيغه مبهري پيشوو نه ماوه و
 هيشتا پيغه مبهري داهاتووش نه هاتووه، واته خه لكانيك هه ن كه پيغه مبهريان نيه،
 به لام له تيگه يشتنى ميژووى ئيسلاميدا ئههلى فەتره به هاتنى پيغه مبهري خودا
 كوتايى ديت، له كاتيكدا لاي كاك ئهحمده ئه مه ميژوويهك نيه روشتيت، به لكو لاي
 ئه و شتيكى بان زهمه نيه كه دهكریت جاريكى ديكه ته وزيف بكریته وه نه نهت دواى
 خه تمى نبووه تيش {٥٤}.

ليژه دايه كه باسى (حجة) و (اتمام حجة) لاي كاك ئهحمده و ماموستا ناصریش
 دروست دهبيت، كه سيك با له خيزانيكى موسلمانيشدا بژى ئه گهر به ته وای به يامى
 ئايينى پينه گه يشتيت ههر ئههلى فەتره يه، ليژه وه زور سوودم له و شتانه بينوه
 كه كاك ئهحمده له جه دوه له كانيدا باسى كردوون، ئه و چه مكانهى كه له فيقهدا
 هه ستمكردوه چوونه ته ناو ميژووه وه، به لام لاي كاك ئهحمده بوونه ته بان ميژووى
 و بهرده وام له ناو زهمه ندا كار دهكهن، نه ئه وهى جوگرافيايهك و شويتيك بن و
 جيا بوويتنه وه له يه كتر، به لكو جاريكى ديكه ته وزيف دهكریته وه و دهرده كه ويت
 كه په يوه ندى ههريه كه يان له گه ل ئه وى ديكه دا چۆنه، مه به ستم ئه وه يه ئه و زاراوانه
 (بۆ نمونه زاراوهى فيقهى) وادهرده كه ويت كه كاتيان به سه رچووه كاك ئهحمده
 سه رله نوى ده يانه ييتنه وه نيو كايه فيكریه كه و به زيندووى رايان ده گريت، كه به
 بوچوونى من ئه مه ده سته لايه كى زور باشه كه فيكرى فيقهى ئايينى جاريكى ديكه
 سوودى ليژه رېگرتنه وه و ته وزيفى بكاته وه، كه له راستيدا موفتى زاده زور
 ماندوو بووه له پيناو پيشاندانى ئه و بابته دا كه زياتر له سى چل سال ته مه نى خوى
 له و پيناوه دا بر دۆته سه ر {٥٥}.

دلى ساز و دلى ناساز:

بابه تيكى ديكه له فيكرى كاك ئهحمده دا كه له زۆربهى بابته و نووسينه كانيدا
 باسى كردوه بریتیه له په يوه ندى نيوان زهين و قهلب، شتيك هه يه كه لاي زوريك له
 بيريارانى ئايينى ناو نراوه (ته وای پيشين)، ته قوايهك كه په يوه ندى به مه عريفه

ئایینیەو ھەنە، زەمىنەسازى ۋەرگرتنى مەعریفەى ئایینیە نە ئەو ھەنە مەعریفەى ئایینی بىت، کاک ئەھمەد ئەھمەى ناوناو (دلى ساز) کە دەکرىت لای کافرکیش بىت، شتىكى زۆر ۋردە ئەم بابەتە، کافرک کاتىک ھەژارک دەبىنىت و بوى دەگرى یان کە ھەقىقەتتىكى بۆ دەردەکەوئىت ۋ ھەلەپەکی ھۆى بۆ دەردەکەوئىت دەگرى ۋ ھەلەدەدات ھۆى راست بکاتەو، ئەو ئەو کافرە لەوکاتەدا دلى سازە {۵۶}، بەلام موسلمانک ئەگەر چى شایتوئىمانىشى ھىتاو ئەگەر لەوکاتەدا ۋەکو ئەو کافرەى بەسەردا نەھات ئەو دلى ناسازە لەو بوارەدا یاخود بلین ھەسلەتى ناسازى تىدایە {۵۷}، کەواتە سازبوونى دل یان ئەو ھەنە زانایانى دیکە ناویان ناو (تەقواى پىشین) کە ماپەى ھىدایەتە بۆ مۆڤ، قورئان ھىدایەتە بۆ ئەوانە (ھەدى للمتقین) {۵۸} ئەمەشە پىش تەعلیم دەکەوئىت لای کاک ئەھمەد برىتتە لە (تەزکىە) {۵۹}، کە لە باسەکانیدا زۆر تەزکىزى کردۆتە سەر ئەم بابەتە ۋ ھەمیشە لای ئەو تەزکىە پىش تەعلیمە، بەلگەشى ئەو ئایەتەى کە دەفەر مۆیت ﴿کما أرسلنا فیکم رسولاً منکم یتلو علیکم آیتنا ۋ یزکیکم ۋ یعلمکم الکتاب ۋ الحکمە﴾ {۶۰}. کە لێرەدا مانای ﴿یتلوا علیکم آیتنا﴾ لای (موفتىزادە) جیاوازە لەو مانایەى لای مامۆستا ناصر ھەپەت، لای کاک ئەھمەد بە مانى تىلاو ھى ئایاتى ۋ ھەپە، بەلام لای ناصرى سوبحانی برىتتە لەو ئایەتەنى کە ئافاقى ۋ ئەنفوسین، جا لای (موفتىزادە) سازکردنى دل ۋ تەزکىە دەکەوئىتە پىش تىلاو ھى ئایاتى ۋ ھەپە، واتە دەبىت تەقواپەکی پىشین دروست بووئىت بۆ ئەو ھەنە ئەم فیربوونى کتیبە (تلاو الآیات) بىتتە ھىدایەت (ھەدى للمتقین)، ئەمەپە فیکرى موفتىزادە لەگەیاندى ئایندا کە لە دواى سالى چلوسى ھەتاو ھەنە ئەمەى بۆ دروست دەبىت، کە مەکتەبەکانى قورئان لە شارەکانى کوردستانى ئێراندا دروست دەکات ۋ ھەپە پىگەیاندى قوتابىەکانى دەبىت، ھەر ۋەکو چۆن لای نوورسى لە پال سەعیدى کۆن ۋ سەعیدى نویدا سەعیدى سىپەمیش ھەپە، بەھەمان شىوہ کاک ئەھمەدیش قۇناغى پەکەمى بە ھۆندى ھوجرە ۋ بوون بە مەلا دەست پیدەکات ۋ قۇناغى دوو ھەنە ۋەرگرتنى رۆشنپىرى ۋ مەعریفەى دەر ھەنە ئایینیەتى ۋ قۇناغى سىپەمیش کە لە سالى (۱۲۴۳) ھەتاو ھەنە دروست دەبىت برىتتە لە قۇناغى ئەو پەپو ھەندى نىوان زەپن ۋ قەلب لای ئەو کە باسکرد، بەلام قۇناغى چوارەمیش ھەپە کە زەمەنى زیندانیکردنى ۋ دواى زیندانىشى دەگرىتەو، کە زۆرتر دەبىتە کە سىکی رۆحى ۋ

قهلبی و ئەو کاتە ی له زیندانی ئینفیرادیدا بووه چرکه ساتی رۆحی زۆر سهیری بۆ دروست بووه که له وهو پێش ته جهره به ی له و جوهره ی نه کردووه، به لام قوناغی گرنگیدان به (تهزکیه) لای ئەو له دوا ی چلوسی هه تاویه وه دهست پێده کات، ههروهکو چۆن ژانی (سهعیدی نوێ) له دوا ی سالی (۱۹۲۳) هوه دهست پێده کات و ژانی تهواو چوونه ناو قورئانی (سوبحانی) ش له دوا ی نووسینی کتیبی (الولاية والامامة) وه دهست پێده کات، (ئهمه پۆله ندى فیکریه نهک میژوویی) جا مهفهومی تهزکیه دروستبوونی حالیکى تایبه تیه لای مرقه که ئیدی ئاماده یه بۆ (تعلیم)، که هه میشه کاک ئەحمەد له بابە تهکانیدا و له و خشتانه ی که دایان و له و قوناغانه ی بۆ پێگه یاندنی قوتابیه کانی دهست نیشانی کردوون و ته نانه ت له بابە تی (علوم الآلة) و (علوم الغایه) دا که فهقیهه کان دهیخوینن، له هه موو ئەوانه دا زۆر ته رکیزی له سه ر ئەو لایه نه قهلبیه هیه {۶۱}، که ئەم دل سازکردنه ته نها په یوه ندى به عه قاید ه وه نیه، ده کریت بلێن ئەمه نزیکیه کی هیه له مهفهومی (ئیمان) هوه لای (سهعید نورسی) که وتمان لای ئەو ئیمان و عه قیده جیان له یه کتر و جیاوازیان هیه یاخود ده توانن بلێن نزیکه له عیشقی عیرفانی زوه ده که ی لای (ئیمامی غه زالی) {۶۲}. دل و ده رک، گه شان ه وه یه کی دیکه بۆ په یوه ندى دل سازو ده رکی پێشتر:

به لام ئایا ئەم قهلبه له بۆشاییدا تهزکیه ده کریت؟ پێویستی به تهعلیمی پێشتر نیه؟ لێره وه ده بیّت بۆ په یوه ندى نیوان عیشق یاخود تهقوا ی پێشین له گه ل ده رک و مه عریفه دا بگه رپین، ئایا ده کریت مرقه له نه زانیندا و به بی مه عریفه دل ساز بکات؟ ئایا قهلب به بی زهین ده نی کریت؟ لێره وه ده مه ویت بچمه وه سه ر ئەو ریبواریه ی کاک ئەحمەد له نیوان زهین و قهلبدا، بێگومان ئەوه م باس کرد که (موفتی زاده) قه ناعه تی وایه که تهزکیه یاخود سازبونی دل (تهقوا ی پێشین) ده که ویته پێش فیربوونه وه، به لام ئایا ئەوه ی که ووتۆته پێش ده رک ه وه دووباره پێویستی به ده رکیکى دیکه نیه؟ لێره دایه که یه کتیه کی قوول له نیوان (زهین و قهلب) دا دروست ده بیّت، عاقل و مه عقول ده بنه وه به یه ک، چرکه ساتیکى زۆر سهیره، که ده فه رمویت: له راستیدا تهقوا ی پێشین و تهزکیه ش لانی که می ده رکی پێویسته، شته ئیعتیباری و عه رزه یه کان بوونیان له خۆیا نه وه نیه، بۆ نمونه نهخۆشی بوونی نابیت تا که سیك نه بیّت نهخۆش بیّت، ژیری بوونی نابیت تا که سیك نه بیّت که ئیمکانیاتی ژیربوونی بیّت و ژیر بیّت، ههروه ها تهزکیه ش بوونی نابیت هه تا

(مزكى) يه كه نه بېت و ئاله تيك و مه علوماتيک نه بېت بېته خوراكى ئو (ته زكيه) يه، تا نه زانيت نه فس چيه؟، خالق چيه؟، خودى ته زكيه چيه؟، چۆن ده توانرئيت كه سيك ته زكيه ي بېت؟ ئه مه يه كيک له چركه ساته زۆر قووله فلهسه فيه كانى لاي (موفتى زاده) يه كه ده كرئيت سهدان سه عات قسه ي له سه ر بكرئيت، كه كاك ئه حمهد زۆريك له م چركه ساتانه ي هه يه كه هه تا كه نار رويشتوو و ئيتر له ويدا وه ستاو و ترساوه له وه ي به رامبه ره كان لئى تينه گهن!، زۆرن ئه وشتانه ي ترساوه له وه ي به رامبه ره كان لئيان تينه گهن و له رووكه شدا دژيه ك (متناقض) ن كه له زۆر شويندا به ناوى (حافيز) وه باسيان ده كات، به لام ئيدى له ويدا ده وه ستئيت كه وا ده رده كه ويئت چاره نه كراو بن ئه گه رچى له خويدا چاره شكارون، به لام له بهر ئه وه ي زهينى به رامبه ر توانا و ئاماده يى ئه وه ي نيه له م بابته تانه دا تيبكات، هه روه ك (مه ولانا) ش چركه ساتى له و بابته تى هه يه كه ناودژئيتيه ك ده رده كه ويئت، ده بينيت له يه ك كاتدا ئه وپه پرى عه زابى خودا و ئه وپه پرى ره حمى خودا، ئه وپه پرى ئيكرامى خودا و ئه وپه پرى جه لالى خودا - ذوالجلال والاكرام - {٦٤} چه نده ها حاله تى له و شيويه هه ن كه (مه ولاناي رۆمى) به يه ك قسه ده لئيت ته نها وه لامى ئه و بابته تانه به (عيشق) ه {٦٥}، هه روه ها مامؤستا نوورسيش حاله تى له و بابته تى هه يه، وه ك له شويئيكدا ده فهرمويت جه هه ننه م بۆ جه هه ننه ميه كان باشه، ئه مانه حاله تانئىكن كه به (عيشق) وه لام ده درئينه وه، له سازبوونى دلدا، له يه كگرتنه وه ي نئوان (عه قل و دل) دايه {٦٦}.

موفتى زاده و ره خه نى له ده ستوورى ئيئران:

هه روه ك باسمركد فيكرى كاك ئه حمهد فيكرئيه رۆشنه و فيكرئىكى فلهسه فى كردارىه (الفلسفه العمليه)، كاك ئه حمهد زۆر باش توانيوه تى به فيكرى فلهسه فى خوى قسه له سه ر برپه گه كانى ناو كۆمه لگه بكات، زيندووترين شتى ناو كۆمه لگه ي ئيئرانى ده ستووره كه زۆر ره خه نى جوانى ئاراسته كردوه، ناكريئت كه سيك ياساناسيئى باش نه بېت و بتوانئيت به و ورديه ره خه نى ده ستوور بكات، كه زۆر به قوولئى و برپه گه له گه ليدا رويشتوو، دواتريش ده يكات وه وانه و ده يلئته وه، پئيان ده لئيت كوا ئه وكاته ي (طالقانى) ده يوت: ده بئيت ده ولئتيكى قورئانى دروست بكهين {٦٧}، ئاخىر ده ولئتيكى قورئانى چۆن ده توانرئيت ته نها ده ولئتيكى

جەغفەرى بىت؟ كە بەمە جياوازى و تەفرەقەى (مەزەبى) و (چىنايەتى) و (نەتەوايەتى) دروست دەكەن، بەم وردىە ھاتووە دستورى خويندۆتەوہ.

ماناى ماناكان لای موفتى زادە:

وہك ئاماژەمان پێدا قەريحەى (موفتىزادە) ھەم لە فەلسەفەدا ھەم لە فېقھ و نيزامى سياسى و فيكرى خۆيدا قەريحەيەكى پېش مۆدیرنيزمانەيە، كە لە زماندا زۆر باش دەردەكەوێت، نموونەيەك بۆ ئەمە بریتىيە لە كاسیتهكانى باسى (ئیسرا و میعراج) كە زۆربەى رەھەندە فیکریەكانى (موفتىزادە) روون دەكاتەوہ من ھەمیشە ئەو پرسیارەم ھەبوو كە بۆشاییەك لە قورئاندايە و بە من كەشف ناکرێت! بە مانایەكى دیکە بڵێم ھەستم دەکرد مۆتەشابىھاتم بۆ چارە ناکرێت یاخود لێى تیناگەم، ئەم ئایەتەم دەبەستەوہ بەو ئایەتەى دیکەوہ وبۆ ئەمە دەبیت نموونە بەینمەوہ: وەكو ئەوہى دوو شت وەكو يەك بن بەلام يەكێکیان كەمێك بچووكتر بىت لەوى دیکەیان، وەكو دوو قابله مە ئەگەر يەكێکیان ھەر تۆزێك بچووكتر بىت لەوى دیکەیان ئەگەرچى لە دوورەوہ وادەركەوێت وەكو يەكن، بەلام يەكێکیان دەچیتە ناو ئەوى دیکەیانەوہ و دەشجوڵنریت لە ناويدا چونكە بچووكترە، لیرەوہ دەكرا سىستەمىكى قورئانى بۆ خۆم بىنا بكەم بەلام ھەستم دەکرد ھىشتا ھەر پر بە پىستى خۆى نى، بۆشاییەك ھەيە و بۆم پرنەكراوہتەوہ، وەھاشم دەبىنى كە ھىچكام لە بىريارە ئىسلامیەكان ئەو بۆشاییەيان بۆ پرنەكراوہتەوہ، ئەگەر چى فيكرى زمانەوانى (لغوى) كۆن فيكرىكى تاك مانايیە بەلام بۆيان نەكراوہ ئەو مانا تاكە بدۆزنەوہ، باشە لە كوێى سیرە و فەرموودە و قورئاندا بۆى بگڕێم، دواتر بۆم دەرکەوت كە كاك ئەحمەدیش ھەمان گرافتى ھەبووہ، مانايەكى ورد ھەيە كە نھىنى ھەموو ماناكانى دیکە كەشف دەكات، لە فەلسەفەى زمانى نویدا بۆ ئەوہى دەقیك تىبگەيت مەرج نىە كۆى سىستەمى دەقەكەت كەشف كرديت يان بۆ ئەوہى لە كتيبيك تىبگەيت مەرج نىە ھەمان ئەو مانايەت مەبەست بىت كە نووسەرى كتيبيكە مەبەستى بووہ، بەلام فيقھى زمانى كۆن ھەر لە سەردەمى یۆنانەوہ كە ھاتووە مەبەستى نووسینەكە لەبەرچاوگىراوہ، لەوێ مومكین نىە لە سىستەمىكى زمانى تىبگەيت ئەگەر كۆى مەتنەكەت كەشف نەكرديت، لەبەر ئەوہ كاتێك بۆشاییەك دەھێلریتەوہ لێى تیناگەيت یاخود ناتوانيت سىستەمەكەت كامڵ بكەيت، بەلام لە

فیقھى زمانى نویدا ئەمە ئاسايىيە بە ھۆكمى ئەوھى ئۆپىرایەك - بۆشایى - ھەيە لەناو زماندا تەنانت ھەربەشیک لە دەقەكە بخوینتەوھ تۆ مانای خۆتى لیۆردەگریت، ئەمە بۆ كەسێك كە قەریحەى پێش مۆدیرنەى ھەيە بوونى بۆى ھەرس ناکریت لەبەر ئەو ھێشتەنەوھى تەنھا بۆشایىك بۆ ئەو دەبیتە (نەینى)، كە لە زانستى ئىشارەى كۆندا چ زمان بێت و چ تەسەوف بێت بەشوین تاکە مانای نەینیدا گەراون - كە لە تەسەوغيش بەشیکى زانستى ئىشارەيە وەك تێگەيشتن لە مەقامەكان و سەرەكان... بۆيە زاراوەكانى وەكو (سر، سراسر) لەو بابەتەوھ دین كە شتیک ھەيە ماوتە لێى تێگەيت، لێرەدا مەدرەك زۆر گرنگە، بەلام لە زمانى نویدا شتى خۆت دەست دەكەوێت بۆ ئەوھى بگەيتە شتە جەوھەرە (نادر) ھەك، بێگومان ئەمەى لە زماندا باسى دەكەم كاردانەوھى لە سۆسیۆلۆژیا و دەروونزانى و شتەكانى دیکەشدا ھەيە، تەنانت لە بابەتیکى وەكو سێكسیشدا گەيشتن بە ئۆرگازم، ئەوھى (فۆكۆ) لە كتیبەكانیدا زۆر ئاماژەى پێكردووە، گەران بە شوین تاکە شتیکدا و لە مامەلەى سێكس... مەمۇدا ئەوھ نى، تەنانت لە سۆسیۆلۆژياشدا وەك مردن لە پێناو یەك شىدا، ھەموو كۆمەلگە بابمىت بەلام ھەقىقەتێك ھەيە كەشف بێت ھەنوكە بوونى بىە ھە ئوسا ھەیبوو.

لێرەدا ھۆكمى ئەخلاقى نادەم بەسەر ئەو بابەتانەدا كە ئەمە باشە یان ئەو باشە، چونكە من لێكۆلەرەوانە مامەلە لەگەڵ ئەو بابەتانەدا دەكەم، لێرەوھ ھەست دەكەيت لە فیکرى كۆندا ھەمیشە ئەگەرى بۆشایىك ھێلراوەتەوھ با زۆر بچووكیش بێت ئیدى كاردەكاتە سەر تێگەيشتن لە كۆى سىستەمەكە و دەبیتە نەینى (سر)، بۆيە كاتێك (موفتىزادە) لە بابەتى (ئیسرا و ميعراج) دا دەفەرموێت: پێغەمبەرى خودا ھەقىقەتى ھەموو مۆتەشاھىھاتى لە (ميعراج) دا بۆ دەرکەوتووە {٦٨}، سوودى لەو فەرموودانە بىنیووھ كە لەم بارەيەوھ باس دەكەن، وەك ئەوھى پێغەمبەرى خودا لەو شەوھدا ھەموو بەھشت و جەھەننەمى بىنیووھ یاخود لەو شەوھدا نوێر وەكو بنەپەرتى سەرەكى ئایین واجب كراو، ئەمە مانای ئەوھى نەینىك ھەيە لە (وہى) دا لەوكاتەدا بۆ پێغەمبەر دەرکەوتووە، واتە نەینىكە لە دەرەوھى قورئاندا بۆ پێغەمبەر (لە شەوى ميعراج) دا دەرکەوتووە، ئەمەش پێشاندەرە ھەوھى كە بۆچوونى كاك ئەحمەد لە زماندا بۆچوونى كلاسكىكە، دیارە ئەمەش توانا بە مرقۇ دەدات كە شتى نوێ كەشف بكات و داھێنانى نوێى بێت، ھەر بۆيە كاك ئەحمەد

به و تيوريایه ی که واهانرا پيی نه ماهه (تيوريا کلاسيکيه کانی زمان) توانيوپه تی زؤر شتی نوئی که شف بکات، بؤچوونی قوولی هه بووه له سه ر سيستمی فيکری و سياسي ته نانه ت له سه ر مه کته به فه لسه فيه کان و هه روه ها له زمانيشدا، که وه کو (مامؤستا ناصر) نيه دواي ئه وه ی موته شابيهاتی که شف کرد که يه ک مانای هه يه (هه روه کو پيشتر باسما ن کرد) ئیدی دواتر هه ر به خودی قورئان خو ی مانای زاراهه کانی قورئانیش ده کات.

فيکریس ده ره وه ئاييينانه ی موفتی زاده:

ده توانم خه ت بهيتم به ژيژيدا ئه گه ر له رووی فه لسه فی و ئاييينه وه قسه بکه م که به حوکمی ئه وه ی حه قيقه تيکی تازه يه و رهنگه زؤر خوينه ر هه بيته تيته گات مه به ستم چيه له مه، فيکری کاک ئه حمه د هه م له فيکری مامؤستا ناصر و هه م له فيکری سه عید نوورسیش زياتر فيکریکی ده ره وه ئاييينه، که سيستمه که ی مه کشفه، وه ک باسما ن کرد له ريگی نه هيشتنی جياوازی چينايه تی و نه ته وه و مه زه به وه بيئا بووه، هه ر له مه شه وه ته فسیری قورئان ده کات، که روحي ئايين له وه دا ده بينيته وه که ئه م جياوازيانه نه مينيت، به لام ئيمه له مانای ئه م شتانه (نه ته وه و ئايين و چين) تيده گه ين به بي ئه وه ی به ک ثايه ت بهيئينه وه، به لام ئايا له سيستمی ئابووری و سيته می سياسي و فه رموده ناسی لای مامؤستا ناصر تيده گه ين ئه گه ر باسی قورئان نه کریت؟ که واته فيکری کاک ئه حمه د زؤرتر له ده ره وه ی ئايينه له رووی فه لسه فه ی ئايينه وه، هه ربؤيه ش باوه پی به ته قواي پيشين هه بووه، ئاليم فيکری هه ريه که له (سوبحانی) و (نوورسی) زؤد دوور بووه له مه وه، به لام ده شيته بلیم فيکری کاک ئه حمه د زؤرتر نزیکه له روحي مودين و فه لسه فه ی دینی نوئی، به يه که وه ژيانی شته دژه کان له سه رده می نويدا وه کو پلؤراليزمی مه عریفی و پلؤراليزمی ئه خلاقی و پلؤراليزمی ئايینی، ماناکانيان له ده ره وه روشنن و گوتاره که ی ته نها گوتاری ئايینی نيه، ئه وه ی که قورئان که لامی خودايه و ده بيته به گوئی بکه م بؤ که سيکی ديندار جيگی قبوله، به لام ئه مه جيايه له وه ی بووتریت پراکتیک کردنی عه داله ت له به به گوئکردنی قورئاندايه: به وه ی جياوازی چينايه تی ناهيئت و نه ته وه کان و چينه کان به مافی خويان ده گه ن، به لکو اييينه کان به مافی خويان ده گه ن، ده بينيت ده وله مه نديک هه يه له م فيکره دا،

ئهمه وهكو شاهيديكيش دهليتم. جيا له وهى كه (موفتىزاده) زورتر شته كانى به مهتنى بووه و دولتر (سوبحاني) زياتر له قورئان شارهزا بووه تا كاك ئهمه، جگه له وهش كه كاك ئهمه تا ئه و كاتهش كه سهرى نايه وه پشوروى نه داوه هيشتا هه ر ريوار بوو، كه من ناوم ناوه (خاله ريوار)، به لام (ماموستا نوورسى) دواى ئه و ئينقلابه روجيهى به سهريدا هات ئيدى ته واو بوو به عاريغىكى گه ودهى خزمه تگوزارى قورئان و به رگريكار له ئيمان، له كاتيكدا ههست دهكيت كاك ئهمه بهردهوام له سه فهدايه، هه ر له وه سفكردى شاخه كانى كوردستان و ئه و تاسه يه ك هه يه تى بۆ سروشتى كوردستان، كه ده شيت بلتم دواى (گوران) سروشت ويستىكى وهك كاك ئهمه بوونى نيه له ناو شاعيره كورده كاندا {٦٩}، ته نانه ت شيعره كانى هه نديكيان قه لبين وهكو خوى ده ليت، هه نديكيان هى دهره وه ئاينين، ليژهدايه كه ئه و كه سه ي دهيه وي ت ته نها خويندنه وه يه كى عيرفانيانه ي بۆ كاك ئهمه دبيت تووشى موباغه ته ده بيت، به هه مان شيوه ئه و كه سه ش كه دهيه وي ت خويندنه وه ي دهره وه ئاينينانه ي بۆ دبيت كه ده بينيت ده گاته وه به (قه لب) و به حاله ته روجيه كه، تووشى موباغه ته ده بيت، كه به راستى زهمه نى كاك ئهمه زهمه نى دژه كانه، زهمه نى ريوار بوونه، ريگايه كه بهردهوام ده بيت مروژ تيدا گوزهر بگات و نابيت بوه ستيته وه چونكه ئه گه ر وه ستايه وه ليتى تينگات، ليتى تيك ده جيت! دوايى شه مه نده فهره كه به جييده هيليت، ئه گه ر له (قه لب) وه قسه له سه ر كاك ئهمه بكه يت ته وا نيوه (زهين) يهكت كوشتووه و به پيچه وانه شه وه ئه گه ر ته نها له (زهين) وه بيخوينته وه ته وا نيوه (قه لب) يه كه ي ده كوژيت، سه رزه ويه كه پره له ناودژتتى (تناقض) به لام ته وهش بلتم كه ئهمه ماناى ناكاملتى فيكرى كاك ئهمه نيه، ده توانم بلتم كاك ئهمه برىتى بوو له و پياوه عاريغه فهيله سوفه سياسيه هه ژار ويسته ي كه ريواريك بوو له نيوان (زهين و قه لب) دا، به لام بۆچى ناوم نا (فهيله سوف)؟ له بابته كانى موفتىزاده دا هه ميشه ئيراده يه كى تاكى بوونى هه يه (شتيكي تاييه ت به خوى)، بۆ نمونه كه له گه ل هه ژارندا ژياوه، ئه و ژيانه كوشتيكي عاريغانه و روجيهانه به تاييه تى (ئه زمون) لاي (موفتىزاده) (وهك لاي عاريغه كانى ديكه وايه) شتيك نيه رۆح پيى بگات، وهك ته وه ي لاي (مه ولانا) به و جزره يه، با بۆ روونكرده وه ي ئهمه نه نيهك لاي كاك ئهمه كه شف بكه م كه رهنگه خه لكى ديكه ش پيى زانبييت به لام بۆ من رازيك بوو دوايى پيم زانى،

(ئەزموون) لای (كاك ئەحمەد) حالەتێكى رۆحى و تەقاندنەوهى تواناكانى رۆح نيه بەلكو (ئەزموون) چەشتنى تالى هەلەكانى لەوهو پيشە، منى گوناھبار پيوستەم بە تەوبە هەيه گوناھەكەى لەوهو پيش ئەو ئەزموونە دروست دەكات؛ واتە ئەزموون لای كاك ئەحمەد تەجرەبەيەكەى لەسەداسەد نوێ نيه، شتێك نيه لەسەرەتاوه ئاسان بووييت و دواتر قەيرانەكان دروست بوو بن {٧٠}، نا قەيرانەكان لەپيشەوه بوون لە تەجرەبەكانى كاك ئەحمەددا، بېگومان لەعێرفاندا پيشتر مەلامەتگەرەكان و ئیرادە ويستەكان لەو بابەتەيان هەبووه، چوون لەقاپى عارەقدا ئاويان خواردووتەوه لەبەرچاوى خەلكى بەلام ئەمە ئەوهى كاك ئەحمەد نيه كەمانايەكەى رۆحى بەحتە، ليرەدايه كەباسى (حافىز) دەكات و يەكيتيەك لەنيوان مامەلە زەمىنى و مامەلە ئاسمانىەكاندا دروست دەبيت كەبەراى من بېرگەيەكەى زۆر جوانە لەفیکرى كان ئەحمەددا، ئەو كەسەى زۆر دۇنياييه و عاشيقى كچێك بووه دەتوانريت بکريته دەستكەلای بابەتێكى ئاسمانى، چونكە ئەوه دەبيتە دەستكەلای ئەزموون، ئەگەر ئەزموون تەنها رۆحى روت بييت و لەداھاتوودا دروست بييت، ئەوا ليرەدايه كە و تراوه (المجاز قنطرة الحقیقة) بزانه چەند قوول لەم بابەتە تيگەيشتووه، ئەمەشە مانای لە (فەقر) هوه تەقەدان لەدەرگای رەحمەتى خودا ئەوهى كە (نورسى) باسى دەكات، دەبيت لەپيشدا گەزرا بييت، نقورچيێكى زەمانەى بەركەوتبييت وەك دەوتريت دەستھارى زەمانە ھاريپييتى ئينجا دواى لەزەت لەو بابەتە دەبات، ياخود (جيمس جويس) گوتهنى دەبيت زەمین تەواو بوو بييت ئينجا ئاسمان دەست پيێكات، تەنانەت ئەزموونى كاك ئەحمەد شتێك نيه بە ئاسمانەوه بسنورپيێتەوه وەكو عاريفە ھىندىەكە وتى سويند بەخودا من بوومايە لەجياتى (موحەمەد) دانەدەبەزيمەوه بۆ زەمین ھەر لە ئاسماندا دەمامەوه، (ئەوكاتەى كە پيێقەمبەرى خودا (د.خ) (ئيسراو ميعراج) دەكات) ليرەدايه كە وتمان ھەستى جەمالى كاك ئەحمەد ھەژارويستە، ھەلە ويستە، ئەمەيە كە لای سورىاليەكان بەجۆريێكى ديەكە دەكەويتەوه، جەھەننەم دەبيتە گولێك لەباخەكانى بەھەشت، ھەلەكانى رابردو دەستكەلايەكە بۆ ئەزموونى جوان، ئەمە ليبوردميى بەرامبەر ژيان و بەرامبەر بە مرقەكانى ديەكە دروست دەكات، مانای ئەوه نيه نورماتيغانە ليگەريم ھەلە بكات، بەلام تەوسيفيانە ھەلەكەى لى قبول دەكەم. چونكە رەنگە ئەمە بييتە دەستكەلای ئەزموونيك، نورماتيغانە دەبيت ريگای (تەركيە) پيشان بەدەم، بەلام دواجار ئەو

ھەلەنەش کە ھەییەتی لایی گەرە ناکەم، نیرەشدایە کە دەفەر مویت (ئامان، ئامان، خاکى بن) {۷۲} کە ئەوەندەى تەركیز لەسەر خاکی بوون (تواضع) دەکات ئەوەندە لەسەر شتی دیکە نایکات، بەردەوام دان بە ھەلەکانی خۆیدا دەنیت، تەنانت بە کورەکەى دەلێت من باوکیکی باش نەبووم بۆ تۆ، ئەمە گەرەییە کە ئەگەر کەسیک بەو ئەندازەى گەرە نەبێت ناتوانیت ئەوە بکات، ئەمە لە لایەنى (قەلب) ھو، لەلایەنى (زەھین) یشەو ھەک باسەم کرد زۆر بە وردی رەخنەى فەلسەفەى کۆن و فەیلەسوفەکان دەکات!

موفتى زادە و زانستە ئەزمونیەکان:

شتێکی دیکە ھەر لەم رەبوارى کاک ئەحمەددا ئامدەى زانستە ئەزمونیەکانە لای ئەو کە بەردەوام لە باسەکانیدا ئاماژە بە زانستەکان دەکات و ھەکو کیمیا و فیزیک و بایۆلۆژی، بەلام ئەمە مامەلەى کە دەروە ئایینیە، ھەرچەندە دەیه ویت بە ھۆیەو ھەقیقەتێکی ئایینی پێ بناسینیت، تەنانت لەو کاسیتەدا پرسىارى مۆتەشابیھاتی لێدەکەن، بە چەمکە تەجرەبیەکان باسی چارەى ئەم بابەتە دەکات {۷۳}، راستە (سەعید نوورسى) و (مامۇستا ناصر) یش بەردەوام ئەویان ھەبوو، کە (سوبحانى) بە تايبەتى لە سەلماندى (وجود الله) دا ئیستدلالی بە علومى تەجرىبى کردوو، بەلام ھىچکامیان بە ئەندازەى کاک ئەحمەد مامەلەى دەروە ئایینیان نەبوو، تەنانت لە شەرحى مەتنە ئایینیەکاندا زیاتر شەرحىکى دەروە ئایینی دەکات، بۆ نمونە نایەت زاراوہىکى قورئان بە خۆى قورئان مانا بکات بەلکو مانایەکى دەروە ئایینی بۆ دەکات کە رۆشنبریهکى فراوانى لەو بوارەدا ھەبوو، بەلام دواجار دەتوانین بڵێن موفتێکى پيش مۆدیرنە بوو.

خۆزگە ھەریەک لە (نوورسى و سبحانى و موفتىزادە) ش ئەوروپایان و ھەکو ئەوروپا بېینیایە و مەکاتیبە فەلسەفەىکانى ئەویان وردتر بخویندایەتەو. ئەمەش مانای ئەوە نە کە ئەوان نەیانئوانیو رۆژئاوا بخویننەو و بناسن، بەلکو زۆر قوول رەنگە کەم کەس بێت توانیبیتیان و ھەکو ئەو سى کەسایەتیه رەخنەى رۆژئاوا بکەن لەگەڵ ئەوەشدا رۆژھەلاتیش تێکنەدا، (ئایین) یان و ھەکو خۆى ناسیو.. (کلتور) یان و ھەکو خۆى ناسیو، بەلکو لە کلتورەو ھاتونەتە دەرى، بەلام ئەم ھاتنە دەروەىە لە کلتور ئەوانى کردۆتە پالەوان، پالەوانیک کە قەزەمەکانى ناو مۆدیرنە

سهری بالای به‌رزیان بکه‌ن؛ زیره‌کیان و بلیمه‌تیان و رۆحانی بوونیان. که له سهرده‌می مۆدیرنه‌دا ئه‌و شتانه ده‌ست ناکه‌ون، واته له (یه‌قین) ده‌گمه‌ترن! خۆزگه ده‌خوازم بریا منیش که‌سیکی کلتووری به‌حت بوومایه و یه‌قینم هه‌بوایه له‌وه‌دا وه‌کو ئه‌وان به‌ شوین یه‌ک مانادا بگه‌رامایه و به‌توانیایه به‌و یه‌ک ماناییه‌ش دونیایه‌ک ئیمکانیات بسازینم، به‌لام ئیمه‌ی ناو مۆدیرنیزم پاره‌پاره بووین.

دواچار کاک ئه‌حمده وه‌ک هه‌رکه‌سیکی دیکه‌ی شه‌سته‌کان و هه‌فتا‌کان موعجه‌ب بووه به‌رامبه‌ر به‌ زانسته ئه‌زمونییه‌ نوێیه‌کان و ته‌وزیفی‌شی کردوونه‌توه و زۆریک له چه‌مکه زه‌ینی و قه‌لبیه‌کانی خۆی پێ که‌شفکردوه، ئه‌و مووه‌حیدانه بیرى کردۆته‌وه له‌وه‌ی خۆی‌شی تێک بشکێنێت، به‌ زاراوه‌ی خۆی نه‌یته‌ بتێک بپه‌رسێت {٧٤}، یاخود ئه‌و ده‌ره‌نجامانه‌ی گرتوونی به‌ حه‌قیقه‌تی موته‌له‌ق بزانین، ده‌شیته‌ بلێم ئه‌مه شتێک بووه زۆر ئازاری کاک ئه‌حمده‌ی داوه، که بریتی بووه له‌ ته‌نیایی، ته‌نیایی له‌وه‌دا که که‌سانیکی زۆر پێی موعجه‌بن و ته‌نهايه، چۆن بتوانێت له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌م هه‌موو ئیعه‌جايه‌دا له‌ به‌رده‌م نه‌فسیدا دانه‌پمێت، له‌وه‌دا که هه‌ندێک ده‌رکی مه‌عریفی کردوه، ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ڵیدا بوون زۆر ده‌رکیان نه‌کردوه. واته له‌لایه‌که‌وه ته‌نیایی قه‌لبی که‌ چۆن نه‌فسێک به‌رامبه‌ر به‌و هه‌موو ئیعه‌جابه‌ بووه‌ستێته‌وه، له‌لایه‌کی دیکه‌وه ته‌نیایی مه‌عریفی که‌ زۆر ترساوه له‌وه‌ی مه‌عریفه‌ی ئه‌و بێته‌ مه‌تنی خودی ئایین {٧٥}، ته‌نیاییه‌کی قه‌لبی که‌ ئه‌گه‌ر چی له‌ ئینفرادیش بێت بتوانێت خودای له‌گه‌ڵ بێت {٧٦}، به‌راستی زالبوون به‌سه‌ر ئه‌م هه‌موو ته‌نیاییه‌دا کاریکی زۆر سه‌خت بووه، بۆیه داستانی کاک ئه‌حمده داستانیکی پر له‌ به‌رزی و نزمیه و شه‌پۆلاویه، داستانیکه هه‌ر له‌ بواری درێژیدا گۆرانی به‌ سه‌ردا نه‌هاتوه که ئه‌م قوناغه‌ی بریبێت و چووبێته قوناغیکی دیکه، به‌لکو له‌ بواری پانیشدا گۆراوه و درامایانه مامه‌له‌ی کردوه.

موفتس زاده و نامه له‌سه‌ر نامه نووسین:

یه‌کێک له‌ جوانترین شته‌کانی کاک ئه‌حمده نامه نووسینی بووه که من زۆر سه‌رم له‌به‌رده‌میدا سوپماوه، بێگومان بیستومه زۆریک له‌ سه‌رکرده نیۆ نه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کان و ته‌نانه‌ت سه‌رۆکه‌کانی ئه‌مریکاش که ژیننامه‌ی هه‌ندیکیانم خویندۆته‌وه که هه‌یانبووه زۆر ئیعتیمادی له‌سه‌ر نامه‌نووسین و وه‌لامدانه‌وه‌ی نامه بووه، یه‌کێک

له وانه (جورج واشنتون) بووه که جاربووه نامه‌ی مندالیکشی وه لاملداوته وه،
ته‌نانه ت (کلینتون) یش که براده‌ریک نامه‌یه‌کی ئه‌وی هینابووه که بۆ کچیکی
موسلمانی پینجی ئاماده‌یی نووسیوو؛ به‌لام که سیک که له کۆشکی سپیدا
دانیشتوو به‌باکی له هیچ شتیک نیه جیاوازه له‌گه‌ڵ که سیکدا که له زینداندیه، ئازار
ده‌دریت، ده‌رمانخوارد ده‌کریت و نه‌خۆش ده‌خریت، تووشی هه‌ژاری کراوه له
کاتیکیدا که ده‌وله‌مه‌ند بووه، له‌هه‌مانکادا خه‌می شوینکه‌وتوو و قوتابه‌کانیتی که
له‌هه‌قامی ته‌به‌عدا بووه، یه‌کیک له‌ تاییه‌ته‌مه‌ندیه‌کانی کاک ئه‌حمهد ئه‌وه‌یه که له
(هه‌قامی ته‌به‌ع) دا بووه و قوتابی هه‌بووه، قوتابه‌یه‌کانی چاوه‌رانیان لێی بووه وه‌کو
رابه‌ر، وه‌کو چۆن خومه‌ینی رابه‌ری شیعه‌کان بووه ئه‌ویش وه‌کو رابه‌ری ئه‌هلی
سوننه‌ ترساوه له‌وه‌ی هه‌له‌یه‌کی بپیت و نه‌ک ته‌نها شوینکه‌وتوو ده‌کانی به‌لکو
جیهانی ئیسلامی به‌ شوینیدا تیبکه‌ون، واته‌ شوینکه‌یه‌کی زۆر هه‌ستیا‌ری هه‌بووه،
هاوسی له‌گه‌ڵ شیعه‌دا کیشیه‌یه‌کی مه‌زه‌به‌ی و چینه‌یه‌تی له‌به‌رچاوه و کیشیه‌یه‌کی
نه‌ته‌وه‌یشی هه‌یه وه‌کو کوردیک، کیشیه‌یه‌کی مه‌زه‌به‌ی وه‌کو ئه‌هلی سوننه له
ولایتی زۆرینه شیعه‌دا، کیشیه‌ی فیکری و نه‌ته‌وه‌یی زۆری هه‌یه له‌گه‌ڵ
هاونه‌ته‌وه‌کانی خۆیدا که فیکریکی چه‌پی زۆر توندپه‌ویان پینیه، ته‌نانه‌ت ئاماده‌ن
خوینی هاونه‌ته‌وه‌کانی خۆیان برپژن، به‌لکو پێستیان لێبکه‌نه‌وه {٧٧}، وه‌کو
ئه‌وه‌ی بیستراوه، له‌ناو ئه‌م هه‌موو کیشانه‌دا بتوانیت گرنگی به‌ بچووکترین نامه‌ش
بدات له‌ناو زینداندن و به‌ نه‌خۆشیه‌وه، که یه‌کیک له‌ جوانترین شته‌کانی ئه‌و
نامه‌کانیه‌تی، ته‌نانه‌ت گفتوگۆکانی له‌گه‌ڵ غه‌یبدا له‌ رۆی نامه‌کانیه‌وه که هه‌م
(مامۆستا نووری)ش ئه‌وه‌ی هه‌بووه و هه‌م (ناصری سوپحانی)ش وه‌ک ئه‌و ئه‌و
نامه‌یه‌ی که له‌ کاره‌ساتی هه‌له‌به‌جا دینوسیته (رسالة من الأرض البلیا الی
الأنبیاء) {٧٨} به‌ راستی زۆر سه‌خته‌تو کۆلیکی قورست به‌سه‌ر شانه‌وه بپیت و به
شوین زه‌نگیانه‌یه‌کدا بکه‌پیت، ناتوانیت به‌رگه‌ی ئه‌وه ناگریت، به‌لام کاک ئه‌حمهد
ئه‌گه‌رجی کۆلیکی گه‌وره‌شی به‌ پشته‌وه بووه که چی وه‌لامی شته بچووکه‌کانیشی
داوته‌وه، هه‌ست ده‌که‌یت رازیک هه‌یه کاریکی پیغه‌مه‌رانه‌یه، نالیم (موفتی‌زاده)
پیغه‌مه‌ر بووه، نا ته‌نها گرتنه‌به‌ری ریکه‌ی پیغه‌مه‌رانه، که له‌گه‌ڵ هه‌موو ئه‌وانه‌دا
رازیکی زۆر گه‌وره‌ی هه‌بووه، که شیعی عیرفانی گه‌وره‌ گه‌وره‌ی هه‌یه، به‌داخه‌وه
که قه‌ریحه‌ی ئیمه به‌ جوړیکه ئه‌و خواردنه شیرینه‌مان لا تاله. ئه‌ده‌بیات و

رۆشنڤیری ئیڤه ناتوانن دهركی ئه و جه مالیاته بکه، چونکه ئه وه ئه ده بیانیڤکه گه وره تره له جهسته و دنیای ببنراو، جه مالیاتیڤکه وهك باسمانکرد ته نانهت خوڤه ویستی هه ژاره گانیڤ دیته ناو ئه وه وه، که ئه مه مه سیح ئاسایانه یه. قه ریحه ی وهك ده وتریڤ ته بهی ناشه که رباری ئیڤه ناتوانیڤ دهركی بکات.

له نیوان عیرقان و سیاسه تدا چوونه پێشه وه و گه رانه وه:

له گه ل ئه وه شدا من بۆچوونم وایه که (موفتی زاده) عاریف نه بووه، چونکه هه میشه نیوه یه کی له قه لب و نیوه که ی دیکه ی له زهیندایه، له بنه په تدا عاریف سیبه ری نامیڤیت سه هۆلیڤکه و ده تویته وه {٧٩}، راسته ئه و ریگا نادات شوینکه وتووهره کانی زۆربه ی کاتی خوایان له سه ر حسابی ویرانی خوایان به رنه سه ر به لام نابیت ئه وه مان له بیر بچیت که ئه و له سه ر سیاسه ت گیراوه و له زیندانا بووه، ته نانهت ئه و کاته ش بریار ده داد ئیدی په یوه ندی به سیاسه ته وه نه میڤیت ئه وه ش خو ی بۆ خو ی مامه له یه کی سیاسانه یه، ته نانهت من زۆر به په رۆش بووم گو ی له کاسیڤه تۆمارکراوه کانی دوا ی هاتنه ده ره وه ی له زیندان بگرم، لیڤه شدا دووباره هه ستم ده کرد فیکره کانی له وه و پێشی زۆر ئاماده یی هه یه که خو ی ئاماژه ده کات به وه ی له فلان شویندا ئه وه و ئه وه تۆوه که هه ست ده که یڤت ئه مه درێژه پیدانی سیسته میڤکه که دایمه زرا ندوو ه و به رده وام گه ورد ده یڤت، به لکو زۆرجار ده گه رپته وه سه ر کتیبی (ده رباره ی کوردستان) که جه وه ره ی بابته سیاسیه کانی ئه و ی تیدایه {٨٠}، واته لای (نورسی) ده بینیت که به راناوی که سی سیڤه می تاک باسی (سه عیدی کۆن) ده کات، به لام لای کاک ئه حمه د به و جۆره نیه باسی راناوی که سی یه که مه {٨١}، وامکردو وام نووسی، له گه ل ئه وه شدا راسته که ویستویه تی شه رابی عیشق تیڤکه ل به و خا که وشکه ی زهین بکات به و خۆل و شه رابه ریگا بیریڤت، واته هه م لایه نی زهین و هه م لایه نی قه لب پێکه وه تیڤکه ل بکات.

بۆ نموونه یه کیڤ که وه هه لویستانه ی ده یه ویڤت راستی بکاته وه ئه و جه ده له دوورو درێژانه ی بووه که له گه ل چه په کان و رۆشنڤیره کورده کانی دیکه دا هه یبووه، هه ره وک پێشتریش باس مکردوو، به حوکمی زیره کی و به حوکمی بوونی رۆشنڤیری پێش مۆدیرنانه لای ئه و توانیویڤتی به سه ر به رامبه راکانیدا زال بیت، یه کیڤ که خاله به هیزه کانی ئه و که سانه ی له حوجره خویندوویانه ئه وه یه، ئاخو ماسی ناو نابینیت

ھەتا ئەيەتە دەرەۋەي دەريا، كەسكىش لە مۆدىرنە تىدەگات كە بزانىت دەرەۋەي مۆدىرنەش چۆن بىردەكەتەۋە، واتە من خۆم ئىستا لە حوجرەۋە ھەندىك رەھەندى نويم بۇ دەرەكەۋىت كە رۆشنىرى دىكە لەناو ئەۋ ئاۋەدا غەرەقە و نازانىت ئەۋ دەريايە بوۋنى ھەيە، ۋەك ماسىيەكان پىرسان پىرسان دەكەن كۈا ئاۋ(۸۲) ؟ ئاۋ چيە ؟ ماسيان تا نەبىرنە دەرەۋەي ئاۋ نازانن ئاۋ ھەيە ! لىرەۋە كاك ئەھمەد و مامۇستا ناصىر بە حوكمى ئەۋەي لە دەرەۋەي مۆدىرنەۋە ھاتوون ناتەۋاۋەكانى مۆدىرنە و نەقسەكانى رۆشنىرى مۆدىرنە بەتايىبەتى غىكىرى چەپ و ماركىسيان باش ناسىۋوۋە كە يەككە لە دەرەنجامەكانى مۆدىرنەيە، باش ئەۋ كەلنەنەيان كەشغىردوۋە و گىفتوگۆيەكى زۆر ورد و زانستيان لەگەل كىردوۋە، ئەۋەندەي ئاگادار بىم لەگەل ھەز كەسىكدا گىفتوگۆيان كىردىت ئەگەر نەچۋىيەتتە سەر قسەكەي ئەۋان ئەۋا لانىكەم بىدەنگ بوۋە، بەلام (موقتىزادە) ئەمە راستدەكەتەۋە دەفەرمۇيت: (ئەگەر چى ئىمە ئەۋ گىفتوگۆ زۆرانەمان دەكرد و چەندەھا كاترۇمىر قسەمان دەكرد بەلام ھەست دەكەم تەنھا جەدەلىكى زەينى رووت بوۋە، مەبەستمان ھىدايەت دانى بەرامبەرەكان نەبوۋە) (۸۳)، لىرەدايە دەيەۋىت ھەردوۋ لايەنەكە بەيەكەۋە بىت، واتە نايەۋىت تەنھا قەلبى رووت بىت بەلكو دەيەۋىت زەينىش بوۋنى بىت (فەلسەفەش ئامادەيى بىت)، كەسىك بىت لە مۆدىرنەدا بىت و تايىبەتمەندىەكانى پىش مۆدىرنەي خۇيشى بپارىزىت ۋەكو سادەيى و زىرەكى و رۆحانى بوون. ھەروەھا خۇي لە توشبوون بە نەخۇشەيەكانى مۆدىرنەش بپارىزىت لە زۆرخورى و مۇدىل و ئىستىھلاك. بەلكو زۆر بە سادەيى بژى مولكىكى لە دۋاي خۇيەۋە بەجىنەھىلىت ئەگەر چى لە سەرەتاي ژيانىەۋە يەككە لە خىزانە دەۋلەمەند و سىياسىيە ناۋدارەكانى كوردستانى ئىران بوۋە! كەچى زۆر سادە بمرىت (۸۴)، بەردەۋام ھەۋلىداۋە فەزىلەتەكانى پىش مۆدىرنە لەلاي بىمىننەۋە، كە ئەگەر كەسىك پالەۋان نەبىت. پالەۋان بە مانا ئەخلاقى و مەعرفىيەكەي ناتوانىت بەۋ شىۋەيە بژى.

سەرەتا و كۆتايىش شىعرە:

دەمەۋىت دۋايىن قسە لەسەر كاك ئەھمەد دەربارەي شىعرەكانى بىت، كە زۆرىك ۋادەزانن شىعرى كاك ئەھمەد ۋەغزە، لە كاتىكدا ۋەغز نىە بەلكو شىعرە، چ شىعرىك قەلبىەكانى چ شىعرە زەينىەكانى و چ ئەۋ شىعرانەشى كە لەبەرامبەر

شيعری په کيکي دیکه وه له دايک بووه، هه موويان شيعرن به پټوهری هه رکام له مه کته به شيعريه کان بټ، به لام نه وه هه يه له شيعره کانيدا به حوکمی شيوه زاری کاک نه حمده که نايه ويټ جياوازی بکات له نيوان زمانی وتن و نووسيندا، بويه ده بټ بچيته ناو جيهانی نه وه وه ټينجا له شيعره کانی تیده گهيت، هه موويان ئيشاراتی قه لبين، به خيرایي کاتيک گوزهری کردوه له حاله تيکی رځيدا ئيشاره يه کی داناوه بؤ نه وهی بزانيټ له وسه ره وه هاته وه له کاتی ئيستراحه تدا بزانيټ چي کردوه، واته شيعری کاک نه حمده هی دواي گه پانه وه يه، هه مووی ئيشاراته له بهر نه وه ده بټ تو بنه په تی حه ره که ته کی نه و بزانيټ ټينجا له ئيشاره ته کانيش تیده گهيت، که به بؤ چوونی من په کيک له شاعيره گه وره کانی کورده، که به پيچه وانه ی شاعيره کلاسيکه کانی دیکه، راسته شيعری به فارسی وتووه و هه نديک شيعری عه ره بی وتووه، به لام زوربه ی شيعره کانی کوردين {۸۵}، نه مه ش گه وره يه بؤ که سيک فيکری ئايینی ببټ، نه و فيکره ئايينيه ی نه و بؤ نه ته وهی کورد ده شيټ به پای من، ده توانين زور سوودی ليبنين، بيچگه له وهی که ژيانی تاکه که سی خوی ده توانين بليين سه رمه شقيکی گه وره يه بؤ سه رکرده و سياسي ه کان که نه به که سيکی موتره ف و زياده په، نه و قه ناعه تی وايه هه موو ئيترافيک دواي ئيستکباريک دروست بووه {۸۶}، بيگومان له ولاتی خو ماندا ده بيبنين نه مه چهند کيشه يه کی گه وره يه که سه رکرده سياسي ه کانمان هه مووی ده وله مه ند بوون، هه موو (ده سه لات) و (سامان) و (مه عريفه) يان بؤ خويان قورخ کردوه، نه مه له بهر نه وه يه که ئيستکباريک دروست بووه ليړه دا، دليان ناسازه به زاراوه ی کاک نه حمده واته شور شگيرټک نين به لکو چه وسينه ره وه يه کن، له دلدا بوونه ته موسته کبيرټک که خويان به زياتر له خه لکی دیکه ده زانن، ته نانه ت بيستومه هه ژاريک چووته لای بهر پرسياريک پټی وتووه من خوم و بنه ماله که م ده نگمان به ئيوه داوه نه و له بهرامبه ره وه جنيويکی هيته ناشيريني پنداوه ناکريټ بيلټمه وه ليړه دا پيشی وتووه ده نگه که تان بؤ خوټان، که واته گرفته که ته نها نه وه نيه که له رووی مادي ه وه گورپاره به لکو پيشتر ئيستکباريک دروست بووه، که ده بټ جاريکی دیکه دل ه کان سازکړينه وه، ساده يی بگه پرينينه وه بؤ ژيان هه تا له دهره وه ش خو مان به جيا له خه لکی تر نه بينين، واته نه وهی که من له شوپنی دیکه ش باسم کردوه که عه داله ت بریتيه له عه داله تی نه خلای و به حه که م کردنی ويژدان، نه وهی که ره چاوی ريسا

ئەخلاقىيە باوەكان بىكرىت ئەمەيە عەدالەت، كاك ئەحمەدیش باوەرى وايە بەبۆچوونى
 من كە عەدالەت لای ئەو جارى پيش ھەموو شتىك سازکردنەوى خودە، گرفتەكە
 لەناو خۆتدايە، مانای ئەوەی كە ئىستىكبار دروست نەبىت واتە تا لە نۆرمى ئەخلاقى
 لانەدەيت، كە ئەوە ديوپكى مەعنەویشى ھەيە كە لە دلى مرقۇدایە، ليرەو
 سیستەمە ئابوورى و سیاسىيەكەش ویران نابىت، بۆ ئەوەی لە ھەريەكە لە سیستەمە
 ئابوورى و سیاسى و مەعرفیەكەدا عەدالەت دروست ببىت، دەبىت بچینەو ھە
 ريسا ئەخلاقىيەكان، واتە لە پيشدا ئىستىكبار نەھيلىن ئیدی ئىترافیش نامىنيت،
 لەمەو ھەمیشە شیعەرەكانى كاك ئەحمەد ديوپكى نەبىنراویان ھەيە، كە رەنگە لە
 رووكەشدا باسى ئىتراف و شتىكى مادی بكات بەلام ديوپكى نەبىنراوى لەگەلدايە، بۆ
 نموونە كاتىك مەلودنامەكەى دەخوینیتەو، كە بە بۆچوونى من كوردیەكى زۆر
 رەسەنى جوانى تىدايە، ھەست دەكەيت فیکریكى فەلسەفى زۆر قوولیشى تىدايە و
 ھەرسى چەمكەكەى خۆیشى زۆرباش تەوزیف كردووە، كە نەھىشتنى جیاوازی
 چىنايەتى و مەزھەبى و نەتەوھىيە، باسى سیرەى پیغەمبەرى خوداش دەكات،
 ھەروەھا فیکریكى بان زەمانیشى داو دەربارەى وەحى بەوێ ئەگەر ئایین نەما
 چۆن واقع دەگۆرپىت و كۆمەلەك مەقامە ئایینی و دونیايەكان بەكار دەھینن بۆ
 خۆدەولەمەند كردنێان و كۆمەلەك كۆمەلەك دیکە دەچەوسىننەو لەویدا ھەموو
 ئەوانەى تەوزیف كردووە، كە دەشتىت بلىم ئەو مەلودنامەيە يەكێك لە شاكارەكانى
 سەدەى بیستى كوردە، بەداخەو نازانم بۆ تەواو نەكراو، زۆرجار ئیمە پێوەرمان
 بۆ چاكى و خراپى ئەدەبیات بریتىيە لە گەورە و بچووكى دیوان و كتیبەكان،
 كە زۆرجار نووسەر ھەول دەدات كتیبى گەورە بنووسىت بۆ ئەوەى بە گرنگ دابنریت،
 لە كاتىكدا لای فارسەكان بە پیچەوانەوھە، بۆ نموونە كتیبى (يك بى نھایت جلوش
 سفرھا) ئەوەى كە (ھەزار) كردوویەتى بە كوردی كتیبىكە ھەمووى دە پانزە پەرەيە
 و يەكێك لە شاكارەكانى (دەلى شەریعەتى) یە {۸۹}، ئەو مەلودنامەيەش
 شاكارىكى (ئەحمەدى موفتى زادە) یە كە بەراستى رۆحىكى نەتەوايەتى كوردیانەى
 تىدايە، بە رۆحىكى ئایینیانە و فیکریكى رۆشنیریش نووسراو و لە ھەمانكاتدا
 فیکریكى فەلسەفى و رۆحىكى عیرفانىشى تىدايە، لەویدا ھەستى جوانبىنى كاك
 ئەحمەد بۆ دەردەكەوێت كە چەند جوانناس بوو، چەند شتە نەبىنراوكان لای
 خەلكى دى دەدۆزیتەو، ئەدیب كىيە؟ ئەوەى كە خەلكى دى نایبىنیت ئەم

دهيدوړيته وه، نه و په يوه نديانه خه لکي تر که شفيان ناکات نه و که شفيان دهکات، سدان جار سيره مان خوړندو ته وه و نه وهی نه و وتوويه تی نه مان بينيووه، ده توانم بليم به هره يه کی خوداييه که کاک نه حمده توانيويه تی وهک نه ديب، نه ديب بيت، وهک فهيله سوف، فهيله سوف بيت و وهک عاريفيکيش چرکه ساتی عيرفانی بيت، (حافيز) گوته نی نه و (رهنديک) بو، به لام به بوچوونی من (ريوار بوون) بو نه و گونجاوتره، چونکه نه و له حاله تی گوزهری کو مه لگه و نه ته وه کهيدا ژياوه و نه و جياوازيه چينايه تی و مه زه بيهی له سرده می نه ودا هه بووه و نه و معريفه يه ی له وکاته دا بابووه، نه مانه ش پيشانمان ده دن که کاک نه حمده باش معريفه ی سرده می خو ی هرس کردووه و توانيويه تی زياده شی بخاته سر، بيگومان نه وه مان وتووه که معريفه شوناسيکی به کو مه لی هه يه که زور له و بوچوونانه له پيش نه ودا بوونیان هه بووه به لام کاک نه حمده توانيويه تی کو یان بکاته وه له سيسته ميکدا و نيزافه ی خویشی بو بکات و له ژيانی که سی خویشيدا به و جوړه بز ی، که سيک بووه زور بليمه ت و زیرهک بووه، ته نانه ت له دروشمه کانی سرده می نينقيلا بدا کاک نه حمده و خومه ينی به يه که وه باسکراون {۹۰}، فيکريکی هه بووه که زور ره خنه گرانه مامه له ی له که ل شته کاند ا کردووه، به لام زور به خوشه ويسته وه و دوور له غه يبه ت و نه وهی که خه لکی به که م سير بکات، ته نانه ت له شو نينکدا باسی نه وه دهکات که مندالیک داوی پاسيکی دووقاتی راسته قينه ی کردووه نه ن هی مندالانه، له ویشدا هه ست دهکيت زور به پيزه وه سه يری هه لو يستی نه و منداله ی کردووه، وهکو شتيک که له سه روی هه ست و تيگه يشتنی نه و منداله وه يه {۹۱}، به کورتی زور ريژی له به رامبه ره کانی گرتووه، به لکو زور ريژی له سروشتيش گرتووه که به روونی له شيعره کانيدا درده که وي ت، نه مه بيجه له وهی که زور خوشه ويستی پينغه مبهری خودای له دلدا بووه که من بق خوم له نه وه وه فير بووم کاتيک ناوی پينغه مبهری خودا برا چون مامه له ی روحي بکه م، نه و دهفه رموي ت (روحم به قوربانی بيت) {۹۲} نه مه چرکه ساتيکی روحي گه وره يه نه گهر که سيکی نه هلی فله سه فه و معريفه نه بوايه چون دهيتوانی نه و هه مووه پيکه وه کو بکاته وه، من کاتيک مامه له ی فله سه فی ده که م ناتوانم روحي بم که روحي ده بم ناتوانم فله سه فی بم نه وکاته ی معريفيم ناتوانم قه لبي بم، نه وکاته ش شاعير ده بم نيدي معريفم باردهکات به راستی گه وره ييه بو نه و که توانيويه تی نه و يه کگرتنه به هي ز و قول له نيوان زهين

و قەلبدا دروست بکات تەنانەت رۆحی ھێندە گەرە بوو کاتێک لە زینداندا بوو
 پێیان وتوو گواھ (سوبحانی) قوتابە کانت دوو چاری ئینحراف دەکات، ئەویش لە
 وەلامدا فەرموویەتی باشە بۆ کوێیان دەبات؟ ھەر بۆ ئایین نیە؟ کە دەگمەنە کەسیک
 ھەبێت بێتوانێت ئەو رۆحە گەرەبە و ئەو ھەموو مەعریفە لە خۆیدا کۆبکات وە لە
 ھەمان کاتدا رازی خۆشی بێت لەگەڵ خودای خۆیدا، رازی ھەبێت لەگەڵ
 نزیکەکانی خۆیدا، رازی بێت بۆ میژووی ئیسلامی و رازی بێت بۆ عێرفان کە
 ئەگەر نەگەرێت وە بۆ خودی عێرفان تێناگەیت، واتە ئەگەر بمرێت کەسیک بناسم
 رەنگە بە خۆبێت وە بەرھەمەکانی لێی تێبگەم، بەلام ھەندیک شت ھەبە لە لای کاک
 ئەحمەد دەبێت بگەرێت وە بۆ فەرھەنگی رۆحانیت لە پێشینان ئینجا لێی
 تێدەگەیت، ئەمە ئەو خالەبە کە زۆریک لەوانە مامەلە لەگەڵ کاک ئەحمەددا دەکەن
 کە شفی ناکەن واتە زۆر شت ھەبە لە لای کاک ئەحمەد کە لە رووکەشدا چارەنەکراوە
 بەلام کە دەگەرێت وە بۆ ریشەبە لە فەرھەنگی پێشیندا دەرکی ئەوە دەکەیت کە
 مەبەستی لەچی بوو {۹۳}، ئەمەش نیشانەبە ئەوەبە کە کاک ئەحمەد زۆر باش
 ئاگاداری میژووی ئیسلامی بوو و داھێنانەکانی شارستانی ئیسلامی باش ناسیو
 کە بەرای من ئەمە زۆرتر دەگەرێت وە بۆ ئەوکاتەبە کە مامۆستای زانکۆ بوو و
 خەریکی "خۆبێت وە دەرەو" ئایینی بوو، ھەرچەندە ئێمە بیستومانە کە
 موسلمانەکان چیان داھێناوە لە پزیشکی و فەلسەفە و ئەندازە و جوگرافیا، بەلام
 وەک پەسپۆریک نمونەبە واقیعی بۆ بەھێنەبە ئەو ئاگایی و رۆشنایی کاک
 ئەحمەدمان نەبوو و ھەتا ئیستاش نیمانە، لەگەڵ ئەوەشدا موفتیزادە زۆر سوودی
 لە رۆشناییەکانی ئێران بینیو و شتی ئەوانی خۆبێت وە، وەک ئامارەمان پێدا زۆر
 سوودی لە رۆشناییەکانی وەکو (شەریعەبە تالەقانی) بینیو، ھەرەھا
 زۆر سوودی لە دروشمی عاریفە کۆنەکان بینیو، بەلکو عاریفناسیکی گەرە بوو،
 دەتوانین بڵێین زۆربەبە رۆشناییەکانی ئێران بەو جۆرە، بەلام جاریکی دیکە
 تەوزیفکردنەبە ئەو بابەتانەبە (موفتیزادە) زۆر کەم وێنە بوو، لێرەو دەتوانین
 بڵێین کاک ئەحمەد مەکتەبیکە گەرە بوو کە دەکرێت زیاتری لەسەر بووترێت بەلام
 لێرەدا ھەر ئەوەندە بوو ھەبە، دواجار ھەرەو وەم کاک ئەحمەد دواوین فەیلەسوفی
 شارستانی ئیسلامیە کە توانیویەتی کەموکۆرپەکانی فەلسەفەبە نوێ بە فیکری
 میتافیزیکی کۆن پیشان بدات {۹۴}.

په راويزه كان:

- ۱- کاسيتي موفتي زاده له هولي حوسه ينيه ي ئيرشادي ئيسلامي له تاران، دواي نوسينه وه ي اساي بنه ردي کوماري ئيسلامي ئيران (ده ستوري ئيران) له ويدا بويري نه و پياوه درده که ویت.
- ۲- له نامه ي که تايبه تدا که هاوړتي (موفتي زاده) بورهاني نه ميني بوي ناردووم به وردی ژيان نامه ي موفتي زاده ي تيدا نوو سيوه بوم، دست نووس.
- ۳- موفتي زاده، هونه و زه وقی جه مال دوستي، کاسيت، چاپيکه وتني دواي نازاد بووني له زيندان له سهر شيعره کاني، (C.D).
- ۴- نازاد موده ريس، حیکمه تي بالا و په يوه ندي نيوان سهرچاوه رسمي و ماده ي کاني ياسا، گوڅاري هه ژان، ژماره (۱۳) ل ۵۰.
- ۵- نه حمه دي موفتي زاده، دهر باره ي کردستان، انتشارات نور، ۱۳۵۹، ل (۲۴-۳۹-۴۰).
- ۶- لهون قادر، جه ده ليه تي ديالکتکي ئيسلامي له ديدی نه حمه دي موفتي زاده وه، گوڅاري هه ژان ژماره (۶) ل ۱۳۳.
- ۷- نه حمه دي موفتي زاده، ديالکتک اسلامي، انتشارات اوج.
- ۸- سهرچاوه ي په راويزي ژماره (۶).
- ۹- هه مان سهرچاوه.
- ۱۰- سهرچاوه ي په راويزي ژماره (۲) و، (۵) ل ۲۰.
- ۱۱- سهرچاوه ي په راويزي ژماره (۲).
- ۱۲- يه کتي له هاوړتي موفتي زاده له چاپيکه وتني کدا بوي گيرامه وه.
- ۱۳- کاک نه حمه دي موفتي زاده، (وصيت نامه) و گياني (وه سيه تنامه) ل ۴.
- ۱۴- سئ ليزمه که ي کاک نه حمه د، (نه ماني چه وساندنه وه، نه ته وه يي، مه زه يي، چينا يه تي) له سئ ليزمه که ي شريعه تي (ئيسستعمار، استعمار، ئيستحمار) وه زور نزيکه، نه مه بيجه له وه ي موفتي زاده ناوي شريعه تي ده هيني تي.
- ۱۵- سهرچاوه ي په راويزي ژماره (۵).
- ۱۶- سهرچاوه ي په راويزي ژماره (۵) ل (۱۲۰-۱۴۰).
- ۱۷- چاپيکه وتن له گه ل ماموستا موفتي زاده دا سهر باره ت به شيعره کاني (C.D).
- ۱۸- برادر احمد موفتي زاده، فلسفه حجاب در اسلام، انتشارات نور، ۱۳۵۹.
- ۱۹- موفتي زاده وه لي ديوانه به يه کتي له (عاريفي گه ل) ناوده بات.

- ٢٠- محمد عابد الجابري، الدولة والدين وتطبيق الشريعة، مركز دراسات الوحدة العربية، بدون تاريخ.
- ٢١- سه چاوهی په راویزی ژماره (٥) ل (٣٢-٣٩-٤٠).
- ٢٢- سه چاوهی په راویزی ژماره (٥) ل ٤١.
- ٢٣- علامه احمد مفتی زاده، وحدت اسلامی، انتشارات میعاد، بهار ١٣٥٨.
- ٢٤- هه مان سه چاوه و (له م ژماره یه ی هه ژاندا وه گپراوه و بلاوکراوه ته وه).
- ٢٥- سه چاوهی په راویزی ژماره (٥) ل (١٢١-١٤٠).
- ٢٦- سه چاوهی په راویزی ژماره (٥) پیښه کی ده زگای بلاوکره وه بی ژماره ی لاپه ره.
- ٢٧- سه چاوهی په راویزی ژماره (٢).
- ٢٨- سه چاوهی په راویزی ژماره (٥) ل ٢٢٩.
- ٢٩- سه چاوهی په راویزی ژماره (٥) ل ٢٦.
- ٣٠- نه و چاوپیکه وتنه له (T.V) ره سمی ده ولته تی ئیرانه وه بلاوکراوه ته وه تا ناستی سنه پتر خه لکی باسیان لیو ده کړدوه و ده یکه ن.
- ٣١- ماموستا عومره عبدالوله زیز، ژياننامه ی شهید ناصری سوبحانی، ده ستونوس.
- ٣٢- مام هه ژار له (چپښتی مجبور) ه که یدا هه وله کانی کاک نه حمه د بؤ کورد زؤر جوان ده نرخښت، بریا هه موو نووسره و روشنیرانی کورد به و شیوه یه به ویژدانه وه کاری به کتریان ده نرخاند و لیک بورده ده بویون به رامبر به یه کدی.
- ٣٣- کاک نه حمه دی موفتی زاده، مجموعه ایی از نامه های کاک احمد مفتی زاده (٢) ص (٣-٥-٤).
- ٣٤- عبدالکریم سروش، رازدانی و روشنفکری و دینداری، مؤسسه ی فرهنگی صراط، چاپ پنجم، ١٣٧٩، ص ٧٩.
- ٣٥- نه حمه دی موفتی زاده، کاسیتی وتاری نگل.
- ٣٦- فرانسیس فوکویاما، التصدیع العظیم، ت: عزة حسین کبة، بین الحکمة، بغداد.
- ٣٧- علامه احمد مفتی زاده، فلسفه محراب ومطلبی درباره ی شوری، انتشارات تابستان ١٣٥٩ ص ١٦.
- ٣٨- احمد موفتی زاده، کاسیت و (C.D) یه کانی بلاوکراوه له دوی نازاد بونی له زیندان نه وه ناسه یان تیدایه که هه رچی ناسک بوونه وه و دووری گرتن له زه م و غه ییه ت.
- ٣٩- سه چاوهی په راویزی ژماره (٥) ل (٩٩-١٠٠).
- ٤٠- له پاش ئینقیلابی ئیسلامی ئیران خه لکی شاری سنه ئوتومبیلی کاک نه حمه دیان هه لپری له کاتی گه پانه وه یدا بؤ نه و ښاره.

٤١- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (٥).

٤٢- له گوته يکيدا به نه و قوتابيانه‌ی که سه رپه رشتی کاروباريان پيسر دراوه ده لیت.

٤٣- کاک احمد مفتی زاده، مجموعه ای از نامه‌ها، نامه‌ی حوتم ل ٧٤ به دواوه.

٤٤- بديع الزمان سعيد النورسي، سيره ژاتيه، اعداد و ترجمه: احسان قاسم الصالحی، نشر: دار سوزلر للنشر استانبول، الغبعه الاولى، ١٩٨٨ ص ٤٩٩.

٤٥- قورثانی پيرؤز، سوره‌تی (الشعراو) ثايه‌تی (١٧).

٤٦- نه حمه‌دی موفتي زاده، کاسيتی تاييه‌ت ده رباره‌ی نه ورؤز.

٤٧- نه حمه‌دی موفتي زاده، رافه‌ی زاراوه‌ی شيعره‌کانی (بؤ نمونه) هه روه‌ها شيعره‌کان و نامه‌کانی که به کوردي نووسيوه‌تی.

٤٨- عه بدوره حمان شهره فکه‌ندی (هه ژار)، چيشتی مجبور، ثاماده‌کردن و سه رپه رشتی چاپ: خانی شهره فمه‌ندی، چاپی يه که‌م، پاریس ١٩٩٧.

٤٩- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (٤٣) ل ٣٣.

٥٠- علم الاجتماع بين الرمز والاشاره، اينو دوزی، ت: د. قيس النوری، الغبعه الاول ١٩٨٨، ل ٢٢٨.

٥١- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (٢٣).

٥٢- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (٣٣) ل ٩١.

٥٣- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (٤٣) ل ٤٦.

٥٤- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (٥) ل ١٠٨ به دواوه.

٥٥- هه مان سه رچاوه.

٥٦- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (١٣) ل ٥.

٥٧- هه مان سه رچاوه.

٥٨- قورثانی پيرؤز، سوره‌تی البقره، ثايه‌تی (٢).

٥٩- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (٤٣) ل ٨١.

٦٠- قورثانی پيرؤز، سوره‌تی (البقره) ثايه‌تی (١٥١).

٦١- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (٤٣) ل ١٣.

٦٢- سه رچاوه‌ی په راویزی ژماره (١٣) ل ٢.

٦٣- نه حمه‌دی موفتي زاده. ناميلکه‌ی ته زکیه و ته عليم، ت: ثا: کامه‌ران، ب، زانکو، ١٩٩٨.

٦٤- ناصری سوبجانی، زنجيره کاسيته‌کانی (اسماء الله).

- ٦٥- دیوانی شیعرەکانی موفتی‌زادە، بۆ نمونە ل (٩، ١٨، ٢٠) ھەروەھا بېوانە شیعەری کوردستانی جوانم.
- ٦٦- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (٤٣) ل ٤٦.
- ٦٧- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (١).
- ٦٨- دوو کاسیتی (اسراو و معراج)، ئەحمەدی موفتی زادە.
- ٦٩- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (٦٥).
- ٧٠- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (١٢) ل ٥٦، لە چەندین کاسیت و چاپێکە و تەنانەت ئاماژەی بەم بابەتە کردووە.
- ٧١- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (٤٣).
- ٧٢- ھەمان سەرچاوە.
- ٧٣- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (٦٨).
- ٧٤- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (٤٣) ل (٥٠-٥٢).
- ٧٥- ھەمان سەرچاوە و لاپەرە.
- ٧٦- ئاماژە بە بۆ دوو بەیتی:
- لە جەرگە یارانانی گیانی تۆم نەبێ ھیشتا خۆم پێ تەنیا
تۆم ھەبێ تەنیا لە انفرادی لێم جەمە ھەرچی خۆش دۆنیا
- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (٦٥) ل ١٠.
- ٧٧- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (٥).
- ٧٨- ھەروەھا لەم ژمارە ی ھەژاندا بۆ کراوە تەو.
- ٧٩- عبدالکریم سروش، حکمت و معیشت، دفتر نخست، مؤسسە ی فرهنگی صراط، چاپ اول، ٨٥.
- ٨٠- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (٥).
- ٨١- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (١٣).
- ٨٢- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (٧٩) ل ٥٩.
- ٨٣- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (١٣).
- ٨٤- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (٢).
- ٨٥- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (٤٧).
- ٨٦- سەرچاوەی پەرەوێزی ژمارە (٥) ھەروەھا لە چەندین شوینی دیکەش ئاماژەی پیکردووە.

- ۸۷- هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پېښوو، هه‌روه‌ها - سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (۱۳) ل ۱۵، - سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (۴۳)، ل ۲۳ز
- ۸۸- کاک ئه‌حمه‌دی موفتی‌زاده، مه‌لودنامه، ئاماده‌کردنی عوسمان سه‌نگاوی، پرۆژه‌ی به‌رنامه‌ی گولستان - ۳، چاپی یه‌که‌م ۲۰۰۵.
- ۸۹- مام هه‌ژار ئه‌و کتیبه‌ی وه‌رگراوه‌ به‌ناوی (یه‌ک له‌ په‌نای خال و سفری بې پرانه‌وه، بلاو‌کردنه‌وه‌ی: نووسینگه‌ی ته‌فسیر، هه‌ولێر ۲۰۰۴.
- ۹۰- بۆ نمونه ئه‌و دروشمه‌ له‌سه‌رده‌می شو‌پشه‌وه ده‌گێر‌دریته‌وه که ده‌یانووت: شیعە و سوننه‌ فهرقیان نیه، رابه‌رمان کاک ئه‌حمه‌د و خومه‌ینییه.
- ۹۱- ئه‌و که‌سه‌ی گوێ له‌ کاک ئه‌حمه‌دی موفتی‌زاده بێت، زۆر گوێی له‌و زاراوه‌یه ده‌بێت که له‌ هه‌ناسه‌یه‌کی قووله‌وه دیته‌ ده‌روه‌وه، بۆ نمونه زنجیره کاسیته‌کانی دین و ئینسان، ئیسرا و میعراج...هتد.
- ۹۲- سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (۱۳).
- ۹۳- بۆ نمونه چاوپێکه‌وتن و کاسیته و (C.D)یه‌کانی دوا‌ی به‌ربوونی و نامه‌کانی زیندان و وه‌سیه‌تنامه، سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (۱۳)، سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (۴۳).
- ۹۴- سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (۶۱).

نوورسی لە سەردەمی مەولانا و

مەولاناش لە سەردەمی نوورسیدا

لە مەسنەوی مەعنەویەوی مەولاناوە بۆ مەسنەوی نوورسی

رانان و بەراوردی هەردوو مەسنەوی مەولانای رۆمی و سەعیدی

نوورسی.

پێشهکی:

ئەگەر بەشێک مەلەفی ئەم ژمارەیی هەژان بۆ عاریفی گەرە (سەعیدی نوورسی) تەرخان کرابێت ئیدی ناشیت بەسەر چەترین و قوولترین کتیی ئێ و واتە کتیی (المثنوی العربی النوری) تیپەر بکەین، ئێ و کتیی بەشێکی لەسەرە وەختی ئێ و وەرگەرانی رۆحییە کە بەسەر ئێ و پیاوەدا هات و لە سەعیدی کۆنە وە کردی بە سەعیدی نوێ نوسراوە، ئێ و کتییە کە تیدا شیواز و ستایلی تایبەت بەخۆی ئە نووسیندا دۆزیوەتەو، کە ئێ و هەمیشە نووسین وەک تابلویەک دەشوبهێنیت کە کەسی هونەرەمەند (نوسەر) هەم جوانیەکانی خۆی دەبینیت و هەم جوانی و لێهاتنەکانی بەوانی دیکەش دەناسیت، ئەمەش کورتە ی حکمەتی بوونە کە پەرەردگار هەم جوانی داھێنان و خەلقی خۆی بە مەخلوقات لە سەرووی هەمووشیانەو بە مۆف پێشانداوە، بە خۆندنەوی کتیی مەسنەوی هەم ورەکاریە ئەزمونیەکانی نوورسی دەزانیت و هەمیش شیوازی ئێ و دەناسیت کە سەبارەت ستایلی ئێ و بۆ خۆی دەلیت: بەرزەخیکە لەنیوان قەلب و عەقڵدا، وەک ئێ و شیوازی کە لای ئیمامی رەبانی و ئیمامی غەزالی و مەولانا جەلالەدینی رۆمی بوونی هەیە {۱}، واتە شیوازی کارکردنی ئێ و تەنها گرتنەبەری رێگەی فەلسەفە و عەقڵ نیە وەک ئەوەی سەعیدی کۆن دەیکرد، هەروەها تەنها رێگەی (دل)یشی نەگرتوووە وەک سالیکانی رێگەی تەریقەت وایانداوە کرد مەسنەوی ئێ و کۆمەڵە حەقیقەتەییە کە لە بنەڕەتدا نووری موعجیزە ی قورئان و نەفسی سەرکەش و بەلگەویستی فەلسەفی

مه شره بي نوورسي كوڤيان رامكردوه، هه ربويه زوربه ي به شه كانى ئه و كتيبه كه به (رساله) ناسراون به بزانه (اعلمى) ده ستپيده كن و ئه و وشه يه له و كتيبه دا زور دووباره بوته وه، مه به ستي پي نه فسي خويه تي و رهنكه له بهر ئه وهش بيت ئه و كتيبه ي نووسيوه نا مروقه كانى ديكه ش (كه ئه گه ر نه فسيان زور سه ركه شيش بيت له نه فسي ئه و سه ركه شترنیه) سوود له و حه قيقه ت و ئه زمونانه بييين كه له و كتيبه دا هه ن هه ربويه بو خوي له و كتيبه دا نووسيوه تي (تو هه ركه س هه يت بيه، نه نه فس سه ركه ش و به فيزتره له نه فسي من و، نه شه يتانيشت له شه يتانه كه ي من سه رليشيو او به دبخت تره) {۲}.

كورتكاري كردن له كتيبي مه سنه ويدا له وپه پيدا يه، تا راده ي ئه وه ي نوورسي له و كتيبه دا شه ربه تيكى خه ستي گرتوته وه حافيز گوته ني ته نها دلويپيكي بايي ئه وه يه نه ك هه ر مروقه سه رخوش بكات، به لكو كه م له مروقه كان به رگه ي بگرن به نو شيني نه مرن و روحيان عروج نه كات و بو لاي په روه رديگار به رزنه بوويته وه، هه ر بويه نوورسي داوا له خوينه ري ده كات ده لئيت: وا مه زانه دووباره بوونه وه ي ئه و (بزانه، بزانه) انه له پاليه كتردا زياده ن و هه نديكيان جيگه ي هه نديكي ديكه يان ده گرنه وه، نه خيژ ته نانه ت هه ركاميان بابته ي كتيبيكي سه ربه خو و ته نانه ت (مه قام) يكي سه ربه خو و به لكو دوزه ره وه ي گه وه ريكن كه له شوينيكي ديكه ده ستناكه ون، ئيدي هه ر (بزانه) يه كه بنه ماي كتيبيكه، چه ند (بزانه) هه ن له و كتيبه دا هينده ش جياواز ئه و دووباره بوونه وان هه ش، ته نها ئاماژهن، (مه سنه وي مه عنه وي) شاعيرانه ترين كتيبي سه عيد نوورسيه، رهنكه له بهر ئه وه بيت كه سه ره تاي ئه زموني روحي بيت و به جوړيك ئه و ئه زمونانه له سه ره تاي گه رموگوپي و ئه وپه ري داگيرسانيا يه تي، كه متر ئاداب و ريساكان (ته نانه ت ريساكانى به يان) توانويانه رامى بكه ن، بويه زور كورتكاري و به زاواوه ي ماموستا نوورسي ته نانه ت ناروونيشي تيدا يه.

نوورسي ده لئيت: وامه زانه من به ويستي خوم عيبار ته كانم لي ئالوز كردوويت، چونكه ئه م كتيبه چه ند په يفيكي كتوپر بوون له كاتيكي سه مه ره دا، وشه كان له داك بوون له ثاني گفتوگويه كي مه زندا، وه ك زياننيك كه تييدا رووناكي له ته ك ئاگرده له ململانيئا بيت، سه رم له يه كه ده مدا له دونده وه بو بن سوپي ده خوارد و له خاكه وه بو ئاسمان هه لده به زيه وه، ئيدي من ريگه يه كي نه شكاو م گرتبويه به ر

رێگەیهکی نەدیتراو لەنیوان عەقل و دڵدا، عەقڵم لەنیوان مەدھۆشی کەوتنە خوارەو و سەرکەوتندا خولی دەخوارد، ھەم سلوکەمدا ھەر رۆشناپیەکم دیتبێت ئاماژەبەکم لەسەر داناو ھەتا بیناسمەو. زۆرجار رێککەوتوو تەنھا وشەبەکم لەبەرەمبەر شتیکی داناو بۆ ئاگادارکردنەو و ھەبەرھێنانەو ئەک بۆ مانا بەخشین، ئاخر زۆرجار تەنھا وشەبەکم لەسەر نوورێکی گەورە داناو { ۳ }

ھەرۆک لە پێشەکی بەکێک لە بەشەکاندا دەنوسیت کە دەشی تەبلیی کورتە ی ئەزموونەکانی ئەو:

ئە ی ئەو کەسە ی تەماشای دەکەیت، من دەبیستم لە خەڵکیەو گەلی ناروونی لە نووسینەکانم دەکریت، بۆیە من ھەشت گۆتم بۆ تۆ ھەبە گۆی بیستیان بە: یەکەم: پە لە مەکە لەسەر زەنشت کردنم لە پێناو ناروونیکاندا، چونکە گۆگرم تێیاندا نەفسی بەدەفەرم بوو، چونکە ئەو خێرا لە ھەلامی پرسیارە خەڵەتینەرهکانی خۆی تێدەگات ئەگەر بە ئاماژەش بێت.

دووھەم: ھەموو بابەتیکی بە (بزانی) دەستی پێکردبێت ئەو ھەبەکیکی بێرەو دەرمانیکی سوود بەخشە، دەرخواردم دراو بۆ ئەو ھەبەکیکی بۆ بکەم، لە کاتی زۆر پێویست بووندا.. لە ئانی زۆری بڕینەکاندا، ئیدی لە کتێبەکاندا خاوەنی ھێچ نیم تەنھا ئازار و برین و دەردی بۆ دەرمانی شاراو ھەبەکیکی دەروون نەبێت، بۆیە ئەو ھەبەکیکی ھاتوو تێیدا لە دەواو چەک و چەشتنی حەقیقەت ئەو لە مەو ھەبەکیکی و ھەلگۆزراوی ھەزنی و بەلکو بە ھەرمەندیەکە لە قورئانەو ھەبەکیکی.

سێھەم: گۆیم لە رەخنەگرتنەکانی خەڵکی ھەبەکیکی، چونکە سوپاس بۆ خودا لە نەفسی خۆمدا بێجگە لە دەستەوسانی و کەمتەرخەمی و چشتیک کە شایستە ی لۆمە کردن بێت شک نابەم، ئیدی ئەگەر بە ھەبەکیکی شانازی بکەم و خۆم ھەلکێشم تەنھا شەرمەزاری و ئابروو چوون نەبێت چی دیم نین کە لە بنەرەدا ھەموو ئەوانەش خراپەن، ئیدی گۆی نادەمە دەروونی لێل بووی غەیری خۆم بە خۆپەرستی، ھەتا خۆم بە روپامایی کردن بۆ ھەلکێشم، بەلام ھێندە ھەبەکیکی ئالۆز کردن و شیواندنی حەقیقەت شیوانی، بەلام ھەبەکیکی مەبەکیکی دەستەوسان و غەربەکیکی نەزانیک (مەبەکیکی لە کوردبوونی خۆبەستی) زۆر لەو ناتواناتم بۆتوانم بەکاری لەو شیوانی ھەبەکیکی و ھەبەکیکی شێوازە شیوانی ھەبەکیکی، ئیدی دانی پێدا دەنیم و بە ھەبەکیکی ھەبەکیکی ھەبەکیکی بەلام بانگەواز دەکەم کە من دەستەوسانم و بۆ دەستەلاتم لە گەیاندن و تیگەیانندا، بەلام

دهلیم به هوی باسکردنی نیعمه تی په روه رډگار و گیرانه و دی نه و سپارده یه ی پیم به خشراوه، نه وه دهلیم که وتبیتم متمانم پیته تی و نه زموونم کردوه و پیی گه یشتووم و عیلم پیی هه یه عیلمی یه قین.

چواره م: واهه زانه نه وه دی دینووسم بابه تی که هه لگوزراوی بیر و عه قله، نه خیر به لکو بارشتی که داباریوه به سهر رۆحیکی بریندار و دلکی زامدارا، که له قورئانه وه سه رچاوه ی گرتووه، واش مه زانه که بابه تی کی گوزه را و کاتی و دل دهیچه ژیت و ته واو ده بیت، نه خیر به لکو نورانیکی دره وشاوه و جیگیرن، که له سهر عه قلیکی کول و دلکی نه خوش و دهروونیکي تاریک دره وشاونه ته وه.

پینجه م: من نازانم چۆن عه قلم له گه ل دلم تی که ل بووه و به ممش له سهر ریگی نه هلی عه قل له زانا پیشینه کان و له ریگی نه هلی دلش له پیشینان لامداوه، ئیدی نه گهر له ته که نه وان وک هاتمه وه نه وه زورباشه و نه گهر لاشمداوه و هیچ له و دوو رییه شم نه گرتووه ئیدی نه وه تاوانی خومه.

شه شه م: له نووسینه کاندا چاوه پیی زیاتر روونی و گونجاوی مه که، چونکه نه وان بینینه کانمیان له وهرچه رخانیکی سهر و تیپه ربوونی دهروونی په نهان وچاندین شتی دیکه ش کۆکردوته وه و کورت کردوته وه نه گهر لیان ناگادار بوايه نه وه به دلناییه وه لیته دهبوردم و پوزشت بۆ ده هینامه وه!

حه وته م: مه لی نه گهر هه مووی نه زانم، ئیدی هه مووی واز لیده هیتم، نه گهر تو له باخیکا بوویت ئایا هه موو میوه کان واز لیده هیتم نه گهر هه مووت پی نه خورا؟

هه شته م: هه رچه کت هاته پی له شیوه ی به لکه و بوره اندا بوو نه وه بوره ان نه تا بووتریت جیی تیرواینه، به لکو بنه مای له پر وهرگیراوی قورئان که به سترانه ته وه و هونراونه ته وه و پاریزراون به نووری دره وشاوه ی قورئانی پیرۆز {٤}.

چه ند نووریک سه باره ت به مه سنه وی:

له وانه یه دیارترین شتی هاوبه شی نیوان (مه ولانا جه لاله دینی رومی و سه عید نوورسی) نه و کوده تاو وهرچه رخانه (به لکو له دایکبونه وه یه) مه زنه بیت که له کاتیکی دیاریکراودا له مروفیکی زانا و فه قیه هه (به لکو له ناودارترین زاناوه) بۆ مروفیکی رۆحانی که یل به نه زموون و ده سکه وتنی به خته وه ری مه عنه وی وهریگیران، ئیدی دواي نه وه وهرچه رخانه گه وره یه هه م نوورسی ده ست به نووسینی

مەسنەوی نووری وەك شەتەلگەى پەيامەكانى نوور و پاشان ھەر سەدوسى پەيامەكە دەنووسیت.

ھەم مەولاناش دواى ئەو وەرچەرخانە مەزنە بوو كە لە دەھەى چوارەمى تەمەنیدا بەسەرىدا ھات و قوتابى ومورىدانى داوايان لىكرد كە كتیبىك بنووسیت و ئەزموونى خۆى تیدا بگوازیتەو تا قوتابى و مورىدانى سوودى لى بینن، لەو كاتەدا بوو مەولانا قەوالەھەكى لە مێزەرەكەیدا دەرھیناوتۆزە دىرى یەكەم و ناسراوى مەسنەوی تیدا نوسرا بوو، ھەر وەك ئەوھى قوتابىھەكانى نیازى دلى ئەویان خویندبیتەو {۵}.

ئیدی ھەر شەش دەفتەرەكەى مەسنەوی لە ماوھى چوارە سالددا نوسراون، كە بە تىكرا ھەر دەفتەرىك بە دوو سال تەواو بوو، تەنھا دەفتەرى یەكەم نەبیت كە بەھۆى مردنى ژنى سەلاحەدىن زەرىنكوبى قوتابى خەتخۆش و نووسەرى مەولانا یان بەھۆى بىتاقەتى رۆحى مەولاناوھ دواى نووسىنى ئەو دەفتەرە بۆ ماوھى دووسال دەوەستیت، دواتر دەفتەرى دووھم دەستى پىكردووە، كە رووى گوتەى مەولانا ھەمیشە لە سەلاحەدىن بوو و زۆرجار تا ھەلھاتنى خۆر بەردەوام نووسیویانە نیوھ دىرى (واخۆر رووى جوانى شیوھى رووى جوانى توى پيشاندا) بەلگەى ئەوھە كە تەنھا كاتىك مەولانا ھەستى بە ھاتنى غەیرەھەك كەردبیت دەستى لە شیعەر وتن و قوتابىھەكانى دەستیان لە نووسین ھەلگرتووە {۶}.

كۆى شیعەرەكانى مەسنەوی ھەنووكە (۲۵۲۶۵) دىر حسىب دەكرىن، مەولانا بىجگە لەو شیعەرە دیوانىكى دىكەى بەناوى (دیوانى كەبیر) یاخود دیوانى (الشمس) ھەيە كە نزىكەى (۳۵) ھەزار دىرە شیعەرە، واتە مەولانا نزىكەى (۶۰) ھەزار دىرە شیعەرى ھەيە {۷}.

شیوازى مامەلە و ستایلى كاری مەولانا لە مەسنەویدا:

لىكۆلەران لە گەنگەرىن كتیبى عىرفانى لە دواى قورئان(واتە مەسنەوی مەعنەوى) لەسەر ئەو تەبان كە مەولانا لەو دیوانەدا شاعیرانە مامەلەى نەكردووە، بەلكو لەو (۲۵) ھەزار بەیتەى لەو دیوانەدا ھەن تەنھا (۲) ھەزار بەیتیان حالەتى شیعەرى و گرگرەنى عاشىقانەن {۸}، كە تىیدا مەولانا نەتییەكان دەدركىتیت و ھىچ باكى نە لە دىرەكدا دەلێت: من ئەو نەتییانە دەلێم كە ھەلاچ لە بەریان لە سىدارە بدریت، ئەگەر لە كۆى شیعەرەكانى تردا ھەر بە گوتەى مەولانا ئەو گرە ئاگرینانەى نىو دەروونى خۆى بە سەدان ئاو شۆراوھتەو ھەتا بچیتە نىو نىو ئادابەكانەو و لە

زماندا جيڳه ي بيته وه، ئيدى هر بويه مه سنه وي ئو كتيبهي كه قوولايي روماني هيه، به لام هه موو كه س ليي تيده گات، به لام ئوه (ديواني شه مس) ه كه شاعريه تي مه ولانا يان تيدا درده كه ويٽ، له وي قابليه تي له بن نه ها تووي نه زموني شيعري مه ولانا درده كه ويٽ، له م رووه وه يه و له و سونگه وه يه كه مه به ستي يه كه مي ماموستا نوورسي به رگري كردن بووه له نه زموني ئيماني، هر بويه هه ميشه هه مان روونكر دنه وي داوه و زورترين سوودي له نمونه وهرگرتووه، ئه م شتوازه ش زور نزيكه له مه سنه وي مه عنه ويه وه، هه نديك له شاره زايان ده لئن هه موو (احيا و علوم الدين) ئيمامي غه زالي به هه موو نمونه زوره كانيه وه له مه سنه وي دا هه ن، به جياوازي نه وه ي هه ميشه مه ولانا خه ريكي چنينه وه ي به ره كانى عيشق و ئيمانه، تا راده ي نه وه ي ده توانرٽ بووترٽ، سه راپاي مه سنه وي باسى خوشيه كانى گه يشتن به مه عشق و بانگه شه ي وه سل، تا نه وه ي زورترين زاروايه ك له و ديوانه دا دووباره بوته وه بريتين له زاروايه كانى شه كر و شيريني ئه گهر له گه ل ديوانيكي وه ك ديواني (حافيزي شيرازي) دا به راورد بكرٽ ئه وا نه و وشه يه ي زورترين به كارهي ناني هيه تييدا برتبه له وشه ي (سوٽري) {٩}، مه ولانا هه ميشه باسى ده سته كه وته كانى نه و وهرگه رانه مه رنه ده كات كه عيشق به سه ري دا هي ناوه و نه و هه ميشه ميوه جورا و جوره كانى عيشق ده چه رٽ.

باغي سبز عشق كو بي منتها است

در او جز غم و شادي بس ميوه ها است

(به ري باغي سه وزى عيشق هي نده نه پراويه، كه له وي بي جگه له غم و شادي چه ندين ميوه ي ديكه هه يه).

مه ولانا هي نده مه ژولي عه يش و نوش و له زه ت بردنه هر بيرى به لاي خزمه تي نه و باغه وه نيه كه نه و ميوانه به ره م ده هي نٽ، ياخو ده ره ه ستي پيناكات خو ي گوته ني (ماسى له ده ري دا ده ست به بووني ئاو ناكات) ته نانه ت له وانه يه يه كي ك له و دي ره ده گه مه نانه ي مه ولانا كه باس له ئيمان ده كات ده لٽ:

گوشم شنيد قصه ايمان ومست شد

كو قسم چشم؟ صورت ايمانم آرزوست {١٠}

(گويم بيستي چيروكي ئيمان و مه ست بوو، كوا به شي چاو من شي وه ي بينراوى ئيمانم ئاره زوو).

به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی نوورسی له‌سه‌رده‌میکدا ده‌ژی ئه‌و باغه‌ی ده‌ماخ و خزمه‌ت بووه، ئیدی به‌ره‌کانی وه‌ک له‌وه‌و پێش زۆر زه‌به‌نده‌ نین پێویستی به‌ خزمه‌تکار و باخه‌وان هه‌یه، بۆیه نوورسی خۆی ته‌نها به‌ خزمه‌تکاریکی قورئان ده‌بینیت، (ته‌نها خزمه‌تکاریک و به‌س که‌ هه‌ولێ به‌ده‌ماخ کردنه‌وه‌ی ئه‌و باخه‌ ده‌دات، که‌واته‌ کاتی ژبانی نوورسی له‌گه‌ڵ سه‌رده‌می مه‌ولانا زۆر گۆراوه، هه‌ر بۆیه نوورسی ده‌لێت: ئه‌گه‌ر من له‌ سه‌رده‌می مه‌ولانا بژیا مه‌ ئه‌و مه‌سئه‌وی مه‌عنه‌ویم ده‌نووسی و مه‌ولانا له‌ سه‌رده‌می مندا بژیا به‌ پامه‌کانی نووری ده‌نووسی، ره‌نگه‌ وێرای واق بوون و موعه‌ب بوونی نوورسی له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌زموونی عیرفانی مه‌ولانا و هه‌ست به‌ نزیکی هه‌ردوو ئه‌زموونه‌که‌ ئه‌مه‌ یه‌کێک له‌ جیاوازیه‌کانیان بێت، که‌ له‌ راستیدا جیاوازی زه‌مه‌ن و سه‌رده‌مه‌، هه‌ر بۆیه نوورسی له‌بری ئه‌وه‌ی به‌دووی چینه‌وه‌ و ده‌ستخستنی ئه‌زموونه‌وه‌ بێت، ئه‌زموونه‌که‌شی بۆ خزمه‌تی ئیمان ته‌وزیف ده‌کات، به‌لام به‌رگیری کردنیکی وشکی مه‌نتیقی و عه‌قلانیانه‌ نا، به‌رگریکردنیک به‌ خولقاندنی به‌رزه‌خیک که‌ له‌ نیوان دڵ و عه‌قڵدا هه‌ر بۆیه‌ بابه‌تی سه‌ره‌کی کتیبیکی وه‌ک مه‌سئه‌وی نووری بریتین له‌ بابه‌تی یه‌کتاپه‌رستی و پێغه‌مبه‌رایه‌تی و حه‌شر و ئیمان و قورئان، به‌لام له‌نیو ده‌ریایه‌ک له‌ زاراوه‌ی عیرفانی و رۆحی وه‌ک، راز و نوور و ده‌ریا و ته‌له‌سم و فه‌یز و...هتد، ئه‌وه‌ی له‌و کتیبه‌دا هه‌ستی پێده‌کری‌ت زیندوویه‌تی سروشت و بوونه‌ تێیدا که‌ ئه‌وه‌ ته‌نانه‌ت له‌ ناوینیشانی هه‌ر سیانزه‌ به‌شه‌که‌یدا ده‌رده‌که‌وێت وه‌ک (دروشه‌نه‌ویه‌ک له‌ خۆری یه‌کتاپه‌رستی، دلوپیک له‌ ده‌ریای یه‌کتاپه‌رستی، چه‌ند ته‌که‌یه‌ک له‌ ده‌ریای فروانی قورئان، دانه‌یه‌ک له‌ به‌ره‌کانی باخه‌کانی قورئان، گوێک له‌ باخچه‌کانی قورئان، زه‌ره‌یه‌ک له‌ تیشکه‌دانه‌وه‌ی هیدایه‌تی قورئان، شه‌یه‌ک له‌ سروهی رێنموونی قورئان، مه‌شخه‌لێک له‌ تیشکه‌کانی قورئان، خالێک له‌ نوری ئایینی په‌روه‌ردگار، تیشکێک له‌ تیشکی ئه‌ستیره‌کانی قورئان) {۱۱} به‌ کورتی ناوه‌رۆکی بابه‌ته‌کانی مه‌سئه‌وی بابه‌ته‌ ئیمانیه‌کانه‌ به‌لام رۆحیکی عاریفانه‌.

هه‌ندیک له‌ خاله‌ هاوبه‌شه‌کانی سه‌عید نوورسی و مه‌ولانا جه‌لاله‌دینی رۆمی: هه‌رگیز شیمانه‌ی ئه‌وه‌ نیه‌ له‌ خوێندنه‌وه‌یه‌کی کورتی وه‌ک ئه‌م بابه‌ته‌دا هه‌موو ئه‌زموون و بیر ناو مه‌سئه‌وی مه‌ولانا و مه‌سئه‌وی مامۆستا نوورسی به‌یئریت، له‌و باوه‌ره‌شه‌وه‌ که‌ هه‌رگیز خوێندنه‌وه‌ بۆ کتیبیک جیگه‌ی خوێندنه‌وه‌ی کتیبه‌که‌

ناگرته وه، هر لهو سۆنگه يه وه که خويندنه وه که شتی نوئی تیدا نابيين، هر بويه له ژير دوو ناو نيشاندا که له يه کيکاندا بابه ته هاويه شه کانی نيوان نوورسی و مه ولانا لهوی دیکه ياندا جياوازيه کانی نيوانيان باس ده که ين ئیدی هاويه شه کانی نيوانيان:

يه که د: نه زمونی هاويه ش: دواي گه پانه وهی ماموستا نوورسی له ديليتی له يه کيتی سۆفیه و دواي پيشوازيه کی گهرم له لایه ن سولتانی عوسمانی و خه لگيکی زۆری نهسته مبولی پایته خته وه و کردنی به نه ندای يانه ی حکمه تی ده ولته ی عوسمانی و برپينه وهی موچه يه کی شياو بۆی و له پاش نه وهی نوورسی له بهردهم ئاوينه دا موويه کی سپی له ريشيدا ده بينيت نه و ده مه ههست به فه نا و کو تايی هاتنی دنيا ده کات و نه مه ش ده بيته سه ره تاي نه زمونیکی گهره و ههست به لاوازی نه زعه ی فه لسه فه ی عه قلانیه ت لای نه و، ئیدی کتبی عاریفه گهره کانی وه ئیمای ره بانی و شیخ عه بدولقادی گه یلانی و ئیمای غه زالی و مه ولانا جه لاله دینی رۆمی ده خوینيته وه، ده بينيت نه وان ريگه يه کی سنووری هاويه شی نيوان (عه قل و دل) یان گرتوه، ئیدی له مه کتوباتی ئیمای ره بانیدا ته عبیری (قبيله ت بکه ره وه به يه ک) ده خوینيته وه و ههست ده کات ئیمای ره بانی له و ته عبیره دا له گه ل نه ودا ده دوت، له و واتیده گات که پي بلیت له نه زمونی رۆحی خو تدا قورئان بکه ره ماموستات، واته ماموستا نوورسی زه مه ن ده بریت له گه ل که سایه تی ئیمای ره بانیدا رو به رو ده بينته وه، له کاتیکدا مه ولانا کاتیک له گه ل که زاوه ی قوتابیه کانیدا پیاویکی پیری موو سوور پرسپاریکی به راوردی نيوان (ویلايه ت) و (نبوه ت) لی کرد، نه و پرسپاره نه ريتیه ی له کتبه که لامیه کاندا بوونی هه یه، نه مه سه ره تاي ناسراوی نيوان شه مس و مه ولانا ده بیت په یوه ندیه کی ناسایی و بی سنوور له نيوانياندا دروست ده بیت، به و په یوه ندیه دواتر هه م مه ولانای مردوو به گوته ی خۆی زیندوو ده بينته وه و هه م شه مسیش به گوته ی خۆی که نه ستیرکیک بوو پر له ئاو و بهرده وام پرو پرتر ده بوو نه وه مه ولانا بوو جوگه يه کی له و ئاوه بهست له (ته قین) رزگاری کرد، که واته زۆر به کورتی ها به شترین خالی نيوان مه ولانا و نوورسی دهست پیکردنیکي هاويه ش و هاوشپوه يه.

دووه م: ده شیت بووتریت به هو ی گهره یی نه زمون و بلیمه تی هه رکام له مه ولانا و نوورسیش ئاسان توانراوه به (شیت) تۆمه تبار بکړن، ئیدی نوورسیه کی عاقل ریی

دەكەوئە شیتخانە و مەولانا ش دواى ون بوونى شەمس دەداتە دەشت و دەر،
تەنانەت لەلایەن كۆرەكەى خۆیەو بە (دیوانە) ناودەبریت و تەنانەت خەلكى فیلزان
بە ھەوالى دروئەى ھاتنەوہ یاخود بینینى شەمس پى رادەبوئىز، جارێك كە سێك
پیدەلێت (شەمس) م بینوہ ئەویش جلوبەرگى دەرەكى خۆى پیدەبەخشیت، پاشان
بە مەولانا دەلێن ئەو پیاوہ درۆ دەكات، ئەویش دەلێت مەزنام درۆ دەكات، خۆ
ئەگەر بە راستى بوايە ئەو ھەرچەك ھەبە ھەمووم پیدەبەخشی {۱۳}.

سییەم: ئەزموونى گەورەى ھەركام لە نوورسى و مەولانا وایكردوہ ھەرچەكیان
وتبێت بۆ ئەوہ شیاو بووہ وەك ھىكمەت سەیر بكریت بۆ كتیب بگوازیتەوہ ئىدى
بە تەمەنترىن ئەزموونى رۆحى ئەزموونى ئەو دوو پیاوہیە و ئەم ھەرچەكى وتوہ
نووسیاویانە و نزىكەى (۶۰) ھەزار دێر شىعر و چەند كتیبىكى لى ھاتۆتە بوون
نوورسىش تەنھا ھەر پەيامەكانى نوور (۱۲۰) پەيامن بىجگە لە كتیبەكانى دىكەى،
ھەركامیان ئەوان وتوویانە قوتابىەكانیان نووسىویانە و زۆرجار رۆحانى بوون یاخود
خىراى ئەو نووسىنانە ماى سەرسورمان و سەمەرە بوونە، جارى واھەبووہ
نوورسى كتیبىكى لە دوو كاتژمێردا نووسىوہ {۱۴}.

چوارەم: ناودارى و شۆرەت، ھەركام لە سەعید نوورسى و مەولانا پىش ئەوہى
بەو ئەزموونە رۆحى و عىرفانىیانەدا تىپەى بىن كەسىكى زانا و ناوداربوون، بۆ ئەمەش
ھىندە بەسە كە بووتریت مامۆستا نوورسى زىرەكیەكى بى وینەى ھەبوو بە ناوازەى
زەمانە (بديع الزمان) ناسراوہ و سەرۆكى سوپای خۆبەخشەكانى دەولەتى عوسمانى
و یەكێك لە شەش ناودارترین زانایانى (دار الحكمە) بووہ بەلام ھەموو ئەوانەى واز
لئھێناوہ لە پێناو خزمەتكردنى قورئان و ئىماندا، ھەرۆھە مەولانا موفتى قۆنیە و
سەدان قوتابى و فەقیى ھەبووہ و باوكى شىخى تەرىقەت و بە باشى مەولانا بە
كارەكانى ھەلساوہ، بەلام لە ھەموو ئەوانە گوزەراوہ و خۆى بۆ ئەزموونەكەى
یەكلاى كردۆتەوہ و وازى لە ھەموو شتێك ھێناوہ {۱۵}.

پنجەم: نوورسى زۆر لە بەرامبەر كەسایەتى مەولانا موعجەب بووہ تەنانەت
نووسینە عەرەبىەكانى ئەگەرچى شىعر نەبوون، بە مەسنەوى ناوناوہ، دیارە كە
زاراوہى مەسنەوى لە بەرامبەر جۆرىكى دیارىكراوى شىعدا بەكاردی تەنانەت
لەبەرامبەر دەرویشىكى مەولەویە، واتە تەرىقەتەكەى مەولانا كە سەعید نوورسى
دەبینیت تووشى ھالەتێكى سەیر دەبیت لەبەر سام و ھەیبەتى نوورسى، بەلام

نورسى پييده لیت: من هيچ نيم تهنه كه سيكي وهك شيخ واته (مهولانا) نهبيت، ههروهه (نوسينه عهريه بيه كانى) له و ناوه وه بۆ ناوى (مهسنهوى) دهگوانيتته وه، چونكه كاريان ويكچووى يه كتره، ههروهك له پيشه كى مهسنهويدا دهنوسيت ههروهك براكهى ماموستا نورسى واته (مهلا عهبدولمه جيد) پيشه كيه كهى خوى وهك ناماده كاري (مهسنهوى نورى) له لاي گۆرى مهولانا دا نووسيو وه نه مهش تهنه به ريكهوت ليك ناداته وه {١٦}، بهلام نهگه ر له هو كاري سهره كى گۆرينى ناوى (المجموعه العربيه) له نوسينه كانى ماموستا نورسى بپرسين؟ وهلامى نورسى دهبيتته نه وهى چونكه نه و يش وهك نه م هه م ريگه عه قل و هه م ريگه دلى پيكه وه گرئ داوه، ههروهه نه و باوه رى وايه و تكاي نه وه يه كه نه ميش رولى مهسنهوى مهعنه وى بۆ زه مهنى خوى بيينيت.

شه شه م: ماموستايه تى قورئان، وپراى نه وهى مهولانا دواى بينينى شه مسى ته بريزى نه و شوكه گه وريه يى تووش بوو، بوو به مهولانايه كى ديكه، بهلام هه ر نه وه نه و نه بوو كه مهولاناي كه شف كرد به لكو نه وه مهولاناش بوو وهك پيشتر ناماژم پيدا شه مسى كه شف كرد به شايه تى خودى شه مسى ته بريزى، وپراى نه و په يوه نديه به هيژه، بهلام مهولانا موريدى شه مس نه بووه، به لكو يه كيك له خاله به هيژه كانى مهولانا نه وه بووه كه نه و له مهقامى (ته به ع) دا نه بووه و له سلوكى روحيدى ماموستايه تى كه سى قبول نه بووه و ماموستاي نه و خودى (رسول الله) و (قورئان) تاكه رينمونى كاري بووه، نهگه ر چى سوودى زورى له كه سانتيكى وهك سهنائى و (الهى نامه) نه وى بينيوه، تهناتنهت زور ديوانى موته نه بى شاعيرى گه وريه عه ربه بى خويئدوتته وه، ههروهه نورسيش به هه مان شيوه بووه و قورئان تاكه رينمونى كاري بووه خوى به خزمه تكارى قورئان زانيوه و وتوويه تى نه م سهرده مه سهرده مى ته ريقت و ته سه وف نيه خوى به شيخ نه زانيوه {١٧}، ههروهه مهولاناش يوه هه مان شيوه چه ندين به يتى هه ن كه زه مى زاهيد و وشكه سؤفى دهكات.

حه وته م: رۆحى شيعرى ههردووكيان، له شوينى ديكهش نووسيو مه يه كيك له تايه ته نديه كانى ثابيدنارى عيرفانى بريته له خولقاندنى دهقى نه ده بى جوان، هه ر ليژه وه مهسنهوى مهولانا يه كيك له جوانترين دهقه نه ده بيه كانى جيهانه، مهولاناش يه كيك له شاعيرترين عاريفه كانى دونيايه، ههروهه به گوتهى يه كيك له شاعيره

ناوداره‌كاني تورکيا نورسيش له ئاستى گۆته و دانتي دايه له شاعير بووندا ئه و شيعريه‌ته‌ش له په‌يامه‌كاني نووردا وای کردوه هه‌رکس ده‌ستی کرد به خویندنه‌وه‌يان ئیدی ده‌بیته دۆستیان و ده‌ستیان لیه‌لناگریت، هه‌ربۆیه که‌سی واهه‌بووه زیاد له په‌نجا سال له خزمه‌تی ئه و په‌يامانه‌دا بووه، بێماندوو بوون.

له‌هاوبه‌شیه‌وه بۆ جیاوازی:

ئه‌گه‌ر بيشتر باسی هه‌ندێ له‌ خالّه‌هاوبه‌شه‌كاني نيوان نورسی و مه‌ولانا کرد ئه‌وا ئیسته باسی هه‌ندێک له‌ جیاوازیه‌كاني ئه‌و دوو عاریفه ده‌که‌ین:

یه‌که‌م: له‌وانه‌یه یه‌که‌م جیاوازی دیاری نيوان هه‌ردوو کتیبی مه‌سنه‌وی مه‌ولانا و مه‌سنه‌ویه‌که‌ی مامۆستا نورسی بریتیه له‌وه‌ی له‌ روی فۆرمه‌وه زمانی مه‌سنه‌وی مه‌ولانا زمانی شيعریه و مه‌سنه‌وی مامۆستا نورسيش په‌خشان و نووسینی ئاسایی، ئه‌گه‌رچی هه‌ردووکیان رۆحی شيعریان تێدايه.

دوهم: خزمه‌تی ئيمان و به‌ری ئيمان :

پيشتر ئاماژه‌مان به‌وه‌دا که مه‌ولانا له‌سه‌رده‌می راز و ئه‌فسون و عیشقدا ژیاوه، ئه‌و سه‌رده‌مێ باخی ئيمان تێدا به‌ده‌ماغه‌و هه‌رکس ويستبێتی به‌شی خۆی به‌ری ئيمانی چنیوه‌ته‌وه و ئه‌و هه‌موو باسه‌ی مه‌ولانا له‌شیرینی وه‌صل و گه‌یشتن به‌ مه‌عشوقی راسته‌قینه‌ی ده‌گات و .. له‌و باغه‌دا بېجگه له‌ غه‌م و شادی چه‌ندین میوه‌ی دیکه‌ش هه‌ن ، که‌سی عاشیق هه‌رچه‌ند کورته بالاش بووبیت هه‌ر به‌شی خۆی له‌میوه نیشته‌وه‌كاني ئه‌و باغه‌ی چنیوه، له‌کاتیکدا نورسی له‌سه‌رده‌میکدا ژیاوه که باغی ئيمان بێده‌ماغ و تا راده‌ی وشک بوون سیس بووه، دره‌خته‌كاني هه‌مووی وشک و هه‌لچوون ، تا راده‌ی ئه‌وه‌ی که‌سیک ده‌بیته زۆرداره‌وان بیت که بتوانیت به‌ری ئه‌و دارانه‌ لێ بکاته‌وه، بۆیه نورسی ئه‌گه‌رچی عاشیق و عارفیکی گه‌وره و داره‌وانیکی لیها‌تووی ئه‌و باغه بووه به‌لام زۆر له‌خۆبوردانه له‌بری ئه‌وه‌ی خه‌ریکی چینه‌وه‌ی به‌ر و میوه‌خواردن و له‌زه‌ت‌بردنی ته‌ماشاکردنی وه‌صلی یار بیت هه‌وله‌كاني خۆی بۆ خزمه‌ت و باخه‌وانی ئه‌و باغه بێده‌ماغه چر کردۆته‌وه ، هه‌ر بۆیه ئه‌گه‌ر مولانا به‌ری ئيمانی بردوه و له‌زه‌تی له‌ئيمان بردوه ئه‌وا نورسی خۆی به‌خزمه‌تکاری ئيمان داناوه ئه‌مه‌ش یه‌کیک له‌ جیاوازیه‌كاني ئه‌و دوو عاریفه‌یه.

سییه‌م: چری مه‌سنه‌وی نووری و فراوانی مه‌سنه‌وی مه‌عنه‌وی

دوايینه کان

مەسنەوی نووری نوورسی (وەك خۆی دەلێت) شەتەلگەیی پەيامەکانی نوورە، ھەر ئەو شەتەلەنەیی مەسنەوییە دواتر باغی فراوانی پەيامەکانی نوور دروست دەکەن، ھەر بۆیە لەرووکەش و بە قەبارە مەسنەوی کتێبێکە زۆر گەورە نیە وچەند سەد لاپەرەییەکی دیاریکراوە ، بەلام لەرووی ناوەپۆکەو بە ھۆکمی ئەوێ کورتەیی ھەموو پەيامەکانە...ئەو پەيامانەیی ھەزاران لاپەرەن ئیدی زۆر فراوانە، بەلام مەسنەوی مەولانازیتر لە (۲۵) ھەزار دێرە شیعەرە و لەوێ وەك مەولانا ناسان دەلێن مەولانا زیاتر ھۆنەرە (ناقم) تا ئەوێ شاعیر بیت، زۆربەیی داستانەکانی (احیا)ی غەزالی و عاریفەکانی دیکەیی ھیناوە، بۆیە دەتوانرێت بووترێت مامۆستا نوورسی ئەوپەری ھەولێ کورتبڕشی و شیعریەتی داوہ ، دواتر لەپەيامەکاندا ئەو بابەتە کورتانەیی زۆرکردووە و پانتایی پێ بەخشیووە، بەلام مەولانا مەسنەوی خۆی زۆر فراوان کردووە و لەماوہی شانزە سالددا نووسیویەتی.

چوارەم: کوردبوون و ژيانی سەردەمی مۆدیرنەیی مامۆستا نوورسی و فارس بوون و ژيانی پێش مۆدیرنەیی مەولانا.

په‌راویزه‌کان:

- ۱- بديع الزمان سيعد النورسي، لمثنوی العربی النوری، نشر دار سوزلر للنشر، استانبول، الطبعة الثانية، ۱۹۹۴م، تحقيق: احسان قاسم الصالحی. ص ۳۰.
- ۲- هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پېښوو، ل ۲۳.
- ۳- هه‌مان سه‌رچاوه‌ی، ل ۳۵.
- ۴- هه‌مان سه‌رچاوه‌ی، ل ۳۱۸.
- ۵- عبدالکریم سروش، ئینه‌ی دوم. تفسیر مثنوی، دفتر دوم، نیستان جم، تهران، نحوه‌ی سروده‌ی شدن مثنوی (C.D).
- ۶- هه‌مان سه‌رچاوه‌ی و هه‌مان به‌ش.
- ۷- هه‌مان سه‌رچاوه‌ی و هه‌مان به‌ش.
- ۸- هه‌مان سه‌رچاوه‌ی و هه‌مان به‌ش.
- ۹- د. الهی قمشه‌ای، حافظ شیرازی، (C.D).
- ۱۰- عبدالکریم سروش، قصه‌ی ارباب معرفت، مؤسسه‌ی فرهنگی صراط، چاپ پنجم، ۱۳۷۳ ص ۳۰۸.
- ۱۱- سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (۱).
- ۱۲- سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ل ۳۵، و هه‌مان به‌ش.
- ۱۳- سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (۵) و هه‌مان به‌ش.
- ۱۴- هه‌مان سه‌رچاوه‌ی و هه‌مان به‌ش.
- ۱۵- سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (۱)، ل ۲۳.
- ۱۶- هه‌مان سه‌رچاوه‌ی په‌راویزی ژماره (۵) و هه‌مان به‌ش.

سه زېږوونى گولۍ (فه توا) له سهر زهوى (ئيجتیهاد) دا فه توا تر ټولې د اهیڼانه فیهیه کانى ناصرى سوبحانى خویندنه وهى کتیبى (فه توا کانى) ناصرى سوبحانى

ئەگەر ئیجتیهاد یه که م تاییه تمه ندى هزرى ناصرى سوبحانى بیټ ، ئیجتیهاد له و
شتانه شدا که به جیگیره ئاینیه کان (البوابت الدینیة) ناسراون، که واته لای سوبحانى
هه موو شتیک له بهردهم ئەگه رى ئیجتیهاد دایه ئەگه ر مه رجه کانى ئیجتیهاد هاتبیه دى
و میتۆدى ئیجتیهاد گیرایته بهر ، راست ئەمه جیاوازی جه وهه رى نیوان سوبحانى و
که سیکی وه ک نوورسییه ، ئەگه ر ئیجتیهادیش سهر زهویه ک بیټ که دواچار گولۍ
فه تواى تیدا سهوز بیټ و هه رکام له و دوانه ش (واته ئیجتیهاد وفه توا) ته نها له کایه
و زانستی فیهقه دا بوونیان بیټ، که واته مامۆستا ناصیر به پله ی یه که م فه قیه بووه ،
به لام فه قیه نه به مانا باوه که ی ، فیهقه به مانای بان فیهقه و وه ک ته رزیکى تایبته
له دیندارى و میتۆدیکى تایبته له مامه له کردن له ته ک ئاییندا !.

ئەگه ر مامه له ی فیهقیش ته رزیکى تایبته بیټ که تاییه تمه ندى و خه سه له تی
سهر به خوى بیټ و جۆریکی تایبته له دید و جۆرى مامه له ی سهر به خۆ ، ته نانه ت
جیهانبینى سهر به خۆ بخولقتیټ ، ئەو که سه ش که خاوه نى ئەو دید و مامه له و
جیهانبینیه تایبه تیه پى ده ورتیټ (فه قیه)، که جیهانبینى و دیدى جیاوازه
له که سى عاریف و فه یله سوف ، که بئگومان هه رکام له وان له فه لسه فه ی دین و
فیکرى دینیدا خاوه نى خویندنه وه و ئیمکانیاتی تایبته به خۆیه تی .. له هه ر
کامیان کاریک هه لده سوړیټ که له وانى دیکه یان نایه ت، هه رکامیان وه لامگوى
پرسیاریکه به وانى دى وه لام نادریته وه و هه ر کامیان سهر زهوى کارکردنى تایبته
به خۆى هیه ، لیږه وه ئەگه ر مامۆستا ناصر فه قیه بوویټ ئەوا سهر زهوى
کارکردنى جیاواز بووه له سهر زهوى کارکردنى فه یله سوف یان عاریفیك ، به لام
ئهمه ش مانای ئەوه نیه هیه چرکه ساتیکى هاوبه ش له نیوانیاندا بوونى نیه ، یا

ده شيت فهيله سوفيك چرك، ساتي فيقهی و به پيچه وانه وعاريفيكيش بابه تي فيقهی و
فهلسه فی ببيت !

ئیدی سوبحانی فه قییه هم مامه لای فهلسه فیانه و همیش بابه تی عیرفانی
له جیهانی ئه ودا هن ، به لام دواچار فه زای لیکۆلینه وهو جیهانی ئه و فه زاو جیهانیکی
فيقهیه و ، ههر بۆیه ش ترۆپکی داهینان لای ئه و به بۆچوونی من داهینانه
فيقهیه کانییه تی، نالیم داهینانی دیکه ی نه بووه ، با هه ییوه ، به لام هه موو
داهینانه کانی دیکه ی له خزمهت داهینانه فيقهیه کانیدا بوون ، ئه مهش نه هه ر که می
نییه بۆ ئه و ، به لکو به وه ئه و کارانه ی ئه نجام دا که ته نها به و ئه نجام درا ، له وانه یه
کتیبي فه تواکانی باشتري پيشانده ری هه رکام له و گوتانه ی سه ره وه بيت ، کتیبی
فه تواکان ئه و کتیبی تاهه نوکesh له دونیای چاپه مه نیدا چاوی هه لئه هیناوه
وئهو ی که له به رده ستدا هه یه ته نیا ده ستنوو سیکه به رده وام کۆپی ده کریت و
ده ستاو ده ست ده کات ، ئه و ده ستنوو سه ی که به خته جوانه که ی ماموستا
سوبحانی له سه ر ده فته ریکی قه باره مامناوه ند له سه دوسی لاپه ره دا نوسراوه ته وه
و له کاتی ده ستگیر کریدا یه کیک بووه له و نوسین و تۆمارانه ی که براوه و پاشان به
مه به ستي فه وتانندی له ناو براوه ، وا زانراوه که ته نها ئه و نوسخه یه ی هه یه و بیئاگا
له وه ی که چه ندين نوسخه ی دیکه ی لیگیراوه ته وه و هه ر به نووسترانی (بارت) گوته نی
نه مری بۆ خۆی خولقاندوه .

ئهم نووسینه ته نها هه ولئیکی ناساندنی ئه و کتیبه و تاییه ته نديه کانی فه توای
سوبحانی و بیانویه ک بۆ ناساندنی ئه و که سایه تیه مه زنه یه !

* * *

(له فه توا به رنامه ده رنا هینریت)، ئه مه ئه و ريسا گشتیه یه که فيقه ناسان
ده رباره ی فيقه و فه توا و توویانه و له به ر ئه وه ی که کاری فيقه بریتیه له ده رهینانی
حوکمکی تاییهت به مه سه له یه کی پارهیی (جزئی) تاییهت: که یه کیک له پینچ حوکمه
ناسراوه که (حه رام و واجیب، مه کروه، موسته حه ب، موباح) بۆ ئه و بابه ته پارهییه
دیاری ده کات، ئیدی هه رگیز ناشیت به رنامه و سیسته می گشتی ئی ده رهینریت ،
لیره وه شیمانه ی ئه وه نیه که فيقه ببيت به نه مای به ریوه بردنی کۆمه لگه و پرۆژه ی
پی دابریژریت و ئیداره ی کۆمه لگه ی پیبکریت و پیشبینی رووداوه کانی پیبکریت،
هه رکام له و کارانه ش (پرۆژه و به رنامه و ئیداره و پیشبینی) ته نها له زانسته مرییه

نويكان(العلوم الانسانيه الجديده) ده خيزيت ، نهمهش راي چه ندين بيرباري وهك (جابيري) و (سروش) ، به لام نه گهر نهمه خهسله تي زانستي فيقه بيت به شيوه يه كي گشتي و به مانا بچوكه كه ي ، نهوا رولي فيقه لاي سوبحاني بهو شيوه يه نيه ، چونكه فيقه لاي نهو هم سيسته ميكي تهواوه و هم به مانا فراوانه كه يه تي واته ته نها باس له بابه ته روزه بينراوه كان ناكات، ليروه ده شيت باس له تاييه تمنديه كانى فيقه و پاشان به ره هم و به ره كه ي واته فه توا لاي ماموستا ناصر بكين، به مهش زير به كتيبى فه تاواكان ناشنا ده بين:

تاييه تمندى فه توا لاي ماموستا ناصر:

۱- سيسته ماتيزه بوونى فه توا كان :

يه كيك لهو ره خنانه ي له لايه ن زانايى زانسته مرويه كانه وه له (فيقه) گيراوه بريته له ناسيسته ماتيزه بوونى نهو زانسته و واته بابه ته كانى فيقه بابه تي سه ره خو ن وبو ههركاميان چاره ي سه ره خو دانراوه، واته نهو زانسته حوكمى سه ره خو هه مه سه له يه ك به جوئ ده دوزيته وه ، كه يه كيك له پينچ حوكمه ناسراوه كه يه كه نه وانيش (واجيب، حرام ، مهكروه، سوننهت، مباح) ن ئيت ههركام لهو مه سه لانه يه كه يه كي سه ره خو ن، په يوه ندى سيسته ميان به يه كديه وه نيه هه ر بويه ناتوانريت له فيقه پروژه ده ره بيزيت ، چونكه پروژه سيسته ميكي تهواوه ، نه مهش له گه وره ترين خهوش و عيه به كانى نهو زانسته يه به لام ده توانريت بووتريت سوبحاني له فه توا دان و مامه لى فيقهيدا نهو خه وشه ي تپه راندوه نهو يش به وهى هه موو فه تواكانى په يوه نديان به يه كديه وه هيه و بونيدايك هيه هه موويان كز ده كاته وه ، كتيبى فه تاواكانيش باشتري نيمونه ي نهو گوته يه كه له پيش هه موو فه تواكانى و له پيشه كي يه كه مى كتيب ه كه دا جيهان بينى و ديدى خوئ وسه باره ت به ناين و جوئ رافه ي خوئ بو كيتاب و سوننهت روون كردوته وه بوته مهش لهو پيشه كيه دا نه وهى روون كردوته وه كه ناين دوو به شه : به شى ويناكان (التصورات) و به شى به هاكان (القيم) كه ده بيت هه ردوو به شه كه له نايندا (به ديارى كراوى له قورئاندا) باسيان ليوه بكريت، ئيدى هه موو ويناكان (وينا به رامبه ر به خودا ، به رامبه ر به بوون ، به رامبه ر به مروء) و ناشيت بابه تيك لهو بابه تانه بيت له قورئاندا باسى ليوه نه كرا بيت (۱) هه روهك ده بيت هه موو به هاكان له قورئانه وه وه ربگرين ، چونكه به هاكان لاي سوبحانيش له حه قيقه ته ئيعتباريه كان ئيدى بو دوزينه وه يان ناشيت

ته‌نها پشت ب ویناکان(التصورات) ببه‌سترت، لیره‌وه ده‌توانین بلیین وونکردنه‌وه به‌راییه‌کانی بیریاری ئیرانی(د سروش) له‌سه‌ره‌تای شوپ‌شدا له‌سه‌ری ده‌رده‌که‌وێت به‌تایبه‌تی له‌و کتێبه‌که‌یدا که به‌ناوی (دانش و ارزش) ده‌یه(٢).

پاشان له‌ پێشه‌کی دووه‌مداباس له‌ بونیادی ویناکان له‌ قورئاندا ده‌کات ١٠: ده‌لێت ب‌نه‌مای سه‌ره‌کی ویناکان له‌ قورئاندا بریتیه‌ له‌ ریسای (هه‌م خه‌لق و هه‌م فه‌رمان و ئه‌رکیش ته‌نها بۆ ئه‌وه) (الا له‌ الخلق و الامر)(٣)، که هه‌ر له‌سه‌ره‌تای بوونه‌وه کاتێک هه‌موو بوون ته‌نها دووکه‌لێک بوو (کان دخانا) پاشان هه‌موو گۆرانه‌کانی بوون روویان دا تا ئه‌و ده‌مه‌ی که گۆی زه‌وی جوێ بوویه‌وه و مرۆقی خولقاند، له‌به‌رئه‌وه‌ی ئافراندن و خولقانی هه‌موو شته‌کان له‌لایه‌ن په‌روه‌ردگاره‌وه‌بووه، ئیدی هه‌ر خۆشی فه‌رمانی(الامر) بۆ دیاری کردوون(٤)، لیره‌وه ده‌چیته‌ ئێو باسی ناوه‌کانی په‌روه‌ردگاره‌وه: که خوا خالیقی هه‌موو بوونه ١٠: تاکه‌ کاریگه‌ری راسته‌قییه (الفاعل) و...سوودبه‌خش و زیانگه‌یه‌نه‌ره‌و، ئه‌م دوانه‌ش مانای دوو ناوی (الرحمن والرحیم)ن ١٠ و خاوه‌ن (مالک یاں ملک)ی هه‌موو شته‌کان ١٠ و به‌ گویکراوی فه‌رمانده‌و(الامر المکاف) ١٠ و پشت پێبه‌ستراوه(المستعان)ه، ئیدی کۆی ئه‌و پینچ مانایه‌ش(النافع، الضار، الملك، الامر المطاع، الملك، المستعان) ده‌کاته مانای وشه‌ی (الرب)، له‌کاتێکدا وشه‌ی (الاله) ته‌نیا ده‌وانه‌که‌ی کۆتایی(فه‌رمانده‌ی به‌گۆیکراو، پشت پێبه‌ستراو)ده‌گریته‌وه (٥)١، ئیدی فه‌تواکانی خۆی سه‌باره‌ت به‌ولادانانه‌ی که ده‌شیته‌ له‌ هه‌رکام له‌ و ناو و مانایانه‌دا روو بدات و وینای مرۆقه‌کان تیک بدات(ده‌بنه‌ هۆی دروست بوونی شیرک) روون ده‌کاته‌وه، بۆیه‌ نیوه‌ی یه‌که‌می کتێبه‌که‌(نیوه‌ی فه‌تاواکان) سه‌باره‌ت به‌ لادانه‌ ویناییه‌کان (الانحرافات التصوریه) و ئه‌و لادانانه‌(شیرکانه‌) روون ده‌کاته‌وه که‌له‌ وینادا روو ده‌دن، : به‌لام که‌متر له‌ مرۆقه‌کان له‌خالیقیه‌تی خوادا وینایان شیواوه، به‌لکو زۆرتریان ده‌رباره‌ی کاریگه‌ری خوا (الفاعلیه‌)وینا و جیهانبینیان ته‌واو نیه، هه‌ر بۆیه‌ جووری یه‌که‌می شیرک لای سوبحانی بریتیه‌ له‌شیرکی(فاعیلیه‌ت)ئهم بابه‌ته‌ش به‌شیک له‌ کتێبه‌که‌ بۆخۆی ده‌بات، دواتر شیرکی پشت به‌ستن(المعینیه‌) دیت له‌ویشه‌وه باسی تیر و ته‌سه‌لی بابه‌تی(ته‌وه‌سول) و(شه‌فاعه‌ت)ده‌کات.

دواتر دیته‌ سه‌ر بابه‌ته‌ حوکمییه‌کانی وه‌ک(سه‌ربازی له‌سه‌رده‌می سه‌تمکاری، پێشه‌وايه‌تی نوێژ، و په‌یکه‌رتاشی، بیدعه‌چییه‌تی)هه‌مووشیان ده‌به‌ستیته‌وه به‌و

ويٲنايه وه كه له پيشه كيه كه يدا د ايرشتوه، ديدى فه تواكان سيسته ميكي ته واو وبه يه كه وه به ستراون و زاواوه يه كيش له هه ركام له و فه توايانه دا زورترين به كارهيٲناني هه يه بريتيى له زاواوى (وهك وتمان) (٦)، واته ده چيٲته وه سر به شى پيشتر و له هه مووشياندا ده چيٲته وه سر پيشه كي كتيٲه كه كه جيهانيني و ميتودي كاركردي خوٲى تيٲدا روون كرډوٲته وه، ئه مهش يه كه م تايبه تمه ندى فه توايه لاي ناصري سوبحاني (٧).

٢_ پيشينه ي مه عريفى فه توا به هاييه كان:

هه رگيز ناشى له زانسته وه (به ها) ده ربهيٲريٲت، ئه مه ئه و ريٲسايه يه كه فهيله سوفه كانى فه لسه فه ي عيلم له وانهش (كارل پوپه ر) باوه ريان پيٲه تي فهيله سوفه پيشينه موسلمانه كانيش هه ر هه مان ريان هه بووه، سوبحانيش به هه مان سيٲوه هه ر باوه ري وه هايه، به لام كاتيٲ كه ده وريٲت ناشيٲ به هاكان (القيم) له زانست و ويٲناكانه وه ده ربهيٲرين، ئه مه به و مانايه نيه كه زانست جيٲكه وتي له سه ر به هاكان نيه به لكو ئه مه به و مانايه يه كه ناشيٲ وهك ده رئه نجام له ويٲناوه حوكم ده ربهيٲريٲت. هه رگيز به و مانايه نيه كه زانست بيٲ جيٲكه وته له سه ر به ها و سنووري بوٲ دانانيت و ماناي به هاكان روون ناكاته وه، هه ر بويهش سوبحاني له كتيٲي (فه تواكانيدا) ئه و ده مه ي له حوكمه كان ده وريٲت تيٲوري اي مه عريفه تناسي خوٲى روون ده كاته وه :

لاي سوبحاني ئامرازه كانى به ده ستهٲناني مه عريفه سيانن (دل، بينايي، بيستن) هه ر به پشت به ستن به ريٲساي (وه رنه گيراني به هاكان له ويٲناكان) ئه وه روون ده كاته وه كه ده بيت به هاكان له ريٲي بيستن وه (واته له ريٲي وه حيه وه) وه وه ربگيرين، ئه مهش به پشت به ستن به ورده كاريه كي زور له قورئانه وه ده رده هيٲنيٲت ئه مهش ديرترين تايبه تمه ندى فه توا حوكميه كانى (ناويٲنايه كانى) سوبحانيه (٨).

٣_ فه تواكان گوشراوى بوٲچوونه كانى سوبحاني :

له به رئه وه ي فه تواكاني سوبحان ته نيا فه توا نين، به لكو بابيه تي ته واوي ئارگو ميٲنتدارن (المواضيع المحتجة لها)، له به رئه وه زوريه ي بابته و راكاني ديكه ي ئه و بيٲجگه له فه توا (وهك ميتودي ته فسير و جيهانيني و راى ده رباره ي وهك بابته كانى وهك سوننه ت و ناسيخ و مه نسوخ و ئوصول فيقه و ته نانه ت بابته ته ريٲزمانيه كانى

هك نه خو صهرف و هتد... له فه تواكاندا بوونيان ههيه و فه توای هيچ كه سيكي
ديكه به و شيويه نيه (٩).

٤_ فه توای قورئانی :

سوبحانی دواي ئه وهی مه نه جيه تی (میتودی) حوكم دهرهینانی خوئی روون
ده کاته وه و پیشانی دعات كه ده بیټ ته ناته میتودی حوكم دهرهینانیش هه ر له
قورئانه وه بیټ، ئه و جا حوكمه کان ده کات به سی به شه وه :

١- حوكمه ئیشارییه کان. ٢- حوكمه ته فصیلییه کان. ٣- حوكمه ریساییه کان

(الاحكام القواعدیه):

١_ حوكمه ئیشارییه کان: ئه و حوكمانه كه له قورئاندا هاتوون ، به لام له به ره وهی له
شیوهی ئاماره ی شاراوهدان ئیدی به خوینه ری ئاسایی قورئان (من القی السمع وهو
شهید) كه شف ناکرین، ته ناته زۆبه ی جار به كه سی موجته هیدیش كه شف
ناکرین (وینیه ی ژماره ی ره کاته کانی نویره فه رزه کان و کاته کانی ئه و نوژانه)
ئه مه ش به کیک له و شوینانه یه كه داخوازی هاتنه کایه ی سونه تی روونكه ره وهی
پیغه مبه ره (السنه المبینه للرسول) ، له راستیدا ئه مه ش سوننه تی گه یه نه ری
حوكمه كه یه (البیان) لیژده به مانای (به لاغ) ه به رامبه ر (کتمان) نه وهك (توچیح)) ،
ئه مه ش پیویستی فه رموده لای سوبحانی و دیدی ئه و سه بارت به
سوننه تی پیغه مبه ر روون ده کاته وه كه : بیجگه له ری روونکرده وه کانی
پیغه مبه ره وه له هيچ ريگه یه کی دیکه وه شیمانیه ئه و نيه كه حوكمه ناپوون و
ئاماره ییه کانی قورئان كه شف بکرین (١٠)، ئه مه ش به ره چدانه وه یه کی ته واوی ئه و
كه سانه یه كه باوه رپان وایه سوبحانی باوه ری به حه دیس نه بووه ، كه شفکردنی ئه م
جوړه بابه ته لای سوبحانی و ته فسیری (الایات المتشبهات) لای موفقی زاده ش كه
باوه ری وایه كه حه زره له شه وی میعراجیدا به ته واوه تی ئه و نه یانیه ی بو كه شف
بووه ، ئه مه ش به یه کیک له نزیکیه کانی فیکری سوبحانی و موفقی زاده
داده نریت (١١)، به هه ر حال به شی یه که می حوكمه قورئانییه کان حوكمه
ئاماره ییه کانه كه ده بیټ پیغه مبه ر روونكه ره و دیان بیټ.

دواتر به شی دووه می حوكمه کان، حوكمه ته فسیلی و به ته واوه تی باسکراوه کانه له
قورئاندا ، (وهك ئایه ته کانی ده ستنویر و به شکردن و به شه کانی میرات و ئایه تی
گه وهره ی قه رزدان و قه رز نووسین هتد...) كه هه ر که س زمانی عه ره بی بزانیټ

ده توانيت له و حوكمانه تېښتېگات بډيه له م جوړه حوكمانه دا ته نانه ت پټويست به
موجته هيديش ناكات (۱۲)، واته له م جوړه حوكمانه ا ئيدى ريساي ئوصولي باوى
(موجته هيد/موقه ليد) پټويستى بوونى نامينيت (۱۳)، به م ش رووگه ي فيقه ي ياسايي
(الاتجاه الفقهي القانوني) ماموستا ناصر سه بزه ت به قورئان به ته واوه تى
ده رده كه وټت.

پاشان به شى سييه م و فراوان ترين جوړى حوكمه قورئانيه كان ديت كه ئه وانيش
حوكمه ريساييه كانن (الاحكام القواعدية)، به بوچونى من له م به شه دايه سوبحاني
زانستى فيقه و زانستى پيشه كي ئه و (واته ئوصولول فيقه) به ته واوه تى
هه لده وه شينيت و ميتوديكى ئوصولى سه ربه خو د'ده م زرينيت و چه ندين بابيه تى
مردووى وه (ناسيخ و مه نسه خ) و (شرع من قبلنا) ته نانه ت (اسباب النزول) زيندو و
ده كاته وه (۱۴) : به وه ي هه ركام له و بابيه تانه له بابيه تيكى پارهيى (موجوع
جزئى) تاييه ت به كات و شونينك بو ريسايه كي گشتگر و بان زه م كان و بو هه مو و
سه رده م كان ده گوازيته وه : هه ربه م ش له و فه توايه يدا كه په يوه ندى به
په يكه رتاشييه وه هه يه ئه و ده رده نجامه ده گريت كه هه ر له به ر ئه وه ي كه
په يكه رتاشين بو سوله يمان پيغه مبه ر جائيز بووه . كه واته بو ئيمه ش دروسته ،
ئه گه رچى شه ريعه تى سوله يمان ده كه وټه پيش شه ريعه تى پيغه مبه رى ئيسلامه وه ،
به م ش يه كي كه له نه ريته ئوصوليه كان تيك ده شكينيت كه كارنه كرده به شه رعى
پيشينان (شرع من قبلنا) تا سه رچاوه حوكميه كانى ديكه وه ستابن، ليړه وه
ريسايه كي گشتى سه باره ت به په يكه رتاشى دهرده هينيت به وه ي ئه و كار هونه رييه
دروسته ئه گه ر لاسايى كرده وه ي خوا نه بيت له خه لكردندا (نه وه ك لاسايى كرده وه ي
خه لقه خودا وه ك ئه وى باوه و ده و ترټ (۱۵).

هه ر به م ش له (فه لسه فه ي دين) ي نوى نزيك ده بيته وه و وه لامى ئه و پرسياړه
جه وه ه ريه ش ده داته وه كه كتيبكي به قه باره و وشه ديارى كراو وه زار و پينچ
سه دسال پيشتر دابه زيوى وه ك قورئان چو ن ده توانيت وه لامى پرسياړه كانى ئه مړو
بداته وه !

هه ربډيه سوبحاني له پيشاندا له هو كاري قه باره بچووكى قورئان ده دويت و
ده لټت: ئه گه ر قورئان هينده گه وړه بوايه تا راده ي ئه وه ي هه مو و بابيه ته كانى تيدا
باسبكرنايه ، ئه و ده م ده و شت رووى ده دا:

يەكەم : غەربەكانى سەردەمى پېغەمبەرگە بابەتەكانى سەردەمەكانى دواتر تېنەدەگەيشتن (وەك بابەتەكانى كارەبا و فرۇكە و كۆمپيۇتەر و ئۆتۆمبىل و مىقد...) دوووم : قورئان ھىندە قەبارەى گەورە دەپ و كەس نەيدەتوانى (ئىدى با زۇر تەمەنىشى بىكرادىيە) تەنيا بۇ يەك جارىش قورئان خەتم بىكات (۱۶)، ھەر بۇيەش زۆربەى ھۆكۈمەكانى قورئان ھۆكۈمى پارەيى نىن بەلكو رىئاسى گىشتىن و بۇ زۆربەى سەردەمەكان دەشتىن، ھەربەمەش قورئان خەسلەتى جىھانگىرى بۇ خۇى دابىن كىردو، لىرەو ھەكارى مۇجتەھىدەكان لە ھەر سەردەمىكدا كەشقى ئەو رىئاسا گىشتىانەيە كە زۆرتىنيان مرقۇي و سەربە زانستە مرقۇيەكانن لە ھەر سەردەمىكدا، بۇيە سوبحانى باوهرى وايە كەسى مۇجتەھىد بىجگە لە شارەزايى لە ئابىن و شەرىعەتدا دەبىت پىسپۇرىشى لە يەكك لە زانستە مرقۇيەكانىشدا (سىياسەت، دەرۋونزانى، كۆمەلئاسى، ماف...) بىيىت، ئەمەش يەكك لە داھىئانەكانى ئەو پىاويە (۱۷)، پاشان بۇئەو ھەي نەخشەيەك بۇ رىئاساكانى قورئان بىكىشىت پەيۋەندىەكانى مرقۇ بۇ پىنج پەيۋەندى دابەشەكات:

۱ _ پەيۋەندى مرقۇ لەتەك خودادا .

۲ _ پەيۋەندى مرقۇ لەتەك خۇيدا .

۳ _ پەيۋەندى مرقۇ لەگەل مرقۇئەكانى دىكەدا .

۴ _ پەيۋەندى مرقۇ لەتەك دەۋلەتدا (سىياسەت) .

۵ _ پەيۋەندى مرقۇ لەگەل مالدا (ئابۋورى) (۱۸) .

سەبارەت بە پەيۋەندى يەكەم دەللىت : پەيۋەندى مرقۇ لەگەل خوادا (كە عىبادەتە) لە بەرئەۋەى ئەم پەيۋەندىە لە مرقۇئەكەۋە بۇ مرقۇئەكى دىكەۋە لە سەردەمىكەۋە بۇ سەردەمىكى دىكە ناگۇرپىت، ئىدى لە قورئاندا ھەموۋى باسكراۋە و ھەرچىەك لە قورئاندا نەھاتىيىت سەبارەت بەم پەيۋەندىە ئەۋا بىدەيە و نابىيىت بىيىت (۱۹)، ھەرۋەھا پەيۋەندى مرقۇ لەگەل خۇيدا (كە پەيۋەندى دووومە) ئەمەش زانستى ئەخلاق دروست دەكات، سوبحانى راي وايە كە ئەخلاق پەيۋەندى مرقۇ لە تەك خۇيدا نەۋەك پەيۋەندى مرقۇ لەگەل خەلكى دىكەدا و چاكەكرىن لەگەلئاندا، واتەئەخلاق برىتقىيە. لەۋەى كە چاكە بىيىتە (مەلەكە) لاي مرقۇ نەۋەك تەنھا لە دەرۋە چاكە ئەنجام بدات، لەبەرئەۋەى ئەم پەيۋەندىەش لە مرقۇئەكەۋە بۇ مرقۇئەكى دىكە ناگۇرپىت، ئىدى ھەموۋى رىئاساكانى ئەمىش لە قورئاندا باسكراۋن (۲۰) .

سه بارهت به په يوه ندى سييهم كه په يوه ندى مروقه له گهل مروقه كانى ديكه دا
ئهمه ش زانسته كومه لايه تيه كان ده گريه وه ، له بهر نه وهى ئهم په يوه ندى له
سهرده ميكه وه بو سهرده ميكي ديكه ده گريه ت له بهر نه وه قورئان نه هاتوه هه موو
حوكمه كانى باس بكات ، به لكو ته نها ريسا گشتيه كانى هيئاوه (٢١).

هه روه ها سه بارهت به په يوه ندى مروقه له گهل ده ولت (سياسهت) و مال و
ئابوريش قورئان ته نها ريسا گشتيه كانى باس كړدوه و ورده كارى بو عه قلى مروقه
به جيهيلاوه .

ئيدى د درده كه وېت زوربهى حوكمه قورئانيه كان ريساي گشتين و چه ندين بابته
وردى ته فسيلي له ژرياندا جيده گريه ، هه ر به م ميتوده ريساييه سوبحاني چه ندين
هه له ي راويه كانى حه ديس راست ده كاته وه كه پيچه وانه ي ئهو ريسا گشتيانه ن
ته نانه ت با له سه حىحى موسليم وبوخاريشدا بن. با له دواى قورئان متمانه
پيگرواوترين كتيبش بن ، به لام ئهمه ماناي ئه وه نيه كه شتى لاوازيان تيدا نيه (٢٢)

٥- فه تواكانى سوبحاني رهوشكي كه لاميانه ي نوئ و گه رانه وه بو هزرى ئه شعهرى
و ئه هلى سوننه ت :

ئهو ريسا گشتيه ي له سهرده مى موديرنه دا درده كه وېت ته نجامگيرى ئه قلياينه ،
به ماناي په يوه ندى له سه داسه د و حه تميانه ي نيوان (هو و درده نجام) ، ئه ويش
په يوه ندى كه له شيوه ي راسته هيلىكدايه ، به ومانايه ي ئه گه ر هو كار هه بوو حه تمه ن
درده نجاميش ده بيت ، ئه گه ر درمان هه بوو به دلئاييه وه شيفا ده بيت ئهم ره و ته ش
ريشه ي له نيو هزرى موغه زيله دا له كومه له ئيسلايمه كانى (الفرق الاسلاميه)
شارستانه تي ئيسلاميدا هه يه ، له كانيكدا ئهم په يوه ندى راسته هيلىه لاي
ئه شعهره يه كان له شيوه ي سيگوشه دايه ، واته ئه گه ر هو هه بوو و ويستى خوا (الارادة
الالهيه) ش هه بوو نه و جا دره ئه نجام دروست ده بيت ، سوبحانيش ئهم رايه ي دوو دميان
هه لده برژريه ت و به م ش چه ندين بابته تي عه قائيدى وهك (شه فاعه ت) و نوشته
(الرقيه) روون ده كاته وه و له گهل هزر و ميتودى قورئاندا ده يانگونجيني ت : ئه ويش
به وه ي به بى بونى هو كار (كرده وه ي مروقه) ناشينت پشت به شه فاعه تي پيغه مبه ر
به سترت و هه روه ها (توسل) يش برتبيه له كرده وه ي چاكي مروقه . هه روه ها له
چاره ي نه خوشيدا ده بيت درمان بكرت ئينجا دوعا بكرت و دواچار درده نجام كه

بریتیه له شیفای و چاره‌ی نه‌خۆشی دەرده‌که‌وێت، ئیدی ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ دو‌الیزمه‌ی نیوان (هۆ و دهره‌نجام) بۆ په‌یوه‌ندییه‌کی سیلیزمی (هۆ، ویستی خوا، دهره‌نجام) ده‌گۆرێت ئه‌م ته‌رزه‌ هه‌رزه‌ش له‌ سه‌رده‌می مۆدێرنه‌و له‌لایه‌ن بیریاره‌ ئیسلامیه‌کانیشه‌وه‌ له‌ رووی پراکتیکه‌وه‌ که‌مه‌تر به‌رگری لێ ده‌کری‌ت، به‌وه‌ش زی‌تر روون ده‌بی‌ته‌وه‌ که‌ سو‌ب‌حانی فه‌قیه‌یی‌کی پێش مۆدێرنه‌یه‌ (٢٣)، ده‌شیت ئه‌وه‌ش بو‌تریت که‌ ئه‌و به‌م رێسایه‌ چه‌ندین رێسای پزیشکی جوانی دهره‌ناوه‌ به‌تایبه‌ت له‌رووی پۆلێنکردنی نه‌خۆشیه‌و که‌ زانستی پزیشکی نو‌ی لێی بێ‌ئاگایه‌ (٢٤)!

٦- گۆرانی فه‌توا به‌گۆیره‌ی که‌سه‌کان:

یه‌کێک له‌ تایبه‌تمه‌ندیه‌کانی فه‌توا لای ناصری سو‌ب‌حانی بریتیه‌ له‌ گۆرانی فه‌توا به‌گۆیره‌ی که‌سی فه‌توا بو‌دراو (المفتی له‌) که‌ ئه‌مه‌ش لای هه‌یچ کام له‌ مو‌فتی و ته‌نانه‌ت خاوه‌ن مه‌زه‌به‌کانیشه‌ وانیه‌ (ده‌کاری بو‌تریت لای ئیمامی غه‌زالی شتی له‌و باب‌ه‌ته‌ بوونی هه‌یه‌)، به‌لام ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ لای ئه‌ه‌لی ته‌سه‌وف و عی‌رفان به‌ ته‌واوه‌تی دیاره‌ ، که‌ حوکم و ئادابه‌کانی مو‌فتی عاریف به‌گۆیره‌ی مه‌قامه‌کان ده‌گۆرێن بلیمه‌تی سو‌ب‌حانی لێرده‌ا له‌ گواسته‌نه‌وه‌ی ئه‌و باب‌ه‌ته‌دایه‌ له‌ کایه‌یه‌کی وه‌ک عی‌رفانه‌وه‌ بۆ زانستی فیه‌قه‌ به‌ سه‌رکه‌وتنه‌ش ئه‌و کاره‌ی ئه‌نجام داوه‌ ، ئه‌مه‌ش مو‌جته‌هیدی و بو‌یری ئه‌و پیاوه‌ ده‌سه‌لمێنیت بۆیه‌ له‌ په‌راوێزی هه‌ندیک له‌ فه‌تواکاندا ده‌نوسیت (پێویسته‌ ئاگاداری ئه‌وه‌ بین ئه‌مه‌ تایبه‌ته‌ به‌ ئه‌ه‌له‌ ئیلتیزامه‌وه‌ له‌ مو‌س‌لمانان) به‌ تایبه‌ت له‌ فه‌توای تایبه‌ت به‌ نه‌چوونه‌ ژێر ئه‌رکی سه‌ربازی له‌ ده‌وله‌تی سه‌مه‌کاریدا، هه‌روه‌ه‌اله‌ ئیمامه‌تی نو‌یژ و هه‌ند...

بۆ ئه‌وه‌ی قوولایی و زانستی بوونی فه‌تواکان زی‌تر بۆ دهره‌که‌وێت ، پێویسته‌ خودی کتێبه‌که‌ بخوینێته‌وه‌ بۆیه‌ لێره‌ به‌م خویندنه‌وه‌ کورته‌ ئیکتیفا ده‌که‌ین، له‌وانه‌یه‌ دیارترین ره‌خنه‌یه‌کی‌ش که‌ به‌شیت له‌و ته‌رزه‌ فه‌توادانه‌ بگه‌ڕیت بریتی بێت له‌ دیدی سه‌رجه‌مگه‌ری و شمولیانه‌ی بو‌ئایین ، ئه‌مه‌ش یه‌کێک له‌ تایبه‌تمه‌ندیه‌کانی مامه‌له‌ی فیه‌قیانه‌ی ئایینه‌ که‌ سو‌ب‌حانی ویستوویه‌تی خو‌ی لێ دهره‌باز بکات ، به‌لام هه‌ر هه‌نده‌ی بۆ کراوه‌ که‌ له‌ حیده‌ده‌تی که‌م بکاته‌وه‌ .

په راويزه كان:

- ۱- ناصري سوبحاني ، كتيبې (الفتاوى) ، ده ستونوس، ل. ۱۰
- ۲- هه مان سه رچاوه ل ۲
- ۳- هه مان سه رچاوه ل ۲
- ۴- هه مان سه رچاوه ل ۲
- ۵- هه مان سه رچاوه ل ۲
- ۶- هه مان سه رچاوه ل ۷۸
- ۷- هه مان سه رچاوه ل ۸۸
- ۸- هه مان سه رچاوه ل ۴۵
- ۹- هه مان سه رچاوه ل ۵۶
- ۱۰- هه مان سه رچاوه ل ۴۵
- ۱۱- نه حمه دى موفتي زاده كاسيټه كانى ئيسرا و ميعراج كاسيټى (۱).
- ۱۲- سوبحاني، فه تاوى، ل ۴۵.
- ۱۳- هه مان سه رچاوه ل ۴۶
- ۱۴- هه مان سه رچاوه ل ۷۱
- ۱۵- هه مان سه رچاوه ل ۷۰
- ۱۶- سوبحاني، كاسيټه كانى سيسته مى سياسى ژ (۴).
- ۱۷- هه مان سه رچاوه ل ۸۹
- ۱۸- هه مان سه رچاوه ل ۸۹
- ۱۹- هه مان سه رچاوه ل ۹۰
- ۲۰- هه مان سه رچاوه ل ۸۹
- ۲۱- هه مان سه رچاوه ل ۸۹
- ۲۲- هه مان سه رچاوه ل ۶۸
- ۲۳- هه مان سه رچاوه ل ۷۸ - هه مان سه رچاوه ل ۷۸